วิทยานิพนธ์

การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2527-2540

The Re-adjustment of the Role of the Thai Student Movement During 1984-1997

นายวีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2551

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)

ปริญญา

ประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์
สาขา	**ภาควิชา**

เรื่อง การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ.2527 – 2540

The Re-adjustment of the Role of the Thai Student Movement During 1984-1997

นามผู้วิจัย นายวีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการ _____

(รองศาสตราจารย์พรภิรมณ์ เชียงกูล, M.S.)

กรรมการ _____

(รองศาสตราจารย์พวงเพชร สุรัตนกวีกุล, อ.ม.)

กรรมการ _____

(รองศาสตราจารย์สมเกียรติ วันทะนะ, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา _____

(รองศาสตราจารย์พรภิรมณ์ เชียงกูล, M.S.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

_____

(รองศาสตราจารย์วินัย อาจคงหาญ, M.A.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 8 **เดือน** เมษายน **พ.ศ.** 2551

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2527-2540

The Re-adjustment of the Role of the Thai Student Movement During 1984-1997

โดย

นายวีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)
พ.ศ. 2551

วีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์ 2551: การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ.2527 – 2540 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ ประธานกรรมการที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์พรภิรมณ์ เชียงกูล, M.S. 207 หน้า

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาไทยต้องมีการปรับบทบาทของตนเอง รวมทั้งศึกษาถึงลักษณะรูปแบบกิจกรรม กระบวนการในการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษาไทย และศึกษาถึงกระบวนการความเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการนักศึกษาไทย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อขบวนการนักศึกษาไทย

จากการวิจัยพบว่า ในช่วงปี พ.ศ.2527-2540 บทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยได้มีการปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชนในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งในกรณีปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยมีสาเหตุมาจากการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีเพิ่มมากขึ้นและประชาชนที่ประสบปัญหาจากนโยบายรัฐ รวมทั้งความหลากหลายทางอุดมการณ์ทางการเมืองภายในขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากขบวนการนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2516-2519 ที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวทางการเมือง และมีอุดมการณ์สังคมนิยมเป็นหลักเพียงหนึ่งเดียว

วีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์ 25 / 03 / 2551

ลายมือชื่อนิสิต ลายมือชื่อประธานกรรมการ

Virapong Atipayawong 2008: The Re-adjustment of the Role of the Thai Student Movement During 1984-1997. Master of Arts (History), Major Field: History, Department of History. Thesis Advisor: Associate Professor Ponpirom Chiengkul, M.S. 207 pages.

The research aims at analyzing the conditions and factors that reinforced the re-adjustment of Thai Student's Movements during 1984-1997. The researcher found out that the changes in socio-economic and politics; the increasing roles and movements of the non-government organizations (NGOs) including the hardship of the people caused by Thai state apparatus at that time; had played the crucial role in shaping the new patterns and directions of the Student's movements and the emergence of new political ideas among student's leaders.

The result was that during 1984-1997, The Student's movement had shifted from its spearhead roles in political rallies (1973-1976) to supportive force which campaigned for more various wider issues like environmental and resourceful ones, though the struggle for democratic development still existed.

Virapong Atipayawong
Student's signature

Ponpirom Chiengkul 3 / Apr / 08
Thesis Advisor's signature

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
วิธีการวิจัย	6
นิยามศัพท์	7
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
บทที่ 3 ขบวนการนักศึกษาไทยหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519	20
การฟื้นฟูบทบาทขบวนการนักศึกษาและการจัดตั้งองค์กลางระหว่างสถาบัน	26
การประสานงานขององค์การนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2522-2527	29
ความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐต่อขบวนการนักศึกษา	39
สภาพปัญหาด้านโครงสร้างขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน	48
วิกฤติศรัทธาและการแสวงหาแนวความคิดใหม่	53
บทที่ 4 องค์กรนำของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.2527-2540	63
สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)	63
ลักษณะโครงสร้างองค์กรของ สนนท.	69
คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน (คอทส.)	73
ลักษณะโครงสร้างองค์กรของ คอทส.	75
คอทส.และความทรงจำต่อขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม	78
บทที่ 5 บทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2527 - 2540	81
ลักษณะกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมือง	81

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.2527- 2534 85
การเคลื่อนไหวในปัญหาด้านเศรษฐกิจ 87
การต่อต้านการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกา 97
การเคลื่อนไหวด้านการเมืองเพื่อประชาธิปไตย 103
การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2535-2540 116
เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 117
การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมือง 130
การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 144
การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการนักศึกษาไทย 151
บทที่ 6 เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย 166
“ขบวนการนักศึกษา” ในความคิดของกลุ่มผู้นำนักศึกษา 168
รูปแบบและลักษณะของกิจกรรมนักศึกษา 174
บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน และการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหา 182
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ 187
สรุปผลการวิจัย 187
ข้อเสนอแนะ 193

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 195

ประวัติการศึกษาและการทำงาน 207

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในการกล่าวถึงขบวนการนักศึกษาไทยในงานเขียนและงานวิจัยส่วนใหญ่ จะมีลักษณะของคำอธิบายต่อขบวนการนักศึกษาไทยในฐานะที่เป็นกลุ่มอิทธิพลกลุ่มหนึ่ง ที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย อาทิเช่น งานวิทยานิพนธ์ของ สุปรีดา ลอตระกูล (2529) คนึงนิตย์ ตั้งใจตรง (2530) ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์ (2530) วิทยา สีหบุตร (2535)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตต่อคำอธิบายลักษณะดังกล่าวนั่นคือ คำอธิบายดังกล่าว มิได้เกิดขึ้นมาจากการพิจารณาขบวนการนักศึกษาโดยตรงเพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดขึ้นจากการพิจารณาทั้งสภาพของขบวนการนักศึกษา บทบาทและการกระทำของขบวนการนักศึกษา รวมถึงผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระทำของขบวนการนักศึกษาด้วย

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าขบวนการนักศึกษาไทยนั้น เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลค่อนข้างสูงต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพิจารณาจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ขบวนการนักศึกษาไทย ซึ่งมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) เป็นองค์กรนำของขบวนการนักศึกษา ได้แสดงบทบาทเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวอย่างชัดเจน และส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว รวมทั้งความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ภายหลังเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ขบวนการนักศึกษายังคงมีบทบาทสำคัญและเด่นชัด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในเวลาต่อมาศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) จะต้องถูกยุบเลิกไป ซึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หากแต่ขบวนการนักศึกษามิได้สิ้นสุดบทบาทลงจากเหตุการณ์ดังกล่าว ในทางตรงกันข้ามขบวนการนักศึกษากลับมีบทบาทมาจนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าขบวนการนักศึกษาไทย จะมีบทบาทอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ก็ตาม แต่ทว่าขบวนการนักศึกษาในปัจจุบันที่มีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.)[1] เป็นแกนนำสำคัญในการแสดงบทบาทของขบวนการนักศึกษานั้น กลับมิได้ถูกกล่าวถึงความสำคัญของบทบาทของขบวนการนักศึกษามากนัก แม้ว่าขบวนการนักศึกษาในปัจจุบันจะได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 หรือการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งการที่ขบวนการนักศึกษาไทยมิได้ถูกกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญดังที่กล่าวมานั้น จึงเป็นเสมือนการตั้งคำถามต่อคำอธิบายที่กล่าวถึงขบวนการนักศึกษาในฐานะที่เป็นกลุ่มอิทธิพล ที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยในอีกทางหนึ่งด้วย

ทั้งนี้หากยกตัวอย่างจากเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 นั้น ได้มีการกล่าวถึงบทบาทของนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเปรียบเทียบกับบทบาทของนักศึกษาจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งสังศิต พิริยะรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2536 : 13-14) ได้กล่าวในตอนหนึ่งว่า

> …การต่อสู้ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 นั้น จะนำโดย นักศึกษา และได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นกลางในระดับล่าง แต่ผู้ที่มาร่วมชุมนุมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 มีภูมิหลังที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก และมีนักศึกษาเข้าร่วมเป็นส่วนน้อย ยิ่งไปกว่านั้น นักศึกษาที่มาชุมชนในครั้งนี้ต่างคนต่างมาเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาเหมือนอย่างในปี 2516…

อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เช่นเดียวกันนั้น ได้มีการนำเสนอมุมมองที่มีต่อบทบาทของขบวนการนักศึกษาที่แตกต่างกันออกไป โดยประจักษ์ ก้องกีรติ (2543: 17) ได้นำเสนอว่า

---

[1] คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.) มีจำนวนสมาชิกเข้าร่วมแตกต่างกันในแต่ละปี ซึ่งอาจทำให้เกิดความสับสนเพราะในบางปีมีสมาชิก 16 สถาบัน ในขณะที่ในบางปีมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 18 สถาบัน แต่ทั้งนี้จำนวนสมาชิกของคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งในประเด็นนี้จะทำการอธิบายในภายหลัง

> …คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่านักศึกษาไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้นำในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เฉกเช่นการต่อสู้ ในปี 2516 และ 2519 …เมื่อมีการรัฐประหารเกิดขึ้น องค์กรนักศึกษาก็เป็นกลุ่มที่ยืนหยัดชี้ให้เห็นความไม่ชอบธรรมของรสช. ท่ามกลางการเงียบเฉยกระทั่งชื่นชมยินดีของชนชั้นกลางไทย (ที่ภายหลังกลับถูกยกย่องว่าเป็นกองหน้าของประชาธิปไตย) ต่อการรัฐประหารครั้งนี้…

ทั้งนี้ในงานเขียนของประจักษ์ ก้องกีรติ (2543) ยังได้ตั้งข้อสังเกต โดยได้ยกตัวอย่างถึงการจัดสัมมนาวิชาการประจำปี เรื่อง ชนชั้นกลางกับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2535 ซึ่งจัดโดยศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการสัมมนาครั้งนั้น ได้มีการเสนอบทความรวมทั้งสิ้น 10 บทความ แม้ว่าหัวข้อการสัมมนาจะว่าด้วยชนชั้นกลาง แต่บทความที่นำเสนอก็มิได้ รวมศูนย์อยู่ที่ชนชั้นกลางเพียงกลุ่มเดียว มีการพูดถึงกลุ่มนักธุรกิจท้องถิ่น, ทหาร, องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ หากแต่ไม่มีบทความที่กล่าวถึงนักศึกษาเลยสักบทความเดียว (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2543 : 17)

จากตัวอย่างข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงการหายไปของการกล่าวถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษา ซึ่งสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างยิ่ง นั่นคือ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยในการแสดงออกถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษา ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งบทบาทของสื่อมวลชน นักวิชาการ และองค์การพัฒนาเอกชน ที่มีบทบาทในด้านต่างๆเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาต้องมีการปรับบทบาทของตนเอง เพื่อให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 ซึ่งมีการก่อตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย อย่างเป็นทางการจนถึงในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นปีที่ได้เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจและเป็นปีที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ สังคมไทยได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ขบวนการนักศึกษาเองมิได้หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อคลี่คลายและปรับบทบาทของตนเอง การคลี่คลายและการปรับบทบาทดังกล่าวนั้น จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการนักศึกษากับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เป็นสำคัญ

ดังนั้นแล้ว การทำความเข้าใจต่อการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา จึงเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการนักศึกษากับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ อันนำไปสู่การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 ที่ได้มีการก่อตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จนถึงปี พ.ศ. 2540 ซึ่งในระยะเวลา ดังกล่าวนี้ ได้มีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่นเดียวกับขบวนการนักศึกษาที่มีความเปลี่ยนแปลง มีการคลี่คลายและปรับบทบาทตนเองในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้บทบาทขบวนการนักศึกษาซึ่งมีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.) เป็นองค์กรนำต้องมีการคลี่คลายและปรับบทบาทของตนเอง

2. เพื่อศึกษาถึงลักษณะวิธีการ รูปแบบกิจกรรม และกระบวนการในการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษาโดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.)

3. เพื่ออธิบายถึงกระบวนการความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในขบวนการนักศึกษา รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อขบวนการนักศึกษา และทำให้เกิดการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สร้างความเข้าใจถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะบทบาทของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน ซึ่งเป็นองค์กรนำในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในปัจจุบัน

2. ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการดำเนินกิจกรรม รูปแบบ และวิธีการของการเคลื่อนไหวโดยขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะกระบวนการในการมีส่วนร่วมทางการเมืองขององค์กรนำของขบวนการนักศึกษา

3. สร้างความเข้าใจต่อการคลี่คลายและการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาอันเนื่องมาจากเงื่อนไขและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ

4. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและพลวัตรของสังคมไทยในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ซึ่งสะท้อนผ่านการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาและปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการสร้างความเข้าใจถึงกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งเงื่อนไขและปัจจัยแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดให้ขบวนการนักศึกษาไทยต้องมีการปรับบทบาทของตนเอง

กระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งเงื่อนไขและปัจจัยแวดล้อมที่กล่าวถึงจะครอบคลุมทั้งสภาพภายในขบวนการนักศึกษา ทั้งรูปแบบกิจกรรมและการเคลื่อนไหว รวมทั้งความคิดและยุทธศาสตร์ของขบวนการนักศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขภายในของขบวนการนักศึกษา ในส่วนของปัจจัยแวดล้อม ที่เป็นเงื่อนไขภายนอก จะพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง รวมถึงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชน

ในมิติด้านเวลานั้นจะพิจารณาในช่วงปี พ.ศ. 2527 ซึ่งได้มีการก่อตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ขึ้นอย่างเป็นทางการ และสิ้นสุดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นปีที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และในปีเดียวกันได้เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น ทั้งนี้ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 ถึง พ.ศ. 2540 เป็นช่วงเวลาที่เพียงพอต่อการอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงของขบวนการนักศึกษาได้

ในแง่บุคคลและองค์กร เนื่องด้วยในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 จนถึงปี พ.ศ. 2540 นั้นถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่มีความยาวนานในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าในช่วงเวลาดังกล่าว

ได้มีกลุ่มบุคคล และองค์กร นักศึกษาได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังนั้นในแง่บุคคลและองค์กร จะพิจารณาเพียงบทบาทขององค์กรนำของขบวนการนักศึกษา ได้แก่ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน (คอทส.) รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรนำทั้งสอง ในส่วนของบุคคลนั้น จะพิจารณาถึงบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรนำในด้านต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มิได้มุ่งหวังให้เกิดขึ้นเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว หากแต่จะมุ่งเน้นถึงกระบวนการต่าง ๆ ปัจจัยแวดล้อมและเงื่อนไขที่ทำให้ขบวนการนักศึกษามีการปรับบทบาท รวมทั้งพัฒนาการขบวนการนักศึกษา เป็นสำคัญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักและเป็นขอบเขตของการวิจัยในครั้งนี้

วิธีการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (DOCUMENTARY RESEARCH) เพื่อรวบรวมเรียบเรียงและเขียนในแนวพรรณา ทั้งนี้จะได้ทำการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยในลักษณะดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นต้น ได้แก่ เอกสารต่าง ๆ ที่ออกในนามของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน ไม่ว่าจะเป็นแถลงการณ์ ใบปลิว เอกสารการสัมมนา และจุลสารที่ออกในโอกาสต่าง ๆ รวมถึงเอกสารต่าง ๆ ขององค์กรนักศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

แหล่งที่มาของเอกสารประเภทนี้ ได้มาจากสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่ยังเก็บเอกสารเหล่านี้อยู่

2. เอกสารชั้นรอง ซึ่งได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากหนังสือต่าง ๆ ผลงานวิจัย บทความต่าง ๆ และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเอกสารชั้นรองนี้สามารถค้นคว้าได้จากหอสมุดในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ

3. การสัมภาษณ์ (INTERVIEW) จะเป็นการสัมภาษณ์อดีตนักศึกษาที่เป็นบุคคลภายในสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน และนักศึกษาที่ได้เคยร่วมงานกับองค์กรทั้งสอง รวมทั้งนักวิชาการ และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO$_s$) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวกรณีต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเพื่อเสริมข้อมูลทางเอกสารที่อาจขาดตกบกพร่องไปบ้าง

จากข้อมูลต่าง ๆ ทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นนี้ จะได้นำไปศึกษาวิเคราะห์และเรียบเรียงเพื่อนำเสนอให้เห็นถึง การคลี่คลายและการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 จนถึงปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 14 สถาบัน เป็นองค์กรนำ

นิยามศัพท์

เนื่องจากในการวิจัยครั้งนี้ผู้เขียนประสบปัญหาในเรื่องการใช้คำเพื่ออธิบาย ซึ่งคำดังกล่าวอาจมีความหมายที่แตกต่างหลากหลายตามความเข้าใจของแต่ละบุคคล ดังนั้นเพื่อสร้างความชัดเจนต่อการใช้คำดังกล่าว จึงจำเป็นต้องนิยามศัพท์เพื่อใช้เฉพาะการวิจัยในครั้งนี้

ขบวนการนักศึกษา หมายถึง การเคลื่อนไหวที่แสดงออกต่อสังคม โดยเครือข่ายผู้นำนักศึกษากลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีองค์กร และระบบการทำงานที่แน่นอนในระดับหนึ่ง รวมถึงมีการกำหนดยุทธศาสตร์ นโยบาย และแนวทางในการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารงานวิจัยส่วนใหญ่ที่ทำการศึกษาถึงขบวนการนักศึกษานั้น มักจะให้ความสำคัญและมุ่งเน้นที่จะศึกษาขบวนการนักศึกษาในช่วงเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น เป็นช่วงเวลาที่ขบวนการนักศึกษามีบทบาทที่ค่อนข้างเด่นชัดและมีบทบาทสำคัญต่อการเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจขบวนการนักศึกษา ก็มิได้จำกัดอยู่ที่การทำความเข้าใจขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวเท่านั้น เช่นเดียวกับบทบาทของขบวนการนักศึกษาที่มิได้ยุติลงจากเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทั้งนี้ ประเด็นในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษา ได้ขยายขอบเขตออกไปซึ่งทำให้สามารถทำความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ดังเช่นในด้านช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ที่ได้มีการขยายขอบเขต เพื่อทำความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาภายหลังเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของนักศึกษาในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของประเด็นในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษานั้นในการตรวจเอกสารครั้งนี้ จึงใช้วิธีเรียงลำดับก่อนหลังงานวิจัยและงานเขียนต่าง ๆ ตามช่วงเวลาที่งานวิจัยดังกล่าวได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ โดยมีงานวิจัยและงานเขียนที่เกี่ยวข้องดังนี้

ระดม วงษ์น้อม (2542: 323-387)[1] งานเขียนชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะอธิบายถึงพัฒนาการของขบวนการนักศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของขบวนการนักศึกษาในช่วงเหตุการณ์วันที่

[1] งานเขียนชิ้นนี้ ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารมิตรสัมพันธ์ ฉบับที่ 2 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2517)

14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งงานเขียนชิ้นนี้ได้อธิบายขบวนการนักศึกษาว่าเป็นกลุ่มอิทธิพลที่คอยถ่วงดุลย์หรือโค่นล้มระบบการปกครองแบบเผด็จการ ที่เป็นการผูกขาดอำนาจโดยคนกลุ่มเดียวที่มุ่งหาผลประโยชน์ใส่ตัว และมีการจำกัดสิทธิเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการบิดเบือนในระบบต่าง ๆ และเป็นโอกาสให้คนกลุ่มน้อยฉวยโอกาสเอาเปรียบคนทั่วไป สิ่งเหล่านี้ทำให้สังคมเสื่อมลงด้วยปัญหาต่าง ๆ มากมาย

ด้วยเหตุนี้เอง บทบาททางการเมืองของนักศึกษา จึงมีลักษณะเป็นการออกมาท้าทายอำนาจของระบบเผด็จการ โดยแสดงออกผ่านสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ รวมไปถึงการชุมนุมประท้วง นอกจากนี้ ขบวนการนักศึกษาในฐานะที่เป็นกลุ่มอิทธิพลนั้นยังมีลักษณะเป็นกลุ่มนำให้กลุ่มอิทธิพลอื่น ๆ ก่อตัวเข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยเช่นกัน

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งสำหรับงานเขียนชิ้นนี้ ซึ่งได้เขียนขึ้นมาภายหลังเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ไม่นานนัก นั่นคือ การสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ดังที่ในงานเขียนชิ้นนี้ได้ระบุไว้ว่า “…อำนาจของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยมีมากอย่างเต็มที่ไม่มีครั้งใดปรากฏเช่นนี้มาก่อน อาจจะเรียกได้ว่าศูนย์ฯ เป็นรัฐบาลเงาของรัฐบาลที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ก็อาจจะเรียกได้…” (ระดม, 2542: 386)

มงคล สีห์โสภณ (2517: 138-184) ได้กล่าวถึงขบวนการนักศึกษาว่าเป็นโรคของสังคม เป็นสิ่งที่แสดงถึงความไม่สมประกอบของสภาพสังคม ทั้งนี้ ขบวนการนักศึกษาเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นมาจากความรู้สึกคำนึงถึงส่วนรวม ขบวนการนักศึกษาจะยอมเสียสละผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน เพื่อให้คนระดับล่างได้มีชีวิตที่ดีขึ้น อีกทั้งขบวนการนักศึกษาจะมีลักษณะพิเศษเพราะฐานะการเป็นนักศึกษาเป็นระยะเวลาที่สั้น และนักศึกษาจะเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา รวมไปถึงการกล่าวถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษาว่าเป็นที่พึ่งและปากเสียงของประชาชนที่ยังด้อยการศึกษา และขาดความสามารถในการเรียกร้องสิทธิของตนเอง

อย่างไรก็ตาม งานเขียนดังกล่าวนี้ได้ให้ภาพลักษณ์ต่อการกระทำของนักศึกษาว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากอารมณ์เช่นเดียวกับการอธิบายเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในลักษณะว่ามีผลมาจากความคุกรุ่นของอารมณ์ของนักศึกษาที่มีต่อรัฐบาลในขณะนั้น รวมทั้งรัฐบาลเองก็มิได้ใส่ใจต่อข้อเรียกร้องของนักศึกษาด้วย นอกจากนี้งานเขียนของมงคล สีห์โสภณ ยังมีความ

พยายามในการทำหน้าที่เป็น “คนกลาง” ในการเรียกร้องความร่วมมือจากทุกฝ่าย ในการปรับความเข้าใจซึ่งกันและกัน ภายหลังจากที่ได้เกิดเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ทั้งสองงานเขียนที่ได้กล่าวถึงในข้างต้น เป็นงานเขียนที่ได้ตีพิมพ์ และเผยแพร่ภายหลังจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 คำอธิบายต่อขบวนการนักศึกษาจึงเป็นคำอธิบาย ที่แสดงภาพลักษณ์ของขบวนการนักศึกษาที่จบลงในช่วงหลังเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ไม่นานนัก อย่างไรก็ตาม คำอธิบายต่อขบวนการนักศึกษาได้ถูกเขียนขึ้นมาในอีกลักษณะหนึ่งภายหลังจากเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

งานวิจัยของสุรพันธ์ ทับสุวรรณ (2523) ได้ศึกษาพบว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยขบวนการนักศึกษา ซึ่งมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นแกนนำนั้น การเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่ประชาธิปไตยกำลังเบ่งบาน มีการตื่นตัวทางการเมืองอย่างมากมาย หากแต่ระบบการปกครองประชาธิปไตย ก็ต้องประสบความล้มเหลวในเวลาต่อมา โดยการรัฐประหารยึดอำนาจในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้นมิได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จึงนับได้ว่าเป็นความล้มเหลวที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง พร้อม ๆ กัน ในขณะที่ขบวนการนักศึกษาที่มีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นแกนนำ มีบทบาทที่ต่อต้านโครงสร้างอำนาจและระบบคุณค่าแบบเดิม รวมทั้งมีการแสวงหา อุดมการณ์ใหม่ คืออุดมการณ์สังคมนิยม ดังนั้นแล้ว ด้วยภาพพจน์ดังกล่าวได้ทำให้สังคมเริ่มยอมรับขบวนการนักศึกษาไม่ได้ ซึ่งนำไปสู่การปราบปรามขบวนการนักศึกษาในที่สุด

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม (2526: 14-49) ได้กล่าวถึงขบวนการนักศึกษาภายหลังจากเกิดวิกฤตศรัทธาว่าอยู่ในสภาพที่ซบเซา และมีบทบาทที่จำกัดลง ทั้งนี้สืบเนื่องจาก ภายหลังเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจทางการเมืองในระดับสูงอย่างฉับพลัน แต่ขบวนการนักศึกษากลับมิได้มีการพัฒนาให้มีรากฐานที่เข้มแข็งทั้งทางความคิดทฤษฎี และการจัดตั้งองค์กร อีกทั้งภายหลังเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ขบวนการนักศึกษาในเมืองก็หยุดชะงักลง เพราะนักศึกษาที่เป็นนักกิจกรรมส่วนใหญ่ได้เข้าป่าเพื่อร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์

แห่งประเทศไทย (พคท.) ในขณะที่นักศึกษารุ่นหลัง ๆ ขาดความตื่นตัว และภายหลังเมื่อนักศึกษาเกิดความผิดหวังกับ พคท. จึงนำไปสู่การตั้งคำถามต่ออุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เคยศรัทธาด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีนักศึกษารุ่นใหม่ที่ยังสนใจการทำกิจกรรมเพื่อสังคมอยู่บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยและผลจากการเกิดวิกฤตศรัทธายังทำให้นักศึกษาส่วนใหญ่เริ่มต้นศึกษาแสวงหากันใหม่ ในขณะที่บางส่วนก็เข้าไปช่วยพรรคการเมืองและประสานกับกลุ่มผลักดันต่าง ๆ ทั้งนี้สิ่งที่น่าสังเกตต่อบทบาทของขบวนการนักศึกษาที่จำกัดลง นั่นคือ นักศึกษามิใช่กลุ่มอาชีพและสถานภาพความเป็นนักศึกษาก็อยู่ในช่วงเวลาที่จำกัด จึงทำให้ขาดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ขบวนการนักศึกษาจะมีบทบาทมากก็ในบางสถานการณ์เท่านั้น

วิโรจน์ ณ ระนอง (2526: 138-153) ได้อธิบายสาเหตุของความล้มเหลวของขบวนการนักศึกษา โดยการพิจารณาจากจุดอ่อนภายในขบวนการนักศึกษา ซึ่งสาเหตุของความล้มเหลวที่เป็นจุดอ่อนภายในของขบวนการนักศึกษานั่นคือ การที่นักศึกษาเติบโตขึ้นมาในระบบสังคมซึ่งมีประเพณี วัฒนธรรมและค่านิยมที่ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดความเป็นนักคิด และระบบการศึกษาก็ได้พยายามปลูกฝังประเพณี วัฒนธรรมและค่านิยมดังกล่าว ทำให้นักศึกษาเคยชินที่จะต้องไม่ใช้ความคิดมากนัก ซึ่งเห็นได้จากวิธีการวัดผลทางการศึกษาที่ไม่ได้สะท้อนถึงศักยภาพและความสามารถทางปัญญา หากแต่มีลักษณะที่จะวัดความสามารถในการท่องจำเสียมากกว่ารวมไปถึงการขาดความสนใจในข่าวสารและสถานการณ์อย่างเพียงพอ และนักศึกษาเองก็พอใจที่จะรับฟังข่าวสารและการวิเคราะห์สถานการณ์จากบุคคลที่นักศึกษาคิดว่าเป็น “ผู้รู้” จึงทำให้ความรู้ต่าง ๆ อยู่ในวงแคบ ซึ่งการขาดความรู้ที่แท้จริงของนักศึกษา ทำให้นักศึกษาติดอยู่กับคำขวัญต่าง ๆ มากกว่าจะเข้าใจเนื้อหาที่แท้จริง

อีกทั้งการเข้ามามีบทบาทต่อสังคมของนักศึกษาในฐานะอภิสิทธิ์ชนผู้เสียสละ ซึ่งออกไปช่วยเหลือผู้ยากไร้ในลักษณะของผู้ที่เหนือกว่าประชาชนผู้ยากไร้ที่นักศึกษาได้ออกไปช่วยเหลือด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในตัวเองขึ้นมา และกลายเป็นจุดอ่อนภายในของขบวนการนักศึกษาไปในที่สุด

ชินทัศน์ (นามแฝง) (2526: 196-208) งานเขียนชิ้นนี้ได้เปรียบเทียบระหว่างปัญญาชนในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งปัญญาชนที่กล่าวถึงในงานเขียนชิ้นนี้มีความหมายครอบคลุมไปถึงนักศึกษาอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ งานเขียนดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างสองช่วงเวลาดังกล่าว และชี้ให้เห็นถึงการแสวงหาของปัญญาชนที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือในงานเขียนดังกล่าวนี้ เห็นว่าการแสวงหาของปัญญาชนที่ทำให้เกิดการก่อตัวของปัญญาชนในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น เต็มไปด้วยการปะทะตอบโต้ต่อระบบคุณค่าที่ดำรงอยู่ของสังคม ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้ถูกมองว่าเป็นลักษณะที่ก้าวร้าว รวมทั้งถูกมองโดยทัศนะในช่วงเวลาในขณะนั้น ว่าเป็นความรุนแรงที่ไร้เดียงสา ไร้ความรู้ ประสบการณ์ มีแต่ศรัทธา แต่ชินทัศน์เห็นว่า การแสวงหาของปัญญาชน การปฏิเสธระบบคุณค่าและลักษณะก้าวร้าวของปัญญาชนในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้นได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมไทย

ในขณะที่การแสวงหาของปัญญาชนในช่วงหลังนั้น มีลักษณะและความหมายที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ลักษณะการปฏิเสธและปะทะตอบโต้ได้เปลี่ยนเป็นการประนีประนอม มีลักษณะสุขุมมากขึ้นไม่ก้าวร้าวรวมถึงการค้นหาหนทางประสานเจตนารมย์ของคนให้เข้ากับระบบที่เป็นอยู่ ซึ่งชินทัศน์เห็นว่ามีลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ปัญญาชนในรุ่นหลังถูกครอบงำโดยปทัสฐาน (norm) ใหม่และมีบทบาทได้ในเฉพาะพื้นที่ที่ชนชั้นปกครองเปิดโอกาสให้เท่านั้น ซึ่งทำให้ปัญญาชนมิได้เป็นพลังที่ท้าทายต่อระบบสังคมเดิมอีกต่อไป

พฤทธิสาณ ชุมพล (2528: 56-67) , (2528ก: 59-68) งานเขียนดังกล่าวนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยอาศัยพัฒนาการของขบวนการนักศึกษาในแต่ละยุคสมัยในการเล่าเรื่อง และพิจารณาควบคู่กับเงื่อนไขและสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

งานเขียนดังกล่าวนี้ได้ให้ข้อสรุปว่า ขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เกิดมาจากความขัดแย้งในตัวเองของระบอบสฤษดิ์ โดยอาศัยการศึกษาแบบตะวันตกเป็นปัจจัยให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบนั้น และความสำเร็จของนักศึกษานั้น อยู่ที่การสามารถเชื่อมโยงประเด็นข้อเรียกร้องของตนเข้ากับสภาพความรู้สึกของกลุ่มชนอื่น ๆ ทั้งนี้ ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น อาจกล่าวได้ว่า นักศึกษาเป็นหัวหอกแทนชนชั้นกลางที่

ผิดหวังกับระบอบการปกครองในขณะนั้นที่ไม่สามารถเกื้อหนุนชนชั้นกลางได้ แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งนั่นคือนักศึกษามีความเข้าใจในปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของสังคมมากกว่าชนชั้นกลาง และมีส่วนผลักดันให้มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่เอื้อต่อคนส่วนใหญ่ที่เป็นชาวนาและกรรมกร ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการผละออกจากชนชั้นกลาง และทำให้เกิดปัญหาขาดการสนับสนุนจากชนชั้นกลาง ซึ่งทำให้ขบวนการนักศึกษาประสบความล้มเหลวในเวลาต่อมาจากเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

ชินทัศน์ (นามแฝง) (2528: 103-114) ได้นำเสนอบทความที่ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการเสนอผลงานของคุณคนึงนิตย์ ตั้งใจตรง ในการสัมมนาที่จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผลงานดังกล่าวต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นวิทยานิพนธ์ โดยชินทัศน์ได้นำเสนอว่าผลงานดังกล่าวยังมีปัญหาอยู่มาก ตั้งแต่สมมุติฐาน ข้อมูลและวิธีการศึกษา โดยเฉพาะการนำเสนอภาพของขบวนการนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2516 - 2519 ที่มีแนวโน้มไปในลักษณะที่ขาดการยอมรับจากประชาชน การสรุปขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวว่าเป็นความผิดพลาด และเป็นความพ่ายแพ้ของขบวนการนักศึกษาเพราะความไม่สุขุมรอบคอบของตนเอง รวมทั้งการมองขบวนการนักศึกษาช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ว่ามีความสำเร็จเรื่อยมา แต่จากกลางปี พ.ศ.2517 เป็นต้นมากลับเป็นความตกต่ำผิดพลาดเรื่อยมาจนถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ซึ่งการเสนอภาพขบวนการนักศึกษาในลักษณะดังกล่าวขัดกับบริบททางสังคม และ ข้อมูล การตีความในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2522-2524 ที่ทัศนะบางประการเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาได้กลายเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแล้ว

สุปรีดา ลอตระกูล (2529) ได้ทำการศึกษาพัฒนาการของขบวนการนักศึกษาไทย โดยการศึกษาการเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2507 เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจบทบาทของนิสิตนักศึกษา ในสมัยต่อ ๆ มา รวมถึงได้ศึกษาสาเหตุและปัจจัยที่มีผลต่อการรวมตัวของนิสิตนักศึกษา ที่มีบทบาทในฐานะกลุ่มผู้นำนิสิตนักศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2507-2526 เพื่ออธิบายถึงพัฒนาการของความคิดทางสังคมของผู้นำนิสิตนักศึกษาซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาทของนิสิตนักศึกษา อีกทั้งในงานวิจัยชิ้นนี้ยังได้ศึกษาถึงการดำเนินงาน และกิจกรรมที่กลุ่มนำของนิสิตนักศึกษาใช้ในการเคลื่อนไหวอีกด้วย

ผลการศึกษาวิจัยดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาในยุคแรกเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์ความถูกต้องและความยุติธรรม โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก

กลุ่มก้าวหน้าในวงการหนังสือและวรรณกรรมในยุคนั้น ในช่วงเวลาต่อมานั้น ขบวนการนักศึกษาได้เติบโตขึ้นทั้งจากปัจจัยภายในมหาวิทยาลัย เช่น การจำกัดอิสระและเสรีภาพ ความไร้สาระของงานกิจกรรม การขาดแคลนบรรยากาศทางวิชาการ และความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันของอาจารย์กับนิสิตนักศึกษา ได้เป็นแรงผลักดันให้นิสิตนักศึกษาได้ออกไปเรียนรู้สภาพที่เป็นจริงของปัญหาในชนบท และในสังคมเมือง รวมไปถึงปัจจัยภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งได้แก่ ระบอบการปกครองแบบเผด็จการ ได้เป็นตัวเร่งเร้าในการก่อรูปความคิดที่ทำให้นักศึกษาต้องการมีบทบาททางสังคมและการเมืองมากยิ่งขึ้น

ในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 แม้ว่าจะมีการจัดตั้งองค์กรนักศึกษาขึ้นมาใหม่ในช่วงเวลาต่อมา แต่เนื่องจากความหวาดกลัวจากการถูกปราบปราม จึงทำให้องค์กรนักศึกษามีความเคร่งครัดในวินัยมาก ทำให้เกิดความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน อีกทั้งการเกิดวิกฤตศรัทธา ก็ทำให้เกิดความแตกแยกในขบวนการนักศึกษา ตลอดจนสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ขบวนการนักศึกษาไม่สามารถสร้างบทบาทให้เป็นที่ยอมรับได้ จนกระทั่งมีการก่อตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ขึ้นในปี พ.ศ. 2527 จึงทำให้บทบาทของนิสิตนักศึกษาได้เริ่มต้นอย่างเป็นระบบใหม่อีกครั้ง

คนึงนิตย์ ตั้งใจตรง (2530) ได้ทำการศึกษาขบวนการนักศึกษาโดยตรงจากภายในขบวนการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2516 - 2519 ซึ่งผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงดังกล่าวขบวนการนักศึกษาภายใต้การนำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยนั้น มีบทบาทนำทางการเมืองที่เด่นชัด และนักศึกษาเริ่มมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและปัญหาของประเทศชาติ และหลังจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้ทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในทางการเมืองมากขึ้น แต่ต่อมา ความคิดของนักศึกษาเริ่มเปลี่ยนไปในทางสังคมนิยมมากขึ้น รวมทั้งการเคลื่อนไหวมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐมากขึ้น จนในที่สุดได้ทำให้ฝ่ายอำนาจรัฐได้ทำการปราบปรามขบวนการนักศึกษาจนทำให้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยต้องยุติบทบาทลง ซึ่งการที่ความคิดของนักศึกษาเปลี่ยนไปในทางสังคมนิยมมากขึ้นนั้น เนื่องเพราะได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

บทบาทและการเคลื่อนไหวของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยนั้นสามารถแสดงบทบาทเป็นแกนนำให้กับนักศึกษาและประชาชนได้ แม้ในบางกรณีจะมีความขัดแย้งภายใน

ขบวนการนักศึกษาด้วยกันเองแต่ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนภายในศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่ง-ประเทศไทย ทั้งในด้านโครงสร้างและตัวบุคคลซึ่งทำให้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยมีการพัฒนา และสามารถรักษาบทบาทนำดังกล่าวไว้ได้ต่อไป

ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์ (2530) ได้ทำการศึกษาถึงวิวัฒนาการของการแสดงบทบาทในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญกับขบวนการนักศึกษาในฐานะกลุ่มพลังที่มีบทบาทในการต่อต้านเผด็จการ และพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางการเมืองของนักศึกษากับสภาพทางการเมืองในแต่ละสมัย

ผลการศึกษาถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษากับการพัฒนาประชาธิปไตยนั้นสามารถอธิบายได้ว่า

1. ขบวนการนักศึกษาจะทำหน้าที่ในฐานะนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยอย่างแท้จริงได้ก็ต่อเมื่อสภาพแวดล้อมทางการเมืองเปิดโอกาสให้ ประกอบกับขบวนการนักศึกษาจะต้องมีองค์กรที่เข้มแข็งทำหน้าที่ในการเคลื่อนไหวทำกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. เมื่อใดที่สภาพทางการเมืองมีลักษณะเป็นเผด็จการสูง นักศึกษาจะพยายามรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง มีบทบาทในการระดมพลังสนับสนุนจากประชาชน ทำการต่อต้านโค่นล้มอำนาจเผด็จการลง แต่เมื่อใดที่สภาพทางการเมืองไม่ได้มีลักษณะเผด็จการ ขบวนการนักศึกษาจะปรับนโยบายการเคลื่อนไหวของตนใหม่ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น

3. ความเข้มแข็งของขบวนการนักศึกษาขึ้นอยู่กับการมีองค์กรที่เป็นเอกภาพทั้งด้านความคิด อุดมการณ์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาในหมู่ผู้นำนักศึกษา เมื่อใดที่ปัจจัยภายในขบวนการนักศึกษาเข้มแข็งก็จะสามารถทำหน้าที่ในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. นโยบายรัฐมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมหรือเหนี่ยวรั้งต่อการดำเนินบทบาทในการพัฒนาประชาธิปไตยของขบวนการนักศึกษา และในทางกลับกันการต่อสู้นอกระบบการเมืองของขบวนการนักศึกษา จะทำให้รัฐปรับเปลี่ยนนโยบายของตนให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

5. การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษามักยืนอยู่บนพื้นฐานในการต่อต้านเผด็จการ ต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญในปัญหาเศรษฐกิจและสังคมด้วย ถ้าปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อประชาชน

อีกประเด็นหนึ่งที่ได้นำเสนอในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ ผลกระทบจากประสบการณ์การต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยของขบวนการนักศึกษาในอดีตที่ผ่านมาได้ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาในปัจจุบันเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบทบาทของขบวนการนักศึกษาจะอ่อนตัวลงไปมากก็ตาม แต่ขบวนการนักศึกษายังมีภาระหน้าที่ทางสังคมอยู่ โดยเฉพาะในการเรียกร้องความยุติธรรมให้กับประชาชน จึงเป็นไปไม่ได้ที่ขบวนการนักศึกษาจะยุติบทบาทลง หากแต่ขบวนการนักศึกษาจะมีบทบาทสำคัญมากน้อยเพียงใด จะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์ภายในขบวนการนักศึกษาเอง โดยมีสภาพทางการเมืองและภาวะทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดในอีกทางหนึ่ง

วิทยา สีหบุตร (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยบทบาททางการเมืองขบวนการนักศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2513 - 2524 ซึ่งมีเนื้อหาสาระและผลการศึกษาวิจัยนั้นใกล้เคียงกับงานวิจัยของสุปรีดา ลอตระกูล (2529) และ คนึงนิตย์ ตั้งใจตรง (2530)

งานศึกษาวิจัยดังกล่าวได้อธิบายว่า เมื่อนักศึกษาได้พบเห็นปัญหาอันมากมายของประเทศที่หมักหมมกันอยู่ จึงทำให้คิดว่าปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีการเสรีประชาธิปไตย และทำให้นักศึกษาเลือกที่จะใช้วิถีทางสังคมนิยม ด้วยเหตุนี้ ฝ่ายจารีตในสังคมจึงไม่พอใจต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา เกิดฝ่ายต่อต้านขบวนการนักศึกษาขึ้นมาหลายกลุ่ม อีกทั้งความขัดแย้งภายในและปัญหาทางโครงสร้างของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยรวมไปถึงบทบาทที่นักศึกษาแสดงออกซึ่งไม่สัมพันธ์กับภาพพจน์ที่ประชาชนมีต่อนักศึกษามาแต่เดิม สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาอ่อนแอลง และถูกปราบปรามจากเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ไปในที่สุด

ศิโรตม์ คร้ามไพบูลย์ (2541) ได้กล่าวถึงขบวนการนักศึกษาว่า เป็นขบวนการของคนกลุ่มเล็ก ซึ่งการที่เป็นขบวนการที่มีขนาดเล็กนั้นได้ส่งผลอย่างน้อย 3 ประการ

1. ขบวนการนักศึกษาไม่อยู่ในวิสัยที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำมวลชนได้

2. เมื่อพื้นฐานของขบวนการนักศึกษา ไม่ใช่ขบวนการที่มีลักษณะเป็นผู้นำมวลชนตั้งแต่ต้น จึงมีความเป็นไปได้น้อยมากที่ขบวนการนักศึกษาจะแสดงบทบาทเป็นผู้นำทางการเมืองของสังคมได้

3. เมื่อไม่มีมวลชนและไม่มีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำทางการเมืองได้ ขบวนการนัก-ศึกษาจึงมีสถานะเป็นแค่ “ตัวแปรตามที่ไม่มีความจำเป็น” ในทิศทางความเคลื่อนไหวของสังคม และอย่างมากที่สุดที่ขบวนการนักศึกษาทำได้จึงได้แก่การประท้วงรายวัน และการร่วมเคลื่อนไหวในประเด็นซึ่งมีกระแสสูงหรือมีคนกลุ่มอื่นเคลื่อนไหวอยู่แล้ว

รวมทั้งได้เสนอถึงมุมมองที่มีต่อขบวนการนักศึกษาว่า มุมมองที่ส่วนใหญ่ได้ให้ความสำคัญต่อขบวนการนักศึกษาที่การเคลื่อนไหวในสถานการณ์ไม่ปกติ เช่น เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 กับในปี พ.ศ.2519 และเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 เป็นต้น ซึ่งทำให้มองข้ามข้อเท็จจริงไปว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทุกขบวนการ ล้วนมีการทำงานในสถานการณ์ปกติมากกว่าสถานการณ์ไม่ปกติ และการทำงานในสถานการณ์ปกตินี้เอง ที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานให้การเคลื่อนไหวในสถานการณ์ไม่ปกติสามารถดำเนินไปได้อย่างดี

ประจักษ์ ก้องกีรติ (2543: 17-31) ได้กล่าวถึงความทรงจำที่มีต่อขบวนการนักศึกษาในอดีต โดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์เดือนตุลาคม ว่าความทรงจำดังกล่าวที่ถูกสร้างขึ้นนั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติการทางสังคมของนักศึกษาในรุ่นหลัง เพราะความทรงจำดังกล่าวได้ทำการเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษา ในช่วงเวลาและในบริบททางสังคมที่ต่างกัน รวมทั้งได้กลายเป็นบรรทัดฐานบางประการให้กับขบวนการนักศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะในส่วนของ “สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ที่เกิดปัญหาเรื่องการขาดคนทำงาน ซึ่งทั้งนี้เป็นเพราะ การติดอยู่กับความทรงจำเก่า ทำให้ไม่สามารถขยายฐานขององค์กรออกไปได้

ประจักษ์ ก้องกีรติ (2545) ได้ศึกษาค้นคว้าถึงการเคลื่อนไหวทางความคิดของนักศึกษาและปัญญาชนที่ผลักดันให้มีบทบาทตอบโต้ท้าทายอำนาจรัฐในช่วงการปกครองของรัฐบาลเผด็จการทหาร ซึ่งจากการศึกษาได้พบว่าการที่นักศึกษาและปัญญาชนได้ก่อตัวขึ้นมาเป็นกลุ่มทางสังคมนั้น เป็นผลพวงมาจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและนโยบายการศึกษาของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ โดยที่นักศึกษาและปัญญาชนจำนวนหนึ่งได้ก่อตัวเป็นเครือข่ายทาง วาทกรรมทำการเผยแพร่ข้อมูล

และทรรศนะผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ที่พวกเขาจัดทำขึ้น เพื่อให้เป็นวาทกรรมทางเลือกแก่สังคมที่ถูกครอบงำด้วยแหล่งข้อมูลข่าวสารของรัฐเผด็จการและสิ่งพิมพ์กระแสหลัก

นอกจากนี้ ยังได้พบว่าขบวนการนักศึกษาปัญญาชนก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้รับความคิดอุดมการณ์จากแหล่งสำคัญสองแหล่งคือ จากภายนอกประเทศ และจากอดีตของสังคมไทยเอง ซึ่งทำให้มีลักษณะหลากหลายทางอุดมการณ์ นั่นคือ ความเป็นชาตินิยมที่มีเนื้อหาต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา ที่ถูกกระตุ้นจากบริบทแวดล้อมทั้งการเมืองระหว่างประเทศและภายในประเทศ รวมถึงความเป็นซ้ายใหม่บวกซ้ายเก่า ซึ่งความเป็นซ้ายใหม่นั้นได้รับอิทธิพลจากกระแสความคิดในสหรัฐฯ และยุโรป ผ่านทางสิ่งพิมพ์จากต่างประเทศและนักเรียนนอก ความสนใจซ้ายใหม่ได้กระตุ้นให้เกิดการรื้อฟื้นความคิดและวรรณกรรมแนวสังคมนิยมของไทยสมัยทศวรรษ 2490 มาเผยแพร่ผลิตซ้ำและปรับใช้ สุดท้ายคือความเป็นกษัตริย์นิยม ทั้งนี้จากความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างนักศึกษากับสถาบันกษัตริย์ในทศวรรษ 2500-2510 ได้ทำให้มีการรื้อฟื้นอดีตและให้ความหมายใหม่แก่สถาบันกษัตริย์ว่า เป็นทั้งราชาชาตินิยมที่พาประเทศชาติรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคม และเป็นกษัตริย์ประชาธิปไตยที่ต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในที่สุดจึงหลอมรวมเป็นวาทกรรมราชาชาตินิยมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งถูกใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและวิพากษ์วิจารณ์ระบอบเผด็จการทหารที่ฉ้อฉล

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเชิงอุดมการณ์ หากแต่มีจุดร่วมในทางเดียวกันนั่นคือ การต่อต้านเผด็จการทหาร และเรียกร้องประชาธิปไตย ดังที่ปรากฏให้เห็นในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

จากการตรวจเอกสารที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้พบได้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาเท่าที่ผ่านมานั้น ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ในขณะที่งานเขียนบางชิ้นได้อธิบายไปถึงความเคลื่อนไหวของนักศึกษาภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ด้วย หากแต่โดยรวมแล้วการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจขบวนการนักศึกษา ยังขาดความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาในช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2527 ที่มีการก่อตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขึ้นมา ทั้งนี้ ขบวนการนักศึกษาภายหลังจากปี พ.ศ. 2527 แม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวและมีการแสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้ถูกกล่าวถึงมากนัก อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผล

ถึงการแสดงบทบาทของขบวนการนักศึกษาด้วยซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ จะช่วยให้ความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาได้ขยายเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่ง

บทที่ 3

ขบวนการนักศึกษาไทยหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

โดยทั่วไปแล้วเมื่อกล่าวถึงองค์กรนำของขบวนการนักศึกษาไทย คงมิอาจปฏิเสธได้ว่า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย หรือชื่อโดยย่อว่า ศนท. จะเป็นองค์กรนำของขบวนการนักศึกษาไทยที่จะถูกกล่าวถึงเป็นอันดับต้น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะภาพแห่งความประทับใจที่มีต่อเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ซึ่งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ไม่เพียงมีความหมายทางประวัติศาสตร์ในฐานะกลุ่มพลังทางการเมืองที่มีจุดยืนคัดค้านอำนาจเผด็จการเรียกร้องประชาธิปไตยและความเป็นธรรมในสังคม หากแต่ยังหมายความถึงจุดเริ่มต้นของรูปแบบและแนวทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองให้กับขบวนการนักศึกษาในระยะต่อมาด้วย (วัฒนชัย วินิจจะกูล, 2535: 256)

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีว่าภายหลังจากเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ในเวลา 3 ปี หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ได้เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนั้นได้เกิดขึ้น เพราะชนชั้นนำหัวเก่าสุดขั้วหวาดกลัวว่า ขบวนการนักศึกษาจะนำประเทศไทยไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม พวกเขาจึงใช้โอกาสที่กลุ่มนักศึกษาประชาชน ชุมนุมประท้วงการกลับมาของอดีตทรราชอย่างสันติวิธีอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โฆษณาให้ร้ายนักศึกษาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและส่งกองกำลังอันธพาลและกลุ่มคนที่ถูกอบรมให้เกลียดกลัวนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้า เข้าไปเข่นฆ่าและรุมทำร้ายนักศึกษาและประชาชนที่ชุมนุมอย่างสันติวิธีอยู่ที่ธรรมศาสตร์ หลังจากนั้นนายทหารกลุ่มหนึ่งก็ฉวยโอกาสใช้กำลังทหารยึดอำนาจจากรัฐบาลประชาธิปัตย์ที่อ่อนไม่รักษากฎหมายอย่างที่ควรทำและแต่งตั้งรัฐบาลหัวเก่าแบบขวาจัดขึ้นมาแทน จับกุมผู้ชุมนุมประท้วงที่เหลือรอดจากการถูกสังหารหมู่ 2-3 พันคนไปคุมขัง (วิทยากร เชียงกูล, 2545 : 35-36)

ผลที่ตามมาจากเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวในส่วนของผู้ถูกปราบปรามนั้น อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (2547) ได้อธิบายเอาไว้ว่า ผลที่ตามมาของวันมหาวิปโยคอย่างเป็นรูปธรรมคือ การแตกสานซ่านเซ็นของผู้ถูกปราบปรามออกไป 3 ทิศทาง ทางหนึ่งนั้นออกไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในชนบทตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย อีกทางหนึ่งนั้นออกไปพำนักยังต่างประเทศในฐานะนักศึกษาบ้าง ผู้ใช้แรงงาน

บ้าง ทางสุดท้ายเป็นทางที่ไม่ได้เลือกของกลุ่มที่เลือกไม่ได้คือเข้าไปเป็นนักโทษในเรือนจำกลางบางขวาง

ส่วนผลที่ตามมาในด้านสังคมนั้นคือ การจำกัดริดรอนสิทธิและเสรีภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากคำสั่งคณะปฏิรูปฉบับที่ 15 ที่ประกาศให้ทั่วทั้งประเทศอยู่ภายใต้กฎอัยการศึก และให้โอนคดีเกี่ยวกับความมั่นคง แม้กระทั่งคดีอาญาทั่วไปขึ้นกับศาลทหาร โดยจำเลยไม่มีสิทธิ์ยื่นอุทธรณ์ ฎีกา และห้ามแต่งทนายสู้คดี และในคำสั่งของคณะปฏิวัติในฉบับต่อ ๆ มา ยังห้ามมิให้ประชาชนตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง ประกอบกับคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 22 ว่าด้วยพฤติการณ์ของบุคคลที่ถือว่าเป็นภัยต่อสังคม ที่ได้ให้อำนาจแก่พนักงานฝ่ายปกครองและตำรวจทุกระดับในการจับกุมขังบุคคลโดยไม่ต้องมีหมายจับ เพื่อควบคุมตัวไว้เป็นเวลาถึง 30 วัน เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่รัฐอาศัยคำสั่งฉบับนี้กลั่นแกล้ง กักขัง หรือหน่วงเหนี่ยวบุคคลได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นแล้ว การตกเป็นเหยื่อของข้อหาภัยสังคมนั้นง่ายดายมาก การจับกลุ่มพูดคุยกัน ก็จะโดนข้อหาเป็นภัยต่อสังคมฐานมีพฤติการณ์ยุยง ปลุกปั่นประชาชน ก่อความไม่สงบในบ้านเมือง หรือการประท้วงหยุดงาน เพราะได้ค่าแรงเพียงเล็กน้อย ไม่เป็นธรรม ก็อาจจะโดนข้อหาเป็นภัยต่อสังคมในกระทำการใด ๆ ให้ประชาชนเลื่อมใสในระบอบปกครองอื่นอันมิใช่การปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ, 2548: 32-33)

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งต่อกรณีเหตุการณ์ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2516 นั่นคือ กองกำลังจัดตั้งที่ได้เข้าร่วมในการปราบปรามนักศึกษาในครั้งนั้นคือ ประชาชนชั้นล่างที่ได้รับการจัดตั้งและปลุกระดมจากหน่วยงานรัฐให้มีความเกลียดชัง พวกนักศึกษา พวกเขาหลงเชื่ออย่างสุดขั้วและเกินความจริงว่า นักศึกษาเป็นพวกคอมมิวนิสต์หัวรุนแรงที่มีต่างชาติหนุนหลัง มุ่งทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งที่จริงแล้ว พวกนักศึกษาเป็นกลุ่มรักประชาธิปไตยและความเป็นธรรม ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 จึงเป็นความรุนแรงแบบอนาธิปไตยที่สร้างความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ให้สังคมไทย ทั้งในแง่ชีวิตและจิตใจของผู้คน ทั้งในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 และในสงครามจรยุทธ์ที่ตามมาอีก 4-5 ปี เพราะการที่นักศึกษาประชาชนถูกปราบปรามอย่างรุนแรง ได้ทำให้นักศึกษาจำนวนไม่น้อยต้องเข้าป่า ไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์เป็นจำนวนหลายพันคน (วิทยากร เชียงกูล, 2545: 36)

ทั้งนี้ การเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ของเหล่านักศึกษา ซึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 นั้น ประจวบ (2546 : 137-138) ได้บรรยายเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ว่า

> ...สำหรับทาง พคท. นั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 พรรคมีนโยบายเปิดประตูต้อนรับนักศึกษาปัญญาชนอยู่แล้ว แม้กระนั้นสำหรับด้านอีสานเขตงานภูซาง เมื่อนักศึกษาปัญญาชน กรรมกร และคนที่ต้องเข้าร่วมต่อสู้ด้วยอาวุธจำนวนมาก ทุกอย่างก็เป็นไปโดยฉุกละหุก เป็นเรื่องใหม่และสถานการณ์ใหม่ที่ขบวนปฏิวัติต้องเผชิญ
>
> เขตงานภูซางได้เปิดประตูด่านหน้า คือ เขตเอเชีย ซึ่งมีฐานมวลชนที่แข็งที่สุด เส้นทางสะดวกและปลอดภัยเพื่อต้อนรับคณะเดือนตุลาคม โดยให้พักที่ภูช่อฟ้าชั่วคราวก่อนเดินทางขึ้นสู่ภูซาง สหายที่ทำหน้าที่รับส่งสหายใหม่จากกรุงเทพฯ กล่าวว่า ได้สัมผัสมือขาว ๆ ของสหายนักเรียน นักศึกษาทั้งชายหญิงหลายบุคลิกไม่ต่ำกว่า 200 คนที่ภูช่อฟ้าระหว่างรอเมล์ ซึ่งทยอยรับสหายเข้ามาแล้วส่งต่อไปภูซาง มีเรื่องราวมากมายให้จดจำล้วนเป็นมิตรภาพซาบซึ้งด้วยกันทั้งสองฝ่าย เป็นสิ่งที่สหายนักปฏิวัติแห่งเทือกภูซาง ซึ่งสร้างงานปฏิวัติบนแผ่นดินนี้มานานถึง 15 ปี ไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่าจะเกิดขึ้นได้จริง
>
> สหายชาวนาหลายคนเล่าว่า เดิมที พวกเขาเห็นขบวนปฏิวัติที่ออกป่ามา มีแต่ชาวไร่ ชาวนา ซึ่งต่อสู้เพื่อปลดปล่อยสังคมให้พ้นจากความยากจนข้นแค้นและเผด็จการ มีสหายจากในเมืองมาร่วมด้วยเพียงไม่กี่คน แต่ “6 ตุลาคม” ส่งสหายมาจากทั่วทุกสารทิศ มีทั้งเด็กนักเรียน นักศึกษา กรรมกร และปัญญาชน คนในเมืองหลายอาชีพ นักปฏิวัติที่อยู่ก่อนจึงรู้สึกได้ว่าขบวนปฏิวัติแห่งเทือกเขาภูซางกำลังเข้าสู่สถานการณ์ใหม่จริงๆ ...

จากสภาพดังกล่าวนั้น จึงสามารถสรุปให้เห็นถึงผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ในด้านของอารมณ์ ความรู้สึก และความคิดต่อเหตุการณ์ดังกล่าว ดังที่วิทยากร เชียงกูล(2545: 36) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...เหตุการณ์ 6 ตุลาคม ตอกย้ำให้เห็นถึงความล้าหลังของพัฒนาการทางภูมิปัญญาในสังคมไทย ที่กรอบความคิด วิธีคิดของคน ยังคงอยู่ในระดับการมองอะไรแบบแบ่งเป็น 2

ขั้วสุดโต่งอย่างไม่สมจริง เหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 คือความพ่ายแพ้ความสูญเสียของทุกฝ่ายในสังคมไทย ไม่มีใครแพ้ ไม่มีใครชนะ ฝ่ายขวาจัดคิดว่ากรณี 6 ตุลาคม พวกเขาเอาชนะฝ่ายซ้าย หรือพวกสังคมนิยมได้นั้นไม่จริง เพราะกลับยิ่งทำให้คน (ญาติพี่น้อง เพื่อน) ที่ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงไร้เหตุผลและคนที่เห็นใจไปเขากับฝ่ายซ้ายมากยิ่งขึ้น...

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีนิสิตนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่เลือกจะเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยบางส่วนเลือกที่จะไปอยู่ต่างประเทศ และบางส่วนที่ไม่สามารถเลือกได้จึงต้องลงเอยที่เรือนจำ หากแต่นักศึกษาส่วนมาก แม้จะมิใช่กลุ่มผู้นำนักศึกษาก็ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ภายหลังจากการยึดอำนาจของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ซึ่งนำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ได้มีการแต่งตั้งให้นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี โดยรัฐบาลชุดนั้นได้สั่งยุบเลิกองค์การนิสิตนักศึกษา และชุมนุมกิจกรรมทุกประเภทในทุกสภาบันการศึกษา ห้ามจัดกิจกรรมใด ๆ ทั้งสิ้นยกเว้นกิจกรรมทางด้านกีฬา ศิลปวัฒนธรรม และกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ และต้องขออนุญาตเป็นครั้งคราวไป (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529: 146)

บรรยากาศของนิสิตนักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้นจึงมีสภาพดังเช่นที่ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ (2548: 45-46) ได้อธิบายไว้ว่า ด้านนิสิตนักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคต่างพากันกลับเข้าห้องเรียนอย่างเงียบสงบ ไม่มีกิจกรรมอย่างอื่น นอกจากก้มหน้าก้มตาเรียน รัฐบาลห้ามมิให้มีกิจกรรมนอกหลักสูตรทั้งปวงในรั้วมหาวิทยาลัยตามคำสั่งของหัวหน้าปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42 /2519 ลงวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2519 ให้ยกเลิกระเบียบข้อบังคับและข้อบัญญัติอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับองค์การและกิจกรรมนิสิตนักศึกษา และนักเรียนในสถานศึกษาของรัฐและเอกชนที่ประกาศใช้อยู่ ระงับกิจกรรมขององค์กรนักศึกษาทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มิใช่บังคับเฉพาะกับนิสิตนักศึกษาเท่านั้น แม้อาจารย์มหาวิทยาลัย เองจะทำกิจกรรมอันใดจะต้องได้รับอนุญาตจากอธิการบดีก่อน มีการส่งตำรวจสายลับเข้าไปสอดส่องพฤติกรรมของนิสิตนักศึกษา อาจารย์ในมหาวิทยาลัย นอกจากจำกัดบทบาทของชาวมหาวิทยาลัยแล้ว รัฐบาลยังเข้าแทรกแซงในการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนของครู อาจารย์ ในสถานศึกษาระดับต่าง ๆ

ทั้งนี้คำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 เรื่อง “การดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมของนิสิตนักศึกษาและนักเรียน” มีใจความสำคัญดังนี้ (ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์, 2530: 237 อ้างถึง ปฐม มณีโรจน์ และสุนทร เกิดแก้ว, 2520: 148)

1. ยกเลิกระเบียบ ข้อบังคับ และข้อบัญญัติอื่นใดอันเกี่ยวกับองค์การและกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและนักเรียนในสถานศึกษาของรัฐและเอกชนที่ประกาศใช้อยู่

2. ระงับกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและนักเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่จัดตั้งขึ้นภายในและภายนอกสถานศึกษา เช่น ศูนย์ องค์การบริหาร สโมสร สภาพรรค ชมรม และกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของนิสิตนักศึกษาและนักเรียนตลอดปีการศึกษา 2519 จนกว่าจะได้มีการปรับปรุงระบบและวิธีการเกี่ยวกับกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและนักเรียน เพื่อให้เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรการศึกษาและการเรียนโดยแท้จริง

3. ในระหว่างที่ยกเลิกระเบียบข้อบังคับและระงับกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและนักเรียนตามข้อ 1 และข้อ 2 นิสิตนักศึกษาและนักเรียนในสถานศึกษาดังกล่าวข้างต้นอาจจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรภายในสถานศึกษาทางด้านกีฬา ศิลปวัฒนธรรม และการบำเพ็ญประโยชน์ได้ตามความจำเป็นและต้องจัดให้เหมาะสม โดยได้รับความเห็นชอบของหัวหน้าสถานศึกษาที่นิสิตนักศึกษาและนักเรียนสังกัดอยู่

4. การจัดกิจกรรมภายในขอบเขตของข้อ 3 หากจะต้องจัดนอกสถานศึกษาหรือมีการเชิญบุคคลภายนอกเข้าร่วมกิจกรรม จะต้องได้รับความเห็นชอบจากหัวหน้าสถานศึกษาที่นิสิตนักศึกษาและนักเรียนสังกัดอยู่

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ให้ยกเลิกกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษาแล้วนั้น แต่ทางรัฐบาลเองก็มิได้ไว้วางใจต่อนักศึกษาที่ยังศึกษาอยู่ในขณะนั้น บรรยากาศในสถาบันต่าง ๆ มีความตึงเครียดและเต็มไปด้วยความหวาดระแวง ดังเช่นที่ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ (2548: 48) ได้อธิบายบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยมหิดลในช่วงนั้นไว้ดังนี้

...มหาวิทยาลัยมหิดล เงียบเหงา ซบเซา ยิ่งขึ้น มีการแยกตัวของนักศึกษากิจกรรมออกเป็น2 กลุ่ม คือ กลุ่มขาวและกลุ่มแดง กลุ่มขาวคือกลุ่มนักศึกษาที่ไม่มีรายชื่อถูกจับในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มแดงคือกลุ่มนักศึกษาที่มีรายชื่อถูกจับในธรรมศาสตร์ นักศึกษากลุ่มขาวจะระมัดระวังตัวไม่ไปพูดคุยกับกลุ่มแดงเพื่อป้องกันไว้ว่า ถ้าโดนสันติบาลติดตามจะได้ปลอดภัย ทั้งนี้เนื่องมาจากกฎหมายภัยสังคมของรัฐบาลตามคำสั่งคณะปฏิรูปฯ ฉบับที่ 22/2519 มีขอบเขตกว้างขวางมาก เช่น ในขณะที่นักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์มหิดลกำลังนั่งพูดคุยกันอยู่ดี ๆ ก็มีบุรุษนิรนามแสดงตัวว่า เป็นเจ้าหน้าที่กอ.รมน. (กองอำนวยการ รักษาความมั่นคงปลอดภัยภายใน) เข้ามาสอดส่องความเคลื่อนไหวของนักศึกษา เป็นเหตุให้บรรดานักกิจกรรมเคลื่อนไหวและแกนนำในองค์กรผู้ปฏิบัติงาน หรือแม้แต่อาจารย์เกิดความหวาดระแวงและอึดอัดจึงค่อย ๆ ทยอยหายหน้าไปจากรั้วมหาวิทยาลัยมหิดลกว่าร้อยคนสู่เขตป่าเขา...

เป็นที่ชัดเจนว่าเหตุการณ์ความรุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ได้ส่งผลกระทบหลายประการต่อสภาพทางการเมือง สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาไทยเป็นอย่างมาก การยกเลิกกิจกรรมต่าง ๆ และองค์กรทุกประเภทของนิสิตนักศึกษา ทำให้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) และองค์การบริหารองค์การนิสิตนักศึกษา สโมสรนักศึกษา ชมรมและชุมนุมต่าง ๆ ได้ถูกยกเลิกไป ดังนั้นจึงทำให้เกิดปัญหาสำคัญประการหนึ่งในทุก ๆ สถาบันการศึกษา นั่นคือ การขาดกลุ่มผู้นำนักศึกษา เพราะกลุ่มแกนนำนักศึกษาที่เคยมีบทบาทสำคัญมีจำนวนไม่น้อยที่เลือกจะเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

ในขณะที่นักศึกษาที่เหลืออยู่เกิดความหวาดกลัวและหันหลังให้กับกิจกรรมการเมือง เป็นผลให้การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอ่อนกำลังลง ไม่เป็นระบบและขาดทิศทาง มหาวิทยาลัยไม่มีชีวิต ผลิตแต่นักศึกษาที่เอาตัวรอดเฉื่อยชาต่อปัญหาสังคม ก้มหน้าก้มตาเรียนอย่างเดียว (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ, 2548 : 50)

ดังนั้นแล้ว แม้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาอันสั้น หากแต่ผลกระทบที่ตามมานั้นมีมากมายและเกิดขึ้นในหลายด้าน ๆ โดยเฉพาะในส่วนของขบวนการนักศึกษานั้น ผลกระทบในระยะสั้นคือ การยกเลิกกิจกรรมและองค์กรนักศึกษารวมไปถึงการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในขณะที่ผลกระทบในระยะยาวนั้น ความทรงจำต่อเหตุการณ์ การถ่ายทอดเรื่องราว การบอกกล่าวหรือการกล่าวถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ในลักษณะต่าง ๆ ในช่วงเวลา

ที่แตกต่างกันออกไปได้นำไปสู่บทสรุปที่หลากหลายและยังคงส่งผลกระทบต่อขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาต่อมา

การฟื้นฟูบทบาทขบวนการนักศึกษาและการจัดตั้งองค์กลางระหว่างสถาบัน

ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อขบวนการนักศึกษาจากคำสั่งของหัวหน้าปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ซึ่งทำให้กิจกรรมนักศึกษาและองค์กรต่าง ๆ ของนักศึกษาต้องยุบเลิกไป และมีนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หากแต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ลักษณะของการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 มิได้ล่มสลายลงไปโดยสิ้นเชิง แต่ยังคงมีกลุ่มนักศึกษาที่ยังเหลืออยู่หรือกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยยังคงมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นกิจกรรมนักศึกษาขึ้นมาใหม่ (สุพจน์ จริงจิต, 2546)

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษามิได้ล่มสลายลงไปโดยสิ้นเชิงนั้น เป็นเพราะยังคงมีแกนนำนักศึกษาที่ไม่ได้ถูกจับหรือเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เหลืออยู่และยังคงผลักดันการทำกิจกรรม รวมทั้งนักศึกษารุ่นใหม่ในปีพ.ศ.2520 ที่ส่วนหนึ่งมาจากศูนย์นักเรียนฯ (ศ.น.ร.) และนักศึกษาที่เข้ามาเรียนใหม่ มีความกระตือรือร้น สนใจการทำงานเพื่อสังคม รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างนักศึกษารุ่นพี่รุ่นน้อง (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ 2548: 50)

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวจึงทำให้การเคลื่อนไหวของนักศึกษามิได้ล่มสลายลงไป หากแต่ปรับเปลี่ยนเป็นการเคลื่อนไหวที่ปิดลับหรือมีลักษณะการดำเนินงานใต้ดินและซ่อนเร้นในรูปองค์กรลับ มีการโปรยใบปลิวจากยอดตึก นำข้อความหรือแถลงการณ์ไปติดในห้องน้ำ หรือในใบปลิวต่าง ๆ ไปแนบไว้ในหนังสือในห้องสมุด

ทั้งนี้ องค์กรที่มีลักษณะปิดลับของนิสิตนักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นั้น จะมีลักษณะโครงสร้างองค์กรในลักษณะดังที่ ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์(2530: 301)ได้อธิบายไว้ว่า

โครงสร้างองค์กรปิดลับของนิสิตนักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในช่วงปลายปี 2520 ถึงต้นปี 2521 นี้มีลักษณะที่เป็นองค์กรจัดตั้งเดี่ยว (unitary forms) มีขนาดใหญ่มาก กล่าวคือ มีการแบ่งสายการบังคับบัญชาเหมือนระบบราชการ มีการแบ่งสายการบังคับบัญชาเหมือนระบบราชการ มีการแบ่งโครงสร้างออกเป็นระดับคณะ เขตคณะ และระดับทั้งสถาบันหรือมหาวิทยาลัย ยกตัวอย่างเช่น แต่ละคณะจะมีองค์กรปิดลับ ซึ่งรวมนักศึกษาเฉพาะในคณะนั้น ๆขึ้น มีการศึกษาทางการเมืองในแนวสังคมนิยม มีการกำหนดการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่ปิดลับในช่วงนั้น เช่น ออกใบปลิวเถื่อนโจมตีรัฐบาลและเคลื่อนไหวสนับสนุนการปลดปล่อยผู้ต้องหาในคดี 6 ตุลาคม 2519 เป็นต้น ในแต่ละคณะจะถือว่าสมาชิกแต่ละคนในองค์กรมีฐานะเป็นผู้ปฏิบัติงานขององค์กรในระดับเขตคณะและระดับสถาบันด้วย ผู้ปฏิบัติงานในแต่ละคณะจะมีการจัดแกนนำขึ้นจำนวนหนึ่งภายในคณะเพื่อควบคุมสภาพองค์กรระดับไว้ให้ได้และแกนำแต่ละคณะจะคัดเลือกกันเองขึ้นมาคนหนึ่งทำหน้าที่แกนประสานงานกับแกนประสานของคณะอื่น ๆ ในเขตคณะของตน คำว่า “เขตคณะ” ในที่นี้ก็คือ การแบ่งเขตภายในมหาวิทยาลัยที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีหลายคณะออกเป็นเขต ๆ ตามความใกล้ชิดในด้านพื้นที่และเนื้อหาวิชาที่สอนในแต่ละคณะ เช่น การแบ่งคณะต่าง ๆ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยออกเป็นคณะสายวิทยาศาสตร์ การแพทย์ ได้แก่ คณะแพทย์ศาสตร์ สัตวแพทย์ วิทยาศาสตร์และเภสัชศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เป็นต้น ในแต่ละสายวิชาของคณะต่าง ๆ เหล่านี้จะรวมกันเขตละ 2-3คณะ หรือมากกว่านั้น แต่ละเขตจะมีแกนประสานงานของแต่ละคณะมาร่วมประชุมแลกเปลี่ยนทัศนะกันในเรื่องต่าง ๆ และคัดเลือกแกนประสานงานคนหึ่งขึ้นทำหน้าที่ “เลขาเขต” ซึ่งเป็นตัวแทนเขตขึ้นไปประชุมปรึกษาหารือพร้อมทั้งนำสภาพคณะต่าง ๆ ในเขตคณะของตนไปแลกเปลี่ยนกับเลขาเขตจากเขตอื่น ๆ ในมหาวิทยาลัย

ลักษณะโครงสร้างองค์กรเปิดลับดังที่ได้อธิบายมานั้น เป็นการจำลองลักษณะขององค์กรปฏิวัติมาใช้ ทำให้องค์กรดังกล่าวมีเอกภาพและความเข้มแข็งสูงมาก โดยเฉพาะในช่วงต้น ๆ ของการจัดตั้ง ในด้านผู้นำหรือแกนนำตลอดจนสมาชิกหรือปฏิบัติงานก็มีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเดียวกัน มีการจัดศึกษาอุดมการณ์ทางการเมืองสังคมนิยมในระดับต่าง ๆ และควบคุมความคิดอย่างเคร่งครัด ในลักษณะของการวิจารณ์ตนเอง และวิจารณ์คนอื่นที่ร่วมในองค์กร (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527: 112)

อย่างไรก็ตามองค์กรลักษณะดังกล่าว มีอยู่ในช่วงเวลาอันสั้นนั้นประมาณปี พ.ศ.2520-2521 ทั้งนี้เป็นเพราะผลจากการที่รัฐบาลของ นายธานินท์ กรัยวิเชียร ใช้นโยบายขวาจัดซึ่งขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ต้องการแสวงหาเส้นทางใหม่เพื่อกำหนด

บทบาทของทหารให้เหมาะสมกับสถานการณ์ รวมทั้งยังต้องการกอบกู้ชื่อเสียงและเกียรติภูมิของตนที่สูญเสียไป คณะทหารซึ่งนำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ จึงยึดอำนาจจากรัฐบาลนายธานินทน์ กรัยวิเชียร ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 โดยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี (ซิลวี่ ฮอลลิงก้า, 2537 : 111)

รัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้มีการเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาได้ทำกิจกรรมมากขึ้น โดยได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2521 อนุมัติให้นิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาดำเนินกิจกรรมนอกสถานศึกษาได้ โดยร่วมโครงการกับส่วนราชการหรือเมื่อมีส่วนราชการร้องขอมา ทั้งนี้ โดยทบวงมหาวิทยาลัยจะต้องจัดให้มีการควบคุมดูแลและประสานงานอย่างใกล้ชิด (คณะอนุกรรรมการศึกษาแนวทางส่งเสริมกิจกรรมนิสิตนักศึกษาทบวงมหาวิทยาลัย, 2525 : 18)

ต่อมาในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2521 สำนักนายกรัฐมนตรีจึงได้ออกหนังสือที่ สร. 0202/1858 เรื่อง ขอให้คณะรัฐมนตรีมีมติผ่อนคลายคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ซึ่งมีเนื้อหาสาระดังนี้

1. อนุญาตให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ พิจารณาจัดตั้งสโมสรและชมรมเพื่อดำเนินกิจกรรมทางด้านกีฬา ศิลปวัฒนธรรมและการบำเพ็ญประโยชน์ได้โดยทบวงมหาวิทยาลัยจะต้องจัดให้มีการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

2. การจัดกิจกรรมดังกล่าวในข้อ 1. นอกสถานศึกษา ให้กระทำเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และเฉพาะเท่าที่ได้รับการร้องขอจากหน่วยงานราชการ หรือร่วมกับหน่วยราชการเท่านั้นกับจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529 : 155 อ้างถึง สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2525 : 69)

ในขณะที่สาระสำคัญเกี่ยวกับการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานของสโมสรนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ได้ระบุให้เป็นการเลือกตั้งทางอ้อมโดยผู้แทนคณะหรือผู้แทนแต่ละชั้นปี หรือผู้แทนชมรมเป็นผู้เลือกตามที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนดจำนวนนายกหรืออุปนายกสโมสร จะต้องเป็นนักศึกษาปีสุดท้ายและมีผลการเรียนดี (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ,2548 : 68)

ภายหลังเมื่อมีมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวแล้ว จึงได้มีการส่งหนังสือด่วนมากถึงมหาวิทยาลัยทุกแห่ง ที่ ทม.0204/2113-2135 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2521 หลังจากนั้นผู้บริหารมหาวิทยาลัยจึงจะได้จัดการร่างระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับกิจกรรมนักศึกษาที่อนุญาตให้นักศึกษาจัดตั้งสโมสรนักศึกษาได้ ทั้งนี้คณะกรรมการสโมสรต้องได้มาจากตัวแทนคณะซึ่งมาจากการเลือกตั้งจำนวนคณะละกี่คนก็แล้วแต่ข้อกำหนดของแต่ละมหาวิทยาลัย (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ, 2548: 68)

ด้วยเหตุที่มีการผ่อนคลายคำสั่ง หัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ซึ่งมีขึ้นในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2519 ตามที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดใหม่นั้น จึงทำให้องค์กรปิดลับของนิสิตนักศึกษา ดำเนินมาถึงประมาณปลายปี พ.ศ.2521 จึงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผลมาจากมติคณะรัฐมนตรี ดังที่ได้กล่าวมา จึงทำให้ทางมหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้มีการจัดตั้งสโมสรนักศึกษาได้ในช่วงกลางปีและเปิดให้มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมได้อย่างเปิดเผยได้ เหมือนในอดีต องค์การปิดลับจึงค่อย ๆ ลดบทบาทของตนเองลงตามลำดับในช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบกับสมาชิกเดิมมีการจบการศึกษาไปบางส่วนและนักศึกษาใหม่ที่จะเข้าไปแทนมีจำนวนจำกัด ดังนั้นองค์กรปิดลับดังกล่าวจึงค่อย ๆ ลดขนาดลง ตามลำดับ (อานนท์ ภักดีวงศ์ , 2527: 112)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีข้อจำกัดบางประการในมติคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ.2521 เพื่อผ่อนคลายคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ซึ่งข้อจำกัดที่สำคัญนั่นคือ การทำกิจกรรมนักศึกษาจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง แต่กระนั้นก็ตามมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องดังกล่าวนี้ ได้ทำให้ช่องทางในการทำกิจกรรมของนักศึกษาเปิดกว้างมากขึ้น มีการตั้งสโมสรนักศึกษาในแต่ละสถาบัน และนำไปสู่การประสานงานของนักศึกษาระหว่างสถาบันในเวลาต่อมา

การประสานงานขององค์การนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2522-2527

ภายหลังจากที่รัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้ผ่อนคลายคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ได้ทำให้นักศึกษาสามารถทำกิจกรรมได้อีกครั้ง แม้จะมีเงื่อนไขบางประการ เช่น กิจกรรมนักศึกษาจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง

ในช่วงนี้กิจกรรมนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย จะเป็นในลักษณะชุมนุมทางวิชาการ และในลักษณะของคณะกรรมการนักศึกษาในแต่ละคณะ ขณะเดียวกันนิสิตนักศึกษาได้เรียกร้องขอให้มีสโมสรนิสิตนักศึกษาและสภานิสิตนักศึกษา จนกระทั่งในช่วงกลางปี พ.ศ.2521 จึงได้มีการเลือกตั้งกรรมการสโมสรนักศึกษาในทางอ้อม คือให้ตัวแทนจากคณะมาประชุมเพื่อเลือกนายกสโมสรนักศึกษาและกรรมการตำแหน่งต่าง ๆ นิสิตนักศึกษาเริ่มตื่นตัวและสนใจกิจกรรมกันมากขึ้นทั้งกิจกรรมกีฬา ศิลปวัฒนธรรมและกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ทั้งนี้โดยอยู่ในความดูแลของหัวหน้าสถาบันการศึกษานั้น ๆ ถึงแม้ว่านิสิตนักศึกษาจะเคลื่อนไหวได้เพียงขอบเขตที่ถูกจำกัด แต่การเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ทำกิจกรรม จึงทำให้เกิดการรวมตัวและพยายามผลักดันบทบาทอย่างมีพลัง (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529: 155)

กิจกรรมนักศึกษาในช่วงนั้น มีช่องทางให้นักศึกษาได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งช่องทางในการทำกิจกรรมนั้น บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์(2549) ได้อธิบายว่า

> ...มีหลายช่องทางในการทำกิจกรรม ทั้งทางด้านวิชาการ งานพัฒนาสังคม บำเพ็ญประโยชน์ เช่น มหาวิทยาลัยมหิดลจะเป็นด้านสาธารณสุข หรือนักศึกษานิติศาสตร์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะเน้นด้านการนำความรู้ด้านกฎหมายไปเผยแพร่ให้ประชาชนและโดยภาพรวม มีความพยายามที่จะส่งเสริมในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน แต่เป็นขั้นตอนของการเผยแพร่และส่งเสริมด้านความรู้ กิจกรรมในช่วงนั้นพยายามเปิดให้นักศึกษาที่มีความสนใจในด้านต่าง ๆ หรือมีความถนัดหรือเรียนมาในด้านต่าง ๆ ได้เข้าร่วม คือมีหลายช่องทาง ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านค่ายอาสาพัฒนาชนบท บำเพ็ญประโยชน์ทั้งด้านความรู้ด้านกฎหมาย ด้านประชาธิปไตย รวมถึงเรื่อง สิทธิ เสรีภาพ เรื่องสิทธิมนุษยชน…

ความตื่นตัวและสนใจกิจกรรมในช่วงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่กิจกรรมทุกอย่างได้ถูกสั่งห้ามทั้งหมด ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ตามคำสั่งหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ 42/2519 ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมด้านดนตรี และกีฬาด้วย ความตื่นตัวและสนใจในกิจกรรมของนิสิตนักศึกษา ทำให้กิจกรรมในหลาย ๆ ด้าน จะมีความคิดที่เชื่อมโยงกิจกรรมกับสังคม ดังเช่นกิจกรรมด้านกีฬา ซึ่งมีแนวความคิดที่เกี่ยวโยงกับเรื่องสังคมด้วย ในประเด็นดังกล่าวนี้ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2549) ได้อธิบายว่า

> ...กิจกรรมกีฬาก็มีการโยงกับเรื่องสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่อธิบายว่า กีฬาไม่ใช่เรื่องประโยชน์ส่วนตัว ไม่ใช่แค่กีฬาเป็นยาวิเศษ แต่เรื่องกีฬาเป็นเรื่องบริการสาธารณะด้วย แม้ว่าเรื่องกีฬาจะเป็นเรื่องของสุขภาพ แต่มิใช่สุขภาพของเราอย่างเดียว หากแต่เป็นสุขภาพของสังคมด้วย...

ทั้งนี้ความตื่นตัวและสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ทำให้กิจกรรมนักศึกษาเริ่มมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น นักศึกษามีความคิดที่จะทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์มีเนื้อหาสาระต่อสังคม รวมถึงมีความพยายามที่จะรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งลักษณะกิจกรรมของนักศึกษาในช่วงเวลานั้น บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2549) ได้อธิบายว่า

> ...เริ่มต้นจากการที่เห็นว่ากิจกรรมนักศึกษาน่าจะมีอะไรที่เป็นเนื้อหาสาระบ้าง เริ่มต้นที่งานเลี้ยงเด็กที่บ้านพญาไท มีการรวมกลุ่มนักศึกษาในกลุ่มกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ซึ่งงานเลี้ยงเด็กอ่อนที่พญาไทก็ยังไม่ได้มีเนื้อหาสาระทางสังคมมากนัก แต่เป็นช่องทางให้นักศึกษาได้เปิดหูเปิดตา กับสภาพความเป็นจริงทางสังคมในด้านหนึ่ง ต่อมาจึงเข้าไปในสลัมคลองเตยร่วมกับครูประทีป เข้าไปจัดงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่น จัดงานปีใหม่ และมีกิจกรรมต่างๆ กับเด็กในสลัม ซึ่งก็มีนักศึกษาใหม่ ๆ เข้าร่วมค่อนข้างมาก...มีความคิดที่จะรวมกลุ่มทำกิจกรรม แต่ไม่ถึงขั้นที่จะให้มีขบวนการนักศึกษาขึ้นมาใหม่ อดีตผู้นำนักศึกษารุ่นเก่าไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่มีความเชื่อมโยงอยู่บ้างในเรื่องคดีผู้หาคดี 6 ตุลา...

จากคำอธิบายของบุญแทนที่ได้กล่าวในข้างต้นนั้น ทำให้สังเกตได้ว่า กิจกรรมนักศึกษาภายหลังจากที่มีการอนุญาตให้นักศึกษาสามารถทำกิจกรรมได้อีกนั้น มีกิจกรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย และมีการรวมกลุ่มในหลายระดับ เบื้องต้นนั้นเป็นกลุ่มกิจกรรมตามคำอธิบายในข้างต้น ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มขึ้นมาใหม่เพื่อมุ่งทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์และไม่มีความเชื่อมโยงต่ออดีตผู้นำนักศึกษารุ่นเก่ามากนัก ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มนักศึกษาซึ่งมีการรวมตัวมาก่อนอยู่แล้วและมีความเชื่อมโยงต่ออดีตผู้นำนักศึกษารุ่นเก่า โดยกลุ่มนักศึกษากลุ่มนี้คือ องค์การปิดลับ ซึ่งมีความเคลื่อนไหวต่าง ๆ อย่างเร้นลับในช่วงที่ยังไม่มีการอนุญาตให้นักศึกษาทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้ เมื่อมีการอนุญาตให้นักศึกษาสามารถทำกิจกรรมได้อีกครั้ง องค์กรปิดลับจึงมีการปรับเปลี่ยนไป ดังที่ อานนท์ ภักดีวงศ์(2527: 112) ได้อธิบายว่า

ในต้นปี 2522 เมื่อมีการจัดตั้งสโมสรนักศึกษา สภานักศึกษา และกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเปิดเผยแล้วนั้น องค์กรปิดลับจึงสลายตัวในด้านโครงสร้างดังกล่าว แล้วได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มเปิดเผยขึ้น โดยนำผู้ปฏิบัติงานเก่าบางส่วนและนักศึกษารุ่นใหม่จำนวนหนึ่งตั้งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวในทำนองคล้าย “พรรคนักศึกษา” แต่เนื่องจากในช่วงปี 2522 ระเบียบเรื่องพรรคนักศึกษายังไม่มีบังคับใช้ ดังนั้นกลุ่มดังกล่าวจึงรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มจุฬา’ธิปไตย กลุ่มนักศึกต่อสู้เพื่อเสรีภาพและประชาธิปไตย (นค.ปช.) และกลุ่มนักศึกษา 7 คณะ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะทำหน้าที่สมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นกรรมการสโมสรนักศึกษาตามสถาบันต่างๆ ขณะเดียวกันภายในกลุ่มก็มีการจัดศึกษาทางการเมืองแก่สมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่องในแนวคิดทางการเมือง แนวสังคมนิยมระดับต่าง ๆ นอกจากนี้เมื่อกลุ่มเหล่านี้สามารถชนะการเลือกตั้งเข้าทำงานสโมสรนักศึกษาได้ จึงดำเนินการเคลื่อนไหวให้ทางมหาวิทยาลัยออกระเบียบว่าด้วยพรรคนักศึกษาขึ้นในช่วง ปี 2522 และก็ประสบความสำเร็จในสถาบันต่าง ๆ ส่วนใหญ่ได้อนุญาตให้นักศึกษาจัดตั้ง “พรรคนักศึกษา” ได้ มาในปี 2523 กลุ่มต่าง ๆ ข้างต้นจึงเปลี่ยนฐานะของตนขึ้นเป็นพรรคนักศึกษาในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ภายในเวลาไม่นานนักได้มีกิจกรรมที่เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีการประชุมระหว่างนายกสโมสรนิสิตนักศึกษา 8 สถาบัน ในวันที่ 17 กันยายน พ.ศ.2521 โดยประกอบไปด้วย สโมสรนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตธนบุรี เพื่อเตรียมจัดงานต้อนรับ “ผู้บริสุทธิ์ 19 คน” ซึ่งเป็นผู้ต้องหาในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 และได้รับการปล่อยตัวตาม พรบ.นิรโทษกรรม (สุปรีดา ลอตระกูล , 2529 : 158 อ้างถึง สโมสรนิสิตนักศึกษา 18 สถาบัน, 2522 : 163)

ในเวลาต่อมาจึงได้มีการประสานความร่วมมือของนิสิตนักศึกษาระหว่างสถาบันการศึกษาเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อได้เกิดอุทกภัยในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2521 จึงทำให้นักศึกษาในหลายสถาบันได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นคณะกรรมการนิสิตนักศึกษาช่วยเหลือประชาชนในปัญหาน้ำท่วม (คน.ปน.)

แม้ว่าการรวมตัวในกรณีนี้จะเป็นไปอย่างฉุกละหุกและมีโครงสร้างการประสานที่หละหลวม ซึ่งเป็นผลจากสถานการณ์อุทกภัยที่เกิดอย่างรวดเร็ว แต่ในทางกลับกัน การรวมตัวอย่างเป็นทางการในครั้งแรก นับตั้งแต่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ได้ทำให้ขบวนการนักศึกษาได้มีโอกาสติดต่อประสานงานอย่างเป็นรูปธรรมและมีความชอบธรรมในสายตาของประชาชน โดยในระยะแรก มีสถาบันการศึกษาที่มีตัวแทนนักศึกษามาร่วมกันจัดตั้งเป็น คน.ปน. เพียง 12 สถาบัน ซึ่งในช่วงเวลาปิดภาคเรียน นักศึกษาทั้ง 12 สถาบัน จึงได้มีการออกค่ายเพื่อพัฒนาและซ่อมแซมสิ่งที่เสียหายจากอุทกภัยในครั้งนี้

ภายหลังจากกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยดังกล่าว ในด้านหนึ่งนั้นได้ทำให้นิสิตนักศึกษาบางส่วนที่ร่วมกิจกรรมได้เกิดความรู้สึกและความคิดบางประการ ดังเช่นที่ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2549) ได้อธิบายว่า ภายหลังจากงานช่วยเหลือน้ำท่วม ภายหลังจากงานดังกล่าวหรืออาจจะกล่าวได้ว่ากิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ทุกประเภท ทำให้มีคนที่ยังผูกพัน และคิดว่าตนเองน่าจะทำอะไรได้มากกว่านั้น เกิดความรู้สึกของการรักความเป็นธรรมและต้องการช่วยเหลือผู้อื่น

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ มีคุณปการทั้งต่อสังคมและต่อความตื่นตัวภายในขบวนการนักศึกษาเองด้วย สถาบันการศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ และในภูมิภาคหลายแห่ง มีความตื่นตัวที่จะรวมพลังนักศึกษาติดต่อกับนักศึกษาต่างสถาบัน และมีการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเองของนักศึกษา ดังนั้นองค์การนักศึกษาสถาบันต่าง ๆ จึงได้เคลื่อนไหวในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องจวบจนกระทั่งในปี พ.ศ.2522 สโมสรนักศึกษาจึงเริ่มประสานกันอย่างเป็นกิจจะลักษณะเป็น 16 สถาบันดังรายชื่อดังนี้

สโมสรนักศึกษา 16 สถาบัน (ปี 2522)มีรายนามดังนี้

1. สโมสรนิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. สโมสรนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
7. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง

8. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

9. สโมสรนิสิต มศว.ประสานมิตร

10. สโมสรนิสิต มศว.พละศึกษา

11. สโมสรนิสิต มศว.บางแสน

12. สโมสรนิสิต มศว.บางเขน

13. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

14. สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

15. สโมสรนักศึกษา สถาบันเทคโนโลยี วิทยาเขตบางมด

16. สโมสรนักศึกษา สถาบันเทคโนโลยี วิทยาเขตลาดกระบัง

กิจกรรมที่สโมสรนักศึกษา 16 สถาบันได้เริ่มทำคือการจัดงาน “สู่ความหวังใหม่” เมื่อวันที่ 24-25 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้กำลังใจสำหรับผู้ที่พลาดหวังจากการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัย โดยได้จัดกิจกรรมที่สนามกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนใหม่ที่จะเข้าสู่มหาวิทยาลัย ซึ่งภายหลังจากกิจกรรมนี้สิ้นสุดลง จึงได้มีสโมสรนักศึกษาเข้ามาร่วมเพิ่มขึ้น อีก 2 สถาบัน คือ สโมสรนิสิต มศว.สงขลา และสโมสรนิสิต มหาสารคาม ทำให้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 18 สถาบัน (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ, 2548: 495-496)

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นิสิตนักศึกษาในหลายสถาบันได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในการปกครองตนเองทั้งนี้เพราะนิสิตนักศึกษาโดยทั่วไปนั้น ไม่มีความพอใจในการเลือกตั้งกรรมการสโมสรนิสิตนักศึกษาในทางอ้อมจึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องที่จะให้การบริหารงานกิจกรรมนิสิตนักศึกษามีอิสระและเป็นการปกครองตนเองของนิสิตนักศึกษาโดยมีการเสนอให้มหาวิทยาลัยดำเนินการแก้ไขระเบียบข้อบังคับ ซึ่งข้อเรียกร้องของนิสิตนักศึกษาในประเด็นดังกล่าวมีอยู่ 3 ข้อดังนี้

1. สโมสรนักศึกษาต้องมาจากการเลือกตั้งทางตรง

2. ต้องมีสภานักศึกษาเพื่อตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการสโมสร

3. ต้องมีอิสระในการกำหนดและดำเนินกิจกรรมนักศึกษา (สุปรีดา ลอตระกูล , 2529: 157 อ้างถึง สโมสรนักศึกษา 18 สถาบัน, 2522)

การเคลื่อนไหวเรียกร้องที่จะตั้งองค์กรภายในสถาบันที่เป็นอิสระของนิสิตนักศึกษาได้ประสบผลสำเร็จ โดยรัฐบาลยินยอมให้ก่อตั้งได้โดยที่ทบวงมหาวิทยาลัยเป็นผู้กำหนดหลักการและแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมนักศึกษาอย่างกว้าง ๆ และให้นำไปปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถาบันอุดมศึกษานั้น ๆ

ดังนั้นในปี พ.ศ.2523 จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารงานกิจกรรมนิสิตนักศึกษาเป็นรูปองค์การนิสิตนักศึกษาที่มีการเลือกตั้งในทางตรง และมีสภานิสิตนักศึกษาพร้อมกันในครั้งนี้ด้วย (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529: 157) ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้เอื้ออำนวยให้นิสิตนักศึกษาได้มีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น

ในส่วนของการประสานงานระหว่างสถาบันนั้น ภายหลังจากที่มีการรวมกันโดยใช้ชื่อว่า “องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน” ดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้วนั้น จึงได้ทำให้นักศึกษาได้มีการเคลื่อนไหวในประเด็นต่าง ๆ มีการแสดงออกในการคัดค้านสิ่งที่ไม่เป็นธรรมในสังคม และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น การแสดงออกของนักศึกษาบางครั้งก็สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล เช่น การคัดค้านรัฐบาลเวียดนาม กรณีลำเลียงคนเวียดนามออกนอกประเทศ ในบางครั้งก็ขัดแย้งกับรัฐบาล เช่น การคัดค้านการประกาศขึ้นราคาน้ำมันเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2522 และการประกาศขึ้นค่าสาธารณูปโภคอื่น ๆ (บุญสม อัครธรรมกุล, 2524: 247)

งานแรกขององค์การนักศึกษา 18 สถาบันคือการเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐบาลเวียดนาม ที่ทำการบุกกัมพูชา ในเดือนมิถุนายน 2522 ซึ่งเป็นข่าวครึกโครมและเกิดกระแสคัดค้านในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงได้แสดงท่าทีต่อเรื่องนี้โดยมีการออกแถลงการณ์ให้ข้อมูลแก่ประชาชน เพื่อให้เห็นต้นตอของปัญหา มีการจัดนิทรรศการและอภิปรายตามสถาบันต่าง ๆ ยื่นจดหมายประท้วงรัฐบาลเวียดนามที่สถานทูตเวียดนาม จนถึงการออกไปขอประชามติจากประชาชนเพื่อนำเสนอต่อรัฐบาลการเคลื่อนไหวครั้งนี้นับเป็นการเปิดบทบาทของขบวนการนักศึกษาสู่ประชาชนปัญหาทางการเมืองของประเทศเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้ประชาชนเริ่มรู้จักชื่อขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน อย่างไรก็ตามยังคงมีการพยายามขัดขวางจากผู้บริหารมหาวิทยาลัย ที่ต้องการปิดกั้นการแสดงออกของนักศึกษาในกรณีการจัดอภิปรายเรื่อง “ญวนจะบุกไทยจริงหรือ” ของนักศึกษามหิดล

เดือนกรกฎาคม 2522 รัฐบาลเกรียงศักดิ์ประกาศขึ้นราคาน้ำมันในอัตราที่สูงมาก โดยอ้างว่า จะขึ้นเผื่อไว้เป็นการดักหน้าโอเปค ซึ่งก่อให้เกิดกระแสคัดค้านของประชาชนวงการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง องค์การนักศึกษา 18 สถาบันมองเห็นว่า การขึ้นราคาน้ำมันครั้งนี้สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนอย่างมาก และสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานี้มาจากนโยบายที่ผิดพลาดของรัฐบาล จึงได้มีการเคลื่อนไหวให้ข้อมูลที่เป็นจริงแก่ประชาชน

บทบาทต่อมาคือ แสดงการคัดค้านการขึ้นค่ารถเมล์ โดยออกสำรวจความเดือดร้อนของประชาชนด้วยการระดมนักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ นับพันคนออกพูดคุยสำรวจปัญหากับประชาชนในย่านสลัม แล้วนำผลสำรวจยื่นเสนอต่อรัฐบาล

นอกจากนี้ยังได้มีโครงการบรรเทาความเดือดร้อนประชาชนเฉพาะหน้าโดยการจัดงานนักศึกษาขายของราคาถูกที่จุฬาฯ ซึ่งมีประชาชนสนใจมาร่วมงานนับหมื่นคน ขณะเดียวกันสถาบันส่วนภูมิภาคก็เคลื่อนไหวปัญหานี้ในสถาบันของตนเองสู่ประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ทำให้นักศึกษา ประชาชนใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นและยังสร้างความใกล้ชิดระหว่างนักศึกษาผู้ปฏิบัติงานของแต่ละสถาบันมากขึ้นแต่ก็มีการพยายามขัดขวางโดยเฉพาะช่วงงานขายของราคาถูกที่จุฬาฯ จากฝ่ายบริหาร จนกระทั่งมีการชุมนุมของนักศึกษาผู้ปฏิบัติงานและเพื่อนนักศึกษาจึงได้รับอนุมัติจัดงานนี้

ในช่วงเดือนธันวาคม ปีพ.ศ.2522 องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ได้มีการออกไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยหนาวในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งมีการจัดกิจกรรม “ศึกษาแนะแนวเอนทรานซ์” ขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหิดล โดยมีเนื้อหาในการแนะนำการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยและให้กำลังใจต่อนักเรียนที่เข้าสอบเอนทรานซ์

การเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ได้มีขึ้นอีกครั้ง เมื่อเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 เมื่อรัฐบาลประกาศขึ้นราคาน้ำมันครั้งที่ 2 ที่สูงมากถึง 60 เปอร์เซ็นต์ องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงได้เคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการขึ้นราคาน้ำมันในครั้งนี้ ซึ่งการเคลื่อนไหวครั้งนี้เป็นการเข้าร่วมกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ นับว่าเป็นการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ที่สุดหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 เป็นต้นมา

ในช่วงปี พ.ศ.2523 นี้ ทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ได้เข้าร่วมกับองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงทำให้มีจำนวนสถาบันในการประสานงานระหว่างสถาบันเพิ่มขึ้นเป็น 19 สถาบัน นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ.2523 องค์การนักศึกษา 19 สถาบัน ได้มีการปรับบทบาทและการทำกิจกรรม ซึ่งได้รับบทเรียนที่ผ่านมา ได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ เช่น การยื่นจดหมายคัดค้านรัฐบาลเกาหลีใต้ในการปราบปรามประชาชนกรณีกวางจู การประท้วงการมาเยือนประเทศไทยของนาย เหงียน โก ทัก รัฐมนตรีต่างประเทศของเวียดนาม การจัดนิทรรศการและการอภิปรายกรณีญวนบุกไทยที่โนนหมากมุ่น การคัดค้านการจับนายคิม แด จุง ผู้นำฝ่ายค้านของเกาหลีใต้ที่ถือว่ารัฐบาลเกาหลีใต้ล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน (ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์, 2530: 303)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิมนุษยชนมากขึ้น แต่การเคลื่อนไหวในด้านเศรษฐกิจเรื่องของความเป็นอยู่ของประชาชน ยังคงเป็นประเด็นที่องค์การนักศึกษา 19 สถาบัน ให้ความสนใจ โดยมีการเคลื่อนไหวกรณีประกาศขึ้นราคาน้ำตาล องค์การนักศึกษา 19 สถาบัน จึงได้มีการจัดอภิปรายเพื่อเปิดเผยข้อมูล และได้ออกสำรวจปัญหาเศรษฐกิจของประชาชน แล้วสรุปผลต่อรัฐบาล นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวในเรื่องอื่น ๆ เช่น คัดค้านการต่ออายุราชการ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เคลื่อนไหวในปัญหาการไล่ที่ชุมชนแออัดที่พระรามสี่ รวมทั้งเรื่องปัญหาภาคใต้ เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า การเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 19 สถาบัน โดยส่วนใหญ่เป็นการเคลื่อนไหวในเรื่องเศรษฐกิจ ปัญหาปากท้องและความเป็นอยู่ของประชาชน ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นที่สนใจของนักศึกษามีการพูดคุยในประเด็นปัญหาอย่างกว้างขวาง และมีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ อย่างมากมาย หากแต่นักศึกษาไม่คิดว่าการเคลื่อนไหวต่าง ๆ นั้นเป็นเรื่องทางการเมือง (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

ต่อมาในปี พ.ศ.2524 ได้มีสมาชิกเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเป็น 20 สถาบัน ในปีนี้ได้มีการเคลื่อนไหวกรณีรถเมล์ขึ้นราคาค่าโดยสาร และในวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2524 องค์การนักศึกษา 20 สถาบัน ได้ยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อคัดค้านการลดค่าเงินบาท อย่างไรก็ตาม ในปีนี้องค์การนักศึกษาแต่ละแห่งมีความจำเป็นที่จะต้องกลับไปสร้างคุณภาพในองค์กรของตนเอง ประกอบกับสถานการณ์บางอย่างที่ไม่เอื้ออำนวย จึงทำให้ภาพของขบวนนักศึกษาในช่วงนั้นขาดหายไประยะหนึ่ง และเกิดภาวะซบเซาของกิจกรรมนักศึกษาในหลายสถาบัน จนเป็นที่มาของ

คำถามที่ว่า “ขบวนการนักศึกษาตายแล้ว?” ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางสังคมดังเช่นที่ผ่านมา (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ, 2548: 502)

ในปี 2525 ขบวนการนักศึกษาเริ่มแสดงบทบาทอีกครั้งในรูปของ “องค์การนักศึกษา 14 สถาบัน” ช่วงนี้มีการเคลื่อนไหวกรณีขึ้นค่าโดยสารรถเมล์ การคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเผด็จการมากขึ้น ฯลฯ

ในปี 2526 นิสิตนักศึกษาร่วมกับ “สมาพันธ์ประชาธิปไตย” ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นเผด็จการ จัดอภิปราย สำรวจประชามติ เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลแก่ประชาชน ฯลฯ เป็นพลังร่วมกดดันคัดค้านจนเป็นผลสำเร็จ รัฐบาลประกาศยุบสภาหลังจากมติการแก้ไขรัฐธรรมนูญตกไป และประกาศให้มีการเลือกตั้งใหม่ องค์การนักศึกษา 14 สถาบัน จึงได้จัดโครงการชักชวนประชาชนให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ มีนักศึกษาเข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมาก

หลังจากนั้นในช่วงปี พ.ศ.2526-2527 ได้มีความพยายามในการจัดตั้งองค์กรกลางระหว่างสถาบันขึ้นมา จะทำให้เกิดขึ้นเป็นสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ในปี พ.ศ.2527 ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการจัดตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เป็นผลจากการสรุปบทเรียนที่ผ่านมาขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ถึงแม้ว่าองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จะมีกิจกรรมมีการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างมากมาย หากแต่องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ยังคงประสบปัญหาต่าง ๆ จนทำให้บทบาททางสังคมได้ขาดหายไปช่วงหนึ่งในปี พ.ศ.2524 รวมถึงการที่ขบวนการนักศึกษาอยู่ในความสนใจของภาครัฐโดยตลอด ซึ่งในการรวมกันเป็นองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ได้มีตำรวจสันติบาลแฝงตัวเข้ามาเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง และถูกจับได้ในภายหลัง (ชื่อและนามสกุลของตำรวจสันติบาลผู้นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ต้องการให้เปิดเผย) ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้ได้ทำให้เกิดความหวาดระแวงในหมู่แกนนำนักศึกษา (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีการรวมตัวเป็นองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน รวมทั้งความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐต่อขบวนการนักศึกษา นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาถึง เพราะบทเรียนจากปัญหาต่าง ๆ นั้น ได้นำไปสู่การจัดตั้งองค์กรกลางระหว่างสถาบันนั่นคือ สหพันธ์นิสิต

นักศึกษาแห่งประเทศไทย และยังเป็นเงื่อนไขในการกำหนดบทบาทของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย

ความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐต่อขบวนการนักศึกษา

ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษาไทย ในช่วง พ.ศ.2522 เป็นต้นมา นักศึกษาได้มีการรวมกลุ่มและประสานงานระหว่างสถาบันการศึกษา โดยใช้ชื่อว่า องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ซึ่งมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมในหลายกรณี โดยส่วนใหญ่แล้วการเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จะเป็นการเคลื่อนไหวต่อปัญหาเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น กรณีการขึ้นราคาน้ำมัน หรือ การประกาศขึ้นราคาสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งมีการทำกิจกรรมในลักษณะกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ เช่น การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย ช่วยเหลือผู้ประสบภัยหนาว

ทั้งนี้การเคลื่อนไหวต่อปัญหาเศรษฐกิจที่กระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น การคัดค้านการขึ้นราคาค่าโดยสารรถเมล์ นักศึกษาในช่วงนั้นไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องการเมืองแต่อย่างใด แต่มองว่าเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเรื่องปากท้องของประชาชน เป็นเรื่องของความเป็นอยู่ประชาชน (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่านักศึกษาจะมีเจตนาหรือมีความคิดต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างไร ยังคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา ได้อยู่ในความสนใจของเจ้าหน้าที่รัฐบาลมาโดยตลอด มีการส่งเอกสารวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาออกเป็นรายเดือน ซึ่งเป็นของแผนกวิเคราะห์ข่าว กองบังคับการตำรวจสันติบาล โดยจะแจกให้เฉพาะนายตำรวจสันติบาลระดับผู้กำกับขึ้นไปเท่านั้น (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) รวมทั้งมีการปลอมตัวของตำรวจสันติบาลเข้ามาปะปนในหมู่นักศึกษาโดยเข้ามาเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งทำให้เกิดความหวาดระแวงในหมู่แกนนำนักศึกษาเป็นอย่างยิ่ง (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ , 2549)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2524 ซึ่งสภาพขององค์การนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ กำลังประสบปัญหาค่อนข้างมาก เนื่องจากมีความพยายามของฝ่ายตรงข้ามที่

ต้องการแยกสลายพลังนักศึกษา ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และทำให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์การนักศึกษาต่าง ๆ เริ่มมีการถอนตัวออกไป (สจช., 2524 : ก/3/2524/26)

ความสนใจต่อขบวนการนักศึกษาของทางเจ้าหน้าที่รัฐ ได้มีความพยายามที่จะทำให้ขบวนการนักศึกษาอยู่ภายใต้กรอบและกฎเกณฑ์ของอำนาจรัฐ โดยสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ได้มีการแจกจ่ายเอกสารเพื่อแนะนำการดำเนินการในด้านปฏิบัติการจิตวิทยาให้กับเจ้าหน้าที่ระดับสูงใน สมช. เนื่องด้วยเล็งเห็นว่ากลุ่มนิสิตนักศึกษาเป็นกลุ่มพลัง ซึ่งเป็นหัวหอกทางด้านความคิดของกลุ่มพลังอื่น ๆ ดังนั้น การปฏิบัติการจิตวิทยาต่อขบวนการนักศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยในเอกสารดังกล่าวได้ระบุข้อพิจารณาเกี่ยวกับการแบ่งกลุ่มนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยในเอกสารดังกล่าว (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้ระบุไว้ดังนี้

กลุ่มนิสิตนักศึกษาฝ่ายซ้ายเมื่อเคลื่อนไหวหรือกระทำกิจกรรมใด ๆ จะแบ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มแกนนำ เป็นฝ่ายนำความคิด เป็นผู้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น อาทิ ฝ่ายบริหารนิสิต ผู้นำสโมสร ชมรมต่าง ๆ โดยมีเหตุผลในการจัดหรือเข้าร่วมกิจกรรมดังนี้

ก. รับแนวทางนโยบาย มาจากพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทยหรือแนวร่วม โดยหลงเชื่อในอุดมการณ์และแนวความคิด มุ่งหวังที่จะเปลี่ยนระบอบการปกครอง

ข. มีความประสงค์ ที่จะสร้างความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม สร้างสังคมที่ดีพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง

ค. การทำกิจกรรมทำให้ได้รับผลประโยชน์ตอบแทน เช่น เงิน ตำแหน่ง อำนาจ และได้รับความสำคัญในสังคม

2. กลุ่มแนวร่วม เป็นฝ่ายปฏิบัติการตามแนวความคิดของแกนนำ อาทิเช่น กรรมการสโมสร และชมรมต่าง ๆ โดยมีเหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรมดังนี้

ก. มีความประสงค์ ที่จะสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

ข. มีปัญหาทางบ้านต้องการแสดงออก เพื่อลดปมด้อยของตน แล้วให้การสนับสนุนต่อแกนนำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

3. กลุ่มนิสิตนักศึกษาทั่วๆ ไป เข้าร่วมกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวเป็นครั้งคราวด้วยเหตุผลที่ว่า รักสนุก รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตามเพื่อนและอยากรู้อยากเห็น

นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ถึงลักษณะของการเคลื่อนไหวของกลุ่มนิสิตนักศึกษาว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มนิสิตนักศึกษา จะดำเนินการโดยกลุ่มแกนนำจะเป็นผู้แพร่ความคิดและหลักการแก่แนวร่วม ในขณะที่แนวร่วมจะใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อต่อนิสิตทั่ว ๆ ไป เพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรมจนบรรลุจุดมุ่งหมายตามที่แกนนำกำหนดไว้ ดังนั้น การเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาจะกระทำเป็นขั้นตอนโดยทวีความรุนแรงขึ้นไปทีละขั้น และจะต้องจบลงโดยจะได้รับผลจากการเคลื่อนไหวอย่างใดอย่างหนึ่ง ในลักษณะที่จะเรียกร้องการสนับสนุนจากแนวร่วม กลุ่มอื่น ๆ อาทิ กลุ่มกรรมกร นักการเมือง ชาวนาชาวไร่ และประชาชน โดยกลุ่มนิสิตนักศึกษา จะมีเงื่อนไขที่ใช้เป็นเครื่องมือในการก่อสถานการณ์ขึ้น โดยในเอกสารดังกล่าว (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้ระบุถึงเงื่อนไขที่นักศึกษาจะใช้ก่อสถานการณ์ขึ้นไว้ดังนี้

> ...เงื่อนไขที่กลุ่มนิสิตนักศึกษาใช้เป็นเครื่องมือ ในการก่อสถานการณ์ขึ้นคือ
> 1. ปัญหาเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวกับปากท้องของประชาชน
> 2. ปัญหาการเมือง สิทธิและเสรีภาพของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย และ เสรีภาพของประชาชน
> 3. ปัญหาสังคม สภาพความเป็นอยู่ของประชาชน
> 4. ปัญหาภัยจากนอกประเทศ
> 5. เหตุการณ์ 6 ตุลา 20 และ 14 ตุลา 16[1]
> 6. เรื่องต่างๆ ตามสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ ของกลุ่มและประชาชน…

นอกจากนี้ยังได้มีการวิเคราะห์ถึงสื่อที่สามารถเข้าถึงนิสิตนักศึกษาอย่างได้ผลดี โดยมีการแยกประเภทของสื่อและวิเคราะห์สื่อแต่ละประเภทที่เข้าถึงนักศึกษา ทั้งนี้ในเอกสารดังกล่าวนั้น (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้กล่าวถึงสื่อต่าง ๆ ที่เข้าถึงนักศึกษาไว้ดังนี้

> 1. วิทยุ นิสิตนักศึกษานิยมรับฟังเพลงสากล ส่วนรายการข่าวรับฟังเป็นครั้งคราว

[1] ในเอกสารชั้นต้นระบุเป็น “เหตุการณ์ 6 ตุลา 20 “ ที่ถูกต้องควรจะเป็น “เหตุการณ์ 6 ตุลา 2519”

2. โทรทัศน์ นิสิตนักศึกษานิยมชมรายการภาพยนตร์มากว่ารายการอื่นๆ ดังนั้น การแพร่ข้อเท็จจริงของเจ้าหน้าที่รัฐบาล ควรใช้ข้อความคั่นรายการประมาณ 1-3 นาที แต่ควรคำนึงว่า อย่าให้รู้สึกว่าเป็นการสั่งสอน และอย่าให้รู้ว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ เพราะนิสิตนักศึกษามีความคิดเป็นปฏิปักษ์ต่อสิ่งดังกล่าว

3. นสพ. นิสิตนักศึกษา นิยมอ่านเฉพาะ นสพ. การเมือง และนิตยสารวิเคราะห์ข่าวรายสัปดาห์ ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐบาลสามารถใช้ประโยชน์ได้ยาก แต่อาจจะสอดแทรกลงในการแถลงข่าวแทน

4. การอภิปราย ปาฐกถาและการบรรยาย นิสิตนักศึกษาจะให้ความสนใจ ต่อเมื่อพิจารณาแล้วว่ามีผู้พูดที่ดี มีสไลด์และภาพยนตร์ฉายประกอบ

5. นิทรรศการ นิสิตนักศึกษา สนใจในภาพมากกว่า ข้อความ ข้อความยืดยาวเท่าไร ก็จะไม่ได้ผลสร้างความเบื่อหน่ายให้มากขึ้น

6. สัมพันธ์มวลชน นิสิตนักศึกษาให้ความสนใจมาก เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐบาลเปิดโอกาส ให้เข้าร่วมกิจกรรม หรือเจ้าหน้าที่รัฐบาลเข้าร่วมกับนิสิตนักศึกษา เพราะต้องการอยากจะเปรียบเทียบข้อเท็จจริง และศึกษาก่อนตัดสินใจ การอำนวยความสะดวกและให้ความช่วยเหลือจะเป็นผลทางการปฏิบัติการจิตวิทยา แต่จะต้องไม่เข้าไปแทรกแซงก้าวก่าย ในนโยบายกิจกรรม ควบคุมเฉพาะการปฏิบัติ หากนิสิตรู้จะกลายเป็นเงื่อนไขในการโจมตี

จากการวิเคราะห์ทำความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาที่ปรากฏในเอกสารของสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ดังที่ได้กล่าวถึงนั้น ความเข้าใจต่าง ๆ ต่อขบวนการนักศึกษาดังที่ปรากฏในเอกสารดังกล่าวนั้น ได้นำไปสู่การกำหนดหลักการของเจ้าหน้าที่รัฐที่จะมีต่อขบวนการนักศึกษา โดยในเอกสารดังกล่าวนั้น (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้เสนอหลักการของทางเจ้าหน้าที่โดยระบุไว้ว่า

...เจ้าหน้าที่รัฐบาลควรยึดถือหลักดังนี้ หากเกิดการเคลื่อนไหวในเรื่องต่าง ๆ ขึ้นคือ

1. ยึดหลักรวดเร็ว ในการโต้ตอบ
2. ชี้แจงในเรื่องที่เป็นจริง

3. แสดงให้นิสิตนักศึกษาเห็นว่า ได้รับการตอบสนอง และยอมรับความสำคัญของนิสิตนักศึกษา...

นอกจากนี้จากความเข้าใจต่าง ๆ ตามที่ได้มีการวิเคราะห์ไว้ในเอกสารนั้นยังได้นำไปสู่ความพยายามในการลดบทบาทของกลุ่มนิสิต โดยเห็นว่า การลดบทบาทของกลุ่มนิสิตนักศึกษานั้นอาจกระทำได้หลายวิธี การมีความสนใจใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น จะก่อให้เกิดความลังเล และวิเคราะห์ถึงขนาดของกลุ่มนิสิตนักศึกษา ว่ามีลักษณะใหญ่ การประสานงานและสร้างความเข้าใจจะกระทำได้ยาก รวมทั้ง จุดมุ่งหมายที่แฝงเร้น ของกลุ่มแกนนำนักศึกษา จะทำให้นิสิตนักศึกษาขาดความเชื่อถือได้ ถ้าถูกพิสูจน์ทราบและนำมาขยายผล ซึ่งข้อวิเคราะห์ดังที่ได้กล่าวมานั้น จะนำไปสู่การลดบทบาทของขบวนนักศึกษา(สจช., 2524 : ก/3/2524/26)

นอกจากนี้ในเอกสารดังกล่าวยังได้นำเสนอลักษณะของปฏิบัติการจิตวิทยาต่อเจ้าหน้าที่รัฐ โดยในเอกสารดังกล่าว (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้ระบุถึงลักษณะปฏิบัติการจิตวิทยาต่อนักศึกษาไว้ดังนี้

1. อย่าแก้ตัว เพราะนักศึกษาจะถือเป็นเงื่อนไขในการโจมตีต่อไป

2. อย่าโจมตีนักศึกษาว่าวุ่นวาย เพราะนักศึกษา จะถือว่ารัฐปฏิเสธความจริง สั่งสอนตน ทั้ง ๆ ที่เป็นหน้าที่ของนักศึกษาจะต้องรับใช้สังคม

3. อย่าแสดงตนเป็นเจ้าหน้าที่เข้าขัดขวาง การเคลื่อนไหวเพราะนักศึกษาถือว่าเป็นการเข้าแทรกแซง

4. อย่ากระทำตนเป็นคู่ต่อสู้ จะเป็นการขยายเป้าหมายในการโจมตีของนิสิตนักศึกษา

5. อย่าทำให้เหตุการณ์ยืดเยื้อจะทำให้นักศึกษา เรียกร้องแนวร่วมได้มากขึ้น

6. อย่าชักช้าในการแสดงเหตุผล และชี้แจงข้อเท็จจริงเพราะความลังเลใจ กลายเป็นการปักใจเชื่อ (ถูกบังคับให้เชื่อ) ตกเป็นแนวร่วม

7. หากใช้ความเด็ดขาดต่อนักศึกษา ต้องใช้เหตุผลและการชี้แจงข้อเท็จจริงให้เข้าใจว่าทำไมจึงต้องกระทำเช่นนั้น ไม่เช่นนั้นจะก่อให้เกิดการต่อต้าน เพราะมีแกนนำน้อยแต่มวลชนมีมาก หากมวลชนเข้าใจข้อเท็จจริงแล้ว การชี้นำของแกนนำจะไร้ผลต่อมวลชน

นอกจากนั้นแล้วยังมีข้อเสนอแนะโดยเห็นสมควรให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนได้ดำเนินการตามแนวทางของปฏิบัติการจิตวิทยาโดยได้เสนอแนวทางให้หน่วยราชการที่มีสื่อโฆษณาทั้งในและนอกประเทศควรปฏิบัติตามแนวทางในการปฏิบัติการจิตวิทยาต่อกลุ่มนักศึกษา ซึ่งในกรณีทั่ว ๆ ไปนั้น ในเอกสารดังกล่าว (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้มีการเสนอแนวทางไว้โดยมีใจความดังนี้

...1. นิสิตนักศึกษามีภาระหน้าที่ที่สำคัญคือ จะต้องศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะได้จบออกมารับใช้สังคมให้สมกับที่บิดามารดาได้ตั้งใจไว้และตามอุดมการณ์ของตัวเองที่ตั้งใจไว้

2. นิสิตนักศึกษามิใช่อภิสิทธิ์ชน แต่เป็นลูกหลานของประชาชนที่จะต้องตอบแทนบุญคุณ ที่มีโอกาสในการได้รับการศึกษา แต่การตอบแทนจะกระทำได้เมื่อ นิสิตนักศึกษาจบออกมาเท่านั้น โดยการนำความรู้ที่ได้ศึกษามาไปแก้ไข ความทุกข์ยากของประชาชน หากศึกษายังไม่จบรีบเร่งแก้ไขปัญหา ของประประชาชนก็จะทำได้ไม่ดีเพราะไม่รู้จริง

3. นิสิตนักศึกษาเป็นพลเมืองไทย ควรประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย การกระทำใดๆ ที่เป็นการละเมิดกฎหมายโดยอาศัยกฎหมู่ มิใช่สิ่งที่พลเมืองดีหรือปัญญาชนพึงกระทำ

4. การที่นิสิตนักศึกษาต้องการแก้ไขปัญหาสังคมเป็นสิ่งที่ดี แต่มิใช่การแทรกแซงในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลเพราะนั่นมิใช่หน้าที่หลักของนิสิตนักศึกษา หน้าที่ที่แท้จริงคือการศึกษาอย่างถ่องแท้

5. หากนิสิตนักศึกษาต้องการรับใช้สังคมแล้ว ก็อาจจะกระทำได้โดยการชี้แนะช่องทางแก้เจ้าหน้าที่มิใช่เจ้าไปแก้ไข ด้วยตัวของตัวเองซึ่งสร้างความลำบากใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐบาล และไม่เป็นขั้นตอนตามแนวทางที่รัฐได้วางไว้ ผลที่ได้รับจะไม่สมบูรณ์ตามเป้าหมาย

ทั้ง 5 ข้อข้างต้นใช้วิธีการด้านข่าว, บทความสิ่งพิมพ์, ใบปลิว, โปสเตอร์, ข้อความคั่นรายการ งานสัมพันธ์ ในการดำเนินการ...

ในขณะที่กรณีการแก้ปัญหาสังคมนั้น เอกสารดังกล่าว (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) ได้ระบุแนวทางในการปฏิบัติการจิตวิทยาคือกลุ่มนิสิตนักศึกษา ไว้ดังนี้

...1. นิสิตนักศึกษาควรรู้ว่า ในสภาพสังคมปัจจุบัน ยากที่รัฐบาลจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ในทันที ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลในระบบ การปกครองใด ทางที่ดีที่สุดนิสิตนักศึกษาควรเป็นผู้ชี้แนะ หรือเสนอแนะความคิดเห็นต่อรัฐบาล จะเป็นสิ่งที่ดี มิใช่ลงมือปฏิบัติเอง

2. การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาสังคม และความเป็นธรรมในสังคม เป็นสิ่งที่ดี แต่ทว่านิสิตนักศึกษาควรจะพิจารณาดูให้ดีเสียก่อนว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ จะแก้ไขในเวลาอันรวดเร็ว ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ การใช้ความรุนแรงเข้าแก้ไข จะไม่ดำเนินการแก้ไข อย่างค่อยเป็นค่อยไป แม้ล่าช้าแต่ก็สร้างความสงบสุขขึ้นในสังคม

3. นิสิตนักศึกษา ได้เห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านแล้วว่า การหักโหมที่จะได้ตามที่ตนปรารถนา ก่อให้เกิดผลเสียอย่างไร กลับตกเป็นเครื่องมือของผู้อื่น ในการเข้าครอบครองประเทศ นิสิตนักศึกษาต้องคิดเสมอว่าผู้ช่วยเหลือไม่ว่าใคร ต่างต้องการผลประโยชน์ ตอบแทนเพียงแต่จะต้องการมากน้อยกว่ากันเท่านั้น คนไทยด้วยกันต่างหากที่จะช่วยแก้ไขปัญหาซึ่งกันและกันได้...

ส่วนเรื่องความนิยมในระบอบประชาธิปไตยของกลุ่มนิสิตนักศึกษานั้น ในแนวทางการปฏิบัติการจิตวิทยาต่อกลุ่มนิสิตนักศึกษาได้นำเสนอถึงบทบาทของนิสิตนักศึกษาที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องการให้นิสิตนักศึกษามี ดังเช่นที่ปรากฏในแนวทางในการปฏิบัติการจิตวิทยาต่อกลุ่มนิสิตนักศึกษา ในกรณี “ความเป็นกลางและนิยมในระบอบประชาธิปไตย” โดยมีความว่า

...1. นิสิตนักศึกษามีโอกาสดีกว่าบุคคลอื่น ๆ มากนัก ที่ได้ศึกษาถึงระบบ วิถีทางการเมืองแบบต่าง ๆ ซึ่งน่าที่จะพิจารณาดูเองว่า การปกครองเช่นใด เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับประชาชนคนไทย

2. นิสิตนักศึกษา พึงอย่าใช้ความคิดของตนเอง คาดว่าประชาชนไทยทั้งประเทศควรเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบอื่น ยังมีปัญหาต่าง ๆ อีกมากที่นิสิตนักศึกษาควรนำมาประกอบในการพิจารณา

3. ประวัติศาสตร์ไทยเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นเป็นอย่างดีว่า คนไทยรักในอิสระเสรี ซึ่งไม่ต้องการถูกกดขี่หรือจำกัดขอบเขต นิสิตนักศึกษาควรมาช่วยกันทำนุบำรุงระบบการปกครองแบบไทยๆ เช่นนี้ไว้เพื่อคงความเป็นไทชั่วลูกชั่วหลาน

4. ระบบการปกครองของไทยในปัจจุบัน อาจแสดงให้เห็นว่ามีความยุ่งยาก มีความวุ่นวาย แต่ความเป็นจริงแล้ว การถกเถียงในสิ่งที่รู้และไม่รู้จะทำให้การพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย ของไทยเป็นไปด้วยดีในอนาคต นิสิตนักศึกษาควรช่วยพยุงและรักษาระบบนี้ไว้ไม่ใช่มุ่งมั่นแต่จะทำลายล้างโดยปราศจากเหตุผล...

ทั้งนี้ เนื้อหาของปฏิบัติการจิตวิทยาต่อกลุ่มนิสิตนักศึกษาของสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ได้แสดงให้เห็นถึงความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐที่มีต่อขบวนการนักศึกษา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐมีความคิดต่อขบวนการนักศึกษาในลักษณะที่ขบวนการนักศึกษามีความเป็นศัตรูหรือมีความคิดในลักษณะที่เห็นว่าจะต้องมีการจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อขบวนการนักศึกษา และจากบทวิเคราะห์ต่าง ๆ ที่มีในเอกสารดังกล่าวนั้นได้แสดงให้เห็นว่า ในความคิดของเจ้าหน้าที่รัฐนั้นขบวนการนักศึกษาเป็นเสมือนเยาวชนที่กำลังหลงผิด และจำเป็นที่จะต้องได้รับการชี้นำใหม่ ซึ่งทัศนะและความเข้าใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมานั้น เป็นเพราะการวิเคราะห์ในเบื้องต้นที่เห็นว่า กลุ่มแกนนำนักศึกษารับแนวทางนโยบายมาจากพรรคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและมีแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ด้วยการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่แนวทางต่าง ๆ ในการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมไปถึงความพยายามที่จะลดบทบาทและสลายพลังของขบวนการนักศึกษาโดยวิธีการต่าง ๆ

ทั้งนี้ความพยายามที่จะลดบทบาทและสลายพลังของนักศึกษานั้น ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเอกสารแนะนำการดำเนินการในด้านปฏิบัติการ จิตวิทยาต่อกลุ่มนิสิตนักศึกษา ภายในหัวข้อ “เกี่ยวกับงาน 6 และ 14 ต.ค.” (สจช., 2524 : ก/3/2524/26) โดยมีความว่า

...กลุ่ม นศ. 18 สถาบัน ได้เตรียมการณ์งาน วันระลึกเหตุการณ์ 6 และ 14 ต.ค. โดยส่วนสำคัญของงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจะกระจายจัดเป็นส่วนย่อยในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งมีข้อพิจารณาดังนี้

1. การจัดงานนี้เป็นการแสดงออกของกลุ่ม นศ. เพื่อเรียกร้องให้ นศ. รุ่นใหม่ ๆ ได้ระลึกถึงเหตุการณ์ 6 ต.ค. ที่ผ่านมา เพราะในปัจจุบันบรรดานักศึกษารุ่นใหม่ยังไม่มีการตื่นตัวเข้าร่วมกันแสดงออก เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ต่อจาก นศ. รุ่นเหตุการณ์ 6 และ 14

ต.ค. มากเท่าที่ควร ดังนั้น งานครั้งนี้จะสามารถดึงมวลชน ให้เป็นแนวร่วมได้ระดับหนึ่ง

2. การเคลื่อนไหวของ นศ. กลุ่มต่างๆ ในปัจจุบัน ยังมีแนวทางเป็นของกลุ่มอย่างโดดเดี่ยว ดังนั้น การจัดงานครั้งนี้ของ นศ. เป็นการเน้นเตือนถึงเหตุการณ์ในอดีตของกลุ่มต่าง ๆ ที่เมื่อรวมตัวมีการเคลื่อนไหวโดยพร้อมเพรียงกันแล้ว การต่อสู้เรียกร้องในเงื่อนไขต่าง ๆ จะประสบกับความสำเร็จ อันจะทำให้กลุ่มต่าง ๆ อาจมีแนวโน้มที่จะวกกลับเข้าในแนวทางในอดีตที่ผ่านมา ถ้าเชื่อว่า นศ. ยังมีพลังแข็งแกร่งอยู่

3. บทบาทของผู้นำนักศึกษาในอดีตต่อกลุ่ม นศ. ในปัจจุบันยังมีไม่เพียงพอ ที่จะเข้าชี้นำกับแนวร่วมโดยทั่ว ๆ ไปมากเท่าที่ควร เพราะเหตุการณ์ที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่า นศ. ส่วนใหญ่เอือมระอากับการเคลื่อนไหวที่มีแนวโน้ม ที่จะเกิดความวุ่นวายขึ้น แต่การจัดงานครั้งนี้ จะทำให้ นศ. ระลึกถึงเพื่อน ๆ ที่เสียชีวิตและถูกจับกุม เกิดความเคียดแค้นชิงชังเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยไม่รู้ตัวอาจจะเข้าร่วมการเคลื่อนไหว ที่ชี้นำโดยผู้นำนักศึกษา ในอดีตที่อยู่เบื้องหลังผู้นำ นศ.รุ่นใหม่

4. ในเดือนตุลาคม ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จัดให้มีการสอบประจำภาคการศึกษาดังนั้นควรจะทำปฏิบัติการจิตวิทยาให้ นศ.เห็นความสำคัญของการสอบ จะมีผลทำให้ นศ.ที่จะเข้าร่วมการจัดงาน มีจำนวนน้อยลงและจะส่งผลถึงการจัดงาน ในวันที่ 6 และ 14 ต.ค. นี้ด้วย…

ผลของปฏิบัติการต่าง ๆ จากความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่รัฐที่มีต่อขบวนการนักศึกษา ไม่ว่าเป็นปฏิบัติการจิตวิทยาหรือการปลอมตัวเข้าไปในหมู่นักศึกษาของตำรวจสันติบาล ได้ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา โดยในช่วงปีพ.ศ.2526 ซึ่งนักศึกษาได้มีความพยายามที่จะจัดตั้งองค์กรกลางระหว่างสถาบัน ขึ้นมาแทนการรวมกลุ่มในลักษณะของ “องค์การนักศึกษา 18สถาบัน” ในช่วงนั้นยังคงมีความหวาดระแวงในหมู่นักศึกษาต่อสถานการณ์ต่าง ๆ พลังจากฝ่ายขวา และนักศึกษาซึ่งจัดตั้งโดย กอ.รมน. จึงทำให้การนำเสนอระหว่างสถาบันต้องมีการทบทวนอย่างถี่ถ้วน และยังส่งผลให้ข้อบังคับของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในภายหลังที่ได้จัดตั้งขึ้นมาได้ให้อำนาจกับเลขาธิการค่อนข้างมาก (สุพจน์, 2546)

สภาพปัญหาด้านโครงสร้างองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน

แม้ว่าในช่วงปีพ.ศ. 2522-2524 การเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาซึ่งรวมตัวกันเป็นองค์การนักศึกษา 18 สถาบันจะมีบทบาททางสังคม มีการเคลื่อนไหวในหลายกรณี โดยเฉพาะในกรณีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของประชาชน รวมถึงมีการเคลื่อนไหวในด้านสิทธิมนุษยชนด้วยในบางกรณี หากแต่การรวมตัวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ได้มีปัญหาต่าง ๆเกิดขึ้นมากมาย จนนำไปสู่การสลายตัวลงในปลายปีพ.ศ.2524

เงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้องค์การนักศึกษา18 สถาบัน มีปัญหาเกิดขึ้นนั่นคือลักษณะโครงสร้างขององค์กร ทั้งนี้เพราะ องค์การนักศึกษา18 สถาบัน มีลักษณะเป็นองค์กรประสานงานมากกว่าที่จะเป็นองค์กรที่จะปฏิบัติงานด้วยตนเอง เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของสถาบันต่าง ๆ โดยไม่มีกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่แน่นอน ไม่มีการกำหนดการได้มาซึ่งกรรมการบริหารหรือตัวผู้นำในตำแหน่งต่าง ๆ ไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจนในเรื่องตำแหน่งผู้นำและผู้บริหาร ทั้งนี้โดยทั่วไปแล้วการดำเนินงานขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จะเป็นลักษณะที่มีตัวแทนจากสถาบันต่าง ๆ มาประชุมตกลงกำหนดนโยบายกันเป็นครั้งคราวแล้วแต่สถานการณ์ที่จำเป็น (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527: 113)

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการรวมตัวในลักษณะดังกล่าวนั้นเป็นเพราะขบวนการนักศึกษายังคงมีภาพลักษณ์ด้านลบที่เคยเกิดกับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549) ทำให้ประชาชนทั่วไปมองว่าขบวนการนักศึกษายังขาดประสบการณ์ จึงมักถูกแทรกซึมบ่อนทำลายจากบุคคลที่เป็นพิษเป็นภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ จนทำให้บางครั้งนักศึกษากลายเป็นผู้สร้างปัญหายุ่งยากให้กับบ้านเมือง ทำให้ขบวนการนักศึกษาขาดการยอมรับและการสนับสนุนจากประชาชน (ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์, 2530: 309)

นอกจากนั้นแล้วการที่องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ไม่มีการกำหนดตำแหน่งไว้เป็นทางการ การแสดงบทบาทผู้นำในองค์กรนี้ จึงแสดงออกในลักษณะ “ผู้นำร่วม” (Collective Leadership) คือให้ตัวแทนจากสถาบันต่าง ๆ เช่น นายกสโมสรหรืออุปนายก ทำหน้าที่ผู้นำในฐานะทัดเทียมกัน กล่าวคือ ในแต่ละงานหรือการเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จะผลัดเปลี่ยนผู้นำขึ้นมาในการเคลื่อนไหว หรือจัดกิจกรรมตามความเหมาะสมของแต่ละคน ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่า ผู้นำขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงมีลักษณะไม่เด่นเหมือนผู้นำของ ศนท. ใน

อดีตที่มีตัวเลขาธิการและรองเลขาธิการเป็นตำแหน่งที่เป็นทางการในการเป็นผู้นำ อย่างไรก็ตาม จากสภาพที่ปรากฏ ผู้นำส่วนใหญ่ขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ในช่วงปี พ.ศ.2522-2524 ล้วนมาจากตำแหน่งนายกสโมสรนักศึกษาหรืออุปนายกของสถาบันการศึกษาไม่กี่แห่งในส่วนกลาง เช่น จุฬา, ธรรมศาสตร์, มหิดล และรามคำแหง แทบทั้งสิ้น ในการแสดงบทบาทผู้นำขององค์การนักศึกษา 18 สถาบันต่อสาธารณชน (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527: 113-114)

ด้วยลักษณะที่ไม่มีผู้นำอย่างเป็นทางการและมีแต่ผู้นำร่วม ทำให้องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ขาดความเป็นเอกภาพและนำมาสู่ความขัดแย้งแตกแยกในบางกรณี โดยสุปรีดา ลอตระกูล (2527: 170) ได้กล่าวถึงความแตกแยกภายในขบวนการนักศึกษาไว้ว่า

> ...ความแตกแยกของกลุ่มนำนิสิตนักศึกษานั้นไม่ได้แตกแยกเฉพาะภายในสถาบันเท่านั้น แต่ยังเกิดความขัดแย้งระหว่างสถาบันอีกด้วย โดยเฉพาะกรณีที่องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประกาศยุติการเคลื่อนไหวคัดค้านการต่ออายุราชการ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ในนามองค์การนิสิตนักศึกษา 18 สถาบัน สร้างความไม่พอใจให้กับผู้นำนิสิตนักศึกษาสถาบันอื่น ๆ ...

ปัญหาอีกประการนอกเหนือจากปัญหาความแตกแยกและความไม่เป็นเอกภาพขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน นั่นคือ ปัญหาทางด้านทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ หรือแม้แต่ทรัพยากรบุคคล ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะที่เป็นองค์กรประสานงานไม่มีข้อบังคับกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่ชัดเจนแน่นอน ดังนั้นในการจัดการด้านทรัพยากรวัตถุขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงประสบปัญหาขาดแคลนในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะโครงสร้างองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ที่เป็นอยู่นั้นทำให้ไม่มีผู้รับผิดชอบด้านนี้โดยตรง แต่ละเป็นลักษณะของการรับผิดชอบงานด้านนี้เป็นกรณีไป

ในการจัดงานต่าง ๆ ขององค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงต้องอาศัยการช่วยเหลือจากสถาบันต่าง ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้การสนับสนุนจากนักศึกษาทั่วไปก็มีน้อย โดยเฉพาะในหมู่ประชาชนภายนอกส่วนใหญ่ยังมองภาพองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน เหมือน ศนท. ในอดีต คือมีด้านลบมากกว่าด้านดี ดังนั้นการขอความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอก เช่น การขอสปอนเซอร์ต่าง ๆ จึงมีขอบเขตจำกัดอย่างมาก (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527: 116)

ในขณะเดียวกันสมาชิกหรือผู้ปฏิบัติงานในแต่ละองค์กรมีแนวโน้มที่ลดน้อยลง อันเนื่องมาจากกระแสของความขัดแย้งของกลุ่มนำของนิสิตนักศึกในสถาบันต่าง ๆ ซึ่งปรากฏชัดเจนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2523 ดังเช่นในมหาวิทยาลัยมหิดลมีการยุบพรรครวมมหิดล ซึ่งมีบทบาทในการเรียกร้องให้มีองค์การนักศึกษาและสภานักศึกษา มีผู้นำนิสิตนักศึกษา “ขอพักงาน” มีการแยกออกไปตั้งกลุ่มเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการแยกออกไปตั้งพรรคใหม่ องค์การนักศึกษาได้ตัดขาดจากพรรคแสงธรรมเกือบสิ้นเชิง ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นั้น ก็หันกลับไปเน้นกิจกรรมในแนวทางอาชีพมากขึ้นด้วยการจัดกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาและพานิสิตไปใช้ชีวิตในชนบท สำหรับมหาวิทยาลัยรามคำแหงนั้น ได้มีการแยกตัวออกไปตั้งเป็นกลุ่มดอกไม้ริมทาง ตลอดจนความขัดแย้งของกลุ่มนำที่เหลืออยู่ในด้านแนวคิด ปัญหาท่าทีและอื่น ๆ และทางด้านจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัญหาเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ตั้งแต่การแยกตัวออกไปตั้งพรรคใหม่ การลาออกของกรรมการบริหารบางคน และการทยอยแยกตัวออกจากองค์กรนำระดับต่าง ๆ (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529: 170)

ปัญหาที่เกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวข้างต้นนั้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน อย่างชัดเจนเพราะ องค์กรนักศึกษาที่เป็นแกนนำขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ล้วนมาจากสถาบันการศึกษาไม่กี่แห่งในส่วนกลางแทบทั้งสิ้น นอกจากนั้นแล้ว ในช่วงปี พ.ศ.2523 ยังเป็นช่วงเวลาที่นิสิตนักศึกษามีความตื่นตัวทางการเมืองและความสนใจในด้านกิจกรรมลดน้อยลงสืบเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 เนื่องจากบรรยากาศทางการเมืองในช่วงดังกล่าวมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นประชาธิปไตยครึ่ง ๆ กลาง ๆ จึงมีส่วนทำให้นักศึกษาทั่วไปเกิดลักษณะเฉื่อยชาทางการเมือง และไม่ค่อยสนใจว่าองค์การนักศึกษาของตนหรือของสถาบันอื่น ๆ จะเคลื่อนไหวหรือทำกิจกรรมอะไร ซึ่งสภาพทางการเมืองที่มีประชาธิปไตยมากขึ้นกว่าในอดีต แต่รัฐบาลยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างจริงจัง ทำให้นิสิตนักศึกษาโดยส่วนใหญ่เกิดความเบื่อหน่ายต่อสภาพดังกล่าวประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้มีส่วนทำให้นักศึกษาหันไปสนใจในเรื่องความสนุกสนานมากกว่าที่จะให้ความสนใจกับปัญหาของสังคม (ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์, 2530: 308-309)

การที่นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่ไม่เข้าร่วมในกิจกรรมขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ไม่สอดคล้องกับความสนใจของนิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่ และไม่สามารถเรียกร้องการยอมรับจากนิสิตนักศึกษาได้อย่างแท้จริง และได้มีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการจัดกิจกรรมที่เปิดกว้างมากขึ้น เช่นที่

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีการจัดงานวิชาการ แต่เมื่อมีปัญหาเกิดความแตกแยกในกลุ่มนำเพิ่มมาอีก ก็ยิ่งทำให้สถานการณ์ทรุดลงไปอีก (สุปรีดา ลอตระกูล, 2529: 165)

นอกจากนี้ปัญหาการขาดความเป็นประชาธิปไตยโดยในองค์กรนักศึกษา ยังเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่บั่นทอนพลังของขบวนการนักศึกษา ทั้งนี้เป็นเพราะความหวาดระแวงต่อเจ้าหน้าที่รัฐ ที่คอยแทรกซึมเข้าสู่กลุ่มนิสิตนักศึกษา เพื่อลดบทบาทและสลายพลังของนักศึกษา จึงทำให้เกิดลักษณะการรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งทำให้กลุ่มแกนนำที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ขาดการเชื่อมต่อกับนักศึกษาที่เป็นแนวร่วมหรือนักศึกษาที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน ในขณะที่นักศึกษาในส่วนที่ไม่ใช่แกนนำก็ไม่มีเวทีให้แสดงความคิดเห็น จึงทำให้ขาดซึ่งกลไกที่จะรับฟังความคิดเห็นจากหลายระดับ ทำให้เกิดความจำกัดด้านข้อมูล กิจกรรมการเคลื่อนไหวจึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง และยังก่อให้เกิดการไม่ยอมรับจากนักศึกษาในส่วนที่ไม่ใช่แกนนำ จึงทำให้ปัญหานี้เป็นปัญหาด้านโครงสร้างองค์กรที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในขบวนการนักศึกษา ซึ่งในประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ สุภาภรณ์ ศรีชัยสน (2524: 21) ได้อธิบายว่า

> ...ขบวนการนักศึกษาก็มีลักษณะกดความคิดเห็นที่แตกต่างเป็นอย่างมากเช่นกัน มิได้มีเวทีที่จะรับฟังความเห็นที่ขัดแย้งจากขบวนได้และยิ่งไม่มีวิธีการอันเหมาะสมพอในการสามัคคีนักศึกษาทั่วไปที่แตกต่างจากผู้ปฏิบัติงานในขบวนทั้งความคิดและท่วงทำนอง ทำให้ขบวนการนักศึกษาค่อนข้างโดยเดี่ยวในหมู่มวลชนของตนเอง ยิ่งในระยะหลังความโดดเดี่ยวของพรรคก้าวหน้าในหลายมหาวิทยาลัยเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของขบวนและก่อให้เกิดการท้อถอยพอสมควร นักศึกษาบางคนรู้สึกว่า ก็ในเมื่อเราต่อสู้เพื่อนักศึกษาแท้ ๆ เหตุใดเขาจึงไม่เข้าร่วมกับเราเล่า จากสภาพความโดดเดี่ยวและขาดชีวิตประชาธิปไตยในขบวนนี้เอง ที่ทำให้เมื่อกระแสต่ำทางการเมืองมาถึงขบวนนักศึกษาจึงชะงักอย่างฉับพลัน...

อีกทั้ง หากพิจารณาจากการปฏิบัติงานที่ผ่านมาขององค์กรนักศึกษา 18 สถาบัน จะเห็นได้ว่ามีแนวโน้มของการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพิ่มขึ้นมากกว่ากิจกรรมพื้นฐานด้านอื่น ๆ ซึ่งได้ก่อผลกระทบกลับต่อองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน กล่าวคือ ในการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จะมีผู้ปฏิบัติงาน นักกิจกรรมบางส่วน บางสถาบันที่มีโอกาสและพร้อมที่จะเข้าร่วม แต่คนส่วนใหญ่ซึ่งอาจรวมถึงตัวแทนจากสถาบันส่วนใหญ่ ไม่มีโอกาส ไม่พร้อมและไม่สามารถสนับสนุนการเคลื่อนไหวเหล่านั้นได้ ดังนั้นเมื่อองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน

ยิ่งเพิ่มการเคลื่อนไหว ก็ยิ่งประสบปัญหาในการทำงานมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะขาดแคลนผู้ปฏิบัติงาน ท้ายที่สุดการเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงตกอยู่กับตัวแทนนักศึกษาเพียงไม่กี่คนทำให้หมดสภาพของการเป็นองค์กรที่เป็นตัวแทนของนักศึกษาทั้งมวล (ปลายสน สุขสวัสดิ์, 2524: 42)

ปัญหาอีกประการขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน นั่นคือ ความไม่พร้อมที่จะเคลื่อนไหว ทั้งนี้การเคลื่อนไหวในแต่ละประเด็นหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ จะทำเป็นกรณีไป แม้ว่าการรวมตัวในลักษณะดังกล่าวจะมีอุดมการณ์ร่วมกัน แต่ลักษณะพื้นฐานของงานในแต่ละสถาบัน และโครงสร้างการทำงานในแต่ละแห่ง ยังไม่สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง และเมื่อสถานการณ์เริ่มเรียกร้องให้ขบวนการนักศึกษาต้องออกไปเคลื่อนไหวมากขึ้น จึงก่อให้เกิดความขัดแย้ง และยังทำให้ขาดความชัดเจนและความเข้าใจที่ลึกซึ้งในการเคลื่อนไหว

ในกรณีดังกล่าวนี้ สุขกมล วงศ์อมรธรรม(2524: 30) ได้อธิบายว่า จากการที่ขบวนการนักศึกษาในช่วงนี้ พัฒนามาจากการทำงานกิจกรรที่ไม่มีเนื้อหาทางการเมืองมากนัก ผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองมาน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลยก็ว่าได้ ทำให้ขบวนการนักศึกษาในช่วงนั้น ต้องประสบกับปัญหาสำคัญหลายประการ เมื่อสถานการณ์เรียกร้องให้นักศึกษาจำต้องออกไปเคลื่อนไหว กล่าวคือ

1) ขณะที่สถานการณ์เรียกร้องให้ต้องออกไปเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองนั้น ระดับความตื่นตัวทางการเมืองและความสุกงอมทางความคิดในการสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิผลประโยชน์ของประชาชน ของนศ. ยังไม่สูงพอเนื่องจาก เคยผ่านมาแต่เพียงงานกิจกรรมที่มีเนื้อหาระดับกลาง ทำให้ นศ. ส่วนใหญ่ แม้แต่ส่วนที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของขบวนการฯ ก็ยังคงมีความตื่นตัวทางการเมืองเพียงระดับรักความเป็นธรรม และต้องการทำประโยชน์ให้แก่สังคม “เท่าที่จะทำได้” หากยังขาดความสำนึกที่จะต้องต่อสู้ ช่วงชิงสิทธิผลประโยชน์ของประชาชนและความเร่าร้อนในการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองอย่างแท้จริง

2) ขณะที่ขบวนการ นศ. จำเป็นต้องออกไปเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองในตอนนั้น โครงสร้างและองค์ประกอบพื้นฐาน ของขบวนการนักศึกษาไม่อยู่ในลักษณะทีสอดคล้องต่อการเคลื่อนไหวเลย เพราะประกอบไปด้วยองค์กรขนาดย่อยจำนวนมาก ที่ทำงานกิจกรรม ทั้งด้านบำเพ็ญประโยชน์ วิชาการและงานประเพณี ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ผูกติดอยู่กับงานประจำ การ

ประสานงานและการผลักดันการเคลื่อนไหวเป็นไป ด้วยความยากลำบาก กล่าวได้ว่าเกือบไม่มีองค์กรใดเลยในขณะนั้นที่มีความคล่องตัวและเหมาะสม ในการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว

3) จากการที่ไม่เคยผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางการเมืองมาก่อน ทำให้ขบวนการ นศ. ต้องประสบกับปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดความจัดเจนทางการเมืองทำให้การกำหนดการเคลื่อนไหวของ นศ. ไม่ว่าจะเป็นด้านความว่องไวต่อสถานการณ์ ความแหลมคมในการกำหนดประเด็นทางการเมือง และการกำหนดจังหวะก้าวที่พลิกแพลงยืดหยุ่นในการต่อสู้ทางการเมือง ล้วนแต่ประสบปัญหาทั้งสิ้น สภาพดังกล่าวเมื่อบวกเข้ากับสภาพพื้นฐานของขบวนการ นศ. ที่ไม่พร้อมทั้งทางความคิดและการจัดตัวก็ยิ่งทำให้การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาประสบความยากลำบากมากขึ้น

จากที่ได้อธิบายถึงสภาพปัญหาขององค์การนักศึกษา 18 สถาบันมาแล้วนั้น จะพบได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นหลายประการนั้นมีความเชื่อโยงถึงกัน และสภาพปัญหาหนึ่งสามารถที่จะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ได้ แต่อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะโครงสร้างองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน เป็นเสมือนปัญหาหลักที่ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมายและส่งผลให้องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ต้องสลายตัวลงไปในปี พ.ศ.2524 ในขณะที่มีจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมถึง 20 สถาบัน

ดังนั้น จึงอาจพิจารณาได้ว่าจำนวนสถาบันที่เข้าร่วมนั้น เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ใหญ่โตเกินจริง ในขณะที่สภาพปัญหาต่าง ๆ ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังเช่นที่ได้มีการวิจารณ์เอาไว้ว่า “... ที่แล้วมา ฝ่ายนำในขบวนการนักศึกษาเองมีส่วนทำให้เกิดภาพพจน์ที่ใหญ่โตเกินจริงนี้ ด้วยการใช้ชื่อของ “20 สถาบัน” เคลื่อนไหวบ่อยครั้งเกินความจำเป็น (ซึ่งเท่ากับเป็นการซ้ำรอบความผิดพลาดของ “ศูนย์นิสิต” ในอดีต) ถึงกับเคยมีการพูดว่า “ที่ต้องใช้ชื่อ “18 สถาบัน” (ในสมัยหนึ่ง) บ่อย ๆ ก็เพื่อให้เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป...” (สจช., 2524 :ก/1/2525/94)

วิกฤติศรัทธาและการแสวงหาแนวความคิดใหม่

นอกเหนือจากปัญหาโครงสร้างองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ซึ่งเป็นปัญหาหลักและเป็นปัญหาที่นำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายนั้น การสลายตัวขององค์การนักศึกษา 18

สถาบัน ในปี พ.ศ.2524 ยังมีสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นคือ การเกิดวิกฤติศรัทธาของกลุ่มแกนนำนักศึกษาในขณะนั้น ที่มีแนวความคิดอุดมการณ์ทางการเมืองในแนวทางสังคมนิยม

จะพบว่าในช่วงตั้งแต่ปี 2522-2524 บรรดาผู้นำและตัวแทนจากสถาบันต่าง ๆ ใน 18 สถาบัน ล้วนมาจากกลุ่มนักศึกษาหรือพรรคนักศึกษาของสถาบันต่าง ๆ พรรคของนักศึกษาที่มีแนวทางสังคมนิยม (พรรคฝ่ายก้าวหน้า) จะชนะการเลือกตั้งโดยตลอดและในทุกสถาบัน โดยเฉพาะในส่วนกลาง แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงตั้งแต่กลางปี 2523 เป็นต้นมา ความขัดแย้งในเรื่องอุดมการณ์เกิดขึ้นภายในสโมสรนักศึกษาแห่งต่าง ๆ ภายหลังจากเกิดวิกฤติการณ์ในแนวทางสังคมนิยมในทางสากล คือบรรดาประเทศสังคมนิยมซึ่งเคยเป็นแบบอย่างแก่ขบวนการสังคมนิยมต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงนโยบายและหลักการ โดยพื้นฐานของสังคมนิยมไป ดังนั้น บรรดานิสิตนักศึกษาและปัญญาชนในขบวนการสังคมนิยม ไม่ว่าจะเป็นในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหรือที่เคลื่อนไหวภายในเมืองก็ตาม จึงเริ่มหันเหความเชื่อมั่นในแนวทางสังคมนิยมแบบที่เคยดำเนินอยู่ในช่วงก่อน ๆ สิ่งที่เป็นเครื่องชี้ก็คือการเดินทางกลับเข้าเมืองของบรรดาผู้นำนิสิตนักศึกษาที่เคยเข้าร่วมกับ พคท. ในช่วงหลัง 6 ตุลาคม 2519 ผลที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ทำให้บรรดาพรรคนักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ที่เคยมีแนวทางสังคมนิยมเริ่มเปลี่ยนอุดมการณ์ของตนเองและแสวงหาอุดมการณ์ในแนวทางใหม่ ๆ อาทิ ในจุฬาฯ พรรคนักศึกษาที่เคยชนะการเลือกเข้าทำงานในสโมสรนิสิตจุฬาฯ มาโดยติดต่อกันถึง 3 ปี คือพรรคจุฬาธิปไตยก็ได้ยุบพรรคของตน ผู้นำและสมาชิกบางคนหันไปแสวงหาและยึดถืออุดมการณ์ทางสังคมแบบอื่น (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527: 114)

ทั้งนี้สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤติศรัทธาในกลุ่มแกนนำของขบวนการนักศึกษานั้น ประจักษ์ ก้องกีรติ (2543: 19) ได้อธิบายว่า วิกฤติศรัทธาเกิดจากเหตุปัจจัยหลายประการมาบรรจบกัน ได้แก่ การที่รัฐบาลตั้งแต่สมัย พลเอกเกรียงศักดิ์ ได้ใช้นโยบายที่ดูเหมือนเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น รวมทั้งกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมเช่น กลุ่มนักธุรกิจ, กลุ่มทหารบางกลุ่ม ได้ออกมาชูความคิดประชาธิปไตยกันเกร่อไปหมด ทำให้นักศึกษาสับสนและไม่รู้จะกำหนดบทบาททำทีของตนทางการเมืองอย่างไร สาเหตุที่สองซึ่งสำคัญยิ่งกว่าและส่งผลกระเทือนอย่างรุนแรงลึกซึ้งคือ การแตกหักระหว่าง พคท. กับบรรดานักศึกษาปัญญาชนที่เข้าป่า ความผิดหวังกับความไม่เป็นประชาธิปไตย ความคับแคบทางความคิด และการตกอยู่ภายใต้การชี้นำของพรรคคอมมิวนิสต์จีนอย่างไม่ลืมหูลืมตา ทำให้นักศึกษาจำนวนมากพากันทยอยออกจากป่า และหันมาวิพากษ์วิจารณ์ พคท. อย่างดุเดือดรุนแรง มีบางคนเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “การตระหนักตื่น” ของปัญญาชนนักมนุษยธรรมต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ ปรากฏการณ์ตระหนักตื่นต่อ พคท. นี้เกิดขึ้นพร้อมกับความ

สับสนในสถานการณ์การเมืองของฝ่ายสังคมนิยมในระดับสากล จนเกิดเป็นความถดถอยของความคิดสังคมนิยมโดยรวม

ซึ่งในกรณีที่มีนักศึกษาจำนวนมากพากันทยอยออกจากป่านั้น ได้มีการออกคำชี้แจงกรณีนักศึกษาปัญญาชนกลับเข้าเมือง โดยคำชี้แจงดังกล่าวเป็นคำชี้แจงของ ศูนย์กลาง (2524: 48) ซึ่งมีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

> ...การที่นักศึกษาปัญญาชนมีความเห็นบางประการต่อขบวนการปฏิวัติและส่วนหนึ่งได้กลับคืนเมืองไปนั้น เกิดสาเหตุที่สำคัญ คือทางด้านภววิสัย สถานการณ์สากลโดยเฉพาะประเทศในภูมิภาคนี้มีการผันแปรอย่างรวดเร็วและเป็นปัญหาสลับซับซ้อนทำให้คนทั่วไปสงสัยต่อการปฏิวัติภายในประเทศ ชนชั้นปกครองปฏิกริยาก็ดำเนินนโยบายกลลวงทางการเมืองต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทางด้านอัตตวิสัย ได้แก่เขตจรยุทธและฐานที่มั่นของเรายังไม่กว้างขวาง มีจุดอ่อนบางอย่าง เช่น บางเขตงานมีความยากลำบากขยายงานได้ช้าตลอดจนมีสมาชิกพรรคและผู้ปฏิบัติงานจำนวนหนึ่งมีจุดอ่อนข้อบกพร่อง แต่ที่สำคัญอยู่ที่ปัญหาการนำของเราซึ่งค้นคว้าและคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในระยะกระแสสูงกับกระแสต่ำยังไม่พอ ประเมินบทบาทและจัดความสัมพันธ์ระหว่างงานในเมืองกับชนบท การต่อสู้ด้วยอาวุธกับการต่อสู้รูปการอื่น ๆ ในเขตปกครองปฏิกริยายังไม่เหมาะสมดีพอ นอกจากนั้นเรายังเข้าใจลักษณะเฉพาะและบทบาทของนักศึกษาปัญญาชนแต่ละคนไม่เพียงพอ ทำให้จัดสรรงานให้พวกเขาบางส่วนยังไม่เหมาะสม ไม่สามารถขยายบทบาทที่เอาการเอางานของพวกเขาได้เท่าที่ควร การนำห่างเหินชั้นล่างไม่ได้สรุปบทเรียนและแก้ปัญหาได้ทันกาล ในด้านนักศึกษาปัญญาชนเองก็มีจุดอ่อนข้อบกพร่องบางอย่าง เช่น ขาดประสบการณ์, ใจร้อนใจเร็ว, ทัศนะด้านเดียว เป็นต้น เหตุทั้งด้านภววิสัยและอัตตวิสัย ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกันและขยายตัวขึ้นในขบวนปฏิวัติ ทำให้นักศึกษาปัญญาชนบางส่วนไม่อาจเข้าใจและยอมรับได้ จึงกลับคืนเมือง สภาพเช่นนี้ไม่เป็นผลดีต่อการปฏิวัติ จุดอ่อนข้อบกพร่องของเราจะได้สรุปบทเรียนให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป...

แม้ว่าคำชี้แจงดังกล่าวจะอ้างถึงระบบการจัดการที่ยังไม่ดีพอของ พคท. แต่ก็ได้กล่าวถึงข้อบกพร่องของนักศึกษา ซึ่งประกอบกับเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้นักศึกษาทยอยจากป่า แต่ในขณะเดียวกัน นักศึกษาที่กลับเข้าเมือง ได้มีการอธิบายถึงความขัดแย้งบางประการโดยเฉพาะใน

เรื่องของความขัดแย้งทางอุดมการณ์ โดยเสกสรรค์ ประเสริฐกุล(2524) ได้กล่าวถึงความขัดแย้งนี้ไว้ว่า

> ...รู้สึกว่าพวกเขาไม่ค่อยเข้าใจสังคมไทยและอารมณ์ความรู้สึกของคนไทย พวกเขามักมีการฝึกฝนทางการเมืองมาในช่วงที่จีนปฏิวัติวัฒนธรรม จึงมีเนื้อหาบางด้านถือว่าจีนเป็นศูนย์กลางภูมิปัญญาของโลก ฉะนั้นจึงเห็นว่าจีนทำอะไรถูกไปหมด ความถ่อมตัวที่จะศึกษาและเคารพลักษณะพิเศษของสังคมไทยและคนไทยเลยน้อยเกินไป อีกอย่างหนึ่งเขาโตที่นั่นก็อาจผูกพันกับผลประโยชน์ของจีนไปโดยไม่รู้ตัว...

ความแตกต่างทางความคิดระหว่างนักศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์ ทำให้นักศึกษาไม่ได้รับการยอมรับจากแกนนำพรรคและยังทำให้ถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ จนทำให้นักศึกษาเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ ดังเช่นที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล(2524) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...ผมอึดอัดใจมาก เพราะมีทัศนะแตกต่างจากทัศนะที่มีฐานะครอบงำเกือบทุกเรื่อง แต่ความอึดอัดอันนี้มันค่อยๆ สะสมทางปริมาณขึ้นมา กินเวลาพักใหญ่ถึงจุดแตกหัก...จนในที่สุดก็สรุปได้ว่านี่ไม่ใช่สังคมแบบที่เราต้องการ มันจะแขวนป้ายอะไรก็ตาม แต่เราไม่เชื่อว่ามันจะทำให้คนมีความสุขได้ ผมคิดว่าการเป็นนักปฏิวัตินั้นมิได้มีความหมายเพียงเห็นแค่โทษของสังคมเก่าเท่านั้น ยังต้องมีสายตายาวไกล มีจินตภาพที่แจ่มชัดว่าสังคมที่ดีเป็นอย่างไรด้วย ไม่เช่นนั้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นคือการเอาความไม่ถูกต้องแบบใหม่มาแทนที่ความไม่ถูกต้องแบบเก่าเท่านั้น...

อีกทั้งการที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยไม่มีความเป็นประชาธิปไตย ก็เป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการแตกหักระหว่าง พคท. และนักศึกษา ซึ่งในกรณีนี้เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2524)ได้อธิบายว่า

> ...ประชาธิปไตยในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและขบวนที่เขานำถูกลดบทบาทให้เป็นเพียงท่วงทำนอง บุคคลไม่ใช่ระบบเราพูดเขาก็ฟังก็ดี เขาไม่ฟังก็ทำอะไรไม่ได้ บางทีเขาก็รับฟังเราด้วยท่าทีนอบน้อม แต่มันคล้ายเป็นมารยาทหรือยุทธวิธีดึงเราไว้เท่านั้น บางคนยิ่งร้ายคุยกันให้เราพูดฝ่ายเดียวพอรู้ว่าเรามีทัศนะไม่ตรงกับเขา ก็ปล่อยข่าว

ทำลายกันลับหลังอย่างเป็นระบบ เขามีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้คนไม่กล้าพูดเพราะกลัวโดดเดี่ยว...

ด้วยความขัดแย้งระหว่างนักศึกษากับ พคท. จนทำให้นักศึกษาทยอยออกจากป่า ประกอบกับการที่บรรดาประเทศสังคมนิยม ได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายและหลักการโดยพื้นฐานของสังคมนิยมไปนั้น ได้ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2523-2524 ซึ่งทำให้เกิดวิกฤติศรัทธาต่ออุดมการณ์สังคมนิยมขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่แกนนำนักศึกษา ดังเช่นที่ แจ้ง ดาวรุ่ง(2524: 24) ได้กล่าวไว้ว่า "...ปัญหาของขบวนการนักศึกษาปัจจุบัน กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว เป็นปัญหาของผู้ปฏิบัติงานส่วนที่ก้าวหน้าที่สุดภายในขบวน..."

ทั้งนี้สาเหตุที่วิกฤติศรัทธาที่เกิดขึ้นนั้น ประกอบกับการที่นักศึกษาได้เกิดความขัดแย้งกับ พคท. จนทำให้นักศึกษาทยอยกลับเข้าเมือง ได้ส่งผลต่อแกนนำนักศึกษา โดยเฉพาะในส่วนของผู้ปฏิบัติงานที่ก้าวหน้าที่สุดนั้น ในกรณีนี้ สิทธิ สามัญชน(2524: 53) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...แทบจะกล่าวได้ว่า ส่วนนี้ได้พังทลายลงอย่างยับเยิน จนทำให้มีผลกระทบอย่างมากต่อสภาพที่เกิดขึ้น ถ้าเรามองในแง่ของปรากฏการณ์ที่ผ่านมา
>
> ศรัทธาที่ถูกฉีกขาด ทฤษฎีที่อ่อนด้อย อุดมการณ์ที่อ่อนเปราะ เป็นคุณภาพของส่วนนี้ในยุคปัจจุบันและยุคใกล้ที่ผ่านมา ก็ด้วยเนื่องจากขบวนการนักศึกษาได้ตกอยู่ภายใต้กระแสของ พคท. ดังที่คุณสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้ไปพูดที่ มธ. เมื่อวันที่ 18 ก.ย. ที่ผ่านมา ถึงกรณี 14 ตุลา โดยพูดถึงขบวนการ นศ. ว่า "...ตั้งแต่ปี 18 จนกระทั่งถึง 6 ตุลา มันเกิดจากสิ่งนี้ ตัวขบวนการ นศ. ในตอนนั้นมันผูกกับขบวนการที่เรียกว่า มันตายไปแล้ว ฉะนั้นความรับรู้ต่างๆจึงถูกปิดตายหมด ตอนนั้นก็เรียกว่าจำสูตรได้ซัก 2-3 สูตรก็ทำการเคลื่อนไหวได้..."
>
> หรือที่คุณยุค ศรีอารยะ (ได้ไปพูดในเวลาเดียวกันกับคุณสมศักดิ์) ว่า "...พคท. มีบทบาทในการเข้าคุมการนำของขบวนการ นศ.ในขณะนั้นอยู่หลายส่วนมีบทบาทโดยตรงในการเข้ามาจัดตั้งกลุ่มบุคคลซึ่งทำหน้าที่การนำในขบวนการ นศ. และมีอิทธิพลเหนือความคิดโดยส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแนวทางหรือทิศทางในการต่อสู้..."
>
> ฉะนั้น คุณภาพของส่วนนี้จึงเป็นคุณภาพที่อยู่ในกรอบการเลี้ยงดู อุ้มชู พคท. โดยมีทฤษฎีสำเร็จรูปป้อนให้ ส่วนนี้จึงไม่ได้เติบโตขึ้นมาจากลำแข้งของตนเองอย่างเข้าใจ เหมือนคนรุ่นก่อน 14 ตุลา พื้นฐานความคิด ความแจ่มชัด จึงไม่มั่นคงมีแต่

ศรัทธาเท่านั้นที่ยิ่งใหญ่ ฉะนั้นเมื่อประสบกับกระแสคลื่นที่รุนแรง สาดซัดเข้าหลายระลอก ก็ย่อมมิอาจทานทัดได้

และถ้าเรามาดูให้ถึงส่วนลึกกว่านี้ก็คือว่า ส่วนนี้พังทลายในแง่ปรากฏการณ์แต่กลับทำให้ส่วนนี้เร่งที่จะปรับตัวมากขึ้น สภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์กำลังคัดเลือกคนเพื่อทำการต่อสู้อยู่ต่อไป การพักงาน หยุดงานย่อมเกิดขึ้น ผลให้ชะงักต่อบทบาทของส่วนนี้...

ดังนั้นแล้ว หากพิจารณาจากข้อความดังกล่าวข้างต้น สามารถจะเข้าใจได้ว่า นักศึกษาในช่วงนั้น ไม่ได้มีความเข้าใจหรือมีศรัทธาอย่างแท้จริงต่ออุดมการณ์สังคมนิยมมากนัก ซึ่งความเข้าใจต่ออุดมการณ์สังคมนิยมที่มีนั้นเป็นเพียงทฤษฎีสำเร็จรูป หรือเป็นความคิดที่เป็นสูตรสำเร็จที่อยู่ภายใต้การชี้นำเท่านั้น ฉะนั้นแล้ว เมื่อเกิดการแตกหักระหว่างนักศึกษาในป่ากับ พคท. และเกิดวิกฤติศรัทธาขึ้น จึงทำให้ขบวนการนักศึกษาในขณะนั้นอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง และเกิดการชะงักงันในทางความคิด ซึ่งได้มีการอธิบายสภาพดังกล่าวของขบวนการนักศึกษา โดย สุริยา (2524: 41) ได้อธิบายว่า

...ฝ่ายก้าวหน้าในขบวนการนักศึกษามีความถอยร่นมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับฝ่ายก้าวหน้าในขบวนการอื่น ๆ ในเฉพาะหน้านี้ ทั้งนี้เพราะการที่เคยมีบทบาทสูงมาก่อนเมื่อมาพบกับความชงักงันแบบกลับหน้าเป็นหลัง ในเมื่อกำลังทางอัตวิสัย ของตนลดไปในระยะที่ยังปรับตัวไม่ได้ก็ "ช็อค" ส่วนฝ่ายก้าวหน้าในขบวนการอื่น ๆ ประสบปัญหาด้านความตกต่ำ ท้อถอยจากกระแสทั่วไปทางอุดมการณ์อย่างเดียว มิได้ถูกซ้ำเติมด้วยความตกต่ำของบทบาทของขบวนการตนแบบนักศึกษาในขบวนการนักศึกษาจึงเกิดปรากฏการณ์ที่ฝ่ายก้าวหน้าลดบทบาททางการเมืองจนเกิดการหดตัวที่เป็นจริงของตัวเองเสียอีก ในหลายมหาวิทยาลัย (หมายความว่า ถึงจะหดตัวมากแต่ก็น่าจะยังมีพลังที่จะทำอะไรได้มากว่าอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน) เพราะทุ่มเทไปหาคำตอบด้านอุดมการณ์และสาเหตุความตกต่ำของตนเอง...

ผลจากวิกฤติศรัทธาต่ออุดมการณ์สังคมนิยมที่ได้เกิดขึ้นนั้น ทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษาลดน้อยลงไป หรือทำให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรม ในขณะเดียวกันวิกฤติศรัทธาที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดการถกเถียงในหมู่นักศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของบทบาทของขบวนการนักศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม การที่นักศึกษามีการเคลื่อนไหวที่ลดน้อยลง

ประกอบกับการสลายตัวขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ในปี พ.ศ. 2524 ได้ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อขบวนการนักศึกษา ทั้งนี้เพราะขบวนการนักศึกษาในขณะนั้น ดูเหมือนหยุดนิ่ง และไม่มีบทบาทอย่างเช่นเคย ซึ่งภาพของขบวนการนักศึกษาในขณะนั้น ปกรณ์ อุดมชัย(2525: 83) ได้บรรยายไว้ว่า

> ...ภาพของขบวนการปัญญาชน-นักศึกษาในยุคนี้เป็นภาพที่ดูเหมือนเป็นภาพนิ่ง ไม่ไหวติง กระทั่งไม่สามารถจะเป็นภาพที่เราจะเรียกว่าเป็นขบวนการได้ การสลายตัวทางรูปการจัดตั้งของขบวนการปัญญาชน-นักศึกษานั้น ปรากฏให้เห็นจากการที่ไม่มีการเคลื่อนไหว การที่ไม่มีการก่อบทบาทใด ๆ อย่างชัดเจน แต่จริง ๆ แล้วข่าวที่เล็ดลอดออกมาสู่สาธารณะชนนั้นทำให้พอประเมินได้ว่า จริง ๆ แล้วมีการเคลื่อนไหวอยู่ ภายในกำลังมีการต่อสู้กับตัวเอง มีการเคลื่อนไหวชำระล้างสิ่งเก่า มีการเคลื่อนไหวถกเถียงทางอุดมการณ์ ถึงขนาดที่สามารถกล่าวได้ว่าเกิดวิกฤตการณ์ทางอุดมาการณ์ภายในขบวนปัญญาชน-นักศึกษา...

นอกจากนั้นแล้ว วิกฤติศรัทธาที่มีต่ออุดมการณ์สังคมนิยม ยังทำให้มีการแสวงหาแนวความคิดอื่นๆแทน ดังเช่นที่ เกษียร เตชะพีระ (2527ก: 84) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...เพื่อยืนหยัดเป็นคนดี เรายังต้องมีการกระทำโต้ตอบต่อความชั่วร้ายในสังคม คำตอบสำหรับปัญญาชนฝ่ายซ้ายผู้ตื่นจากฝันร้ายว่ายังควรจะกระทำตนตอบโต้ต่อสังคมซึ่งคงเลวร้ายอยู่อย่างไร นั้นมีต่างกันออกไป ขั้นต่ำสุดเขาขอเป็นคนดีมีศีลธรรมทำตามกฎบ้านเมือง ขั้นสูงมาหน่อยคือขอเป็นนักพัฒนาช่วยผู้ยากไร้ในชนบทและสลัม ณ จุดวิกฤตอุดมการณ์นี้ ปัญญาชนฝ่ายซ้ายทั้งหลายและปัญญาชนโดยทั่วไปก็พลิกความคิดของตัวเข้ากับกระแสประการหนึ่ง คือกระแสที่เปลี่ยนจากการมองและแก้ปัญหาเชิงสังคมมาเป็นเชิงปัจเจก จากเชิงเศรษฐกิจการเมืองมาเป็นเชิงจริยธรรม จากเชิงมุ่งที่อำนาจรัฐมาเป็นเชิงนอกอำนาจรัฐ หรือกล่าวโดยสรุป จากเชิงวัตถุนิยมมาเป็นจิตนิยม มุ่งสู่จิตใจของปัจเจกชนรวมทั้งตัวเอง นี้คือเหตุปัจจัยภายนอกประการหนึ่งแห่งการขยายอิทธิพลสูงขึ้นของแนวคิดมนุษย์นิยม และพุทธศาสนาแบบก้าวหน้าของ ส. ศิวรักษ์และสำนักพุทธไทยปริทัศน์ รวมทั้งชุมนุมชมรมองค์การเพื่อการพัฒนาและศาสนานอกระบบทั้งหลายทั้งปวง ปัญญาชนคนดีที่หงอยเหงาต่างหันหน้าทอดตาไปรวมศูนย์อยู่ที่กระแสคิดและปฏิบัติการ

สายนี้ พวกเขาดูดดึงคนเข้าร่วมนับสิบ ๆ และชิงความเห็นอกเห็นใจของคนนับร้อย ๆ ที่อดีตเป็นฝ่ายซ้าย...

ในกลุ่มแกนนำนักศึกษานั้น การแสวงหาแนวความคิดอื่น ๆ นั้น อาจกล่าวได้ว่ามีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อแสวงหาคำตอบทางความคิดว่านิสิตนักศึกษาควรมีบทบาทอย่างไรในสถานการณ์ขณะนั้น ซึ่งในช่วงเวลาที่นักศึกษาได้พยายามแสวงหาแนวความคิดอื่น ๆนั้น ได้ทำให้มีแกนนำนักศึกษาบางส่วน “ขอพักงาน” เพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ การขอพักงานดังกล่าวได้ส่งผลโดยตรงต่อองค์กรนักศึกษาในทุกระดับ มีการยุบพรรคนักศึกษาในหลายสถาบัน และมีการเปลี่ยนแนวทางกิจกรรม โดยบางส่วนหันไปเคลื่อนไหวด้านวิชาการ และทำกิจกรรมตามประเพณี จนทำให้บทบาททางสังคมของขบวนการนักศึกษาหยุดชะงักลง ทั้งนี้ ในสภาพการณ์ดังกล่าวที่ผู้นำนักศึกษาบางส่วนขอพักหยุดงานเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่นั้น ได้มีการวิเคราะห์ถึงสภาพดังกล่าวโดย วิภาษ วิชชายุทธ(2524: 2-3) ได้วิเคราะห์ถึงการแสวงหาแนวทางใหม่ไว้ 5 ข้อดังนี้

1. กระแสการหันกลับไปศึกษาจะเรียกว่า ภววิสัยและยังไม่มีใครหาทางออกได้แน่ชัด ประกอบกับความอ่อนหัดทางด้านทฤษฎีความรับรู้ของเรา จะเกิดขึ้นอย่างหนักกับหัวเรี่ยวหัวแรงที่เคยนำงานมาก่อน เพราะสร้างกระแสโดยไม่จงใจที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่ากับนักปฏิบัติ เช่น มักถูกถามว่า ทำไปทำไม ทำไปสู่จุดไหน ในขณะที่นักคิดหรือนักทฤษฎีจะไม่ถูกถามด้วยคำถามเหล่านี้ เมื่อเจอปัญหาพวกนี้นาน ๆ เข้า ก็ก่อให้เกิดบรรยากาศที่เกรงกลัวในการที่จะผลักดันงาน ความรู้สึกที่ว่า ไม่รู้อะไร รู้ไม่เยอะ ความสามารถไม่พอ ต้องกลับไปอ่านหนังสือให้มากขึ้น ทำงานให้น้อยลง หรือบางคนของพักงานชั่วคราวเลยก็มี

2. พื้นฐานของทุกคนไม่ใช่ว่าจะสามารถเป็นนักค้นคว้าหรือนักวิชาการได้หมด ความคิดที่ว่าผู้ปฏิบัติงานทุกคนต้องมีมาตรฐานทางทฤษฎีแน่นและเป็นนักคิดนักบริหารงานพร้อม ๆ กัน เป็นความคิดที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นไปได้ของแต่ละคนที่เป็นจริง เพราะนักทฤษฎีหรือนักบริหารงานที่มีประสิทธิภาพย่อมเกิดขึ้นท่ามกลางการปฏิบัติฝึกฝนต่อสู้ ถ้าเราต้องการนักเคลื่อนไหวที่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์กำหนด เกมส์การเมืองได้ หรือถ้าเราต้องการนักบริหารที่สามารถจัดระบบงานรองรับผู้ปฏิบัติงานที่มีความสามารถ เพื่อที่จะขยายบทบาทได้ในสถานการณ์ระยะสั้นนี้ย่อมเกิดขึ้นได้ท่ามกลางการปฏิบัติที่เป็นจริง มากกว่าเป็นนักวิชาการ

3. การเก็บตัวหรือแยกตัวไปศึกษาค้นคว้าภายใต้ความซบเซาของขบวนและความท้อแท้ในปัจจุบัน จะมีผลทำให้ขบวนการยิ่งใกล้ตายเร็วขึ้นโดยไม่รู้ตัว

4. ในสถานการณ์เบื้องหน้าที่กลุ่มขวาจัดกำลังข่มขู่คุกคามขบวนการฝ่ายประชาธิปไตยและมีแนวโน้มที่จะกวาดล้างขบวนการฝ่ายก้าวหน้าให้สิ้นซากเรายิ่งต้องตื่นตัวต่อสถานการณ์ปัจจุบันให้มาก เรายิ่งต้องสร้างเงื่อนไขที่รวมพลังฝ่ายก้าวหน้าต่อสู้ต่อไปให้มีประสิทธิภาพที่สุด จะปล่อยให้บรรยากาศเฉื่อยชาทางการเมืองและกระจัดกระจายการจัดตั้งช่วงนี้ดำรงอยู่เนิ่นนานออกไปไม่ได้ เพราะโดยฐานะของขบวนที่ผ่านมาเราเองก็ยังเป็นที่พึ่งใช้ยันกระแสบางอย่างได้ เพราะอย่างน้อยในขณะนี้ก็ยังไม่มีกลุ่มพลังใดที่จะแสดงบทบาทนี้ได้เป็นจริง

5. การศึกษาเป็นเพียงยุทธวิธีหนึ่งของการไปสู่เป้าหมายแห่งการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมไทย ไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดโดยเฉพาะในภาวะการณ์เฉพาะหน้านี้และความจริงแล้วประสบการณ์บทเรียนที่เราปฏิบัติงานผ่านมา เป็นแหล่งข้อมูลที่จะให้เราศึกษาค้นคว้าอะไรหลายอย่างได้มากก็ไม่ใช่ว่าที่ผ่านมาการกระทำของขบวน นศ. ท่ามกลางการปฏิบัติอย่างเป็นจริงจะไม่ส่งผลอะไรเลยนักคิดเชิงปฏิบัติจะโตขึ้นได้จากการปฏิบัติลงมือจริง ๆ เท่านั้น อย่าตั้งคำถามโดยไม่มีการปฏิบัติ อย่ารอคำตอบโดยไม่มีการทำอะไร เพราะจะทำให้ยิ่งศึกษายิ่งห่างไกลจากความเป็นจริง บางทีคุณอาจพบว่าศึกษาแล้วก็ยิ่งรู้สึกยิ่งไม่รู้อะไรอีกมากมาย ที่รู้มาแล้วศึกษาผ่านมาจะมีประโยชน์แน่หรือ เพราะจะกลายเป็นว่าคุณจะได้คำตอบเป็นนามธรรมลอย ๆ ที่ไม่สัมพันธ์กับความเป็นจริงและนำกลับไปปฏิบัติไม่ได้ เราต้องเข้าใจว่าสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ปฏิบัติอยู่เป็นขั้นตอนหนึ่งไปสู่เป้าหมายโดยตัวของมันเองแล้วอาจไม่สามารถตอบได้ว่าทำไปสู่อะไร

จากวิกฤติศรัทธาที่มีต่ออุดมการณ์สังคมนิยม จนนำไปสู่การแสวงหาแนวความคิดอื่นนั้น แม้ว่าจะมีแนวคิดอื่น ๆ มากมาย ที่กลุ่มนักศึกษาหันมาให้ความสนใจ แต่โดยรวมแล้ว แนวคิดต่าง ๆ เหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดมนุษยนิยม แนวความคิดเชิงพุทธ หรือแม้แต่แนวคิดสังคมนิยมแบบใหม่ แนวความคิดเหล่านี้ล้วนไม่อยู่ในวิสัยที่จะปฏิเสธอุดมการณ์เสรีนิยมได้ (เกษียร เตชะพีระ , 2524: 55)

และการที่มีแนวความคิดต่าง ๆ มากมาย จึงทำให้ขบวนการนักศึกษาขาดเอกภาพ และทำให้ขบวนการนักศึกษาไม่ใช่ตัวแปรนำทางอุดมการณ์อีกต่อไป ดังที่ ชัยวัฒน์ สุรวิชัย(2544: 53) ได้อธิบายไว้ว่า

...ทฤษฎีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมไทย หลังจากพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งใช้แนวทาง "ยึดอำนาจรัฐด้วยกระบอกปืน ใช้ชนบทล้อมเมือง" ต้องยุติบทบาทไป ก็มีนักคิดหลายสำนักเสนอแนวคิดมากมาย ที่สำคัญคือ แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง, แนวคิดประชาสังคม, แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง, แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (แนวคิดเชิงพุทธ, แนวคิดชุมชนอธิปไตย) ทั้งหมดนี้เป็น แนวคิดกระแสรอง ที่เน้นประชาชนในการแก้ปัญหา แต่แนวคิดกระแสหลัก เน้นคนระดับบนคือผู้บริหาร หรือผู้กุมเศรษฐกิจเป็นผู้แก้ปัญหา ซึ่งมีข้อสรุปที่ลงตัวและไม่ลงตัว กล่าวคือ

แนวคิดกระแสหลัก ปัญหาใหญ่คือ คนระดับผู้บริหารหรือผู้คุมเศรษฐกิจ ยังคงเป็นผู้กุมอำนาจรัฐและก็มีความคิดและความเชื่อว่า หากมีแนวทางนโยบายที่ถูกต้องจะสามารถแก้ปัญหาได้ จุดแข็งของความคิดนี้ คือ การมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงทิศทางและกลไก อำนาจรัฐได้มากกว่า

แนวความคิดกระแสรอง เป็นแนวคิดที่นักเคลื่อนไหวภาคประชาชนคาดคิดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ แต่ยังไม่มีโอกาสทำให้สำเร็จได้ และคนระดับผู้บริหารหรือผู้กุมเศรษฐกิจ ไม่เชื่อว่าแนวคิดนี้จะสามารถแก้ปัญหาได้ จุดแข็งของความคิดนี้ อยู่ที่การมีโอกาสและเงื่อนไขที่จะสร้างความเข้มแข็งของประชาชนระดับล่างได้มากกว่า...

ในส่วนของขบวนการนักศึกษานั้น เมื่อมีความคิดและมีอุดมการณ์ที่เริ่มแตกต่างกันออกไป จึงทำให้ในที่สุดแล้ว สโมสรนักศึกษาต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในองค์การนักศึกษา 18 สถาบัน เริ่มหาจุดร่วมทางอุดมการณ์ไม่ได้ ประกอบกับลักษณะโครงสร้างองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ที่มีสภาพปัญหาในโครงสร้างเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทั้งหมดจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ต้องสลายตัวไปในที่สุด ในขณะที่แนวคิดต่าง ๆ ที่เข้ามาแทนที่ แนวคิดสังคมนิยมนั้น ล้วนแต่เป็นแนวคิดกระแสรองที่เน้นประชาชนให้มีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาต่าง ๆ จึงทำให้เกิดการทบทวนในหมู่นักศึกษาว่าบทบาทของขบวนการนักศึกษาควรเป็นเช่นใด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการหาจุดร่วมทางอุดมการณ์ไม่ได้ จะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ต้องสลายไป แต่สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณา นั่นคือ การที่ขบวนการนักศึกษาได้เปิดรับแนวคิดอื่น ๆ ซึ่งทำให้มีความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น ประกอบกับประสบการณ์ที่ผ่านมา ในการรวมตัวกันเป็นองค์การนักศึกษา 18 สถาบันนั้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมามีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

บทที่ 4

องค์กรนำของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.2527-2540

สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)

ภายหลังจากที่องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาจากลักษณะโครงสร้าง และปัญหาจากเรื่องแนวความคิดอุดมการณ์ทางการเมือง จนทำให้องค์การนักศึกษา 18 สถาบัน ต้องสลายตัวลงในปี พ.ศ. 2524 นั้น ในเวลาต่อมาได้มีการรวมตัวของนักศึกษาสถาบันต่าง ๆ อีกครั้งในปี พ.ศ. 2525 โดยได้มีการเคลื่อนไหวคัดค้านการขึ้นค่าโดยสารรถเมล์ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวขององค์การนักศึกษา 14 สถาบัน

ในปี พ.ศ. 2526 กลุ่มนักศึกษาได้เข้าร่วมกับสมาพันธ์ประชาธิปไตยในการเคลื่อนไหวคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญเรื่องเกี่ยวกับ วิธีการเลือกตั้ง และในประเด็นที่ให้ข้าราชการประจำเป็นข้าราชการการเมืองได้ ซึ่งทำให้รัฐธรรมนูญมีลักษณะที่เป็นเผด็จการมากขึ้น ในการเคลื่อนไหวในครั้งนั้น ได้มีการจัดอภิปราย สำรวจประชามติ และเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลให้แก่ประชาชน จนประสบผลสำเร็จในที่สุด เมื่อรัฐบาลประกาศยุบสภาหลังจากมติการแก้ไขรัฐธรรมนูญตกไป และประกาศให้มีการเลือกตั้งใหม่ (วิทยา สีหบุตร, 2535: 64) โดยในช่วงก่อนการเลือกตั้งในส่วนของนักศึกษาเองนั้น ได้มีการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งด้วย

ทั้งนี้ในช่วงหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การเคลื่อนไหวของนักศึกษาซึ่งใช้ชื่อองค์การนักศึกษา 14 สถาบัน เกิดขึ้นเพราะภายหลังที่มีการพูดคุยถกเถียงกันมากขึ้น เกี่ยวกับปัญหาและบทบาทที่ผ่านมา จึงทำให้นักศึกษาเห็นว่าน่าจะออกไปแสดงบทบาททางสังคมบ้างดีกว่าที่จะเก็บตัวอยู่ในมหาวิทยาลัย และในเรื่องการประสานงานระหว่างสถาบันซึ่งไม่ประสบผลสำเร็จเท่าไหร่นัก ได้มีความคิดที่เสนอขึ้นมาว่า ให้ตั้งเป็นองค์กรรวมของนักศึกษาในเงื่อนไขที่จะได้เป็นส่วนรับผิดชอบทางด้านกลไกการประสานงานต่าง ๆ (สุสดา พันนุฤทธิ์, 2529: 33) จึงเป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า ภายหลังการที่องค์การนักศึกษา 14 สถาบันได้สลายตัวลงไปแล้วนั้น ในหมู่นักศึกษาได้พยายามรื้อฟื้นองค์กรกลางของตนขึ้นมาอีกครั้ง แต่การก่อตัวของขบวนการนักศึกษาในช่วงนี้เป็นไปในรูปแบบเพื่อที่จะดำรงการทำกิจกรรมของนักศึกษาไว้

มากกว่าจะก่อขึ้นมาเพราความจำเป็นหรือด้วยจิตใจที่ตระหนักว่าจะต้องมีองค์การเพื่อตอบสนองการต่อสู้ทางการเมืองและสังคม (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2530: 7)

การรวมตัวของนักศึกษาในช่วงหลังจากที่องค์การนักศึกษา 18 สถาบันได้สลายตัวลงไปแล้วนั้น ได้มีความคิดเห็นว่าควรจะมีองค์กรนักศึกษาที่เป็นจุดเชื่อม เป็นองค์กรกลางเกิดขึ้น โดยความคิดดังกล่าวนี้ได้มีการพูดคุยกันอย่างจริงจังในช่วงปี พ.ศ. 2526 ซึ่งความคิดดังกล่าวนั้นได้นำไปสู่การจัดตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2527

ทั้งนี้ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2527 ได้มีการจัดสัมมนาองค์การนักศึกษาทั่วประเทศขึ้นมา โดยมีมหาวิทยาลัยขอนแก่นเป็นเจ้าภาพในการจัดสัมมนาในครั้งนั้น และมีองค์การนักศึกษาเข้าร่วม 14 สถาบัน ซึ่งในการสัมมนาในครั้งนั้น แต่ละสถาบันจะต้องมีการตระเตรียมข้อเสนอและมีความพร้อมมาก่อน โดยให้แต่ละสถาบันเตรียมผู้ที่จะเข้าร่วมสัมมนาประมาณ 20-30 คน ในแต่ละสถาบัน โดยแบ่งผู้ที่จะเข้าร่วมในการสัมมนาเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. นักศึกษาที่ทำกิจกรรมในส่วนขององค์การนักศึกษาหรือสโมสรนักศึกษา และแกนนำในการขับเคลื่อนนโยบายทางสังคมและประสานงานระหว่างสถาบันได้
2. นักศึกษาที่ทำกิจกรรมด้านวิชาการ โดยเฉพาะวิชาการเพื่อสังคม
3. นักศึกษาที่ทำกิจกรรมในสายงานวัฒนธรรม เพื่อสร้างกิจกรรมวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าและสามารถเชื่อมโยงนักศึกษาในสถาบันของตนเองกับสังคมภายนอกได้
4. นักศึกษาที่ทำกิจกรรมด้านบำเพ็ญประโยชน์ และมีความเข้าใจต่อปัญหาสังคมในกรณีต่าง ๆ (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

การสัมมนาในครั้งนั้น ได้มีนักศึกษาเข้าร่วมประมาณ 300-400 คน โดยในการสัมมนาได้มีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อพูดคุยในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องปัญหาสังคม เรื่องชีวิตในมหาวิทยาลัย รวมทั้งเรื่องการเมืองกับประชาธิปไตย ซึ่งในการประชุมสัมมนาครั้งนี้มีนักกิจกรรมรุ่นเก่ามาเข้าร่วมประมาณ 20 คน โดยถูกจำกัดบทบาทไว้ให้มีหน้าที่ในการให้ข้อมูลและบอกกล่าวประสบการณ์เท่านั้น (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

จากการประชุมสัมมนาในครั้งนั้น ทำให้มีการปรับบทบาทและมีการจัดรูปองค์กรประสานงานกันใหม่ โดยมีติจากการประชุมสัมมนาดังกล่าว ซึ่งเนื้อหาของมติการประชุมสัมมนาดังกล่าว บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2549)ได้อธิบายว่า

> ...มีมติเป็นคำประกาศออกมา ให้มีการพัฒนาขบวนการนักศึกษาให้มีความเข้มแข็งและสามารถรับใช้สังคมได้อย่างเต็มที่ สร้างจิตสำนึกของคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดันสังคม โดยใช้มาตรการหลากหลายรูปแบบ ตามที่กิจกรรมนักศึกษาในแต่ละสถาบันจะอำนวยให้ ไม่ว่าจะเป็นด้านวิชาการ หรือด้านบำเพ็ญประโยชน์ และด้านวัฒนธรรม...

อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยองค์การนักศึกษาที่เข้าร่วมประชุมสัมมนาในครั้งนั้น กำลังจะหมดวาระลง ในส่วนที่จะมีการจัดตั้งองค์กรกลางขึ้นมานั้น จึงมีความเห็นว่าควรจะให้องค์การนักศึกษาชุดใหม่ ที่จะมีการเลือกตั้งใหม่ในช่วงภาคเรียนถัดไปนั้น เป็นผู้ตัดสินว่าจะยอมรับต่อมติดังกล่าวหรือไม่ ทั้งนี้เพราะต้องมีการคิดทบทวนต่าง ๆ อย่างรอบคอบ และในแต่ละสถาบันต้องกลับมาตกลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการยอมรับในมตินั้น หรือตระเตรียมในการลงเลือกตั้งองค์การนักศึกษาในแต่ละสถาบัน ซึ่งต่อมาจึงมติร่วมกันอีกครั้งในการประชุมที่ตึกจักรพงษ์ภูวนาท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเดือนพฤษภาคม โดยมีมติให้จัดตั้งเป็น สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

ต่อมาจึงได้มีการประชุมร่วมกัน เพื่อกำหนดหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ และนโยบาย ของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนนท.) ซึ่งได้มีข้อสรุปจากการประชุมดังนี้

หลักการและเหตุผล

1. เน้นด้านความมั่นคงของขบวนการนักศึกษา
2. ประสานงาน หนุนช่วย ร่วมมือ ในการทำกิจกรรมระหว่างสถาบัน
3. แก้ไขปัญหาของประเทศ

วัตถุประสงค์

1. พิทักษ์สิทธิ เสรีภาพ และผลประโยชน์อันชอบธรรมของประชาชน

2. เพื่อขจัดความไม่เป็นธรรมในสังคม เพื่อประชาชนส่วนใหญ่

3. จรรโลงไว้ และพยายามพัฒนาค่านิยม วัฒนธรรม ความเชื่อที่สร้างสรรค์ของประชาชน

4. เพื่อให้ได้มาซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง

นโยบาย

1. สร้างความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษา

2. ศึกษา ค้นคว้า รวบรวม และเผยแพร่ข้อมูลให้แก่นักศึกษาและประชาชน

3. ประสานกลุ่มพลังประชาธิปไตย และเผยแพร่ประชาธิปไตยบนหลักการที่ถูกต้อง

4. สนับสนุนและเสริมสร้างให้ นิสิตนักศึกษามีจิตสำนึกต่อส่วนรวม

5. ส่งเสริมการวิพากษ์วิจารณ์ในทางสร้างสรรค์ ต่อความไม่เป็นธรรมในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

6. ต่อสู้และสนับสนุนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ทั้งของประชาชน

7. สนับสนุนการต่อสู้ เพื่อสิทธิมนุษยชนทั้งในและนอกประเทศ

สนนท.ซึ่งเป็นองค์กรกลางของนักศึกษาที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นมานั้น มีความแตกต่างอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับองค์การนักศึกษา 18 สถาบันในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะสนนท.มีข้อบังคับและกฎระเบียบที่ชัดเจน มีผู้ปฏิบัติงานและรับผิดชอบต่อกิจกรรม มีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของผู้นำอย่างเด่นชัด ซึ่งทำให้สนนท.สามารถเป็นได้ทั้งองค์กรประสานงานและเป็นองค์กรปฏิบัติการได้ในเวลาเดียวกัน โดยในลักษณะที่เป็นองค์กรประสานงานนั้น สนนท.ได้ถูกตั้งขึ้นมาเพื่อหนุนช่วยองค์กรสมาชิกประสานจุดร่วมของแต่ละสถาบัน (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2548:84) รวมทั้งเป็นองค์กรนำของนักศึกษาในการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วย ในขณะเดียวกันเมื่อมีการจัดตั้งเป็นสนนท.ขึ้นมาแล้วนั้น ได้มีความพยายามของฝ่ายอนุรักษ์นิยมหรือฝ่ายขวา ในการที่จะสร้างกลุ่มพลังขึ้นมาต้านขบวนการนักศึกษา สร้างความสับสนปั่นป่วนในขบวนการนักศึกษา โดยมีการจัดตั้ง สมาพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศขึ้นมา(บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

ภายหลังจากที่มีการจัดตั้ง สนนท. ไม่นานนัก ในส่วนของกลุ่มประสานงาน 5 ค่าย ซึ่งเป็นพันธมิตรกับสนนท.ได้มีการจัดสัมมนาในส่วนขององค์กรค่าย 14 สถาบันขึ้นที่เขาเขียว จังหวัดชลบุรี ในระหว่างวันที่ 23-27 สิงหาคม พ.ศ. 2527 โดยได้มีการพูดคุยถึงบทบาทของขบวนการ

นักศึกษาในปัจจุบัน รวมทั้งการประสานค่าย 14 สถาบันอย่างจริงจัง ภายหลังจากการสัมมนาได้มีการพูดคุยถึงประเด็นเหล่านี้ตลอดเวลา จนได้มีการจัดงานเบิกฟ้าชนบทไทยที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงได้มีการจัดตั้งสหพันธ์ค่ายอาสาพัฒนาชนบทแห่งประเทศไทย (สคท.) อย่างไม่เป็นทางการ แม้ว่าจะมีชมรมในบางที่ยังมีความไม่พร้อม ในที่ประชุมจึงมีความเห็นให้ทางส่วนกลางทำหน้าที่เป็นผู้ร่างธรรมนูญสหพันธ์ขึ้นมา เพื่อส่งให้ทางภูมิภาคพิจารณารับรองร่างข้อบังคับของสหพันธ์ค่าย มีการจัดตั้งกรรมการกลางและกรรมการบริหารขึ้น ภายหลังจึงมีผลจากการสมัชชาว่ารับรองร่างข้อบังคับของ สคท. ซึ่งวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างองค์กรค่ายอาสาโดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิด ข่าวสาร ข้อมูล บุคลากร
2. ศึกษาปัญหาร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวทางพัฒนาชนบทที่ถูกต้องและเป็นจริง
3. เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชนบทบนพื้นฐานของความรอบคอบและยุติธรรม
4. เสริมสร้างให้ประชาชนโดยเฉพาะเยาวชนในวงกว้างให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม
5. ประสานการร่วมมือกับองค์กรพัฒนาทั้งของภาครัฐและเอกชน

สคท. จึงได้ถูกจัดตั้งอย่างเป็นทางการในช่วยกลางปี พ.ศ.2527 และได้มีการเคลื่อนไหวในกรณี ราคาข้าว มีการส่งผู้ปฏิบัติงานลงพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ (อุทัย อัตถาพร, 2530: 68)

ทั้งนี้ ด้วยบทบาทของ สคท.นั้น จึงทำให้การเคลื่อนไหวในช่วงแรกของสนนท. มีลักษณะดังเช่นที่ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2549)ได้อธิบายว่า

> ...ในช่วงแรกสนนท. จะเน้นหนักในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเป็นหลัก ในขณะที่การร่วมเคลื่อนไหวกับประชาชนจะน้อยมาก ซึ่งหากเปรียบเทียบกับช่วง พ.ศ. 2538 - 2539 สนนท. จะเคลื่อนไหวกับองค์กรประชาชนค่อนข้างมาก ทั้งนี้ เพราะสถานการณ์ทางการเมืองมีความแตกต่างกัน ในช่วงแรกนั้นองค์กรกลุ่มเครือข่ายค่ายอาสามีเยอะมาก ทำให้สนนท.แทบจะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องลงไปทำกิจกรรมในช่วงนั้นเลย รวมทั้งมีสหพันธ์ค่ายอาสาพัฒนาชนบทแห่งประเทศไทย โดยมีกลุ่ม 5 ค่าย ของมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นแกนนำในการประสาน....

แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมา สคท. ต้องประสบปัญหาขาดคนทำงานที่จะมาสานงานต่อ ทั้งนี้เพราะองค์กรพื้นฐานมีปัญหาภายในมาก จึงไม่สามารถออกมาผลักดันกิจกรรมของ สคท. ให้เป็นจริงได้ (อุทัย อัตถาพร, 2530: 68)

ในส่วนของ สนนท.นั้น ภายหลังจากที่มีการจัดตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการแล้ว ได้มีการถกเถียงถึงบทบาทของสนนท.ในฐานะที่เป็นองค์กรนำของนักศึกษาในการเคลื่อนไหวทางเมือง โดยในช่วงนั้นนักศึกษาได้คิดรหัส ABC ในการมองสังคม ซึ่งให้ความหมาย ABC คือ A หมายถึง Army ทหารหรือกองทัพ B หมายถึง Bureaucrat ข้าราชการ C หมายถึง Capital นายทุนหรือกลุ่มทุน ซึ่งนักศึกษามีการขบคิดต่อเรื่องนี้มาก ในเรื่องของขั้วอำนาจระหว่าง ทหารกับ กลุ่มทุน เพราะส่งผลต่อความคิดที่ว่าขบวนการนักศึกษาอยู่ในยุคสมัยที่ต้องเลือกข้างหรือไม่ และเกี่ยวโยงถึงเรื่องการกำหนดบทบาทของ สนนท.ด้วย นอกจากนี้ในการถกเถียงถึงบทบาทขบวนการนักศึกษานั้น ยังมีการรับอิทธิพลความคิดของ เหมา เจ๋อ ตุง ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันว่าขบวนการนักศึกษาควรจะเป็น “กองหน้า” ซึ่งจะมีบทบาทในการนำมวลชนเพื่อต่อสู้เคลื่อนไหว หรือควรจะเป็น “สะพานเชื่อม” ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือทำหน้าที่เป็นปากเสียงให้กับประชาชน (บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์, 2549)

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงการจัดตั้งสนนท.นั้น จะเห็นได้ว่าการจัดตั้งสนนท.ขึ้นมานั้น เป็นผลจากการเรียนรู้ถึงสภาพปัญหาในอดีตขององค์การนักศึกษา 18 สถาบัน จึงทำให้ สนนท. เป็นองค์กรกลางที่มีข้อบังคับที่ชัดเจน แต่ในขณะเดียวกัน ในส่วนของแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองภายหลังจากวิกฤติศรัทธานั้น ยังคงไม่มีแนวความคิดใดที่เป็นแนวความคิดหลักของขบวนการนักศึกษาและนักศึกษาเองได้เปิดรับแนวความคิดต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งยังมีอิทธิพลทางความคิดในแนวทางสังคมนิยมอยู่ ซึ่งการที่ขบวนการนักศึกษามีแนวความคิดที่หลากหลายนั้น ทำให้ไม่มีความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษา ดังนั้นจึงอาจพิจารณาได้ว่า การจัดตั้ง สนนท.ได้เป็นผลสำเร็จในขณะที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่หลายหลาย เป็นเพราะต้องการที่จะรักษาบทบาททางการเมืองของนักศึกษาไว้ หรือเพื่อดำรงการทำกิจกรรมทางสังคมของนักศึกษาไว้ ซึ่งด้วยเหตุผลดังกล่าวยังส่งผลให้ สนนท.มีลักษณะที่พิเศษบางประการ นั่นคือเป็นองค์กรที่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับบทบาทของตนเองให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ตลอดเวลา

ลักษณะโครงสร้างองค์กรของ สนนท.

สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยหรือสนนท. เป็นองค์กรกลางซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มจัดตั้งโดยนักศึกษาในหลายสถาบัน และอาจกล่าวได้ว่ามีแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองที่หลากหลายด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เป็นเพราะภายหลังที่ได้เกิดวิกฤตศรัทธาที่มีต่ออุดมการณ์สังคมนิยมแล้วนั้น นักศึกษาได้พยายามแสวงหาแนวความคิดใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ จึงทำให้มีการเปิดรับแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองอื่น ๆ เข้ามา

ถึงแม้ว่าแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองที่หลากหลายอาจจะเกิดปัญหาทางด้านความเป็นเอกภาพความคิดของกระบวนการนักศึกษา แต่การจัดตั้ง สนนท. ขึ้นมาเป็นผลสำเร็จนั้นทำให้เห็นได้ว่าในหมู่นักศึกษาเองได้มีการแสวงหาจุดร่วมในด้านอื่น โดยเฉพาะความต้องการของนักศึกษาที่ต้องการดำรงบทบาทและกิจกรรมทางสังคมไว้ อีกทั้งแนวความคิดต่าง ๆ ที่นักศึกษาได้เปิดรับเข้ามานั้น ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวความคิดนิเวศวิทยาการเมือง แนวความคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวความคิดประชาสังคมหรือแม้แต่แนวความคิดเชิงพุทธ ซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนเป็นแนวความคิดที่เน้นประชาชนในการแก้ปัญหา (ชัยวัฒน์ สุรวิชัย ,2544: 53) ดังนั้นแล้วจึงไม่เป็นเรื่องยากนัก ในการที่นักศึกษาจะกำหนดจุดร่วมในทางความคิดด้วย

การที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ที่หลากหลาย ประกอบกับประสบการณ์ที่ผ่านมาโดยเฉพาะบทเรียนที่ได้รับรู้จากสภาพปัญหาด้านโครงสร้างองค์กรขององค์การนักศึกษา 18 สถาบันในอดีต รวมทั้งความพยายามที่จะแทรกแซงและสลายพลังขบวนการนักศึกษาโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และฝ่ายอนุรักษ์นิยม หรือ กลุ่มพลังฝ่ายขวา จึงทำให้สนนท. มีกฎระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจนขององค์กร เพื่อกำหนดบทบาทต่าง ๆ ขององค์กรสมาชิกที่จะมีต่อ สนนท. ซึ่งจะทำให้สนนท. เป็นองค์กรกลางที่มีความเข้มแข็งในด้านของโครงสร้างองค์กร

ทั้งนี้ในเบื้องต้นนั้น สนนท. ได้มีการแบ่งประเภทองค์กรสมาชิก เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. สมาชิกสามัญ คือ องค์การบริหารกิจกรรมนักศึกษาที่ได้ยื่นความจำนง ต่อกรรมการบริหาร(กกบ.)เพื่อสมัครเป็นสมาชิก

2. สมาชิกวิสามัญ คือ กลุ่มกิจกรรมนักศึกษาที่ได้ยื่นความจำนง ต่อกรรมการบริหาร (กกบ.) เพื่อสมัครเป็นสมาชิก

โดยการเข้าเป็นสมาชิกของ สนนท. นั้น องค์กรที่ประสงค์จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกของ สนนท. ต้องยื่นความจำนงต่อ เลขาธิการของสนนท. และองค์กรที่สมัครจะมีความเป็นสมาชิกภาพได้ เมื่อได้รับการพิจารณาอนุมัติจากที่ประชุมของคณะกรรมการกลางโดยเสียงข้างมาก (สนนท., 2535) ซึ่งเมื่อเป็นสมาชิกของ สนนท. แล้ว องค์กรสมาชิกทุกองค์กรจะมีสิทธิดังที่ระบุไว้ในข้อบังคับดังนี้

1. มีสิทธิได้รับข่าวสารจาก สนนท.
2. มีสิทธิเข้าร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม
3. มีสิทธิเสนอญัตติ เข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุม
4. มีสิทธิเสนอแนะและตรวจสอบการทำงานของ สนนท.

และในส่วนของสมาชิกสามัญจะมีสิทธิในการเป็นกรรมการกลางของ สนนท. องค์กรละ 1 ตำแหน่ง และมีสิทธิในการลงมติในที่ประชุมคณะกรรมการกลางและที่ประชุมสมัชชา สนนท. ในขณะที่สมาชิกวิสามัญ จะมีเพียงสิทธิในการลงมติในที่ประชุมสมัชชาของ สนนท. เท่านั้น (สนนท.,2535)

ในส่วนของคณะกรรมการของ สนนท.นั้น จะประกอบไปด้วยคณะกรรมการ 3 ส่วน ด้วยกัน ได้แก่ คณะกรรมการกลาง (กกก.) คณะกรรมการอำนวยการประสานงาน (กกอ.) และคณะกรรมการบริหาร(กกบ.)

โดยคณะกรรมการกลางนั้น จะประกอบด้วย ตัวแทนจากสมาชิกสามัญองค์กรละ 1 คน ซึ่งคณะกรรมการกลางจะมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1. พิจารณาอนุมัติ หรือถอดถอนสมาชิกภาพ
2. กำหนด หรือ ยกเลิก การดำเนินงานอย่างหนึ่งอย่างใดของกรรมการบริหาร
3. เลือกตั้ง หรือ ถอดถอนกรรมการบริหารเป็นรายบุคคล หรือทั้งคณะในที่ประชุมคณะกรรมการกลาง

4. กำหนดแนวนโยบายของ สนนท. และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม

5. กำหนดและแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับ สนนท. ในที่ประชุมคณะกรรมการกลาง

ในส่วนของคณะกรรมการอำนวยการประสานงานจะมีทั้งหมด 4 คน ซึ่งประกอบด้วย ประธานหรือเลขาธิการ ผู้ประสานงานหรือตัวแทนจากสหพันธ์นักศึกษาในส่วนภูมิภาคทั้ง 4 ภาค โดยให้สหพันธ์นักศึกษาภูมิภาคเป็นผู้กำหนด ซึ่งคณะกรรมการอำนวยการประสานงานจะมีหน้าที่ดังนี้

1. กำหนดการดำเนินงานของ สนนท. ร่วมกับคณะกรรมการบริหาร

2. ประสานงานองค์การบริหารกรรมการนักศึกษา และกลุ่มกิจกรรมนักศึกษาในแต่ละภูมิภาค

3. กรรมการอำนวยการประสานงานไม่น้อยกว่า 2 คน สามารถกำหนดให้เลขาธิการจัดการประชุมกรรมการวิสามัญได้

และในส่วนของคณะกรรมการบริหารนั้น กรรมการบริหารแต่ละตำแหน่งจะมาจากการคัดเลือกในที่ประชุมสมัชชา สนนท. โดยการเสนอชื่อกรรมการบริหารจากการรับรองของกรรมการกลางอย่างน้อย 3 คน โดยคณะกรรมการบริหารจะประกอบไปด้วย

1. เลขาธิการ 1 คน
2. รองเลขาธิการอย่างน้อย 1 คน
3. กกบ. ฝ่ายข้อมูล และการศึกษา 1 คน
4. กกบ. ฝ่ายประชาสัมพันธ์ 1 คน
5. กกบ. ฝ่ายประสานงานส่วนภูมิภาคจากส่วนกลาง 4 คน
6. กกบ. ฝ่ายการเงิน 1 คน
7. ตำแหน่งอื่น ๆ ตามที่ที่ประชุมสมัชชาเห็นสมควร

ทั้งนี้ในตำแหน่งเลขาธิการของ สนนท. ซึ่งเป็นเสมือนผู้นำขององค์กรนั้น จะมีหน้าที่ต่างๆ ดังที่ระบุไว้ในข้อบังคับดังนี้

1. ประสานงานกับองค์กรสมาชิก สนนท. และองค์กรอื่น ๆ

2. จัดประชุมคณะกรรมการกลาง คณะกรรมการอำนวยการประสานงาน คณะกรรมการการบริหาร

3. เป็นผู้รับผิดชอบของสำนักงาน และธุรการทั่วไปของ สนนท.

4. รับผิดชอบงานตามที่คณะกรรมการกลางมอบหมายให้

5. เป็นประธานในที่ประชุมคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการอำนวยการประสานงาน

6. รายงานทำงานของคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการอำนวยการประสานงานต่อที่ประชุมคณะกรรมการกลาง และรายงานการทำงานของ สนนท. ต่อที่ประชุมสมัชชา

ในขณะที่รองเลขาธิการจะมีหน้าที่สำคัญคือ การดำเนินกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมายจากเลขาธิการ รวมถึง รับผิดชอบงานที่คณะกรรมการกลางมอบหมายให้ ในกรณีที่เลขาธิการไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ (สนนท.,2535)

และในส่วนของกรรมการบริหารตำแหน่งอื่น ๆ นั้น จะมีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกันออกไป โดยกรรมการบริหารฝ่ายข้อมูลและการศึกษาจะมีหน้าที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเอกสารที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ของ สนนท. รวมทั้งจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาของ สนนท.

ในขณะที่กรรมการบริหารฝ่ายประชาสัมพันธ์ จะมีหน้าที่หลักในการดำเนินงานตามโครงงานประจำปีของ สนนท. และจัดพิมพ์โฆษณา และเผยแพร่เอกสารข้อมูลของ สนนท. และในส่วนของกรรมการบริหารฝ่ายประสานงานส่วนภูมิภาคจากส่วนกลางจะมีหน้าที่สำคัญในการประสานงานกับองค์กรนักศึกษาทั้งในส่วนกลาง และสหพันธ์นักศึกษาในส่วนภูมิภาค รวมทั้งรับผิดชอบงานอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการการบริหารเห็นสมควร (สนนท., 2535)

จากลักษณะโครงสร้างองค์กรของ สนนท. ดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นนั้น จะเห็นได้ว่า สนนท. เป็นองค์กรที่มีข้อกำหนดต่าง ๆ ที่ค่อนข้างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นการกำหนดบทบาทขององค์กรสมาชิก และการกำหนดบทบาทของคณะกรรมการขององค์กรเอง ซึ่งทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของ สนนท. มีผู้รับผิดชอบปฏิบัติงานที่ชัดเจนในแต่ละตำแหน่ง รวมทั้งมีการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของ สนนท. โดยองค์การสมาชิก นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมของ สนนท. ยังเปิดกว้างสำหรับองค์กรนักศึกษาที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของ สนนท. โดย

กรรมการบริหารของ สนนท. สามารถเชิญให้องค์กรที่มีแนวนโยบายสอดคล้องกับ สนนท. เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ โดยผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกลาง เพื่อให้สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้ในฐานะองค์กรประสานงาน

อย่างไรก็ตามด้วยโครงสร้างองค์กรที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ และมีความสลับซับซ้อนอยู่บ้างนั้น ทำให้ สนนท. ต้องประสบปัญหาในการกำหนดบทบาทของตนเอง ทั้งนี้เพราะสมาชิกของ สนนท. มีความแตกต่างและหลากหลาย ความคาดหวังที่มีต่อ สนนท. ขององค์กรสมาชิกจึงมีมากขึ้นเช่นกัน และทำให้มีอุปสรรคในการเจรจาตกลงต่าง ๆ ซึ่งทำให้กรรมการบริหารต้องมีภาระมากขึ้นในฐานะผู้ปฏิบัติงานที่จะต้องแสดงบทบาทขององค์กรต่อสถานการณ์ต่าง ๆ แต่ในทางกลับกัน ลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ทำให้ สนนท. มีการตรวจสอบองค์กรจากความคิดที่หลากหลายขององค์กรสมาชิก จึงทำให้ สนนท. สามารถปรับบทบาทของตนเองได้เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์

คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน (คอทส.)

ตลอดระยะเวลาในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมานั้น (พ.ศ. 2520-2540) ทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ปัญหาความยากจน และปัญหาความขัดแย้งทางสังคมอันเนื่องมาจากการช่วงชิงทรัพยากรนั้น นับได้ว่าเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย อีกทั้งเป็นปัญหาพื้นฐานซึ่งมีที่มาร่วมกัน เพราะล้วนแต่เป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากวิกฤตของการพัฒนาที่มีความขัดแย้งในตัวเองทั้งสิ้น (เนตรดาว แพทย์กุล, 2544: 27)

ทั้งนี้เพราะการพัฒนาได้กระตุ้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นทุนทางสังคม จนสร้างความเสื่อมโทรมให้แก่สภาพแวดล้อมอย่างรวดเร็ว การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชนบทไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอนั้นทำให้คนชนบทจำนวนมากต้องมีฐานะที่ยากจนลง รวมถึงโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่น้อยลงเช่นกัน

สภาพปัญหาในมิติด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรนั้น เป็นปัญหาที่อยู่ในความสนใจของนักศึกษาจำนวนไม่น้อย อีกทั้งในส่วนของกลุ่มผู้นำนักศึกษา โดยเฉพาะในเครือข่ายของชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในแต่ละสถาบันการศึกษา ได้มีการรวมกลุ่ม

และจัดตั้งองค์กรกลางขึ้น โดยใช้ชื่อว่า “ คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน ” หรือใช้ชื่อโดยย่อว่า “คอทส.”

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งองค์กรนั้นได้ถูกระบุในเอกสารธรรมนูญ คอทส. พ.ศ. 2531 ซึ่งได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งองค์กรไว้ 3 ข้อด้วยกัน (หจมธ.,(5) มธ. 18.1/1) โดยมีความว่า

1. เป็นตัวแทนของนักกิจกรรมที่ทำงานทางด้านอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม
2. เน้นการประสานงานกับประชาชนในท้องถิ่นที่เกิดปัญหา
3. เพื่อเรียกร้อง กดดันให้มีการแก้ไขปัญหา ในสถานภาพบทบาทของนักศึกษาและการร่วมมือของนักวิชาการ นักพัฒนาและประชาชน

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คอทส. เป็นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีแนวทางในลักษณะกิจกรรมเป็นการเคลื่อนไหวด้านการเมือง รวมทั้งเป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษา ที่มีความใกล้ชิดต่อประชาชนในพื้นที่ปัญหามากพอสมควร ทั้งนี้เพราะการลงพื้นที่ที่ประสบปัญหาเพื่อศึกษาสภาพปัญหา และเพื่อประสานงานกับประชาชนในพื้นที่เหล่านั้นนอกจากจะเป็นวัตถุประสงค์ขององค์กรแล้ว การลงไปยังพื้นที่ปัญหายังเป็นกิจกรรมที่สำคัญขององค์กรนี้ (สาวิตรี พูลสุขโข, 2549)

ลักษณะแนวทางกิจกรรมของ คอทส. ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะหรือเป็นเอกลักษณ์ขององค์กรนี้ ดังเช่นที่ กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ(2549) ได้กล่าวไว้ว่า “...คอทส. เป็นองค์กรที่เชื่อมโยงเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการเมือง ซึ่งแทบจะไม่มีองค์กรใดที่มีแนวทางเช่นนี้ องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีมากมาย จะเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อมแบบรักษ์ป่า ปลูกต้นไม้ ปล่อยปลา เก็บขยะ แต่ คอทส. เป็นองค์กรเดียวที่ทำหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อมกับการเมือง...”

เช่นเดียวกันที่ สาวิตรี พูลสุขโข (2549) ได้กล่าวไว้ว่า คอทส. เป็นองค์กรนักศึกษาที่มีจุดยืนชัดเจน คือเป็นองค์กรนักศึกษาที่สนใจในเรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และมีกิจกรรมต่อประเด็นทางการเมืองที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นโยบายต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นในด้านของการจัดการทรัพยากร

ทั้งนี้ คอทส. ได้ตั้งยุทธศาสตร์ขององค์กรไว้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน (สาวิตรี พูลสุขโข, 2549) โดยยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดขององค์กรนี้ นั่นคือ ในการแก้ไขปัญหาสังคมในด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรควรที่จะเปิดโอกาสหรือผลักดันให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมทั้งควรให้ประชาชนมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนในการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรโดยคำนึงถึงความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรเป็นสำคัญ

ด้วยลักษณะแนวความคิดขององค์กรดังที่ได้กล่าวมานั้น และด้วยปัญหาในด้านการจัดการทรัพยากร และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ คอทส. มีองค์กรสมาชิกเข้าร่วมในแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไปนั้น อาจทำให้เกิดความสับสนต่อสังคมภายนอกดังเช่นที่ องค์กรระหว่างสถาบันของนักศึกษาบางองค์กรได้ประสบปัญหามา แต่ทั้งนี้ ด้วยลักษณะโครงสร้างขององค์กร ที่มีลักษณะเป็นองค์กรกลาง มิได้เป็นเพียงการรวมตัวหรือประสานงานในลักษณะเฉพาะกรณี จึงทำให้ไม่ก่อให้เกิดความสับสนมากนัก แม้ว่าในบางช่วงเวลาจะมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไป

ลักษณะโครงสร้างองค์กรของ คอทส.

แม้ว่า คอทส. จะเป็นองค์กรกลาง ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของนักศึกษาในหลาย ๆ สถาบัน แต่อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะที่จำเพาะเจาะจง โดยการเน้นที่เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญนั้น ทำให้ คอทส. เป็นองค์กรกลางที่มีองค์กรสมาชิกไม่มากนัก ซึ่งองค์กรสมาชิกทั้งหมดของ คอทส. จะเป็นชมรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของนักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ คอทส. มีโครงสร้างองค์กรที่ไม่มีความซับซ้อนแต่อย่างใด

ทั้งนี้ คอทส. จะประกอบไปด้วยคณะกรรมการ ซึ่งมาจากชมรมอนุรักษ์ฯ ที่เป็นสมาชิกสถาบันละ 1 คน โดยคณะกรรมการดังกล่าว มีหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และนโยบายที่ได้วางไว้ ดังที่ระบุไว้ข้อที่5.และ6.ในธรรมนูญหรือข้อบังคับของ คอทส. (หจมธ.(5)มธ.18.1/1) ดังต่อไปนี้

5. คณะกรรมการมีวัตถุประสงค์ดังนี้

5.1 เพื่อความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากร

5.2 ธำรงไว้ซึ่งความเหมาะสมของระบบนิเวศน์

5.3 สร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมให้แก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไป

5.4 เพื่อร่วมกันศึกษาและแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

5.5 เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและข่าวสารทางด้านวิชาการ

5.6 เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างผู้ปฏิบัติงานของแต่ละสถาบัน

6. คณะกรรมการมีนโยบายดังต่อไปนี้

6.1 เผยแพร่ข้อมูล ปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.2 รณรงค์และคัดค้านพฤติการณ์ ที่ทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในสังคม

6.3 ประสานงานร่วมกับประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หน่วยราชการ และองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

6.4 จัดการศึกษาให้กับองค์กรสมาชิก

นอกจากนี้ ส่วนของคณะกรรมการดังกล่าวแล้ว จะมีกรรมการประสานงาน 1 ตำแหน่ง หรือที่เรียกว่า ผู้ประสานงาน คอทส. โดยจะเลือกจากคณะกรรมการด้วยวิธีการลงคะแนนเสียง ซึ่งกรรมการประสานงานจะมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1. เป็นประธานในที่ประชุม
2. ประสานงานกับกลุ่ม ชมรมอนุรักษ์ฯ ในสถาบันต่าง ๆ

ดังนั้นแล้ว หากพิจารณาจากอำนาจหน้าที่ของกรรมการประสานงานตามที่กล่าวไว้ข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่ากรรมการประสานงานเป็นเสมือนผู้นำในองค์กรและมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างมาก

ทั้งนี้การคัดเลือกคณะกรรมการและกรรมการประสานงานจะมีขึ้นในทุก ๆ ปี ซึ่งทำให้คณะกรรมการและกรรมการประสานงานจะอยู่ในตำแหน่งดังกล่าววาระละ 1 ปี โดยการคัดเลือก

คณะกรรมการและกรรมการประสานงานจะทำการคัดเลือกในการสัมมนาปลายปี ซึ่งในการสัมมนาปลายปี นอกจากจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการและกรรมการประสานงานแล้ว ในการสัมมนาดังกล่าว จะมีการสรุปและประเมินผลในช่วงปีที่ผ่าน และจะมีการวางแผนงานล่วงหน้าในปีถัดไป เพื่อเป็นแนวทางให้กับคณะกรรมการชุดใหม่ โดยแผนงานดังกล่าวจะประเมินจากสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ว่ามีสถานการณ์ใดบ้างที่ต้องให้ความสำคัญและสามารถกำหนดกิจกรรมต่อสถานการณ์นั้นได้ (สาวิตรี พูลสุขโข, 2549)

ด้วยลักษณะโครงสร้างองค์กรที่เรียบง่ายและไม่สลับซับซ้อน กอปรกับลักษณะแนวทางกิจกรรมและจุดยืนที่ชัดเจนนั้น ได้ส่งผลต่อองค์กรนี้อย่างน้อยสามประการ นั่นคือ ประการแรกนั้นทำให้ คอทส. มีฐานมวลชนและองค์กรสมาชิกค่อนข้างน้อย ด้วยการเจาะจงกลุ่มองค์กรสมาชิกไปที่ชมรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติในสถาบันต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะที่มีกลุ่มองค์กรสมาชิกที่มีความสนใจในปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเช่นกัน การเจรจาตกลงต่าง ๆ ในองค์กรจึงมีอุปสรรคน้อยลง ประการต่อมา เนื่องด้วยลักษณะโครงสร้างองค์กรของ คอทส. ที่มีลักษณะเป็นองค์กรประสานงานมากกว่าที่จะเป็นองค์กรเคลื่อนไหว จึงทำให้ผู้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของ คอทส. ต้องประสบปัญหาในการทำกิจกรรมและมีภาระหน้าที่มากจนเกินไป เพราะกิจกรรมของ คอทส. เป็นกิจกรรมที่ต้องทุ่มเทเวลาให้อย่างมาก จึงทำให้ขาดในการทำความเข้าใจต่อนักศึกษาส่วนใหญ่ ซึ่งแม้ว่าจะมีความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่จะไม่สนใจประเด็นทางการเมือง (กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ, 2549) ซึ่งในประเด็นนี้ทำให้ คอทส. มีการถกเถียงถึงโครงสร้างองค์กรอยู่หลายครั้ง และจึงได้มีการกำหนดฝ่ายงานต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น ฝ่ายการเงิน ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ คอทส. สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (สาวิตรี พูลสุขโข, 2549)

ประการสุดท้าย จากลักษณะที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ทำให้มีผลต่อการกำหนดแนวทางบทบาทของ คอทส. ซึ่งทำให้ คอทส. มีบทบาทที่สำคัญคือ การเอาประเด็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมมาอธิบายเชื่อมโยงกับเรื่องการเมืองหรือ นโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล และนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยใช้การมีส่วนร่วมของประชาชน (กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ, 2549) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คอทส. มีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมและผลักดันให้ประชนมีส่วนร่วมต่อการเมืองในด้านการจัดสรรทรัพยากรให้มากขึ้นบทบาทของ คอทส. จึงไม่ใช่การเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวในกรณี ต่าง ๆ แต่อย่างใด

คอทส.และความทรงจำต่อขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม

ในการสืบค้นข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับองค์กรนี้ ได้พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งนั่นคือ การระบุปี พ.ศ. ที่ได้มีการจัดตั้งองค์กรนี้ขึ้นมา ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ นั้น แม้ว่าจะสามารถระบุปีที่มีการจัดตั้งองค์กรนี้ได้ แต่จากการสัมภาษณ์อดีตนักศึกษา ซึ่งเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมของ คอทส. กลับพบว่าผู้ที่เคยเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของ คอทส. มีความไม่แน่ใจในการระบุปีที่ได้มีการจัดตั้งองค์กรนี้ขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม มิได้ความหมายองค์กรนี้ไม่ให้ความสำคัญในเรื่องของกระบวนการในการจัดตั้งองค์กรของตัวเองในทางตรงกันข้าม เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ หรือ ความเป็นมาขององค์กรได้ถูกตั้งขึ้นกิจกรรมหนึ่งในการสัมมนาปลายปี พ.ศ. 2537 โดยมีลักษณะกิจกรรมเป็นการเล่านิทาน เรื่องกำเนิด คอทส. เพื่อให้รู้ถึงประวัติและความเป็นมาของ คอทส. ให้เห็นถึงความสำคัญและรู้สึกมีส่วนร่วมกับ คอทส. (หจมธ.,(5)มธ.1/.1/6)

การระบุถึงช่วงเวลาที่ได้มีการจัดตั้งองค์กรนี้ ได้มีการระบุเวลาไว้ในข้อมูลลำดับเหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา ตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 – ปี พ.ศ. 2540 โดยข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลของโครงการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการพัฒนา (Y.T.) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่ค่อนข้างมีความใกล้ชิด กับองค์กรนำของนักศึกษาทั้ง 2 องค์กร คือ สนนท. และ คอทส. โดยในข้อมูลดังกล่าวได้ระบุไว้ว่า ปี พ.ศ. 2522 เป็นปีที่ได้มีการจัดตั้ง คอทส. ขึ้นมา แต่ไม่ทราบจำนวนสถาบันที่เข้าร่วม และ คอทส. ได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งแรกในปี พ.ศ.2529 ในกรณีโรงงานถลุงแร่แทนทาลัม ที่จังหวัดภูเก็ต

อีกทั้งจากหนังสือ “ภาพผ่านกาลเวลา บันทึกภาพความทรงจำนักศึกษากับขบวนการสิ่งแวดล้อม” ซึ่งตีพิมพ์ในวาระครบรอบ 20 ปี ของ คอทส. แม้จะไม่มีการระบุปีที่พิมพ์แต่ภายหลังจึงสืบทราบว่า หนังสือดังกล่าวได้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2542 จึงทำให้สอดคล้องกับข้อมูลของ โครงการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการพัฒนา (Y.T.) ที่ได้กล่าวถึงในข้างต้น

รวมถึงบทสัมภาษณ์นักศึกษาในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นเอกสารในปี พ.ศ. 2524 (สจช.,2524:ก/3/2524/26) ได้มีการกล่าวไว้ว่า

...เท่าที่ทางชมรมอนุรักษ์ฯ เคยเคลื่อนไหวกับชมรมอนุรักษ์มหาวิทยาลัยอื่น ๆ เราก็มีการรวมตัวเป็นอนุรักษ์ 13 สถาบันรู้สึกว่าการทำงานอนุรักษ์ของเรา ทุกครั้งที่เคยติดตามมามักจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางการเมืองโดยส่วนใหญ่ ซึ่งทางอนุรักษ์ฯ เราก็มีการออกบอร์ดเปิดโปงเบื้องหลังเหมือนกัน เช่น กรณีอ่าวป่าตอง ซึ่งตอนนั้นบริษัทเศรษฐทรัพย์ ได้สัมปทานการขุดแร่แถวนั้น พอดีมีชาวบ้านไม่ยอมเพราะที่บริเวณนั้น มันเป็นแหล่งท่องเที่ยว ถ้าไปขุดมาก ๆ เข้ามันจะทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษขึ้นเพราะเขาขุดแร่ในทะเล ซึ่งจะทำให้น้ำทะเลเสียด้วยและอีกอย่าง มันทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวลดลงด้วย พอชาวบ้านคัดค้าน ทางรัฐบาลถึงได้ระงับการขุดแร่ของบริษัทเศรษฐทรัพย์เอาไว้ก่อน...

จากข้อความดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่ามีการรวมตัวกันของชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติระหว่างสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เกิดขึ้นแล้วซึ่งทำให้ข้อมูลที่ระบุว่าปี พ.ศ. 2522 มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น อีกทั้งจากข้อความดังกล่าวยังสามารถกล่าวได้ว่าองค์กรซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ ระหว่างสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นั้นมีวิธีคิดที่เชื่อมโยงระหว่างเรื่องสิ่งแวดล้อมกับผลประโยชน์ทางการเมืองและกิจกรรมในช่วงนั้นจะเป็นการติดตามรายละเอียดและข่าวสารรวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลความรู้ในกรณีปัญหาที่ได้ติดตามศึกษามาซึ่งยังไม่มีลักษณะที่เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากนัก

ทั้งนี้จากการพิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงนั้นแม้ว่าจะสามารถระบุช่วงเวลาที่ได้มีการจัดตั้งองค์กรนี้ได้ค่อนข้างชัดเจน แต่จากการสอบถามสัมภาษณ์อดีตนักศึกษาซึ่งเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมขององค์กรนี้ (กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ, สาวิตรี พูลสุขโข) กับพบว่าผู้ถูกสัมภาษณ์มีความไม่แน่ใจเกี่ยวกับช่วงเวลาในการจัดตั้งองค์กร

อีกทั้งการอธิบายเรื่องราวของ คอทส. ในการสัมภาษณ์ ยังพบว่าได้มีการเชื่อมโยงไปสู่การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในอดีต (สาวิตรี พูลสุขโข, 2549) ซึ่งมีลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในหนังสือซึ่งจะทำให้วาระครบรอบ 20 ปี ของ คอทส. โดยได้เริ่มต้นเรื่องราวจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเดือน เมษายน พ . ศ. 2516 ในเหตุการณ์เฮลิคอปเตอร์ของกองทัพบกตกที่ จ. นครปฐม และได้พบซากสัตว์ป่าเป็นจำนวนมากบนตัวเครื่องในครั้งนั้นนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ฯ จาก 4 สถาบันได้ออกมาเปิดโปงว่า เครื่องบินที่ตกเป็นเครื่องบินที่นำทหาร ตำรวจชั้นผู้ใหญ่และพลเรือนจำนวนหนึ่งเข้าไปล่าสัตว์ในทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งกรณีนี้อยู่ในความสนใจของนักศึกษาและ

ประชาชนทั้งประเทศ ได้มีการเรียกร้องให้ดำเนินการกับผู้กระทำผิดแต่คดีนี้กลับสิ้นสุดลงที่การตัดสินลงโทษจำคุกพรานนำทางเป็นเวลา 6 เดือน ส่วนจำเลยอีก 9 คน ศาลได้ยกฟ้องไปในที่สุด หลังจากนั้นเรื่องราวการเคลื่อนไหวด้วยสิ่งแวดล้อมได้มีขึ้นอีกครั้งในเหตุการณ์ที่นักศึกษากว่า 30 สถาบัน ได้รวมตัวกันคัดค้านการก่อสร้างสถานีเรดาร์บนดอยอินทนนท์ของกองทัพอากาศในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 และในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ถอนสัมปทานเหมืองแร่ดีบุกในเขตจังหวัดพังงา และภูเก็ต ของบริษัทเทมโก้ ซึ่งรัฐบาลในขณะนั้นจึงได้ถอนสัมปทานดังกล่าวไป หลังจากนั้นการเคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมจึงได้มีขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2528 ในการคัดค้านการก่อสร้างโรงงานถลุงแร่แทนทาลัมที่ จ. ภูเก็ต ซึ่งเป็นการคัดค้านโดยประชาชนใน จ.ภูเก็ต เอง (คอทส. ,มปป.)

ดังนั้นการอธิบายเรื่องราวของ คอทส. ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงสามารถอธิบายได้ว่าเรื่องราวของ คอทส. นั้น มิได้ถูกจดจำในลักษณะที่ คอทส. เป็นองค์กรของนักศึกษาที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากแต่ คอทส. ได้ถูกจดจำควบคู่กับขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม หรือถูกจดจำจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งโดยลักษณะเช่นนี้ได้ทำให้การนิยามลักษณะขององค์กร ลักษณะแนวทางของกิจกรรม และบทบาทของ คอทส. ซึ่งเป็นองค์กรที่มีวิธีคิดเชื่อมโยงเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการเมืองนั้นมีความเด่นชัดมากขึ้น แต่ในการกลับกัน ได้ทำให้การระบุข้อมูลบางประการในเบื้องต้นขององค์กร ซึ่งในกรณีนี้คือการระบุปีที่มีการจัดตั้งองค์กรแทบจะไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด ในเมื่อ คอทส. ได้ถูกจดจำควบคู่กับขบวนการการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยไปแล้ว

บทที่ 5

บทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2527 - 2540

การเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2527 – 2540 ได้มีเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญหลายเหตุการณ์การเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการรัฐประหารในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 เหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 หรือการร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ยังมีเหตุการณ์ทางการเมืองหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2531 การรวมกลุ่มของประชาชนผู้ประสบปัญหาจากนโยบายของรัฐซึ่งใช้ชื่อว่า สมัชชาคนจน ในปี พ.ศ. 2538 ฯลฯ

ตลอดระยะเวลาดังกล่าวที่การเมืองไทยได้มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย และมีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้น ขบวนการนักศึกษาไทยซึ่งมีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน (คอทส.) เป็นองค์กรนำ ได้มีการแสดงบทบาทและมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งการแสดงบทบาทและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยนั้น มีประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจทั้งลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมือง รวมไปถึงบทบาทของการเคลื่อนไหวทั้งทางด้านการเมือง และการเคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม

ลักษณะกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมือง

กิจกรรมทางการเมืองของ สนนท. และ คอทส. จะมีลักษณะของกิจกรรมมีการดำเนินกิจกรรมที่เหมือนกันซึ่งการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ นั้น จะมีจุดเริ่มต้นมาจากประเด็นปัญหาทางสังคมในขณะนั้นที่นักศึกษาให้ความสนใจหรือเห็นว่าเป็นเรื่องของผลประโยชน์ของส่วนรวม จากนั้นจึงมีการศึกษาในรายละเอียดของประเด็นปัญหาเหล่านั้น ก่อนที่จะกำหนดจุดยืนในการเคลื่อนไหวและกำหนดรูปแบบของกิจกรรมในการเคลื่อนไหวดังเช่นที่ สุริยะใส กตะศิลา(2549) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...มีองค์ประกอบในการกำหนดกิจกรรมหลายแนวทาง ส่วนหนึ่งมาจากข้อมูลเชิงลึกจากแหล่งข่าวต่าง ๆ ทั้งผู้สื่อข่าว หรือในแวดวงนักการเมือง หรือจากนักวิชาการ หรือจากการวิเคราะห์ของนักศึกษาเอง ซึ่งก็มีหลายปัจจัยที่จะกำหนดการเคลื่อนไหวในแต่ละประเด็น การเคลื่อนไหวในแต่ละกรณีมาจากประเด็นปัญหาทางสังคม แต่สำคัญที่การกำหนดจุดยืนในเรื่องนั้น ต้องมีการหาข้อมูลเชิงลึกจากนักข่าว จากนักวิชาการ แล้วจึงกำหนดจุดยืนในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งโดยหลักใหญ่ ๆ แล้ว จะต้องเป็นการปกป้องประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก...

ในด้านหนึ่งนั้น เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในกระบวนการของกิจกรรมการเคลื่อนไหวนั้นจะมีกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบในกระบวนการของกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้วย ไม่ว่าจะเป็นนักข่าว นักวิชาการ หรือแม้แต่นักการเมือง จึงทำให้สามารถเข้าใจได้ว่าในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษานั้น จะมีการเชื่อมโยงกันในด้านของข้อมูล ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายกับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งการอธิบายลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ มีความสอดคล้องกับคำอธิบายของ สาวิตรี พูลสุขโข(2549) ที่ได้กล่าวไว้ว่า

> ...กิจกรรมส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากการทราบข่าวทางสื่อ และรู้จาก NGOs ซึ่งจะติดตามเรื่องต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลารวมไปถึงการที่ NGOs ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ด้วย ในบางครั้งจะมีชาวบ้านมาบอกเอง แต่จะต้องมีการลงพื้นที่เพื่อดูก่อนว่ามีความเดือดร้อนจริงหรือไม่ ซึ่งมีน้อยมากที่ชาวบ้านจะมาร้องเรียน บางกิจกรรมเป็นประเด็นปัญหาที่รุ่นพี่ได้ทำมาก่อนจึงมีการทำต่อ ซึ่งในการสัมมนา คอทส. จะมีการประเมินสถานการณ์ทางสังคมในประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะประเมินว่าในปีที่ผ่านมามีประเด็นอะไรที่จะต้องหรือสมควรมีกิจกรรมต่อเนื่องในปีถัด ไป และประเมินว่าในปีต่อ ๆ ไปจะมีประเด็นปัญหาอะไรที่ควรจับตามอง โดยการประเมินดังกล่าวจะทำให้สามารถกำหนดกิจกรรมในระยะยาวต่อไป...

จากคำบอกกล่าวข้างต้นนี้ สามารถสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นได้ว่า การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกับกลุ่มอื่น ๆ นั้นจะมีจุดร่วมสำคัญอยู่ที่ความสนใจหรือความใกล้ชิดในประเด็นปัญหา ซึ่งลักษณะที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายนั้น จะมีลักษณะที่เป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงติดต่อกันอย่างหลวม ๆ เท่านั้น เพราะในเบื้องต้นนั้นเครือข่ายดังกล่าวนี้จะเป็นเพียงเครือข่ายด้านข้อมูลเท่านั้นเอง

ดังนั้นแล้วจะเห็นได้ว่ากระบวนการของกิจกรรมการเคลื่อนไหวนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ซับซ้อน กล่าวคือจะเริ่มต้นจากความสนใจในประเด็นปัญหาทางสังคม หรือจากการรับทราบข่าวสารข้อมูลจากสื่อมวลชน จากนั้นจึงมีการสืบค้นหรือศึกษารายละเอียดในประเด็นปัญหาเหล่านั้นโดยได้ข้อมูลต่าง ๆ จากบุคคลอื่น ๆ ทั้งผู้สื่อข่าว นักวิชาการ NGOs หรือแม้กระทั่งนักการเมือง ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ทำการสืบค้นหรือศึกษานั้น จะทำไปสู่การกำหนดจุดยืนในประเด็นปัญหานั้น แล้วจึงมีการกำหนดรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ออกมา แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าสนใจจากคำอธิบายในข้างต้นนี้อีกประการหนึ่ง นั่นคือ การที่บางกิจกรรมนั้นเป็นประเด็นปัญหาที่ได้มีการทำกิจกรรมมาก่อน รวมถึงการที่มีการประเมินเพื่อกำหนดกิจกรรมในระยะยาวนั้น ทำให้เห็นได้ว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวนั้นมิได้มีแต่การทำกิจกรรมเพื่อเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ หรือไม่ได้เคลื่อนไหวตามหน้าข่าวเท่านั้น

ในส่วนของรูปแบบของกิจกรรมการเคลื่อนไหวซึ่งจะมีการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมภายหลังที่ได้กำหนดจุดยืนต่อประเด็นปัญหา และมีการประเมินสถานการณ์แล้วนั้น รูปแบบของกิจกรรมการเคลื่อนไหวจะมีรูปแบบที่หลากหลายทั้งการออกแถลงการณ์ จัดการแถลงข่าว จัดเวทีอภิปราย ฯลฯ ซึ่งในประเด็นนี้ สาวิตรี พูลสุขโข (2549) ได้ให้คำอธิบายถึงรูปแบบลักษณะของกิจกรรมไว้ดังนี้

> ...ลักษณะกิจกรรมคือการทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาให้แก่เพื่อนนักศึกษา และชักชวนให้ไปร่วมเคลื่อนไหวให้นักศึกษารู้เท่าทันสถานการณ์ รู้ข้อมูล เป็นตัวเชื่อมข้อมูลจากพื้นที่มาสู่นักศึกษา ในบางครั้งจะมีนักวิชาการมาให้ข้อมูลบ้าง กิจกรรมต่อ ๆ มาจะมีหลากหลายแล้วแต่สถานการณ์ มีการออกแถลงการณ์ แถลงข่าว จัดรณรงค์ หรือล่ารายชื่อ รณรงค์ทำความเข้าใจให้คนในพื้นที่ หรือมีการยึดพื้นที่ อย่างเช่นกรณีท่อก๊าซ ทั้งนี้ต้องประเมินสถานการณ์ในขณะนั้นว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ไม่ใช่ว่ามีแต่แถลงข่าวเพียงอย่างเดียว บางครั้งมีการจัดเวทีสาธารณะในกรณีที่เป็นประเด็นใหญ่เช่น เรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้น พรบ.ป่าชุมชน ในบางครั้งก็ยื่นหนังสือจะทำแบบจรยุทธ์ ดักรอพบนายกฯ ตามที่ต่าง ๆ ซึ่งการที่นักศึกษารู้ว่าจะต้องดักรอที่ไหน เมื่อไร จะรู้จากนักข่าวทำเนียบ ซึ่งจะระบุได้ว่าแต่ละวันนายกฯ หรือรัฐมนตรีคนไหนจะมีภารกิจอะไร...

สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งของกิจกรรมการเคลื่อนไหวไม่ว่าจะเป็น คอทส. หรือ สนนท. ซึ่งเป็นองค์กรกลางของนักศึกษานั้นได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในคำอธิบายข้างต้น นั่นคือ การสร้างความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาให้กับนักศึกษาโดยทั่วไป และในบางโอกาส จะมีการร่วมกิจกรรมในหมู่นักศึกษาด้วยกัน ดังเช่นที่ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์(2549) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...ในกรณีฟาร์มแอคท์ ได้มีการประสานคนมาจากชมรมค่ายให้ลงพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลทั้งด้านสถานการณ์ และข้อมูลเรื่องข้าว เรื่องผลผลิต จากนั้นจึงให้นักวิชาการ มาอธิบายให้ความรู้ โดยการจัดเวทีสัมมนากับตัวแทนชาวนา เพื่อทำความเข้าใจต่อกรณีนี้ และดูว่าฟาร์มแอคท์นั้นกระทบอย่างไร เป็นลักษณะกิจกรรมแบบประสานความร่วมมือ...

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเพียงผิวเผินนั้นอาจจะเห็นว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น มีลักษณะที่ค่อนข้างราบเรียบและมีลักษณะที่แตกต่างจากกิจกรรมทางวิชาการโดยทั่วไป กล่าวคือมีการเก็บข้อมูล สืบค้นข้อมูล มีการเชิญนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ มาอภิปรายให้ความรู้ ฯลฯ แต่ในทางกลับกัน แม้ว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองจะมีความคล้ายคลึงกับกิจกรรมทางวิชาการในบางส่วน หากแต่ในบางแง่มุมนั้น จะพบได้ว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น จะมีการปะทะหรือกระทบกระทั่งกันเกิดขึ้น บางครั้งอาจเกิดความรุนแรงเกิดขึ้น ซึ่งมีปัจจัยสำคัญอยู่ที่สถานการณ์ของประเด็นปัญหาในขณะนั้น นอกจากนี้ในด้านของอารมณ์ความรู้สึกจากกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น จะมีอารมณ์ความรู้สึกที่อาจจะแตกต่างจากกิจกรรมอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง เฉกเช่นที่ กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ(2549) ได้บรรยายไว้ว่า

> ...กิจกรรมของ คอทส. เป็นกิจกรรมที่สนุกมาก มีความเป็นพี่น้อง นักศึกษาหลาย ๆ มหาวิทยาลัยมาร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เช่น การไปยึดเขื่อนปากมูลด้วยกัน ไปนอนปิดถนนไม่ให้รถเข้า ก็โดนปาขี้ใส่จากฝ่ายที่สนับสนุนเขื่อน มีการลงพื้นที่ ได้เจอเพื่อนก็ทำให้รู้สึกว่าเพื่อนเราเยอะ คนที่คิดคล้ายเรามีเยอะมาก เป็นบรรยากาศที่สนุกมีความสุข ถึงจะเหนื่อยแต่ไม่มีความทุกข์ใด ๆ นอกจากกลัวแพ้ เพราะถ้าแพ้แล้วชาวบ้านก็จะเดือดร้อน บ้านเมืองก็จะเดือดร้อน ธรรมชาติก็จะเดือดร้อน...

สำหรับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น นอกจากจะต้องสร้างความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาให้กับนักศึกษาโดยทั่วไปแล้วนั้น กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองยังมี

ความสำคัญอีกประการหนึ่งนั่นคือ การสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนผู้ประสบปัญหาดังเช่นที่เสาวนีย์ จิตรื่น(2549) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...เราสรุปบทเรียนของการเคลื่อนไหวในอดีต ว่าที่ผ่านมานักศึกษาไปอุ้มชาวบ้านไปต่อสู้แทนพวกเขาแล้วพอนักศึกษาออกมาชาวบ้านก็ล้ม หรือไม่ก็ถูกฆ่า ถูกเด็ดหัว วิธีเดียวที่จะทำได้คือทำให้ทุกคนรู้เรื่องราว นั่นคือนักศึกษาจะเข้าไปให้ความรู้ ให้ข้อมูลข่าวสารและการวิเคราะห์สถานการณ์...

ดังนั้นแล้วจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นจะมีลักษณะเป็นการสร้างความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาให้กับทั้งนักศึกษา และประชาชนผู้ประสบปัญหา กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงเป็นเสมือนการเชื่อมต่อข้อมูลข่าวสารจากพื้นที่หนึ่งไปยังพื้นที่อื่น ๆ หรืออาจจะกล่าวได้ว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษานั้น คือ ความพยายามที่จะสื่อสารกับสาธารณชน กับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั่นเอง

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.2527- 2534

เป็นเวลากว่า 8 ปี ในยุคสมัยรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร, พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ และต่อเนื่องมาสู่ยุคของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ.2527 ความพยายามในการติดต่อประสานงานและการรวมตัวเป็นเครือข่ายของบรรดานิสิตในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีมาก่อนหน้านั้น จึงประสบผลอย่างเด่นชัดเมื่อได้มีการจัดตั้งองค์กรกลางของนักศึกษาโดยใช้ชื่อว่าสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)

กระนั้นก็ตาม หากมองย้อนหลังกลับไปพิจารณาช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น จะพบได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษานั้น มิได้มีความขาดตอนหรือไม่มีความต่อเนื่องแต่อย่างใด แม้ว่าจะมีในบางช่วงปีที่ได้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในขบวนการนักศึกษาก็ตาม ฉะนั้นแล้วหากพิจารณาจากกระบวนการและความพยามในการที่จะจัดตั้งขึ้นเป็น สนนท. จะพบได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษานักศึกษาไทยทั้งในช่วงก่อนและหลังการจัดตั้ง สนนท. จะมีความต่อเนื่องกันทั้งในด้านของตัวบุคคล กลุ่มเครือข่ายของนักศึกษารามไปถึงแนวความคิดทางการเมือง

ภายหลังจากที่ได้จัดตั้ง สนนท. ขึ้นมาแล้วนั้น ได้ทำให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาได้เริ่มต้นอย่างเป็นระบบขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจาก สนนท. เพิ่งจะมีการจัดตั้งขึ้นมาใหม่ จึงทำให้การทำงานต่าง ๆ ยังไม่คล่องตัวเท่าที่ควรและด้วยสภาพทางการเมืองที่บทบาทของนักการเมืองในระบบรัฐสภามีความเข้มแข็งมากกว่ายุคก่อน จึงทำให้บทบาทของ สนนท. ในช่วงแรกนั้นเป็นเสมือนองค์กรที่ทำหน้าที่ที่เป็นฝ่ายค้านนอกสภาฯ ดังจะเห็นได้จากบทบาทการเคลื่อนไหวในกรณีคัดค้านการซื้อเครื่องบินรบ F-16 และการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาราคาข้าว

ในช่วงปีแรกที่ได้มีการจัดตั้ง สนนท. ขึ้นมานั้น แม้ว่าการทำงานต่าง ๆ ยังไม่คล่องตัวเท่าใดนัก แต่กิจกรรมการเคลื่อนไหวของ สนนท. ก็มีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ จึงทำให้กิจกรรมการเคลื่อนไหวของ สนนท. จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีการรณรงค์ให้ประชาชนงดใช้สินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ มีการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาต่อรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้า และในขณะเดียวกัน ก็มีการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน เช่น กรณีการจับกุม 22 ผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ที่รวมเอานักวิชาการและนักหนังสือพิมพ์ ทั้งนายปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และนายชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ รวมไปถึงกรณีการจับกุม ส.ศิวรักษ์ ซึ่งกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของนักศึกษาในช่วงเวลานั้นได้แสดงให้เห็นถึงความคิดทีมีต่อปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยในขณะนั้น ทั้งนี้ ความคิดและมุมมองต่อปัญหาต่างนั้น ๆ มีลักษณะดังเช่นที่ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ (2528: 81-82) ได้กล่าวว่า

> ...ที่เด่นชัดที่สุดก็คงเป็นปัญหาความยากจนของคนในประเทศ ซึ่งก็จะเชื่อมโยงถึงระบบอำนาจนิยมที่ครอบงำสังคมด้วย และในบางสถานการณ์ ระบบอำนาจนิยมก็เกี่ยวโยงถึงมหาอำนาจนอกประเทศด้วย กรณีเด็กกินดินเทียบกับความคิดของผู้ใหญ่บางคนที่อยากซื้ออาวุธเข้ากองทัพเป็นภาพเปรียบเทียบที่ชัดเจนที่สุด ปัญหาความยากจนไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ปัญหาเศรษฐกิจไม่เห็นมีใครใส่ใจ ส่วนใหญ่สนใจเพียงรักษาสถานภาพของตนให้อยู่รอดเท่านั้น ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่แท้จริงของประชาชน สังคมอยู่ได้ด้วยกลุ่มอำนาจนิยม ประชาชนพูดไม่ได้ ปิดกั้นตลอดเวลา ผู้มีอำนาจมักปิดกั้นการรับรู้ของประชาชนอยู่เสมอ นอกจากปัญหาปากท้องไม่มีใครสนใจแก้แล้ว ยังใช้เป็นข้ออ้างก่อการปฏิวัติรัฐประหาร เมื่อขึ้นเสวยอำนาจแล้วก็ไม่เห็นจะแก้ปัญหาได้

ปัญหาประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์ก็เหมือนกันปิดกั้นประชาชนทุกด้านแล้วยังอ้างกันอีกว่าตั้ง 50 กว่าปียังไม่พัฒนา แล้วใครกันล่ะที่ฉวยโอกาสล้มระบบรัฐสภาทุกครั้งที่มีโอกาส...

การเคลื่อนไหวในปัญหาด้านเศรษฐกิจ

กิจกรรมการเคลื่อนไหวของสนนท. ในช่วงแรกนั้นจะเน้นหนักในการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เนื่องด้วยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น รัฐบาลภายใต้การบริหารของพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้ประกาศถึงภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศ ที่มีปัญหาภาวะเงินคงคลังลดต่ำลง การขาดดุลการค้าระหว่างประเทศ รวมถึงภาระหนี้สินที่เพิ่มพูนมากขึ้น และค่าของเงินบาทที่สูงเกินความเป็นจริง ซึ่งส่งผลต่อการส่งออกสินค้าเกษตรกรรม โดยในเบื้องต้นนั้นรัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยการลดค่าเงินบาทถึง 2 ครั้ง รณรงค์ให้ประชาชนใช้สินค้าที่ผลิตขึ้นในประเทศ และการประกาศจะแก้ไขปัญหารัฐวิสาหกิจ ซึ่งรวมไปถึงมาตรการการขายและขึ้นราคาค่าบริการในกิจการสาธารณูปโภค โดยให้เหตุผลว่ารัฐวิสาหกิจเป็นตัวการสำคัญในการสร้างหนี้สินให้กับประเทศ (หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าวนั้นสนนท. จึงได้มีกิจกรรมเคลื่อนไหวต่อปัญหาด้านเศรษฐกิจโดยสนนท. เห็นว่าการมองประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลนั้นจะยิ่งทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมากขึ้น ทั้งนี้ สนนท. ได้มีการแสดงความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าว โดยการออกจดหมายเปิดผนึกให้กับประชาชนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 โดยให้ความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้นรัฐบาลมิได้มองถึงรากเหง้าที่แท้จริงของปัญหา ดังที่ได้มีการอธิบายในจดหมายเปิดผนึก (หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) โดยมีความว่า

...ปัญหาเศรษฐกิจที่แสดงออกมาในรูปธรรมแต่ละเรื่อง เป็นภาพสะท้อนของปัญหาในระดับโครสร้างทั้งระบบ มิใช่เกิดขึ้นจากปัญหารัฐวิสาหกิจที่ขาดทุน หรือการที่คนไทยไม่นิยมใช้สินค้าไทยเพียงอย่างเดียว แต่ปัญหาเศรษฐกิจที่แสดงออกในรูปของการขาดดุลย์การค้า และการขาดดุลย์การชำระเงินนั้นเกิดขึ้นเนื่องจาก แนวการพัฒนาประเทศนับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า หรือการส่งออกก็ตาม เป็นการพัฒนาอย่างไม่สมดุลย์ โดยเน้นแต่การเร่งการพัฒนาเศรษฐกิจในขณะที่ก่อปัญหาความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ คนรวยยิ่งรวยขึ้น คนจนยิ่งจนลง ความเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นโดยการผลักภาระให้แก่ชนชั้นล่างทั้งผู้บริโภค ผู้ใช้แรงงาน และเกษตรกร ยิ่งไปกว่านั้นโครงสร้างการผลิตของเศรษฐกิจไทยอยู่บนพื้นฐานการที่จะต้องใช้จ่ายเงินตราเพื่อสั่งสินค้าประเภททุน และ

วัตถุดิบในด้านหนึ่ง ในอีกด้านหนึ่งการที่จะต้องลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง เพื่อให้สินค้ามีราคาถูกพอที่จะแข่งขันกับต่างประเทศได้ ได้นำไปสู่การที่จะต้องกดราคาของผลิตภัณฑ์เกษตรกรรม และการกดค่าแรงของผู้ใช้แรงงานให้อยู่ในระดับที่ต่ำที่สุด ผลกระทบของการพัฒนาแบบนี้จึงส่งผลโดยตรงต่อชาวไร่ ชาวนา และผู้ใช้แรงงานที่จะต้องแบกรับภาระอันหนักหน่วงนี้แทน...

นอกเหนือจากนั้นแล้วในจดหมายเปิดผนึกของสนนท. ยังได้กล่าวถึงปัญหาอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกับปัญหาด้านเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านโครงสร้างภาษีที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ ปัญหาของเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานซึ่งรัฐบาลมองว่า เป็นเรื่องที่มีผลประโยชน์ทางการเมือง หรือมีมือที่สามเข้ามายุยงจึงทำให้ปัญหาของเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานมิได้รับการแก้ไขแต่อย่างใด รวมถึงปัญหาจากงบประมาณในการป้องกันประเทศ ซึ่งมีการเร่งขยายกองทัพ เร่งซื้ออาวุธที่ทันสมัย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเคลื่อนไหวของสนนท. ในครั้งนี้จะมีลักษณะเป็นการสะท้อนมุมมองต่อปัญหาเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ได้มีการนำเสนอเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการจัดเก็บภาษีในระบบที่ก้าวหน้า รวมถึงในส่วนของรัฐวิสาหกิจ ซึ่งทางสนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.3/1) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

...การแก้ไขปัญหารัฐวิสาหกิจนี้ ต้องแยกการมองปัญหาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก ปัญหาในเชิงโครงสร้าง นั่นคือ รัฐวิสาหกิจในแต่ละยุค แต่ละสมัย ถูกทำให้กลายเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มบุคคลทางการเมือง โดยใช้เป็นการปูนบำเหน็จรางวัลให้แก่ข้าราชการ หรือพลเรือนที่เป็นพรรคพวกของตน นั่นคือ ตำแหน่งผู้บริหารมิได้ยึดถือคุณสมบัติและความสามารถเป็นสำคัญ เหตุนี้เองย่อมนำมาสู่การบริหารงานที่ไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาโดยการปรับปรุงการบริหารย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ต้องมิใช่เป็นการโยนบาปไปให้ผู้ใช้แรงงานซึ่งมิได้รู้เห็นกับความผิดพลาดในการบริหารงานเลย การหาหนทางในการแก้ไขปัญหานี้ จึงควรให้โอกาสแก่ผู้ใช้แรงงานเข้าไปมีส่วนร่วมพิจารณาอนาคตของรัฐวิสาหกิจด้วย ทั้งนี้เราเชื่อมั่นว่าการร่วมมือกันหาทางออกเป็นหนทางที่ดีกว่าการกล่าวร้ายต่อผู้ใช้แรงงานดังที่เป็นอยู่ ในส่วนที่สองรัฐวิสาหกิจบางแห่ง รัฐบาลต้องยอมรับการขาดทุนของรัฐวิสาหกิจแห่งนั้น ในกรณีที่เป็นเพื่อการสาธารณูปโภค ทางออกจึงมิได้อยู่ที่การขึ้นค่าบริการ แต่หากอยู่ที่รัฐบาลได้ให้

ความสำคัญอย่างจริงจังกับการแก้ไขปัญหาในส่วนแรก รวมถึงการขจัดคอร์รัปชั่น และความไร้ประสิทธิภาพของการทำงานซึ่งหากมีการแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจัง ย่อมจะสามารถแก้ไขเรื่องการขาดดุลย์ลงได้...

การเคลื่อนไหวของสนนท. ต่อประเด็นปัญหาเศรษฐกิจยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2528 แม้ว่าในช่วงเวลาเดียวกันนั้น จะมีการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการต่ออายุราชการของพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาเศรษฐกิจที่มีอย่างต่อเนื่องได้นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องการขยายกำลังอาวุธของกองทัพ โดยการจัดซื้อเครื่องบินรบ F- 16 ซึ่งสนนท. ได้แสดงความคิดเห็นโดยการออกเอกสาร “บันทึก ช่วยจำ จากนิสิตนักศึกษาถึงรัฐบาล ว่าด้วยวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน” โดยในเอกสารดังกล่าวได้แสดงความคิดเห็นต่อวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงสถานการณ์ชายแดนอันสืบเนื่องมาจากสงครามกัมพูชาและเวียดนาม ซึ่งสนนท. เสนอให้ใช้วิถีทางการทูต เพื่อเจรจาคลี่คลายความตึงเครียด และได้แสดงความไม่เห็นด้วยต่อการจัดซื้อเครื่องบินรบ F- 16 ซึ่งเป็นเรื่องที่กลุ่มประเทศอาเซียนกำลังจับตาดูความเคลื่อนไหวดังกล่าว ในขณะที่กระทรวงกลาโหมและรัฐสภาของสหรัฐ ฯ เองได้มีการอภิปรายถึงความไม่เหมาะสมที่จะขายให้แก่กองทัพไทย โดยในส่วนของสนนท. นั้นได้ให้เหตุผลที่ไม่ควรจะมีการจัดซื้อเครื่องบินรบ F- 16 ไว้ว่า

1. ฐานะทางเศรษฐกิจของไทยกำลังอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างหนัก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเองเป็นผู้ออกมาแถลงการณ์ยอมรับเองว่าในปัจจุบันไทยกำลังประสบกับปัญหาเงินคงคลังขาดแคลนอย่างหนัก จำต้องหามาตรการระดมเงินออมด้วยวิธีการรีดภาษีจากประชาชนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในขณะที่รัฐบาลได้ป่าวประกาศให้ประชาชนประหยัดให้มาก แต่ภาครัฐบาลโดยกองทัพกับดูเหมือนจะไม่ได้คำนึงถึงปัญหา “ความมั่นคง” ทางเศรษฐกิจของประเทศแต่อย่างใด กับให้ความสำคัญแต่ “ความมั่นคงทางกำลังกองทัพ” แต่เพียงประการเดียว

2. ทั้ง ๆ ที่ผู้นำระดับสูงของกองทัพ กล่าวอยู่เสมอว่า กองทัพมีขีดความสามารถเพียงพอที่จะรับมือกับ “สถานการณ์บริเวณชายแดน” ได้ด้วยกำลังอาวุธที่มีอยู่ ดังนั้น จึงเป็นการไม่บังควรอย่างยิ่ง ที่จะฉวยเอา “สถานการณ์บริเวณชายแดน” มาสร้างความชอบธรรมเพื่อการเพิ่มกำลังอาวุธโดยไม่จำเป็น ดังเช่นกรณีการซื้อเครื่องบิน เอฟ 16 เอ 100 โดยไม่นำพาต่อเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบทางการเมืองและเศรษฐกิจอีกด้วย

3. รัฐบาลและกองทัพไทยเคยคำนึงถึงหรือไม่ว่า ตนอาจกำลังทำให้สถานการณ์ทางด้านกำลังอาวุธของภูมิภาคนี้ตึงเครียดยิ่งขึ้น โดยไทยกำลังจะชักนำให้ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้มุ่งไปสู่การแข่งขันเพื่อสะสมกำลังทางด้านอาวุธ ซึ่งมิได้เป็นหนทางที่ดีต่อการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแต่ประการใด ทั้งๆ ที่ส่วนใหญ่ประเทศในภูมิภาคนี้ล้วนเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ประชาชนอยู่ในสภาวะอดอยากยากแค้นทั้งสิ้น (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1)

การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการซื้อเครื่องบิน F- 16 ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2528 โดยในวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2528 ก่อนที่จะถึงช่วงเวลาที่กองทัพอากาศจะลงนามในสัญญาการสั่งซื้อ ทางสนนท.ได้ออกหนังสือร้องเรียนถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อให้ระงับการลงนามในสัญญาซื้อขายดังกล่าว เพราะจะทำให้ประเทศต้องรับภาระค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนกว่าหมื่นล้านบาทซึ่งเป็นภาระที่หนักเกินกว่าที่ภาวะเศรษฐกิจไทยในขณะนั้นจะรองรับได้ รวมถึงการที่รัฐบาลไม่เคยแถลงถึงข้อพิจารณาในการตัดสินใจให้ประชาชนได้รับทราบแต่อย่างไร (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1)

นอกจากการออกหนังสือร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรีดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้วนั้น สนนท. ยังได้เคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการซื้อเครื่องบินรบต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้ดำเนินการตามวิถีทางรัฐสภา เพื่อให้รัฐบาลทบทวนการตัดสินใจดังกล่าวในอีกทางหนึ่ง (ไทยรัฐ, 2528: 2) นอกจากนี้ยังได้เสนอแง่คิดเชิงยุทธศาสตร์การทหารว่า ลักษณะการทำสงครามของเวียดนามอาศัยกองกำลังภาคพื้นดินเป็นส่วนชี้ขาด การเสริมกำลังทางอากาศของฝ่ายไทยน่าจะเป็นการไม่สอดคล้องกับรูปแบบการรบ และยังได้ย้ำว่าปัญหาสถานการณ์ในกัมพูชานั้นเป็นปัญหาที่จะต้องตัดสินกันทางการเมืองมิใช่การหาร (สยามรัฐ, 2528: 12)

แต่อย่างไรก็ตามคณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้กองทัพอากาศจัดซื้อเครื่องบินรบ F- 16 ในเวลาต่อมา ทางสนนท.จึงได้ทำการประท้วงโดยการวางพวงหรีดดำที่หน้าทำเนียบรัฐบาล และที่กองทัพอากาศในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2528 ทั้งนี้จากการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของ สนนท. ที่ผ่านมาในเรื่องนี้ได้ทำให้ทางฝ่ายทหารเกิดความไม่พอใจต่อการเคลื่อนไหวและการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ของ สนนท. ดังที่ พล.อ.ปฐม เสริมสิน (แนวหน้า, 2528: 12) ได้กล่าวว่า

> ...นักศึกษานั้นไม่เคยมาเป็นทหารย่อมไม่รู้ว่าอาวุธที่จะใช้ในการป้องกันประเทศนั้นต้องมีอะไรบ้าง หากเขามาเป็นทหารแล้วเขาจะรู้ แต่นักศึกษานั้นเป็นปัญญาชนที่ยังไม่

รับผิดชอบอะไร หนังสือก็เรียนไม่จบ ไม่ได้วิเศษวิโสอะไร และไม่มีหน้าที่อะไรมาเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ด้วย...ระหว่างท้องอิ่มกับการเป็นขี้ข้าจะเอาอะไร..บ้านเรานั้นไม่มีทางหิวเพราะเป็นประเทศกสิกรรม คนที่หิวคือคนที่ไม่ยอมทำงาน เอาแต่เดินขบวน...

ภายหลังจากที่มีการอนุมัติการจัดซื้อดังกล่าว รวมถึงการให้สัมภาษณ์ของ พล.อ.ปฐม เสริมสิน ทาง สนนท.จึงได้เคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้มติดังกล่าว และตอบโต้การให้สัมภาษณ์ของ พล.อ.ปฐม เสริมสิน โดยการออกแถลงการณ์เพื่อชี้แจงและตอบโต้ ทั้งในเรื่องของการใช้งบประมาณซึ่งทางทหารได้อธิบายก่อนหน้านั้นว่าการจัดซื้อดังกล่าวจะไม่กระทบกระเทือนต่อภาวะเศรษฐกิจ เพราะเป็นการใช้งบพัฒนากองทัพอากาศในขณะที่ สนนท. เห็นว่า งบประมาณของกองทัพเป็นส่วนหนึ่งในงบประมาณประจำปี ซึ่งประชาชนต้องเป็นผู้แบกภาระหนี้ที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังได้ตอบโต้ถึงการสัมภาษณ์ของ พล.อ.ปฐม เสริมสิน โดยทาง สนนท. (หจมธ.,(2)มธ. 18.3/1) ได้อธิบายเพื่อตอบโต้ในกรณีนี้ว่า

...การที่ได้มีนายทหารบางท่านกล่าวด้วยอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวว่า “จะอิ่มท้องหรือจะยอมเป็นขี้ข้าเขา” นั้น เป็นการพูดที่พยายามยกเอาสถานการณ์ทางชายแดนมาอ้างหาความชอบธรรม ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ได้เคยมีผู้นำกองทัพได้กล่าวว่า กองทัพสามารถรับมือปัญหาชายแดนได้อย่างไม่มีปัญหา หรือแม้แต่อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดก็ได้เคยกล่าวในทำนองว่า การซื้อ F 16 ไม่เคยบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เลย และข้อสำคัญ ปัญหาชายแดนที่ยืดเยื้อมากว่า 10 ปีแล้ว ไทยก็ยังรักษาเอกราชอธิปไตยเอาไว้ได้ ฉะนั้นจึงเป็นการไม่สมควรที่จะเอาปัญหาชายแดนมาอ้างความชอบธรรมเฉพาะหน้าทั้งต่อสหรัฐอเมริกาเองหรือแม้แต่บุคคลทั่วไป และไม่ควรเอาความรู้สึกส่วนตัวหรืออารมณ์ส่วนตัวมาพัวพันกับการทำงานใหญ่ ดังคำกล่าวที่ว่า บ้านเรานั้นไม่มีทางหิวเพราะเป็นประเทศกสิกรรม คนที่หิวคือคนที่ไม่ยอมทำงาน

เราขอปฏิเสธ หากจะมีผู้นำกองทัพท่านใดกล่าว นี่คือความพยายามที่จะให้บ้านเมืองวุ่นวาย ในฐานะนักศึกษาที่ตระหนักอยู่เสมอว่า เราได้ใช้ภาษีของประชาชนมาศึกษาเล่าเรียน เราจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์สิทธิ และผลประโยชน์ของประชาชนคัดค้าน ในสิ่งที่เราเห็นว่าไม่ถูกต้อง หรือสิ่งที่จะสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชน

เราเห็นว่าเป็นการไม่บังควรที่ผู้ใหญ่ผู้ได้รับการศึกษาจะมาบิดเบือนเจตนาของเราไปเป็นอื่นเพื่อหาความชอบธรรมให้กับตนเองอยู่เสมอ การกระทำของเราในครั้งนี้กระทำอย่างบริสุทธิ์ใจและเป็นการแสดงออกถึงเจตนารมณ์ตามระบบประชาธิปไตย...

การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการจัดซื้อเครื่องบินรบ F-16 ของ สนนท. ภายหลังจากที่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติการจัดซื้อดังกล่าวแล้ว สนนท.ได้มีการจัดทำข้อมูลเผยแพร่ต่อประชาชนทั่วไป โดยมีการจัดทำใบประกาศหรือใบปลิวเพื่ออธิบายถึงการจัดซื้อดังกล่าว โดยที่เนื้อหาต่าง ๆ นั้นยังคงเป็นข้อมูลชุดเดิมที่ได้เคยพยายามเผยแพร่มาก่อนหน้า โดยมีเนื้อหาสำคัญว่า หนี้ทางทหารนั้นไม่ส่งผลงอกเงยทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการจัดซื้อเครื่องบินรบ F-16 นั้น ได้มีองค์กรนักศึกษาเข้าร่วมกับ สนนท.ถึง 10 องค์กร ได้แก่

1. องค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2. องค์การบริหารองค์การนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
3. องค์การบริหารสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล
5. สโมสรนักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตพระนครเหนือ
6. สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น
7. สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่
8. องค์การบริหารองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
9. องค์การบริหารองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
10. องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง (บริหารงานโดยพรรคนักศึกษา 7 คณะ)

การเข้าร่วมขององค์กรนักศึกษาต่าง ๆ นั้น เป็นการเข้าร่วมในลักษณะเฉพาะกิจทั้งนี้เพราะ สนนท.ซึ่งเป็นองค์กรกลางของนักศึกษานั้น มีบทบาทหน้าที่ที่จำเพาะเจาะจงอยู่แล้ว ทั้งในด้านของการประสานความร่วมมือ และเป็นองค์กรนำในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวในครั้งต่อมา ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาด้านเศรษฐกิจในปัญหาราคาข้าว ทาง สนนท.ได้เคลื่อนไหวร่วมกับสหพันธ์ค่ายอาสาพัฒนาชนบทแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นการเข้าร่วมในลักษณะที่เป็นการเข้าร่วมเฉพาะกิจเช่นกัน

สำหรับปัญหาราคาข้าวนั้น เป็นประเด็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอีกประเด็นหนึ่งที่ สนนท. ได้มีการเคลื่อนไหว ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะราคาข้าวภายในประเทศได้ลดลงในเกณฑ์ที่ต่ำมาก ทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่ขาดทุน ซึ่งสาเหตุของปัญหานี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำลง ในขณะที่สาเหตุอีกประการหนึ่งนั้น ทาง สนนท. (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1) ได้อธิบายถึงสาเหตุนี้ว่า

...ขณะที่ผู้ส่งออกจะส่งข้าวออกนอกประเทศ รัฐบาลก็จะเก็บภาษีในรูปของพรีเมี่ยมและให้สต็อกข้าวก่อนส่งออกและนำเงินส่วนนี้มาเก็บไว้ที่กองทุนสงเคราะห์เกษตรกร (มิต้องผ่านสภาหน่วยงานใด รัฐจะเบิกไปใช้ก็ได้ไม่ต้องผ่านสภา) ซึ่งการเก็บภาษีเช่นนี้เป็นการเพิ่มต้นทุนให้กับผู้ส่งออกทำให้ผู้ส่งออกได้กำไรลดลงกว่าที่กำหนดไว้ ผู้ส่งออกจึงต้องปลดภาระนี้ออกไปให้พ้นตัวด้วยการผลักภาระภาษีเหล่านี้ออกนอกประเทศนั่นคือต้องขายข้าวในราคาที่สูงกว่าตลาดโลกแต่เนื่องด้วยประเทศไทยมิใช่ผู้ส่งออกข้าวแต่เพียงผู้เดียวในโลก เมื่อราคาข้าวของผู้ส่งออกไทยสูง ผู้รับซื้อข้าวประเทศอื่น ๆ ก็ต้องหันไปซื้อกับผู้ส่งออกประเทศอื่นซึ่งมีราคาที่ต่ำกว่าของไทย ฉะนั้นผู้ส่งออกไทยเมื่อไม่สามารถผลักภาระนี้ออกไปให้กับต่างประเทศ จึงต้องหันมากดราคาข้าวในประเทศให้ต่ำลงเพื่อคงกำไรของตนได้ นั่นก็คือกดราคาซื้อจากโรงสี โรงสีก็ต้องหันมากดราคาซื้อจากชาวนาให้ต่ำลงเช่นกัน...

นอกจากนี้ทาง สนนท.ยังได้มีการวิเคราะห์ถึงวิธีการแก้ปัญหาของรัฐบาลซึ่งใช้วิธีการประกันราคาข้าว โดยบทวิเคราะห์ดังกล่าวได้ถูกจัดทำในลักษณะของจดหมายเปิดผนึก เพื่อให้ประชาชนโดยทั่วไปได้รับทราบข้อมูล ทั้งนี้ สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) ได้อธิบายถึงการประกันราคาข้าวซึ่งเป็นการแก้ปัญหาของรัฐบาลไว้ว่า

...วิธีการประกันราคาข้าวของรัฐบาลในปีนี้คือ ให้โรงสีบางส่วนกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าปกติร้อยละ 6.5 เพื่อให้โรงสีซื้อข้าวในราคาที่สูงแล้วจะดึงให้ราคาข้าวภายในประเทศทั้งหมดสูงขึ้น แต่ในความเป็นจริง ถ้ารัฐบาลไม่ให้โรงสีทั้งหมดกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยเท่ากันหมด ราคาข้าวไม่มีโอกาสจะสูงขึ้นเพราะว่า ถ้ารัฐบาลให้โรงสีบางส่วนกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำและบางส่วนไม่ให้กู้ จะทำให้ราคาข้าวถูกแบ่งออกเป็นราคาประกันและราคาตลาด โรงสีฉลาดพอที่จะซื้อข้าวในราคาตลาดซึ่งต่ำกว่าราคาประกัน ดังจะเห็นได้จากอดีตที่มีการประกันราคาข้าวเช่น ให้ อคส. และ อตก. ประกันราคาข้าว ผลที่สุดคือรัฐบาลปันปี้หมดเพราะขาดทุน หรือจะมองได้อีกอย่างคือ เมื่อโรงสีรับซื้อข้าวในราคาสูงแต่ผู้ส่งออกได้กำหนดราคาซื้อต่ำกว่าที่โรงสีจะขายให้ โรงสีก็จำเป็นที่จะต้องหันมากดราคาข้าวของชาวนาให้ต่ำลงเพื่อที่ตนจะสามารถขายให้กับผู้ส่งออกได้โดยไม่ขาดทุน ฉะนั้น ผลที่สุดชาวนาก็ยังได้ราคาข้าวที่ต่ำลงเช่นเคย นี่คือวิธีการประกันราคาข้าวของรัฐบาลซึ่งไม่ได้ช่วยให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่สูงเลย เป็นวิธีที่ทำให้โรงสีได้กินดอกเบี้ยร้อยละ 6.5 อย่างเปล่าประโยชน์...

การเคลื่อนไหวในปัญหาราคาข้าวนั้น นอกจากจะมีการให้ข้อมูลต่าง ๆ ต่อประชาชนโดยทั่วไปแล้วนั้น ทาง สนนท.ซึ่งมีสหพันธ์ค่ายอาสาพัฒนาชนบทแห่งประเทศไทยเข้าร่วมการเคลื่อนไหวด้วยนั้น ได้มีการส่งจดหมายร้องเรียนถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2528 ซึ่งมีใจความสำคัญคือเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกภาษีกดราคาข้าวอันได้แก่ พรีเมี่ยม และการบังคับให้มีการสต๊อกข้าว ซึ่งเป็นผลเสียต่อราคาข้าวในประเทศ (หจมธ.,(2) มธ.18.3/1)

นอกจากการส่งจดหมายร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรีแล้วนั้น สนนท.ยังได้มีการจัดเวทีอภิปรายที่ท้องสนามหลวง โดยมีประชาชนที่สนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก โดยได้มีการกล่าวถึงนโยบายในการแก้ไขปัญหาราคาข้าวของรัฐบาล และการให้ความช่วยเหลือชาวนาว่าเป็นนโยบายที่ไม่ได้ผล รวมทั้งมีการส่งตัวแทนนักศึกษาประมาณ 300 คน เพื่อเดินทางไปยังจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อุทัยธานี ประจวบคีรีขันธ์ และนครราชสีมา เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องการแทรกแซงราคาข้าวของรัฐบาล และเพื่อประสานความร่วมมือกับผู้นำชาวนา (หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) อย่างไรก็ตามจากปัญหาราคาข้าว และจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้วยการเก็บ พรีเมี่ยมข้าว ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาที่ต่อเนื่องตามมานั่นคือส่งผลให้เกษตรกรต้องล้มละลาย และกลายเป็นกองทัพแรงงานสำรองที่มีมากล้นเกินความต้องการซึ่งทำให้นายจ้างสามารถที่จะกดค่าแรงได้ตามความพอใจทั้งในภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจการค้า (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2)

การเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาด้านเศรษฐกิจของ สนนท. เป็นการเคลื่อนไหวที่ถือได้ว่ามีความต่อเนื่อง แม้ว่าประเด็นในการเคลื่อนไหวจะเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ หากแต่การเคลื่อนไหวในปัญหาเศรษฐกิจนั้น ยังคงมีเป้าหมายสำคัญในเรื่องผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก ดังที่เห็นได้จากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาทั้งกรณีการจัดซื้อเครื่องบินรบ และปัญหาราคาข้าว รวมถึงการเคลื่อนไหวในกรณีการกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำที่มีในช่วงปลายปี พ.ศ.2529

ทั้งนี้ในเรื่องของการกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำ ทาง สนนท.ได้มีการออกแถลงการณ์เพื่อเสนอความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าว โดยการเสนอความคิดเห็นดังกล่าวนั้น สนนท.ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการคิดค่าจ้างขั้นต่ำตามประกาศของกระทรวงมหาดไทยฉบับที่ 2 วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2518 ซึ่งทาง สนนท.เห็นว่าเป็นการคำนึงถึงค่าจ้างซึ่งลูกจ้างคนเดียวควรจะได้รับและสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ซึ่งเป็นการขัดกับสภาพความเป็นจริง เพราะผู้ใช้แรงงานย่อมต้องมีภาระรับผิดชอบต่อ

ครอบครัว การใช้เกณฑ์ดังกล่าวจึงส่งผลให้ผู้ใช้แรงงานมีสภาพเป็นอยู่ที่แร้นแค้นและมีฐานะยากจน (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2)

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว สนนท.ยังได้กล่าวถึงภาวะเศรษฐกิจโดยทั่วไป ในช่วงครึ่งปีแรกของปี พ.ศ.2529 ที่มีการส่งออกมากถึง 112,964 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากช่วงเวลาเดียวกันของปีก่อนถึง 15 เปอร์เซ็นต์ และการขาดดุลย์ลดลงจาก 3 หมื่นกว่าล้านบาทเหลือเพียง 6 พันกว่าล้านบาท ประกอบกับช่วงที่ผ่านมานั้น รัฐบาลได้มีมาตรการที่ส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจทั้งการลดอัตราดอกเบี้ย ลดค่าน้ำมัน ลดค่าน้ำประปา และค่าไฟฟ้า รวมทั้งมีการลดภาษี ซึ่งด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ ทาง สนนท.จึงได้เสนอความคิดเห็นว่าควรจะมีการปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำเพิ่มขึ้นจากเดิม เพื่อให้ผู้ใช้แรงงานสามารถครองชีพอยู่ได้และมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากเดิม (หจมธ., (2) มธ. 18.3/2)

การเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจของ สนนท.นอกจากจะมีการเคลื่อนไหวต่อเศรษฐกิจในภาพรวมแล้ว สนนท.ยังมีการเคลื่อนไหวในกรณีอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลกระทบจากปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านแรงงาน ซึ่ง สนนท.ได้เคลื่อนไหวในกรณีของบริษัทศรีเก้าการทอและบริษัทสามัคคีการทอ ซึ่งลูกจ้างของบริษัทดังกล่าวได้ยื่นเสนอเรื่อง ค่าจ้างขั้นต่ำและสวัสดิการ แต่กลับถูกนายจ้างปลดออกจากงานหรือเลิกจ้าง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลูกจ้างทั้ง 2 โรงงานเดินทางเข้ามายื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีในวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2530 ที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อให้แก้ปัญหาแรงงานและยุติข้อพิพาทต่าง ๆ ซึ่งทาง สนนท.เห็นว่าในการเรียกร้องของคนงานนั้นได้ทำตามขั้นตอนกฎหมายทุกอย่าง และเห็นว่าคนงานเหล่านั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ทุกข์ยากขาดหลักประกันและความมั่นคง

การเคลื่อนไหวของ สนนท.ในกรณีดังกล่าวนี้เป็นการสนับสนุนการชุมนุมของคนงานที่ถูกเลิกจ้างซึ่งได้มีการชุมนุมตั้งแต่วันที่ 8 กรกฎาคม เป็นต้นมา รวมทั้งเป็นการต่อต้านความรุนแรงและสะท้อนถึงความไร้ประสิทธิภาพของกลไกรัฐในการแก้ไขปัญหา ดังจะเห็นได้จากใจความตอนหนึ่งในแถลงการณ์วันที่ 20 กรกฎาคม ของ สนนท. (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2) ซึ่งมีความว่า

> ...แต่สิ่งที่สะท้อนความจริงใจของรัฐต่อการแก้ไขปัญหาผู้ใช้แรงงานก็คือเหตุการณ์เมื่อวันที่ 18 ก.ค.30 ได้มีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจและหน่วยปราบจลาจลพร้อมอาวุธครบมือจำนวน 300 กว่านายได้เข้ามาในพื้นที่ชุมนุมประท้วงของคนงานเพื่อทำการสลายการ

ชุมนุมหน้าทำเนียบไปยังสนามม้านางเลิ้ง ซึ่งการกระทำในครั้งนี้เป็นการกดดันและทำลายสภาพจิตใจของกรรมกรซึ่งเป็นหญิงที่มาชุมนุมเรียกร้องอย่าสันติ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ซึ่งขัดจากหลักพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย และนอกจากนี้ยังแสดงถึงความล้มเหลวและไร้ประสิทธิภาพของกลไกรัฐในส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นแรงงานจังหวัด,ผู้ว่าฯ,กรมแรงงานหรือกระทรวงมหาดไทยที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงไป ได้แต่แก้ปัญหาแบบปัดให้พ้นตัว หลีกเลี่ยงปัญหาและไม่ได้มีจุดยืนอยู่เป็นพื้นฐานความเป็นธรรมและความจริงใจในการแก้ไขปัญหาแต่อย่างไร...

ทั้งนี้หากพิจารณาถึงภาพรวมของการเคลื่อนไหวด้านเศรษฐกิจของ สนนท.ซึ่งเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวในช่วงแรก ๆ ภายหลังที่ได้มีการจัดตั้ง สนนท.ขึ้นมาแล้วนั้น จะพบได้ว่าการเคลื่อนไหวในปัญหาด้านเศรษฐกิจของ สนนท.ในแต่ละกรณีจะเป็นการตอบโต้หรือคัดค้านนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลที่ สนนท.เห็นว่าเป็นการริดรอนผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้นแล้วการเคลื่อนไหวในปัญหาด้านเศรษฐกิจจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การรักษาผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก ทั้งนี้ในด้านความสนใจต่อปัญหาเศรษฐกิจของสนนท. ถือได้ว่า สนนท.มีความสนใจต่อปัญหานี้อย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงประชาชนโดยทั่วไปจึงทำให้สนนท.พยายามที่จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ต่อปัญหานี้ ดังที่ได้ระบุไว้ในรายงานการประชุมเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2531 ของ สนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.3/4) มีใจความว่า

...สืบเนื่องจากการประชุมครั้งก่อนว่าเมื่อมีการขึ้นเงินเดือนข้าราชการรัฐวิสาหกิจน่าจะก่อให้เกิดภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น และจากตัวเลขทางเศรษฐกิจที่มีอัตราเงินเฟ้อเพิ่มมากขึ้น น่าจะทำให้ประชาชนเดือดร้อน ได้มีการเสนอความเห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีการรวมตัว จึงไม่สามารถเรียกร้องรักษาผลประโยชน์ได้ จึงได้มีการเสนอความเห็นว่าสนนท.ในฐานะที่เป็นองค์กรรวมของนักศึกษาน่าที่จะได้รณรงค์ปัญหานี้เพื่อประชาชนโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. สร้างเงื่อนไขการรวมตัวของประชาชนที่ด้อยโอกาสในสังคม
2. รณรงค์ปัญหานี้เพื่อให้รัฐบาลมีนโยบาลที่ชัดเจนในเรื่องการกระจายรายได้...

จากรายงานการประชุมที่ได้ยกอ้างในข้างต้นนั้น ทำให้เข้าใจถึงการเคลื่อนไหวในปัญหาด้านเศรษฐกิจของ สนนท.ได้อีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากการเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้

หรือคัดค้านนโยบายของรัฐ หรือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อรักษาประโยชน์ของประชาชนแล้วนั้น กิจกรรมการเคลื่อนไหวของ สนนท. ยังมุ่งหวังให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถที่จะรวมตัวเพื่อเรียกร้องและรักษาผลประโยชน์ของตนเองได้ในอีกทางหนึ่ง

การต่อต้านการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกา

การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้ เริ่มต้นจากการที่สมาคมผลิตภัณฑ์เภสัชกรรม (PPA) และสภาหอการค้าของสหรัฐอเมริกา ได้ทำการยื่นจดหมายและสมุดปกขาวถึงรัฐบาลไทยในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2528 เพื่อให้รัฐบาลไทยพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องการคุ้มครองสิทธิบัตรของอุตสาหกรรมยาในประเทศไทย

ทั้งนี้สืบเนื่องจากใน พ.ศ.2522 ทางประเทศไทยได้มีการออกกฎหมายพระราชบัญญัติสิทธิบัตรปี พ.ศ.2522 โดยห้ามมิให้ผู้ผลิตมีสิทธิบัตรต่อสิ่งของต่อไปนี้

1. อาหาร เครื่องดื่ม หรือยา หรือสิ่งผสมของยา

2. เครื่องจักรทางเกษตรกรรม

3. สัตว์ พืช อื่น ๆ อีกมากมาย

โดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ให้เหตุผลว่า สิ่งของเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้นจึงมิควรที่จะให้มีการคือสิทธิบัตรครอบครอง ซึ่งจาก พรบ.ฉบับนี้จึงทำให้ทางสหรัฐอเมริกามีความต้องการให้แก้ พรบ.ฉบับดังกล่าวหรือให้มีการคุ้มครองสิทธิบัตรเกิดขึ้น โดยในเบื้องต้นนี้ ทาง สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทางสหรัฐอเมริกาต้องการให้มีการแก้ไข พรบ.สิทธิบัตรไว้ 2 สาเหตุดังนี้

1. เนื่องจากในการขออนุมัตินำยาตัวใหม่เข้ามาในประเทศไทย บริษัทยาต่างชาติจะต้องแสดงรายละเอียด และหลักฐานต่างๆ เพื่อขออนุมัติ เช่น รายงานการศึกษาวิเคราะห์ยา, สูตรตำรับยา ทำให้เป็นช่องทางให้กับบริษัทยาในประเทศนำสูตรยานี้ออกไปจำหน่าย บริษัทยาที่ต้องลงทุน

ค้นคว้าวิจัยเป็นจำนวนมากจึงต้องได้รับความเสียหาย เนื่องจากต้องแข่งขันกับบริษัทยาในประเทศไทย

2. ในขั้นตอนการขออนุญาตจำหน่าย หรือผลิตยานั้นค่อนข้างยุ่งยาก และมีขั้นตอนมาก อีกทั้งยังไม่เป็นธรรมในแง่บริษัทยาไทยไม่ต้องแสดงรายละเอียดบางอย่าง เพราะฉะนั้นการให้สิทธิบัตรแก่บริษัทยาอเมริกาจึงสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น

โดยทางสหรัฐอเมริกาได้มีข้อเสนอแลกเปลี่ยนที่จะให้ต่อประเทศไทย นั่นคือ ทางสหรัฐอเมริกาจะให้สิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรแก่สินค้าไทย และถ้าหากฝ่ายไทยยินยอมให้สิทธิบัตรแก่สหรัฐอเมริกา อาจจะเชื่อได้ว่าจะเป็นผลดีเพราะสิทธิบัตรนี้จะมีอายุเพียง 15 ปี ซึ่งหลังจากนั้นบริษัทยาของไทยจะผลิต หรือลอกเลียนแบบเทคโนโลยีใด ๆ ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการที่สหรัฐอเมริกาได้มีข้อเสนอเช่นนี้ทาง สนนท.จึงได้มีการเคลื่อนไหวในกรณีดังกล่าว โดยได้มีการจัดทำข้อมูลข้อเท็จจริงเพื่อเผยแพร่ต่อนักศึกษาและประชาชนโดยทั่วไปในลักษณะของจดหมายเปิดผนึก ซึ่งการเคลื่อนไหวครั้งนี้ได้มีสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล สโมสรนักศึกษาเภสัช 5 สถาบัน และสโมสรนักศึกษาแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ในช่วงแรก ทั้งนี้ในการนำเสนอข้อมูลในครั้งนี้ทาง สนนท.(หจมธ.,(2)มธ. 18.3/1) ได้แสดงให้เห็นถึงประเด็นปัญหาในกรณีไว้ดังนี้

1. ในการค้นคว้า หรือวิจัยผลิตภัณฑ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เป็นความชอบธรรมที่จะมีการคุ้มครองป้องกันให้กับผู้คิดค้นมิให้ถูกลอกเลียนแบบจากผู้อื่น ดังนั้นสิทธิบัตรจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องในหลักการ แต่ในความเป็นจริงก็คือ ที่ผ่านมาบริษัทยาอเมริกาเองมิได้ตั้งราคายาของตนเองให้ใกล้เคียงกับต้นทุนแต่ตั้งราคากำไรกอบโกยผลประโยชน์จากประชาชนไทยเป็นหลายร้อยเปอร์เซ็นต์ของต้นทุน

2. ในข้ออ้างเรื่องประเทศไทยจะพัฒนาในทางเทคโนโลยีเมื่อยอมรับสิทธิบัตรยานั้น จากการศึกษาขององค์การสหประชาชาติสรุปว่า ระบบสิทธิบัตรได้ส่งผลลบต่อการวิจัย และพัฒนาเทคโนโลยีของประเทศกำลังพัฒนามากกว่า ทั้งนี้เพราะสิทธิบัตรที่มีอยู่เปิดเผยข้อมูลให้แก่ผู้ใช้สิทธิไม่เพียงพอ และในสัญญาซึ่งมีการผูกมัดให้ใช้วัตถุดิบ เครื่องจักรกล และผู้เชี่ยวชาญจากบริษัทยานั้น ๆ ด้วย

3.ในการเสนอเรื่องสิทธิบัตรยา เป็นการแลกเปลี่ยนกับ พรบ.กีดกันสิ่งทอ (Jenkin's Bill) นั้นเป็นความหวังที่เลื่อนลอย ที่อเมริกาพยายามวาดความฝันให้กับผู้บริหารประเทศเรา เพราะภาวะเศรษฐกิจโลกที่เป็นอยู่นี้ มาตรการการกีดกันทางการค้าย่อมไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และผลประโยชน์ทางด้านยานั้นมีมูลค้าเป็นหมื่นล้าน ผลกระทบก็เกิดกับคนไทยทั้งประเทศ ในขณะที่ผลประโยชน์จากสิ่งทอนั้นผู้ได้รับผลกระทบก็เป็นเพียงพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง และมูลค่าก็มิอาจเทียบได้กับผลิตภัณฑ์ยา

ในส่วน พรบ.กีดกันสิ่งทอ (Jenkin's Bill) เป็นกฎหมายที่ออกมาเพื่อบังคับใช้ในการปกป้องธุรกิจอุตสาหกรรมสิ่งทอในประเทศสหรัฐอเมริกาและเพื่อแก้ไขภาวะการว่างงานในสหรัฐอเมริกาเอง ซึ่ง พรบ.กีดกันสิ่งทอนี้ได้ถูกกล่าวถึงและวิพากษ์ถึงกฎหมายฉบับนี้ในแถลงการณ์วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2528 โดยทาง สนนท. (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1) ได้กล่าวถึงกฎหมายฉบับนี้ไว้ว่า

> ...เป็นการให้เหตุผลที่ไม่ได้คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับประเทศอื่น ๆ แต่เป็นการเอาตัวรอดจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจโลกเท่านั้นเอง พูดง่าย ๆ ก็คือการนำผลจากการบริหารที่ผิดพลาดของตนมาให้แก่ประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศในโลกที่สาม ที่ไม่สามารถต่อรองกฎหมายฉบับนี้หากมีการประกาศใช้แล้ว ประเทศไทยจะได้รับผลกระทบอย่างมากนั่นคือ จะทำให้เพิ่มภาวะการว่างงานมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลต่อระบบเศรษฐกิจให้ตกต่ำลงอีก และยังสามารถเป็นข้ออ้างที่จะปลดคนงานออกได้อย่างชอบธรรมทั้ง ๆ ที่อาจจะไม่เกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นกับกฎหมายเจนกินส์...

การที่สหรัฐอเมริกาได้พยายามสร้างเงื่อนไขโดยได้ดึงเอากฎหมาย Jenkin's Bill เข้ามาเป็นเงื่อนไขในการต่อรองนั้น สนนท.ได้แสดงความเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่มีหลักประกันอันใดเลย เมื่อประเทศไทยสูญเสียประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องสิทธิบัตรยาแล้ว จะได้รับการผ่อนปรนในข้อกฎหมาย Jenkin's Bill และการกระทำเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าสหรัฐอเมริกามิได้มีความจริงใจต่อประเทศไทยเลย (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1)

นอกจากนี้ในแถลงการณ์ฉบับวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2528 ยังได้มีการกล่าวถึงการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาในประเทศโลกที่สาม ซึ่งใจความสำคัญนั้นเพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าการที่สหรัฐอเมริกาพยายามขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจไปทั่วโลก เพื่อมุ่งหวังที่จะกอบโกย

ผลประโยชน์จากประเทศต่าง ๆ ซึ่งมักจะมองว่าสหรัฐอเมริกาคือมหามิตร แต่ในความเป็นจริงแล้วสหรัฐอเมริกาคือผู้ที่คอยให้การสนับสนุนรัฐบาลเผด็จการในประเทศโลกที่สาม หรือคอยแทรกแซงทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสำหรับประเทศไทยนั้น สหรัฐอเมริกาคือผู้อยู่หลังฉากของรัฐบาลเผด็จการสฤษดิ์ ถนอม ประภาส (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1)

อย่างไรก็ตามในแถลงการณ์ดังกล่าวนี้ แม้จะมีเนื้อหาสำคัญในการกล่าวโจมตีสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ แต่ได้มีการเสนอความเห็นต่อรัฐบาลเพื่อพิจารณาในกรณีต่าง ๆ ไว้ 3 ประการคือ

1.ต่อกรณีเจนกินส์บิลส์ สนนท.ได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยเปิดการค้าโดยเสรีกับทุกประเทศบนพื้นฐานความเสมอภาค หากกฎหมายนี้มีผลบังคับใช้

2. ต่อกรณีสิทธิบัตรยา สนนท.ได้ขอเรียกร้องให้รัฐบาลไทยระงับการออกสิทธิบัตรยาแก่ประเทศหนึ่งประเทศใด หากกำลังดำเนินการอยู่และให้ใช้ พรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2522

3. ต่อกรณีที่สหรัฐอเมริกาเข้าแทรกแซงประเทศโลกที่ 3 สนนท.ได้ขอเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระและเป็นมิตรต่อทุกประเทศโดยยึดถือผลประโยชน์ของประชาชนเป็นตั้ง (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/1)

ในการเคลื่อนไหวเพื่อเสนอข้อเรียกร้องในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นประเด็นที่มีความสำคัญและมีผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้างโดยเฉพาะในเรื่องสิทธิบัตรยา จึงทำให้การเคลื่อนไหวในครั้งนี้มีองค์กรนักศึกษาที่เข้าร่วมมากถึง 10 องค์กร นออกจากนี้ยังมีกลุ่มสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ สหพันธ์แรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฯ และสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนร่วมในการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ด้วย

การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการแทรกแซงของอเมริกาในกรณีดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องที่ สนนท.เฝ้าติดตามอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีการเคลื่อนไหวในกรณีนี้อยู่เป็นระยะ โดยในวันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2530 สนนท.ได้มีการส่งจดหมายร้องเรียนถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ เพื่อแสดงความคิดเห็นต่อกรณีดังกล่าว โดยทาง สนนท.ได้ชี้ให้เห็นว่า หากมีการแก้ไขสิทธิบัตรตาม

ข้อเรียกร้องของสหรัฐอเมริกาจะทำให้ประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถใช้ความได้เปรียบทางด้านเทคโนโลยีเพื่อผูกขาดการผลิต การค้า และการกระจายของผลิตภัณฑ์นั้นได้ รวมทั้งได้ย้ำถึงหลักการสำคัญของกฎหมาย พรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2522 ที่ไม่ต้องการให้มีการผูกขาดสิ่งที่จะมีผลกระทบต่อประชนในวงกว้าง เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ยา รวมถึงเครื่องจักรทางการเกษตร เพื่อเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชน อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายสำคัญในการเคลื่อนไหวโดยการยื่นจดหมายถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ในครั้งนี้คือการเรียกร้องให้กระทรวงพาณิชย์แถลงถึงจุดยืนต่อปัญหาดังกล่าวนี้ รวมทั้งเหตุผลและข้อมูลที่จะใช้ในการประกอบการตัดสินใจในกรณีดังกล่าวนี้ รวมทั้งเหตุผลและข้อมูลที่จะใช้ในการประกอบการตัดสินใจในกรณีดังกล่าวนี้ (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2)

ทั้งนี้นอกเหนือจาก พรบ.สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาที่ทางสหรัฐอเมริกาต้องการให้แก้ไขนั่นคือ พรบ.ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 และ พรบ.เครื่องหมายการค้า โดยที่ทางสหรัฐอเมริกาจะให้สิทธิพิเศษทางศุลกาการ (GSP.) เป็นข้อแลกเปลี่ยน ซึ่งในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2530 ทางคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้แก้ไข พรบ.ลิขสิทธิ์ พ.ศ.2521 จึงทำให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการแก้ไข พรบ.ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 โดยเป็นการเคลื่อนไหวร่วมกันทั้ง สนนท. สโมสรนักศึกษา คณะเภสัชศาสตร์ 6 สถาบัน สภาองค์การลูกจ้าง สมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย และกลุ่มสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ ทั้งนี้ สนนท. (หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2) ได้ให้ความคิดเห็นต่อกรณี พรบ.ลิขสิทธิ์ไว้ดังนี้

> ...ประเทศไทยเป็นสมาชิกของอนุสัญญากรุงเบอร์น ว่าด้วยการคุ้มครองลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศ จึงให้ความคุ้มครองแก่สมาชิกของอนุสัญญาได้ แต่สหรัฐอเมริกาไม่ได้เป็นสมาชิกของอนุสัญญาฉบับนี้ จึงไม่ได้รับการคุ้มครองเท่าที่ควร แต่กลับมากล่าวร้ายกับประเทศไทยว่าไม่ให้ความคุ้มครองลิขสิทธิ์กับสหรัฐอเมริกา ถ้าหากอเมริกาต้องการความคุ้มครองตามต้องการแล้วก็ มีหนทางที่ชอบธรรมอยู่คือควรทำตัวให้อยู่ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ โดยการสมัครเข้า เป็นสมาชิกของอนุสัญญากรุงเบอร์น นี้เสียซึ่งไทยได้เป็นสมาชิกอยู่ และ พรบ.ลิขสิทธิ์ของไทย ก็จะให้ความคุ้มครองทันทีที่มีผลงาน โดยที่ไทยไม่ต้องไปแก้ไขพรบ.ลิขสิทธิ์ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน...

จากแถลงการณ์ร่วมเพื่อคัดค้านการแก้พรบ.ลิขสิทธิ์ ซึ่งมีการเคลื่อนไหวในวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2530 นอกจากจะให้เหตุผลโดยอ้างอิงถึงการเข้าเป็นสมาชิกของอนุสัญญากรุง

เบอร์น ยังได้กล่าวถึงการให้สิทธิพิเศษทางศุลกากรว่าเป็นสิ่งที่ไม่คุ้มค่ากับการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิพิเศษดังกล่าว ดังเช่นที่ สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/2) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...สินค้าที่ได้รับสิทธิ จีเอสพี.นั้น เป็นสินค้าที่ไม่ค่อยสำคัญและสามารถขายได้เป็นปกติอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่ไทยเราจะเอาการแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์เข้าไปแลก ซึ่งไม่คุ้มค่า เพราะการแก้ไขกฎหมายนั้นจัดเป็นสิ่งถาวร ส่วนสิทธิจีเอสพี. เป็นสิ่งชั่วคราว และขึ้นกับความพอใจของอเมริกาที่จะให้เป็นปี ๆ ไป จะยกเลิกเมื่อไหร่ก็ได้ อีกประการหนึ่งการที่ไทยจะนำเอาสิ่งที่แน่นอนไปแลกกับสิ่งที่ไม่แน่นอนนี้เป็นหนทางที่พึงปฏิบัติหรือ ซึ่งแน่นอนหากดำเนินการดังเช่นที่เป็นอยู่ขณะนี้แล้ว ผลเสียย่อมต้องเกิดแก่ประชาชนชาวไทยทั้งชาติในที่สุด...

อย่างไรก็ตามประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิบัตรยาซึ่งเป็นประเด็นปัญหาหลักนั้นได้ยืดเยื้อยาวนานออกไปจนในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2534 ได้มีความพยายามที่จะแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร จึงทำให้สนนท. ออกมาเคลื่อนไหวการแก้กฎหมายดังกล่าว และขอให้รัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน พิจารณาเรื่องนี้ให้รอบคอบ อีกทั้งสนนท.ยังเสนอว่าควรจัดให้มีการเลือกตั้ง ให้เร็วที่สุด เพื่อให้มีรัฐบาลที่ชอบธรรมมาแก้ไขปัญหา (หจมธ.,(2) มธ.18.5/6) ทั้งนี้เพราะรัฐบาลขณะนั้นมาจากรัฐประหารที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 และในช่วงเวลาเดียวกันนั้นทางสหรัฐอเมริกาได้ประกาศให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ถูกจับตามองเป็นพิเศษ (Priority Foreign Country) โดยสหรัฐอเมริกาให้เหตุผลว่าประเทศไทยมีการละเมิดลิขสิทธิ์และสิทธิบัตร จึงทำให้สหรัฐอเมริกาต้องใช้มาตรการทางการค้าตอบโต้ (หจมธ.,(2) มธ.18.5/6)

จากการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาในกรณีสิทธิบัตรยา ซึ่งมีการเคลื่อนไหวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมานั้น จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวต่าง ๆ นั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชน ตามหลักของกฎหมาย พรบ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 และการเคลื่อนไหวในแต่ละครั้งจะมีการนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงต่าง ๆ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่าสนนท. มีการจัดเตรียมความพร้อมในด้านข้อมูล มีการศึกษาค้นคว้ารายละเอียดต่าง ๆ เป็นอย่างดี นอกจากนี้สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งนั่นคือ แม้ว่าจะเป็นการต่อต้านการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกา แต่สนนท.กลับมิได้ยกอ้างถึงความเป็นชาติ หรือใช้แนวความคิดเรื่องความรักชาติ แต่อย่างใด หากแต่สนนท. ได้อธิบายประเด็นปัญหานี้ในแง่มุมที่แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ของประชาชนว่ากรณีดังกล่าวนี้เป็นสำคัญ

การเคลื่อนไหวด้านการเมืองเพื่อประชาธิปไตย

อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยนั้น ถือเป็นหัวใจสำคัญในการเคลื่อนไหวของสนนท. ทั้งนี้หากพิจารณาจากการเคลื่อนไหวในกรณีปัญหาต่าง ๆ จะพบได้ว่าการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เหล่านั้น ล้วนแต่มีความต้องการที่จะพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชน การนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง ทำให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ถึงผลดีผลเสียของนโยบายของรัฐบาล และทำให้การเมืองไม่ใช่เรื่องไกลตัวหรือเป็นเรื่องของสภาหรือนักการเมืองเท่านั้น

แม้ว่าในช่วงเวลาที่สนนท. ได้มีการจัดตั้งขึ้นมาแล้วนั้น จะเป็นช่วงที่สามารถกล่าวได้ว่ามีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม หากแต่ในความคิดเห็นของนักศึกษานั้น ยังคงมีความเห็นว่าสภาพการณ์ในขณะนั้นยังมิใช่ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากคำแถลงการณ์เนื่องในวาระ 12 ปีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ซึ่งทาง สนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.3/1) ได้แถลงไว้ว่า

> ...เราขอยืนยันว่าไม่ใช่ การมีระบบรัฐสภาที่อยู่ได้นานกว่า 4 ปี ไม่ได้หมายความว่าเราเป็นประชาธิปไตยแล้ว ตราบใดที่ระบบรัฐสภายังไม่สามารถเอื้อประโยชน์ให้คนส่วนใหญ่ ตราบใดที่รัฐสภายังเป็นเครื่องต่อรองผลประโยชน์ของคนส่วนน้อย ตราบใดที่รัฐสภายังคงตกอยู่ภายใต้การครอบงำและคำขู่ของพวกอำนาจนิยม รัฐสภาในปัจจุบันก็เป็นได้แค่เพียงเครื่องประดับในตู้กระจกที่ไว้หลอกลวงคนทั่วไป...ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศยังยากไร้ทั้งการกินอยู่และสิทธิเสรีภาพ ระบอบการเมืองถูกเปลี่ยนจากระบอบเผด็จการโดยคนตระกูลเดียวมาเป็นระบอบเผด็จการโดยคนกลุ่มน้อยภายใต้รูปแบบรัฐสภา และภายใต้คำโฆษณาว่าประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ซึ่งก็ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าระบอบอำนาจนิยมที่ทำทีประหนึ่งว่าประชาชนทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ แต่ในความเป็นจริง การตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศก็ตกอยู่ในมือของกลุ่มชน ที่ข้ออ้างของสิ่งที่เรียกว่า รัฐบาล รัฐมนตรี ผู้แทนปวงชน ข้าราชการ และนักวิชาการมาบังหน้า...

หากพิจารณาถึงใจความสำคัญของข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า สนนท.มิได้มองความเป็นประชาธิปไตยโดยที่การมีรัฐสภา หากแต่สนนท.เป็นว่าความเป็นประชาธิปไตย คือ

การที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศได้ ซึ่งด้วยความคิดเช่นนี้ จึงทำให้สนนท.มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและมีการเคลื่อนไหวในหลายกรณี

การเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยของสนนท.ในช่วงแรกนั้นเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2521 โดยทางสนนท.ได้เคลื่อนไหวในกรณีดังกล่าวโดยการออกจดหมายถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2529 โดยสนนท.ได้ให้เหตุผลถึงสภาพการเมืองในช่วงภายหลังการเลือกตั้งในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2529 ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความไม่สมบูรณ์ของระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มิได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชน นอกจากนี้ยังมีอีกหลายจุดในรัฐธรรมนูญที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย ดังที่ สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/2) ได้ยกตัวอย่างว่า

> ...นอกจากนี้ บทบัญญัติบางมาตราในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ก็ยังมีอีกหลายจุดที่ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย ตัวอย่างที่สำคัญก็คือ ในมาตรา 75 ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (ปี 2521) ได้กำหนดให้ ประธานวุฒิสภาเป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่ง ซึ่งในหลักการที่ถูกต้องแล้วนั้น รัฐสภาอันเป็นองค์กรนิติบัญญัติสูงสุดของประเทศควรมีประธานที่มาจากสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นเป็นบุคคลที่ประชาชนไว้วางใจเลือกเข้าไปทำหน้าที่เป็นปากเสียงของตน มิใช่เป็นบุคคลที่มาจากวุฒิสมาชิกอันมาจากการแต่งตั้งดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ประธานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงควรเป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่ง...

ในการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญในขณะนั้น สนนท.ได้เรียกร้องให้มีการแก้ไขใน 2 ประเด็น นั่นคือการให้นายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้งและประธานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรควรเป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่ง ซึ่งสนนท. เห็นว่าจะเป็นการผดุงไว้ซึ่งความถูกต้องและหลักการแห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย(หจมธ.,(2) มธ. 18.3/2)

การเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยที่สำคัญอีกกรณีหนึ่ง นั่นคือ ความพยายามที่จะคัดค้านการเข้ามามีอำนาจหรือมีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหาร ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวมีขึ้น

ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2530 ทั้งนี้สืบเนื่องจากในช่วง 2 เดือนก่อนหน้านั้น ได้มีการนำเสนอข่าวในกรณีการอภิปรายและการให้สัมภาษณ์ของผู้นำกองทัพในเรื่องการปฏิวัติ รวมทั้งมีข่าวในเรื่องของการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารทั้งในหน่วยงานราชการและงานนิติบัญญัติ ซึ่งสนนท. เห็นว่าจะก่อให้เกิดการรวมอำนาจภายใต้การนำของกองทัพในลักษณะที่เป็นเผด็จการที่เกิดขึ้น (หจมธ.,(2) มธ.18.3/2)

การคัดค้านการเข้ามามีอำนาจหรือมีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหาร ได้สะท้อนถึงความคิดบางประการของนักศึกษาในขณะนั้น นั่นคือ การเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหาร ทำให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ และทำให้ระบบการเมืองภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่สามารถที่จะแสดงศักยภาพของระบอบนี้ได้ เพราะการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหารจะเป็นการยึดอำนาจหรือการทำรัฐประหาร ทั้งนี้ในแถลงการณ์ของสนนท.ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2530 (หจมธ.,(2) มธ.18.3/2) ได้มีการกล่าวถึงการทำรัฐประหารโดยฝ่ายทหารไว้ดังนี้

> ...ในการทำรัฐประหารแต่ละครั้ง ทหารผู้ทำการมักจะอ้างถึงความล้มเหลวของระบบรัฐสภาเสมอ แต่ก็เป็นการกล่าวหาในเชิง “ตัวบุคคล” มากกว่า “ระบบ” แล้วก็ใช้กำลังอาวุธเข้ามายึดอำนาจการปกครองไปจากรัฐบาลพลเรือนที่มีความชอบธรรมในการปกครองประเทศไปอยู่ในมือของตนเอง อีกทั้งบางครั้งยังใช้เล่ห์อุบายแต่งตั้งพลเรือนขึ้นมาเป็นผู้นำในการบริหารประเทศ แต่ทั้งนี้พลเรือนเหล่านั้นจะต้องเป็นบุคคลที่ทหารไว้ใจและสามารถสั่งซ้ายหันขวาหันได้ เพื่อที่ทหารจะได้ทำการชักใยอยู่เบื้องหลัง ซึ่งบุคคลดังกล่าวเหล่านั้นก็คือคนดีในสายตาทหารนั่นเอง...

และด้วยความคิดดังกล่าวนี้ จึงทำให้สนนท.เห็นว่าฝ่ายทหารนั้นมีการคุกคามระบอบประชาธิปไตยอยู่ตลอด ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ดังจะเห็นได้จากข้อความส่วนหนึ่งในแถลงการณ์ของสนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.3/2) ซึ่งมีความว่า

> ...รูปแบบในการคุกคามของทหารที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ในปัจจุบันนี้ก็ได้มีการปรับรูปแบบซับซ้อนมากขึ้น มีทั้ง การวิจารณ์ส.ส.(เชิงรายบุคคลมิใช่ระบบ) , มีการเล่นคำ “ทางรัฐศาสตร์” ระหว่างคำว่า “ปฏิวัติ” กับคำว่า “รัฐประหาร” , มีการใช้คำขู่ มีการปรับโครงสร้างองค์กรบางองค์กรเช่น กอ.รมน. , การจัดตั้ง ครม.น้อย ฯลฯ พยายาม

> สร้างเงื่อนไขและใส่ไคล้ต่อระบบรัฐสภา สร้างความเกลียดชังที่จะมีต่อ ส.ส.ให้กับประชาชนโดยผ่านสื่อต่าง ๆ ของทหารเช่น รายการวิทยุต่าง ๆ ที่อยู่ในความควบคุมของทหาร เหล่านี้ซึ่งถือได้ว่าเป็นการคุกคามต่อระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่เริ่มจะฝังรากลึกในสังคมไทย...

นอกเหนือจากนั้นแล้วยังจะเห็นความพยายามที่จะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของทหารได้จากกรณีการพยายามผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญในบางประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ข้าราชการประจำเป็นข้าราชการการเมืองได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหาร ซึ่งขัดกับถ้อยแถลงของกองทัพที่บอกว่าจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมือง (หจมธ.,(2) มธ.18.3/2)

การเข้ามามีอำนาจหรือมีอิทธิพลของฝ่ายทหารนั้น ทางสนนท.ยังได้มองถึงการมีอยู่ของวุฒิสมาชิกในรัฐสภา ซึ่งสนนท.เห็นว่ามิได้เป็นปากเสียงของประชาชน หรือมิได้ทำหน้าที่เพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของประชาชน หากแต่มีไว้เพื่อเป็นปากเสียงและพิทักษ์ผลประโยชน์ของพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์และนายทหารบางกลุ่มเท่านั้น เนื่องจากพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง จึงทำให้ไม่มีฐานเสียงสนับสนุนที่มั่นคงจาก ส.ส. จึงจำเป็นที่จะต้องมี ส.ว. เพื่อเป็นฐานเสียงสนับสนุนให้กับตนเองในรัฐสภา รวมทั้งพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ยังเป็นคนที่เสนอรายชื่อแต่งตั้งผู้ที่เหมาะสมจะเป็นวุฒิสมาชิกและวุฒิสมาชิกโดยส่วนใหญ่ก็มาจากทหารทั้งที่ยังประจำการอยู่และเกษียณอายุแล้ว (หจมธ.,(2) มธ.18.3/2)

ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้สนนท.ได้แสดงความคิดเห็นที่ค่อนข้างรุนแรงต่อการมีอยู่และการทำหน้าที่ของวุฒิสมาชิกในขณะนั้น ดังที่ปรากฏในแถลงการณ์วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2530 ซึ่งทางสนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/2) ได้แถลงไว้ว่า

> ...ที่ผ่านมานั้นวุฒิสมาชิกมักจะแสดงความคิดเห็นและการกระทำในสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศเลย เช่น การออกมาเป็นหน้าม้าให้กองทัพเพื่อโต้กับ ส.ส.ในกรณีของการพิจารณางบประมาณลับ หรือแสดงความคิดเห็นเชิงสนับสนุนการปฏิวัติ (รัฐประหารเงียบ) ของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และที่สำคัญที่สุดในขณะนี้ก็คือ กำลังจะเตะถ่วงร่างพ.ร.บ.ถ่ายทอดเสียงฯ (ซึ่งมีการถ่ายทอดเสียงฯแล้วนั้นจะเป็นการเปิดหูเปิดตาของประชาชนให้กว้างขวางขึ้นว่า สมาชิกสภาผู้แทน

> ราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาทำอะไรเพื่อประชาชนบ้างในที่ประชุม) ด้วยการ “เล่นแง่ทางกฎหมาย”
>
> ดังนั้น ตราบใดที่วุฒิสมาชิกยังเป็นแค่เพียงเครื่องมือในการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น ทางสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จึงขอเสนอว่า ให้มีการยกเลิกการมีวุฒิสมาชิก เพราะว่าการดำรงอยู่ของวุฒิสมาชิกในแบบที่ได้กล่าวมานั้น เป็นการถ่วงความเจริญของการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของประเทศ...

ในช่วงเวลาต่อมา ในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2530 ซึ่งจะมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลในวันดังกล่าว แต่ปรากฏว่าได้มี ส.ส.ฝ่ายค้านจำนวน 15 คน ได้ถอนรายชื่อออกจากการรับรองญัตติของเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล จึงทำให้สนนท.เห็นว่าเหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความไม่พอใจแก่ประชาชน และประชาชนโดยทั่วไปรู้สึกไม่พอใจต่อการทำงานบริหารประเทศของรัฐบาลภายใต้การนำของพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ดังนั้น สนนท.จึงได้มีการยื่นจดหมายร้องเรียกต่อหัวหน้าฝ่ายค้านในขณะนั้น โดยมีข้อเรียกร้อง 3 ประการดังนี้

1. ข้อให้หัวหน้าพรรคฝ่ายค้านทุกท่านพิจารณาลงโทษสถานหนักต่อ ส.ส.พรรคฝ่ายค้านทั้ง 15 คน ซึ่งเป็นลูกพรรคของพรรคฝ่ายค้าน เนื่องจากการกระทำของส.ส.พรรคฝ่ายค้านเหล่านั้นเป็นการทำลายความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

2. ขอให้หัวหน้าพรรคฝ่ายค้านทุกท่านเร่งดำเนินการเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งชุดอีกครั้งหนึ่งในสมัยการประชุมสภานี้ เพื่อสนองตอบต่อความปรารถนาของประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ

3. ขอให้หัวหน้าพรรคฝ่ายค้านทุกพรรคปรับปรุงระบบการทำงานในพรรคให้พัฒนาเป็นพรรคฝ่ายค้านที่แท้จริงของประชาชน มิควรกระทำตัวเป็นพรรคที่รอโอกาสเข้าร่วมรัฐบาลในขณะที่ยังไม่ได้เข้าร่วมรัฐบาล (หจมธ.,(2) มธ.18.3/2)

ความพยายามในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ เป็นความต้องการของสนนท.ที่ต้องการให้การตรวจสอบตามระบบรัฐสภาสามารถที่จะแสดงศักยภาพได้ อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ สนนท.เห็นว่าเป็นผลพวงมาจากการแทรกแซงทางการเมืองของกองทัพ จึงทำให้สนนท.มีการ

เคลื่อนไหวเพื่อแสดงท่าทีต่อการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของกองทัพ โดยสนนท.ได้นำเสนอถึงผลจากการที่ฝ่ายทหารได้เข้ามามีอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งสนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.3/1) ได้อธิบายไว้ 8 ประการดังนี้

1. นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน 2475 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทยได้ถูกแทรกแซง , คุกคามและบ่อนทำลายโดยกองทัพทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการปฏิวัติรัฐประหาร ซึ่งนำโดยผู้นำกองทัพอย่างน้อยที่สุด 18 ครั้ง ในรอบ 54 ปี

2. จากการแทรกแซง , คุกคามและบ่อนทำลายของกองทัพ ทำให้กลไกต่าง ๆ ของระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทยเช่นพรรคการเมือง เจริญเติบโตอย่างแคระแกร็น ไม่มีความต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ อีกทั้งกองทัพยังเพิ่มเติมและใช้กลไกบางอย่างเช่นวุฒิสภามาขัดแย้งกับกลไกเดิมอย่างสภาผู้แทนฯ เพื่อที่จะค้านอำนาจกับสภาผู้แทนฯ

3. จากการที่กลไกต่าง ๆ ของระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทยถูกกระทำดังกล่าวทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยฯ ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจที่ประชาชนจะใช้สิทธิในการเลือกตั้งส.ส.ด้วยการนิยมตัวบุคคลเป็นหลักหรือขายคะแนนเสียงของตนเองมากกว่าที่จะพิจารณาถึงหลักการและนโยบายของพรรคการเมืองนั้น ๆ หรือมีความเข้าใจต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนก็ถูกจำกัดเพียงแค่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งในวันเลือกตั้งเท่านั้น

4. จากการที่ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้มีคนเลว ๆ บางคนที่ใช้อิทธิพลและเงินตราเพื่อให้ตนเองได้เป็นส.ส. ซึ่งถือเป็นส.ส.ที่ไม่มีหลักการ ยินยอมที่จะทอดทิ้ง ละเลยการทำตามหลักการอันถูกต้องมุ่งหวังแต่ผลประโยชน์แต่อามิสสินจ้างและไม่มีเจตนาที่จะมาเป็นเป็นเสียงให้กับประชาชน ดังกล่าวเหล่านี้ถือว่าเป็นการทำลายระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทยโดยคนเลว ๆ บางคนเท่านั้น ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเป็นความเลวร้ายของระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของไทย

5. เนื่องจากการที่กองทัพไม่ต้องการให้ประชาชนปกครองตนเอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ ๆ ในประเทศไทยที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีนั้น

กองทัพจะเป็นสถาบันที่มีบทบาทอย่างสูงมากมาโดยตลอด โดยการสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ เช่นบุคคลที่จะขึ้นมาเป็นนายกฯ จะต้องเป็นบุคคลที่กองทัพยอมรับได้ เช่น พล.อ.เปรม นายกฯคนปัจจุบัน

6. เมื่อเกิดความวุ่นวายทางการเมือง ไม่ว่าความวุ่นวายนั้นจะเกิดจากความขัดแย้งในทางหลักการซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติในระบอบนี้ หรือจะเกิดจากพฤติกรรมเลว ๆ ของนักการเมืองเพียงบางคนบางกลุ่ม กองทัพจะไม่เคยรั้งรอเลยในการที่จะกระพือข่าวให้ร้ายกับระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยการบิดเบือนข้อเท็จจริงต่าง ๆ นานาต่อประชาชน โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ของกองทัพ เช่น วิทยุและโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อที่จะให้ประชาชนเกลียดชังระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

7. ตามหลักการแล้วในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิที่จะตรวจสอบผู้บริหารประเทศได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วผลจากการแทรกแซง คุกคามและบ่อนทำลายต่อระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของกองทัพนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้กลไกของระบอบฯ ไม่สามารถตอบสนองความต้องของประชาชนได้เช่น นายกฯคนปัจจุบันไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชน

8. กองทัพในฐานะหน่วยงานราชการที่ทำงานรับผิดชอบเกี่ยวกับการป้องกันประเทศมักจะอ้างเรื่องความมั่นคงอยู่เสมอเพื่อที่จะต่อรองหรือกระทำการเพื่อที่ตนเองจะได้อำนาจและผลประโยชน์ เช่นเรื่องงบลับ หรือแม้กระทั่งนโยบายของกองทัพต่อความมั่นคง เช่นเรื่องคอมมิวนิสต์ ก็มักจะใช้ให้ร้ายศัตรูทางการเมืองตนบ้าง ให้ร้ายกับการกระทำของกลุ่มพลังอื่นที่ทำการวิพากษ์วิจารณ์กองทัพว่า เป็นคอมมิวนิสต์บ้าง เป็นแนวร่วมกับคอมมิวนิสต์บ้าง อีกทั้งการปฏิบัติตามนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ก็กลับไปกลับมา ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ดูเหมือนว่าเป็นการฉกฉวยโอกาสเพื่อสร้างกระแสทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของกองทัพมากกว่า

ท่าทีของสนนท.ในการต่อต้านการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของกองทัพ ยังคงเป็นสิ่งที่สนนท.กระทำอยู่อย่างต่อเนื่อง ลักษณะท่าทีของการปฏิเสธกองทัพมิได้มีอยู่ในการเคลื่อนไหวหรือในใบแถลงการณ์เท่านั้น ทั้งนี้สนนท.ยังแสดงออกถึงท่าทีดังกล่าวในโอกาสต่าง ๆ ด้วย

โดยในช่วงปลายปีพ.ศ. 2531 ซึ่งจะมีการจัดการแสดงดนตรีเพื่อประชาธิปไตย โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานครั้งนี้ว่าเพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจในระหว่างประชาชน เพื่อ

ความบันเทิงของประชาชน เพื่อเชิดชูเหตุการณ์ 14 ตุลาคม และเพื่อนำเงินรายได้สมทบทุนในโครงการโรงพยาบาลศิริราชและธรรมศาสตร์ โดยมีกลุ่มอดีตนักกิจกรรมรุ่น 14 ตุลา คณาจารย์มหาวิทยาลัยและกองทัพบกเป็นกรรมการจัดงาน (หจมธ.,(2) 18.3/4) ซึ่งทางสนนท.ได้แสดงความคิดเห็นและมีมติไม่เห็นด้วยในการจัดงานร่วมกับกองทัพบก ดังที่ปรากฏในรายงานการประชุมในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2531 ของสนนท. (หจมธ.,(2) 18.3/4) ซึ่งมีใจความว่า

> ...ที่ประชุมไม่เห็นด้วยกับการจัดงานร่วมกับกองทัพบก โดยเฉพาะการผูกพันกันในเรื่องของประชาธิปไตย สิ่งที่กองทัพได้พยายามแสดงออกในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นกองทัพประชาธิปไตยและจะเป็นผู้นำในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ “เปลือกนอก” โดยแก่นแท้ของกองทัพนั้นไม่สามารถเป็นไปดังที่ผู้นำของกองทัพพยายามโฆษณาชวนเชื่ออยู่...

ท่าทีของสนนท.ในการปฏิเสธของทัพนั้น เป็นไปในทางเดียวกันกับการคัดค้านการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของกองทัพดังที่เหตุผลที่สนนท.ได้แสดงไว้ในข้อความข้างต้น อย่างไรก็ตามท่าทีทางการเมืองของสนนท.นั้น มิได้มีแต่เพียงการคัดค้านอิทธิพลทางการเมืองของกองทัพเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากคำประกาศมติและท่าทีทางการเมืองของสนนท.ในปี พ.ศ. 2533 ซึ่งได้ระบุถึงท่าทีทางการเมืองของสนนท.(หจมธ.,(2) 18.2/1) ดังต่อไปนี้

1. สนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อให้ได้มาซึ่งการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

2. เรียกร้องให้รัฐบาลไทยมีการแก้ไขปัญหาของประเทศชาติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างจริงจัง และมีประสิทธิภาพ เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ สนับสนุนให้มีการกระจายรายได้ควบคู่กับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ

3. คัดค้านการกระทำใด ๆ อันเป็นการละเมิดต่อสิทธิมนุษยชน และส่งเสริมการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิมนุษยชน

4. คัดค้านการแทรกแซงที่ก่อให้เกิดผลเสียกับประชาชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมทุกรูปแบบ

5. คัดค้านการพัฒนาประเทศที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยา และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของประชาชน

6. สนับสนุนการรวมกลุ่ม และจัดตั้งองค์กร อันเป็นความชอบธรรมของนิสิต นักศึกษา และประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายและนโยบายของกลุ่มหรือองค์กรที่สอดคล้องกับนโยบายของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เช่น การจัดตั้งกลุ่มประสานงานในภูมิภาคต่าง ๆ

7. คัดค้านการทำลายหรือแยกสลายขบวนการประชาชน เช่น การแทรกแซงขบวนการนักศึกษา ขบวนการผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น

8. ส่งเสริมให้เกิดสันติสุขในทุก ๆ ภูมิภาค

9. ส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างถูกวิธีเพื่อให้เกิดความสมดุลย์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการประกาศท่าทีทางการเมืองของสนนท. ปี พ.ศ.2533 ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามหลายประการของสนนท. ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนประชาชน ความพยายามที่จะตรวจสอบการบริหารงานของรัฐบาล การคัดค้านการแทรกแซงต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม อันจะก่อให้เกิดผลเสียกับประโยชน์ของประชาชน มีความพยายามที่จะร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงความต้องการที่จะทำให้ขบวนการนักศึกษามีความเข้มแข็ง

มติและท่าทีดังกล่าวของสนนท.ได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองทางการเมืองของสนนท.ในขณะนั้น ซึ่งอาจจะเห็นได้ว่าการเมืองในขณะนั้นยังมีปัญหาอยู่มาก ทั้งรัฐบาลเองก็มิได้มีความจริงจังในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งยังมีการแทรกแซงทางการเมืองจากกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการแทรกแซงทางการเมืองนั้น สนนท.ยังคงใส่ใจเป็นพิเศษต่อการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหาร ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวในกรณีพรบ.ประกันสังคม ในใบแถลงข่าววันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 โดยทางสนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.3/4) ได้กล่าวในตอนหนึ่งว่า

...กรณีการคว่ำร่าง พรบ.ประกันสังคมของวุฒิสภาเมื่อวานนี้ ทางสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขอย้ำว่า เรื่องนี้เป็นผลพวงมาจากความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับทหารอย่างแน่นอน เพราะจากการที่สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยไปสังเกตการณ์พิจารณาร่าง พรบ.นี้ในวุฒิสภาตั้งแต่เริ่มการประชุมจนลงมติ รวมทั้งมีข่าวจากสื่อมวลชนต่าง ๆ มายืนยันให้ประชาชนเห็นชัด ๆ ว่าใครเป็นใครบ้าง คงจะได้เห็นแล้วว่าสายใครบ้าง และจากคะแนนเสียงที่ลงมติ 105 เสียงนั้น ก็เป็นการตอกย้ำให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า เป็นการตีรวนและสร้างความสับสนทางการเมืองของวุฒิสายพลเอกชวลิตและสายอำนาจเก่า ทางสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขอประณามการกระทำที่เป็นอันธพาลทางการเมืองนี้ เพราะนอกจากจะเป็นการหยิบ พรบ.ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมาต่อรองโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชนแล้ว วุฒิสภายังเป็นช่องทางที่กลุ่มพลังนอกระบบใช้เพื่อเข้ามาต่อรองผลประโยชน์ส่วนกลุ่มอีกด้วย...

แม้ว่าการเข้ามีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหารจะเป็นเรื่องที่สนนท.มีการติดตามตลอดและเป็นเรื่องที่สนนท.มีความใส่ใจเป็นพิเศษ แต่ปัญหาหลักทางการเมืองในขณะนั้น คือการทุจริตคอรัปชั่นของนักการเมือง ซึ่งทางสนนท.เองได้มีการเคลื่อนไหวในเรื่องดังกล่าวนี้โดยนางเสาวนีย์ จิตรื่น เลขาธิการสนนท.ในขณะนั้น ได้แสดงความเห็นต่อปัญหาการทุจริตคอรัปชั่นซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญและเป็นปัญหาหลักในทางการเมืองในช่วงนั้น โดยทางเลขาธิการสนนท. (หจมธ.,(2)มธ.18.3/4) ได้กล่าวไว้ว่า

...การต่อสู้ทางการเมืองปัจจุบัน มิได้เป็นการต่อสู่เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนในทางกลับกันมันเป็นการต่อสู้เพื่อแย่งผลประโยชน์เข้าตัวเองและพรรค เราคิดว่าปัญหารากเหง้าอยู่ตรงนี้ ประชาชนเขารู้สึกเบื่อหน่ายตรงจุดนี้เขาไม่ต้องการเปลี่ยนระบอบการเมือง เพราะฉะนั้นไม่ควรจะมีใครนำมาอ้าง ถ้านักการเมืองพร้อมใจกันแก้ไข ความอยู่ดีกินดีของประชาชนและความเข้มแข็งของระบอบก็จะตามมาและนั้นจะไม่ใช่ประชาธิปไตยลอย ๆ ที่น่ารังเกียจเช่นในปัจจุบัน เราจึงไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการแก้ปัญหาโดยการนำ "คนดี" ที่ประชาชนที่ไม่มีสิทธิ์ตรวจสอบเข้ามานอกจากจะไม่ได้แก้ปัญหาอย่างตรงจุดแล้วยังเป็นการทำลายกติกา...

ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่นที่เกิดขึ้นขณะนั้น เป็นประเด็นปัญหาหลักที่ทำให้รัฐบาลพลเอกชาติชาย ซึ่งบริหารประเทศในขณะนั้นต้องสูญเสียความชอบธรรมทางการเมือง ทำให้

ความมั่นคงของรัฐบาลเริ่มสั่นคลอน รวมไปถึงการที่ฝ่ายทหารได้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในประเด็นดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ในส่วนของสนนท. แม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวหรือท่าทีในการต่อต้านการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหารมาโดยตลอด แต่สนนท.ก็มิได้เพิกเฉยกับปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่นเพราะได้มีการเคลื่อนไหวและมีการแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาดังกล่าว และในขณะเดียวกันสนนท.ยังคงปฏิเสธการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของฝ่ายทหาร เช่นนั้นแล้วท่าทีของสนนท. ต่อประเด็นปัญหานี้ จึงไม่โอนเอียงไปทางข้างใดข้างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายทหาร แม้ว่าทั้งสองฝ่ายนั้นจะมีความขัดแย้งและมีการโต้ตอบกันทั้งสองฝ่าย

ดังนั้นแล้วการเคลื่อนไหวในกรณีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่นของสนนท.ในขณะนั้น จึงได้พยายามที่จะเสนอให้ใช้วิถีทางระบอบประชาธิปไตย โดยในวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2533 สนนท. ได้ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงพลเอกชาติชาย ชุณหะวัน นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ให้มีการเปิดการประชุมสภาสมัยวิสามัญ ซึ่งทางสนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/4) ได้ให้เหตุผลไว้ว่า

> ...ตามที่ทางสหพันธ์ เคยเสนอมาก่อนหน้านี้แล้วว่า ควรจะมีการเปิดสภาสมัยวิสามัญขึ้นเพื่อใช้กลไกประชาธิปไตย คือเวทีรัฐสภาคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนี้ โดยให้ตัวแทนของประชาชนได้มีโอกาสซักฟอกความข้องใจต่าง ๆ เช่น รถไฟฟ้าลาวาลิน โครงการโทรศัพท์ ฯลฯ รวมทั้งปัญหาความเดือดร้อน การคอร์รัปชั่นทางการเมืองในโครงการต่าง ๆ เพื่อใช้เวทีรัฐสภา หรือกลไกของระบอบประชาธิปไตย ในการรับฟังระดมความคิดเห็นต่าง ๆ
>
> อย่างไรก็ตาม การเปิดสภาสมัยวิสามัญ แล้วนั้น มิได้หมายความว่า ปัญหาทุกอย่างจะคลี่คลายในทันที ตราบใดที่ยังมิได้มีการนำข้อท้วงติงไปปรับปรุงการทำงานที่เป็นรูปธรรม และมิได้นำข้อปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนไปผลักดันให้มีการแก้ไขในระดับการปฏิบัติอย่างแท้จริง เช่นที่เห็นจากการอภิปรายครั้งที่แล้ว ๆ มา...

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาต่อมาได้เกิดการทำรัฐประหารเกิดขึ้นในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ซึ่งมี พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์เป็นหัวหน้า และมีนายทหารแกนนำที่สำคัญอีก 5 คนคือ พล.อ. สุจินดา คราประยูร ,พล.ร.อ.ประพัฒน์ กฤษณจันทร์ , พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ,พล.อ.อิสระพงษ์ หนุนภักดี และพล.ต.อ.สวัสดิ์ อมรวิวัฒน์ ซึ่งสาเหตุสำคัญในการทำรัฐประหารในครั้งนี้ คือปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่นของรัฐบาล

พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัน ดังที่ปรากฏในแถลงการณ์ของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 (เชาวนะ ไตรมาศ, 2543: 171)ซึ่งมีความว่า

> ...พฤติการณ์การฉ้อราษฎร์บังหลวง คณะผู้บริหารประเทศได้ฉวยโอกาสอาศัยอำนาจตามตำแหน่งทางหน้าที่ทางการเมือง แสวงหาประโยชน์ให้กับตนเองและพรรคพวกอย่างรุนแรงที่ไม่เคยเป็นมาก่อน จนกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาของรัฐมนตรีเกือบทุกคน ที่จะต้องแสวงหาเงินสร้างฐานะความร่ำรวย เป็นฐานอำนาจทางการเมืองของตนเอง และพรรคพวกต่อไปดังจะเห็นได้จากโครงการขนาดใหญ่ ขนาดกลาง จะมีนักการเมืองในระดับรัฐบาลเข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดขึ้นโดยอ้างถึงประโยชน์ที่ประเทศจะได้รับ แต่แท้จริงแล้วเป็นการอำพรางการแสวงหาประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เท่านั้น ทั้ง ๆที่รู้อยู่แก่ใจว่ามีการฉ้อราษฎร์บังหลวงกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มนักการเมืองระดับรัฐมนตรี รวมทั้งข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจระดับสูงบางท่านก็ตาม แต่นายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลกลับไม่เอาใจใส่แก้ไขอย่างจริงจัง นอกจากนั้น ยังประพฤติมิชอบเสียเองโดยอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานาเป็นการบังหน้า และกลับแสดงความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหาด้วยยืนยันว่า หากพบผู้ใดประพฤติมิชอบให้นำใบเสร็จมายืนยันด้วย เมื่อการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้เติบโตอย่างรวดเร็ว และรุนแรงจนไม่สามารถจะหยุดยั้งได้ หากขืนปล่อยทิ้งไว้อาจสร้างความหายนะอย่างถึงที่สุดให้กับชาติบ้านเมืองได้จึงเป็นเหตุผลความจำเป็นประการแรกที่จะต้องเข้าควบคุมอำนาจในการปกครองประเทศ...

ภายหลังจากการรัฐประหารในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 สนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในลักษณะที่เป็นการคัดค้านการทำรัฐประหาร โดยมีการจัดการอภิปรายขึ้นทั้งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และท้องสนามหลวง เพื่อเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบจากการทำรัฐประหาร และวิพากษ์วิจารณ์ถึงคณะรัฐบาลชั่วคราวที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมา ในอีกด้านหนึ่งนั้นยังเป็นการเรียกร้องเพื่อให้มีการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยให้มีขึ้นโดยเร็ว

การยึดอำนาจโดย รสช.ที่ได้เกิดขึ้นมานั้น ได้มีการยกอ้างเหตุผลของการทำรัฐประหารโดยเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่ รสช.ได้อ้างว่าเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการทำรัฐประหารนั้นคือ เรื่องของการทุจริตคอร์รัปชั่นของนักการเมือง ซึ่งในประเด็นนี้เองที่สนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ถึงเหตุผลดังกล่าว เพราะสนนท.เห็นว่าผ่านหลังจากมีการทำรัฐประหารผ่านไปประมาณ 4 เดือนแล้วนั้น รสช. กลับมีพฤติกรรมที่ไม่ต่างไปจากรัฐบาลของพลเอกชาติชาย

ชุณหะวัน ทั้งนี้ทางสนนท.ได้มีการส่งจดหมายร้องเรียนถึงสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ในวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2534 โดยมีการกล่าวถึงพฤติกรรมดังกล่าวของ รสช. ไว้ 3 ประการ ด้วยกัน

1. หลังการยึดอำนาจได้มีการแต่งตั้งทหารเข้าไปเป็นกรรมการในรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ ซึ่งมีความไม่ชอบมาพากลหลายประการในการเข้าไปมีผลประโยชน์ในรัฐวิสาหกิจเหล่านั้น เช่น การได้สิทธิในการซื้อหุ้นในราคาที่ต่ำกว่าปกติเมื่อรัฐวิสาหกิจเหล่านั้นถูกแปรรูปนำเข้าตลาดหลักทรัพย์

2. โครงการโทรศัพท์ 3 ล้านหมายเลขของบริษัทซีพี เป็นโครงการที่ได้รับอนุมัติโดยมีการคอร์รัปชั่น คือ นักธุรกิจให้ผลประโยชน์กับนักการเมืองเพื่อแลกกับการผูกขาดโทรศัพท์ ถ้า รสช. ทำการยึดอำนาจเพื่อแก้ปัญหาคอร์รัปชั่น โครงการนี้ก็สมควรที่จะต้องมีการพิจารณาใหม่ แต่ทางรสช.กลับเป็นผู้ขัดขวางและก้าวก่ายในการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องนี้ของรัฐบาลอานันท์ การมีสายสัมพันธ์ฉันญาติกันระหว่างผู้บริหารบริษัทซีพีกับพลเอกสุจินดา คราประยูร และพลเอกอิสระพงษ์ หนุนภักดี รวมทั้งความสัมพันธ์ในทางธุรกิจที่นายทหาร รสช.ทั้ง 2 นายและนายทหารนายอื่นในการเป็นประธานหรือเป็นกรรมการโครงการบริษัทในเครือซีพีหลาย ๆ โครงการ ทำให้สนนท.รู้สึกถึงความไม่ชอบมาพากลของ รสช. ต่อกรณีนี้

3. กรณีสนามกอล์ฟและรีสอร์ทที่บุกรุกป่าสงวน มีนายทหารเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการรอยัล ฮิลล์ ที่จังหวัดนครนายก เป็นโครงการบุกรุกป่าสงวนและแหล่งน้ำสาธารณะ พลเอกสุจินดา คราประยูร กลับเป็นประธานที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ของโครงการนี้

นอกจากนั้นแล้วสนนท.ยังได้เคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญที่แต่งตั้งโดย รสช. ในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2534 เพราะเห็นว่าเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่มีความเป็นประชาธิปไตย เช่น การคงอำนาจของสภา รสช.ไว้ในบทเฉพาะกาล หรือการที่นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้ง รวมทั้งการเพิ่มอำนาจวุฒิสภา (หจมธ.,(2) มธ.18.3/3)

ทั้งนี้หากพิจารณาการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสนนท. ตั้งแต่สนนท.ได้มีการจัดตั้งขึ้นจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2534 จะพบได้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยของสนนท.ในช่วงที่ผ่านมา

นั้น จะมีความคิดที่สำคัญประการหนึ่งนั่นคือ การใช้ระบอบประชาธิปไตยในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองโดยผ่านทางรัฐสภา ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวในหลายครั้งสนนท. โดยเฉพาะในการเคลื่อนไหว เพื่อขอให้มีการเปิดประชุมสภาสมัยวิสามัญในช่วงปลายปี พ.ศ. 2533 ดังนั้นแล้วการที่สนนท.มีการคัดค้านอิทธิพลของฝ่ายทหารนั้นจึงเป็นความพยายามอีกด้านหนึ่ง ที่ต้องการให้ระบบรัฐสภาระบอบประชาธิปไตยสามารถที่จะแสดงศักยภาพได้ โดยไม่ถูกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ประชาชนไม่มีสิทธิ์เลือกได้เข้ามาแทรกแซง

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2535-2540

บทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษานั้น ได้มีการเคลื่อนไหวตั้งแต่ก่อนที่จะมีการรัฐประหารในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 เมื่อมีการรัฐประหารของรสช.เกิดขึ้นแล้วนั้น สนนท.ซึ่งเป็นองค์กรกลางของนักศึกษาสถาบันต่าง ๆ ก็มีการเคลื่อนไหวเพื่อยืนยันถึงความไม่ชอบธรรมของรสช. ต่อการรัฐประหารที่ได้เกิดขึ้น

กิจกรรมต่าง ๆ ที่สนนท.ได้จัดขึ้นนั้นจะมีทั้งการจัดอภิปราย มีการประชุมสัมมนาตามสถานที่และโอกาสต่าง ๆ ซึ่งในบางครั้งได้มีการจับกุมแกนนำนักศึกษาที่ทำการเคลื่อนไหว ดังเช่นในวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลชนะสงครามได้ทำการจับกุมนายปริญญา เทวานฤมิตรกุล เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ขณะที่ทำการปราศรัยอยู่ที่สนามหลวงในข้อหาใช้เครื่องกระจายเสียงโดยมิได้รับอนุญาต ซึ่งต่อมาได้มีการแสดงความคิดเห็นโดยสื่อมวลชนต่อการจับกุมในเหตุการณ์ดังกล่าว ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ (2534:3) โดยมีข้อความว่า

> ...การจับกลุ่มครั้งนี้ เป็นที่ทราบกันว่า เป็นไปตามคำบัญชาของผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ซึ่งไม่ปรารถนาจะเห็นใครออกมาแสดงความคิดเห็น ในลักษณะที่อาจกลายเป็นประเด็นปลุกระดม จึงต้องปรามกันเอาไว้ ก่อนที่จะต้องลงมือปราบด้วยกำลัง แต่ข้อเท็จจริงก็คือ การปรามเช่นนี้ คงจะไม่เกิดประโยชน์อะไร เพราะนิสิตนักศึกษาสามารถใช้สถานที่อื่นจัดการปราศรัยเรื่องการเมืองได้ตามใจปรารถนา หรือถ้าจะทำหรือจะจัดกันจริงก็สามารถไปขออนุญาตให้ถูกต้องได้ ตามสิทธิขั้นพื้นฐานพึงมีพึงได้ เพราะนิสิตนักศึกษาก็เป็นราษฎรกลุ่มหนึ่งของสังคม ซึ่งมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่น ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ , นักการเมือง และสื่อมวลชนที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องใด

รวมทั้งเรื่องการเมืองอย่างอิสระและบทบาทนี้ของนิสิตนักศึกษา ก็เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วในเมืองไทยจึงไม่น่าจะมีอำนาจอิทธิพลใด ๆ มาบีบกั้นมิให้แสดงความคิดเห็นอีกได้...

แม้ว่าในช่วงแรกภายหลังจากการรัฐประหาร จะมีประชาชนบางส่วนที่รู้สึกเห็นชอบและยินดีต่อการรัฐประหารที่เกิดขึ้น แต่ในทางกลับกันก็มีประชาชนบางส่วนที่คัดค้านการรัฐประหาร เช่นเดียวกับสนนท. อีกทั้งความพยายามของสนนท.ในการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ก็ได้มีผลต่อความคิดของประชาชนโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคำถามต่อพฤติกรรมของรสช.ซึ่งไม่ต่างจากรัฐบาลชุดก่อนที่มีการทุจริตคอร์รัปชั่นหรือการเคลื่อนไหวต่อกรณีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ซึ่งมีลักษณะการสืบทอดอำนาจอย่างชัดเจน ความพยายามในการเคลื่อนไหวของสนนท.ได้เป็นแรงสำคัญอีกแรงหนึ่งที่ทำให้เหตุผลในการทำรัฐประหารของรสช.หมดความน่าเชื่อถือลงไป และเมื่อพลเอกสุจินดา คราประยูร ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้มีการประท้วงของประชาชนเกิดขึ้นและได้ลุกลามจนกลายเป็นเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

การเมืองในช่วงเวลาภายหลังจากการรัฐประหารในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 ซึ่งมีคณะรสช.เป็นผู้ทำรัฐประหารนั้นได้เลือกนายอานันท์ ปันยารชุณ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พร้อมทั้งได้ตั้งสภานิติบัญญัติซึ่งมีสมาชิกทั้งหมด 292 คน ขึ้นมาทำหน้าที่ในด้านนิติบัญญัติ ซึ่งในสภานิติบัญญัติส่วนใหญ่จะเป็นนายทหารทั้งในราชการและนอกราชการ พร้อมทั้งได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมา

การร่างรัฐธรรมนูญได้ถูกคัดค้านอย่างหนักจากทั้งนักวิชาการและสื่อมวลชน โดยเฉพาะในเนื้อหาของรัฐธรรมนูญในประเด็นว่าด้วยคุณสมบัติของนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีที่ไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นั่นคือ ไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเลือกตั้งจึงเท่ากับเป็นการเปิดทางให้ผู้นำคณะรสช. ขึ้นมาเป็นรัฐบาลและสามารถแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาเข้ามาค้ำประกันอำนาจทางการเมืองในอนาคต เมื่อเป็นเช่นนี้ ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2534 จึงได้มีการชุมนุมที่ท้องสนามหลวง เพื่อคัดค้านการร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้ (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 114)

ทางด้านสนนท.นั้น ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญฉบับรสช. ซึ่งสนนท. เห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย โดยนายปริญญา เทวานฤมิตรกุล เลขาธิการสนนท. ในขณะนั้น ได้มีการออกรถตระเวณไฮปาร์คทั่วกรุงเทพฯ แม้ว่าในบางครั้งจะถูกคุกคามหรือถูกจับกุมก็ตาม ซึ่งทางด้านนายปริญญาได้อธิบายถึงการเคลื่อนไหวในช่วงนั้นไว้ว่า

> ...มันเริ่มจากการที่นักศึกษาอดข้าวที่หน้ารัฐสภา เพราะร่างรัฐธรรมนูญครั้งแรกของคุณมีชัย ฤชุพันธ์มันก็แย่อยู่แล้ว พอมาถึงมือคุณโอสถ โกศิน มันยิ่งหนักกว่ามาก.. วุฒิสมาชิกมีอำนาจเต็มที่เลย เป็นการสืบอำนาจชัดเจนเกินไป ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการอดข้าวประท้วงที่หน้ารัฐสภาตอนหลังก็ย้ายมาที่ลานโพ...(วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2535: 264)

ในส่วนเนื้อหาของร่างรัฐธรรมนูญที่ร่างโดยคณะกรรมาธิการซึ่งแต่งตั้งโดย รสช.นั้น ทางสนนท. ได้แสดงความคิดเห็นต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไว้ดังนี้

1. ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มิได้กำหนดว่านายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้ง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการเป็นนายกรัฐมนตรีแต่ไม่ต้องลงการเลือกตั้งสามารถขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้อย่างชอบธรรม โดยไม่ต้องผ่านวิถีทางประชาธิปไตย

2. วุฒิสภาเป็นสภาพี่เลี้ยงของสภาผู้แทนราษฎรในการทำหน้าที่นิติบัญญัติ คือออกกฎหมายอำนาจจึงต้องมีเพียงกลั่นกรองกฎหมายเท่านั้น แต่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กลับให้วุฒิสมาชิกที่ส่วนใหญ่มาจากการแต่งตั้งของรสช. มีอำนาจมากถึงขนาดเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลได้ และมีแนวโน้มว่า สภานิติบัญญัติแห่งชาติจะเพิ่มอำนาจวุฒิสมาชิกถึงขนาดแต่งตั้งและถอดถอนรัฐบาลได้ด้วย จำนวนวุฒิสมาชิกก็มีมากมายถึง 270 คน จึงเป็นการผิดหลักประชาธิปไตยที่ผู้ที่มาจากการแต่งตั้ง จะมาควบคุมผู้ที่มาเลือกตั้งได้ถึงขนาดนี้

3. ยืดอายุสภา รสช. และ ม. 27 อันให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่ รสช. ไปจนถึงเปิดสภานัดแรกซึ่งที่จริงควรจะอยู่เพียงแค่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ประกาศใช้แล้วเท่านั้น เพื่อให้เกิดการจัดตั้งรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้งเป็นไปโดยอิสระ ไม่ถูกแทรกแซงและควบคุม โดยกลุ่มบุคคลใด ๆ ถึงแม้ว่ากรรมาธิการจะมีการทบทวน และยกเลิกประเด็นนี้แล้วก็ตาม แต่ก็มีแนวโน้มว่าสภานิติบัญญัติแห่งชาติ จะนำประเด็นนี้กลับมาอีกในขั้นแปรญัตติ

4. รัฐธรรมนูญฉบับนี้ มิได้มีกระบวนการร่างที่ชอบธรรมและเป็นประชาธิปไตยแต่อย่างใด เนื่องจากผู้ที่มีอำนาจในการร่างคือคณะกรรมาธิการและสภานิติบัญญัติแห่งชาติ มิได้เป็นตัวแทนของประชาชน แต่มาจากการแต่งตั้งของ รสช. ทั้งสิ้น จึงทำให้เนื้อหารัฐธรรมนูญไม่เป็นประชาธิปไตยดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงต้องให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เป็นประชาธิปไตย และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนมากขึ้น เมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติภายหลังเลือกตั้งทั่วไปแล้ว โดยให้ ส.ส. อันมาจากการเลือกตั้งมาทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลง

แต่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กลับปิดช่องทางในการแก้ไขโดยกำหนดให้ต้องใช้เสียงถึง 2 ใน 3 ของทั้งสองสภา คือ 420 เสียง นั่นหมายถึงว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้แทบจะไม่มีทางแก้ไขได้เลย เพราะ ส.ส. ทั้งสภามีแค่ 360 เสียงเท่านั้น วุฒิสมาชิกส่วนใหญ่มาจากการแต่งตั้ง รสช. จึงย่อมไม่โหวตให้กับการแก้ไขให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแน่นอน ดังนั้นรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างไรก็จะเป็นเช่นนั้นไปตลอดกาล นอกจากการฉีกทิ้งเท่านั้น (หจมธ.,(2)มธ. 18.4/6)

กิจกรรมการเคลื่อนไหวอีกหนึ่งกิจกรรมที่สนนท. ได้ทำขึ้นเพื่อคัดค้านการร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว คือ การจัดทำประชามติรณรงค์รัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตย โดยเป็นการสำรวจประชามติและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักการพื้นฐานของรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยซึ่งได้รณรงค์ในจังหวัดใหญ่ ๆ ทั้ง 4 ภาค ได้แก่ เชียงใหม่ มหาสารคาม ขอนแก่น ปัตตานี สงขลา ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และยังมีประชาชนส่งผลสำรวจกลับมาอีกจาก 42 จังหวัดทั่วประเทศ รวมทั้งคนไทยในต่างประเทศจากอีก 8 ประเทศ โดยผลสรุปของประชามติมีดังนี้

1. 94.95% ต้องการให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง

2. 91.50% ต้องการให้วุฒิสมาชิกมีอำนาจลดลง

3. 88.92% ต้องการให้รัฐธรรมนูญสามารถแก้ไขได้ไม่ยากจนเกินไป

4. 87.56% ไม่ต้องการให้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีบทเฉพาะกาลคงอำนาจให้ รสช.

ผลประชามติดังกล่าวนี้ ทางสนนท. ได้จัดทำเป็นจดหมายเปิดผนึกถึงประธานสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2534 โดยมีจุดประสงค์สำคัญเพื่อให้เกิดการร่างรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย (หจมธ.,(2) มธ.18.3/3)

จากกระแสการคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ.2534 จึงทำให้ คณะ รสช. ได้มีการเคลื่อนไหวบางประการดังเช่นที่ อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (2547: 114 - 115) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...เพื่อแสดงเจตนารมณ์ว่าคณะรสช. ต้องการทำเพื่อชาติหาใช่เพื่ออำนาจของตนและพวกพ้องไม่ พลเอกสุจินดา คราประยูร และพลเอกเกษตร โรจนนิล จึงต้องออกมาประกาศต่อสาธารณชนว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอย่างแน่นอน นอกจากนั้น ยังแสดงความแข็งขันเพื่อสร้างความชอบธรรมต่อการยึดครองอำนาจของตนด้วยการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินของอดีตรัฐมนตรีในรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัน โดยมีพลเอกสิทธิ จิรโรจน์ นายทหารนอกราชการผู้ได้ชื่อว่าเป็นคนตรง ซื่อสัตย์ สุจริต ขึ้นมาเป็นประธานคณะกรรมการชุดนี้ การยึดทรัพย์มีอยู่ 3 รอบ รอบแรกมีนักการเมืองอยู่ในข่ายต้องสงสัยจำนวน 25 คน รอบสองเหลือ 12 คน พิจารณารอบสุดท้ายเหลือ 10 คน และแทนที่ รสช. จะกระทำการให้ถึงที่สุดตามอำนาจนอกระบอบของตน ก็กลับมีการโอนการพิจารณาคดีให้กับศาลยุติธรรมในที่สุด เชื่อกันว่า การกลับลำเช่นนี้มีข้อแลกเปลี่ยน นอกจากนี้เรายังเห็นความพยายามแสดงความชอบธรรมต่อข้อกล่าวหาของตนที่มีต่อรัฐบาลพลเอกชาติชายอีกประการหนึ่งคือพฤติกรรมการใช้เงินของนักการเมืองเพื่อให้ได้รับเลือกตั้งแล้วกลับมาฉ้อฉลเรียกทุนคืน เพราะฉะนั้นคณะ รสช. จึงให้รัฐบาลนายอานันท์ จัดให้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 การเลือกตั้งครั้งนี้ถูกบันทึกว่าเป็นการเลือกตั้งที่สกปรกที่สุดครั้งหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย...

อย่างไรก็ตามก่อนหน้าที่จะมีการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 แม้ว่าพลเอกสุจินดา คราประยูร จะประกาศว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วก็ตาม แต่กระแสการคัดค้าน รสช. ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการที่พลเอกสุจินดา คราประยูร ได้กล่าวยืนยันว่า รสช. จะต้องอยู่ต่อไปจนกว่ารัฐบาลใหม่จะเข้ารับหน้าที่ ซึ่งพลเอกสุจินดาได้กล่าวไว้ในวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2535 ทำให้เห็นว่า รสช. ยังคงมีความพยายามที่จะสืบทอดอำนาจต่อไป

ในขณะที่ทางสนนท. ได้แสดงความคิดเห็นต่อคำกล่าวของพลเอกสุจินดา คราประยูร อย่างค่อนข้างรุนแรง โดยทางสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้แสดงความคิดเห็นว่า

1. ตามหลักการแล้ว รสช. เป็นสิ่งแปลกปลอม และเป็นเสมือนมะเร็งเนื้อร้ายสำหรับระบอบประชาธิปไตย จึงสมควรที่จะสิ้นสภาพไปโดยเร็วที่สุด การที่รสช.อยู่ต่อไปจนถึงรัฐบาลใหม่เข้ารับหน้าที่นั้น จะทำให้รัฐบาลใหม่ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดนถูกแทรกแซงครอบงำจากรสช. รัฐบาลใหม่ก็จะเป็นรัฐบาลของรสช. มิใช่ของประชาชนดังที่ควรจะเป็น

2. การกล่าวเช่นนี้ของพลเอกสุจินดาจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่จริงใจต่อระบบประชาธิปไตย และเป็นสัญญาณเตือน ที่ต้องการคง รสช.ไว้ เพื่อแทรกแซงพรรคการเมืองที่ผ่านการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกล่าวว่า “ใครจะมองมุมไหนก็ช่าง ผมจะมองของผมอย่างนี้” สะท้อนให้เห็นถึงการยึดตนเองเป็นที่ตั้งโดยมิได้คำนึงถึงความถูกต้อง อันเป็นลักษณะของเผด็จการโดยแท้

3. เกี่ยวกับการสิ้นสุดของ รสช. นั้นรัฐธรรมนูญมาตรา 216 ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า รสช. อยู่ “จนกว่าคณะรัฐมนตรีชุดใหม่จะเข้ารับหน้าที่” อันหมกเม็ดไว้เพื่อตั้งรัฐบาลใหม่ ประเด็นนี้จึงไม่จำเป็นที่ต้องถกเถียงกันอีกต่อไปแล้ว (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2)

ต่อมาภายหลังจากการเลือกตั้งในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2535 พรรคสามัคคีธรรมซึ่งพึ่งจัดตั้งหลังจากการยึดอำนาจของคณะ รสช. โดยมีนายณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นหัวหน้าพรรค ส่วนสมาชิกพรรคประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ถูกดึงมาจากพรรมอื่น ๆ ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าสมาชิกพรรคนี้ได้รับเลือกเข้ามาเป็นผู้แทนราษฎรจำนวนมากที่สุดถึง 79 เสียง แต่ไม่มากพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลได้จึงต้องนำพรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทย และพรรคราษฎร เข้ามารวมได้จำนวน 195 เสียง เพื่อจัดตั้งรัฐบาลท่ามกล่างการคัดค้านอย่างกว้างขวาง แต่ก่อนจะถึงวันนั้นยังไม่ทันที่พลเองสุนทร คงสมพงษ์ จะได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่เพื่อเสนอชื่อนายณรงค์ วงศ์วรรณ ให้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการแถลงยืนยันจากโฆษกกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาว่านายณรงค์ มีชื่ออยู่ในบุคคลต้องห้ามผู้ไม่ได้รับการอนุญาตให้เดินทางเข้าสหรัฐอเมริกาได้ เนื่องจากมีความใกล้ชิดกับนักค้ายาเสพติด ดังนั้นจึงมีการเสนอชื่อพลเอกสุจินดา คราประยูร ขึ้นแทน

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2535 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ซึ่งได้ลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 19 เป็นนายกรัฐมนตรีคนนอกที่มิได้ผ่านกระบวนการเลือกตั้งตามร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ รสช. ร่างไว้ และเป็นนายกรัฐมนตรีที่ปฏิเสธตำแหน่งนี้ต่อสาธารณชนไว้ก่อนนี้แล้ว เท่ากับว่าข่าวลือตามความหวาดระแวงว่าจะมีการสืบทอดอำนาจการปกครองของคณะทหารชุดนี้กลายเป็นความจริงด้วยการรองรับที่มาของอำนาจโดยรัฐธรรมนูญ ดังนั้นตลอดเดือนเมษายนจึงเป็นการเริ่มต้นการประท้วงแบบอหิงสาของเรืออากาศตรีฉลาด วรฉัตร นักการเมือง อดีตนายทหาร และการประท้วงของแกนนำ จ.ป.ร. 7 ผู้ชูนโยบายคุณธรรมนำหน้าการเมืองให้กับชาวกรุงเทพมหานคร คือพลตรี จำลอง ศรีเมือง

ในส่วนของการประท้วงของเรืออากาศตรีฉลาด วรฉัตร อาจกล่าวได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อสถานการณ์ที่ตึงเครียดในขณะนั้นดังเช่นที่ ศิโรตม์ คร้ามไพบูลย์ (2537: 37) ได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

> ...สภาพความตึงเครียดที่เกิดแก่พลังทุกฝ่ายในสังคมไทยมิได้มาจากการ “เสียสัตย์” ของพลเอกสุจินดาแต่เพียงอย่างเดียว การจัดตั้งรัฐบาลร่วมกับพรรคการเมืองที่เป็นสัญลักษณ์ของการคอรัปชั่นในรัฐบาลเก่าก็ดี การแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีจากบุคคลที่ประชาชนไม่เชื่อถือก็ดี การปฏิเสธที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 ก็ดี หรือท่าทีที่แข็งกร้าวเมื่อนายกรัฐมนตรีประสบปัญหาทางการเมือง ทั้งหมดนี้หล่อหลอมให้ความรู้สึกที่มหาชนมีต่อรัฐบาลคุระอุและนับวันก็จะยิ่งร้อนแรง การประกาศอดอาหารของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร จนกว่าพลเอกสุจินดาลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ส่งผลให้บริเวณหน้ารัฐสภากลายเป็นศูนย์รวมของประชาชนผู้รักประชาธิปไตย ขณะเดียวกันคำกล่าวของคุณฉลาดที่ว่า “คุ้มที่จะตายเพื่อประชาธิปไตย” และ “หากไม่ได้นายกฯที่มาจากการ เลือกตั้ง ก็ต้องไปงานศพผม“ มีส่วนกดดันให้แกนนำองค์กรประชาธิปไตยคิดหาหนทาง ป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ลุกลามไปถึงขั้นเกิดนั้น อันเป็นจุดหักเหให้ทิศทางความเคลื่อนไหวหันไปสู่ลักษณะรวบรัดตัดตอน...

และในขณะเดียวกัน สถานการณ์ตึงเครียดก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น จากท่าทีของรัฐบาลต่อการอดอาหารของเรืออากาศตรีฉลาด วรฉัตร ซึ่งมีลักษณะท่าทีเป็นการเผชิญหน้าและท้าทายกันโดยตรงด้วยการตอบโต้อย่างแข็งกร้าวจากฝ่ายรัฐบาลในขณะนั้น ดังคำกล่าวของพลเอกสุจินดาที่ว่า“เขาใกล้จะหมดแรงแล้ว” หรือ พล.อ.อ. อนันต์ กลินทะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยใน

ขณะนั้นในทำนอง “บอกว่าจะตายตั้งแต่เมื่อวานก็ไม่เห็นตายซักที” และหรีดดำที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคสามัคคีธรรมส่งไปให้ร.ต.ฉลาด วรฉัตร ทั้งหมดนี้ล้วนโน้มนำให้สถานการณ์ทางการเมืองพุ่งไปสู่จุดอับตันและเร่งเร้าให้ประชาชนเข้าร่วมชุมนุมในบริเวณหน้ารัฐสภามากขึ้นทุกที (ศิโรตม์ คร้ามไพบูลย์, 2537: 37)

ทั้งนี้ภายหลังจากได้มีการจัดตั้งรัฐบาลร่วมกับ 5 พรรคการเมืองแล้วนั้น จึงได้มีการกำหนดให้วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เป็นวันแถลงนโยบายต่อรัฐสภา ซึ่งในช่วงเวลาก่อนที่จะถึงวันดังกล่าวนั้น ทางสนนท. ได้ร่วมกับทางคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ได้จัดอภิปรายคัดค้านการขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของพลเอกสุจินดา คราประยูร ที่ท้องสนามหลวง โดยมีตัวแทนพรรคฝ่ายค้าน 4 พรรค ได้แก่ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคความหวังใหม่ พรรคพลังธรรม และพรรคเอกภพ เข้าร่วมด้วย โดยในครั้งนั้นพลตรี จำลอง ศรีเมือง ได้ประกาศอดอาหารประท้วงจนกว่าการคัดค้านจะได้ผลและได้มีการนัดชุมนุมใหญ่ที่หน้ารัฐสภาในวันที่ 6 พฤษภาคม (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์,2 547: 116)

การประชุมแถลงนโยบายต่อรัฐสภาในวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้มีขึ้นพร้อมกับการชุมนุมประท้วงที่บริเวณหน้ารัฐสภา ซึ่งการชุมนุมดังกล่าวต่อมาได้เคลื่อนย้ายการชุมนุมไปยังถนนราชดำเนิน บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามในวันที่ 10 พฤษภาคม ได้มีความพยายามจากนักการเมืองทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล ที่ได้ตกลงในหลักการว่าจะแก้ไขรัฐธรรมนูญ จึงทำให้มีการยุติการชุมนุมในเวลาต่อมา โดยได้มีการนัดชุมนุมใหญ่อีกครั้งในวันที่ 17 พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันที่สภาผู้แทนราษฎรจะพิจารณาญัตติแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นวาระแรก

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ประชาชนได้สลายการชุมนุมในวันที่ 11 พฤษภาคม ทางพรรคร่วมรัฐบาล 5 พรรค กลับได้พยายามทำให้เรื่องของการแก้ไขรัฐธรรมนูญต้องยืดเยื้อออกไป ดังเช่นที่ สนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้อธิบายไว้ว่า

> …หลังจากที่ประชาชนได้สลายการชุมนุมแล้ว พรรคการเมืองร่วมรัฐบาล 5 พรรค กลับได้ทำการบิดพลิ้วและพยายามยืดเยื้อเรื่องนี้ออกไป ว่ายังไม่มีมติในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และยืนยันที่จะต้องมีบทเฉพาะกาลอันจะทำให้พลเอกสุจินดา จะไม่พ้นจากตำแหน่งนายกฯ สัญญาที่จะแก้รัฐธรรมนูญจึงเป็นเพียงการหลอกให้ประชาชนสลายการชุมนุมเท่านั้น...

นอกจากนี้ในช่วงเวลาก่อนจะถึงวันที่ 17 พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันที่จะมีการชุมนุมใหญ่อีกครั้ง ในส่วนของรัฐบาลได้มีความพยายามต่าง ๆ เพื่อขัดขวางการชุมนุมที่จะเกิดขึ้น โดยสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้กล่าวถึงความพยายามของรัฐบาลในขณะนั้นไว้ดังนี้

> ...ทางฝ่ายผู้ยึดกุมอำนาจก็ยังได้ใช้วิธีการต่างๆ ที่จะขัดขวางการชุมนุมใหญ่ ในวันที่ 17 นี้ ไม่ว่าจะเป็นการเลื่อนสัปดาห์วันวิสาขบูชา จากที่จะเสร็จในวันที่ 16 ออกมาให้ถึงวันที่ 20 การมีคำสั่งห้ามผู้ว่า กทม. ไม่ให้อนุญาตให้มีการใช้ท้องสนามหลวงและเครื่องขยายเสียง ตลอดทั้งการใช้รถสุขาของกทม. จนถึงขนาดขู่ว่าจะมีการปลดผู้ว่ากทม. และจะยุบสภากทม. และยังมีการเกณฑ์ประชาชนมาสนับสนุนพลเอกสุจินดา ซึ่งทั้งหมดส่อให้เห็นถึงความเป็นเผด็จการทั้งสิ้น...

ในการชุมนุมวันที่ 17 พฤษภาคม บรรดาแกนนำผู้ชุมนุมได้จัดตั้งสหพันธ์ประชาธิปไตยขึ้นมา ประกอบด้วยคณะผู้นำ 7 คน รวมทั้งพลตรี จำลอง ศรีเมือง ร่วมกับกลุ่มนักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย พรรคการเมืองฝ่ายค้าน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยและสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย การจัดตั้งครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประสานความเคลื่อนไหวด้านความคิดและจุดมุ่งหมาย มากกว่าการสร้างเอกภาพด้านการปฏิบัติและการจัดองค์กร ดังนั้นเมื่อทางสหพันธ์ประชาธิปไตยตัดสินใจเคลื่อนขบวนผู้ชุมนุมออกจากสนามหลวง เพื่อไปกดดันให้พลเอกสุจินดา ลาออกจากตำแหน่ง โดยมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่รัฐสภา จึงทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวบางกลุ่ม เช่น กลุ่มนักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย รวมทั้งสนนท.ไม่เข้าร่วมด้วย ทำให้พลตรีจำลอง มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมา อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์(2547: 118) ทั้งนี้การเคลื่อนขบวนผู้ชุมนุม ได้มีขึ้นในช่วงเวลา 21.30 น.ของวันที่ 17 พฤษภาคม โดยการเคลื่อนขบวนดังกล่าว ได้เกิดการปะทะกันระหว่างแถวหน้าของขบวนกับตำรวจที่บริเวณสะพานผ่านฟ้า และได้ลุกลามไปสู่เหตุการณ์รุนแรงในที่สุด

ทั้งนี้หากพิจารณาในส่วนของกิจกรรมการเคลื่อนไหวของสนนท. จะพบได้ว่า สนนท. ได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองมาตลอดตั้งแต่ก่อนที่จะมีการทำรัฐประหาร และภายหลังรัฐประหารนั้น สนนท. ก็ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเพื่อคัดค้านการสืบทอดอำนาจของ รสช. ดังเช่นที่ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล เลขาธิการสนนท. ในขณะนั้นได้กล่าวไว้ว่า

> ...เราเคลื่อนไหวเพื่อจะหยุดการสืบทอดอำนาจของเผด็จการ ก็เริ่มรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่ง โดยเรียกร้องให้ พล.อ. สุจินดา ลาออกและให้ทหารกลับเข้ากรมกอง แต่สุจินดายังยืนกรานไม่ลาออกตามข้อเรียกร้องของนักศึกษา ประชาชน ซ้ำยังบิดเบือนข้อเท็จจริงทางสื่อมวลชนโดยกล่าวหาประชาชนผู้มาชุมนุมว่า เป็นผู้ก่อความวุ่นวาย ประชาชนทั่วไปจึงไม่พอใจมากขึ้น และออกมาคัดค้านมากขึ้นเรื่อยๆ ... (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2535: 265)

การเคลื่อนไหวของสนนท. ในแต่ละครั้ง ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะคัดค้านและตอบโต้การทำรัฐประหารของ รสช. ซึ่งทาง สนนท. เห็นว่าการรัฐประหารของ รสช. ได้ส่งผลเสียต่อการเมืองดังนี้

1. ทำลายการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ส่งผลให้ประชาธิปไตยของไทยต้องถอยหลังกลับไป มีการแทรกแซงสถาบันทางการเมืองทั้งในส่วนของพรรคการเมืองและฝ่ายบริหาร โดยอาศัยช่องโหว่แห่งรัฐธรรมนูญ ทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยเป็นไปอย่างบิดเบี้ยว

2. ก่อให้เกิดภาวะชะงักงันและความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อระบบเศรษฐกิจ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยต้องถดถอยกว่าที่เคยเป็นมา การลงทุนทั้งจากต่างประเทศและภายในประเทศลดน้อยลงส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยเป็นผลมาจากความไม่ไว้วางใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วยการรัฐประหาร

3. องค์กรประชาชนต้องถูกขัดขวางและถูกทำลายลงทั้งในส่วนขององค์กรประชาชนในเมืองคือ สหภาพแรงงานซึ่งถูกยกเลิกจากการออกกฎหมายมา และส่วนขององค์กรประชาชนในท้องถิ่นภูมิภาค ก็ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ชี้ให้เห็นว่า คณะรสช. มิได้ให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาของประชาชนคนยากจนแต่อย่างใด

4. มุ่งสืบอำนาจอันไม่ชอบธรรมของคณะรสช. โดยอาศัยเงื่อนไขในรัฐธรรมนูญด้วยการคงอำนาจในการแต่งตั้งนายกฯ วุฒิสมาชิก และการให้อำนาจวุฒิสมาชิกสามารถควบคุมรัฐบาลได้ อันเป็นการนำไปสู่การปกครองในรูปแบบเผด็จการโดยวุฒิสภา

5. สร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่ดีในการใช้กำลังเข้าแก้ปัญหาของชาติ นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้แล้วก็ยังเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2)

เป้าหมายการเคลื่อนไหวของสนนท.ได้มีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ทางการเมือง จากการคัดค้านการรัฐประหารของรสช.มาเป็นการคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญฉบับรสช. และในท้ายที่สุดคือการให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการเคลื่อนไหวในช่วงที่เหตุการณ์ความรุนแรงได้เกิดขึ้น โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ทางสนนท.ได้มีข้อเรียกร้องที่สำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ

1. ให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้การเรียกร้องดังกล่าวมิได้เป็นการต่อต้านในเชิงตัวบุคคล แต่เนื่องจากพลเอกสุจินดา มิได้เข้าสู่ตำแหน่งตามวิถีทางประชาธิปไตย กลับอาศัยอำนาจนอกรัฐสภาเข้าทำการกดดันและแทรกแซงพรรคการเมือง เพื่อเป็นการพัฒนาหลักการแห่งประชาธิปไตยให้ก้าวหน้าไป สมควรอย่างยิ่งที่พลเอกสุจินดา ต้องลาออกจากตำแหน่ง

2. ให้ยุติการใช้ความรุนแรงต่อการแสดงพลังของกลุ่มประชาชน ซึ่งดำเนินไปด้วยวิถีทางที่สงบและสันติ ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรุนแรงจากทางรัฐบาลหรือโดยกองทัพ การกระทำดังกล่าวเป็นการลิดรอนสิทธิและเสรีภาพของประชาชน อันเป็นสิทธิได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน

3. ให้สื่อมวลชนนำเสนอข้อมูลข่าวสารทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายที่สนับสนุนหรือฝ่ายคัดค้านมิให้นายกฯ มาจากคนนอก และนอกจากนี้ สื่อมวลชนต้องมีจรรยาบรรณด้วยการเสนอเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา ไม่เสนอข่าวสารที่บิดเบือนความจริง ใส่ร้ายป้ายสีฝ่ายคัดค้านจนสร้างความเข้าใจผิดให้แก่ผู้รับข่าวสารที่มิได้สัมผัสกับข้อเท็จจริงอย่างใกล้ชิด (หจมธ.,(2) มธ. 18.4/2)

ภายหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงได้สงบลง สนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวต่อเนื่องมาเพื่อประณามผู้สั่งการที่มีส่วนต่อเหตุการณ์ความรุนแรงที่ได้เกิดขึ้น โดยทางสนนท.(หจมธ.,(2) มธ. 18.4/2) ได้ออกแถลงการณ์ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งว่า

...1. ขอประณามทรราชย์ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ที่เข่นฆ่าประชาชนผู้รักชาติ รักประชาธิปไตยอย่างโหดเหี้ยม เป็นอาชญากรตัวร้ายของแผ่นดิน จึงสมควรพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

2. ขอประณามและขอให้ดำเนินการสอบสวนบุคคลดังต่อไปนี้

2.1 พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้บัญชาการทหารอากาศ และผู้อำนวยการกองกำลังรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ

2.2 พล.อ. อิสระพงศ์ หนุนภักดี ในฐานะผู้บัญชาการทหารบก และผู้อำนวยการกองกำลังรักษาพระนคร

2.3 พล.ร.อ. วิเชษฐ์ การุณยวณิช ในฐานะผู้บัญชาการทหารเรือ

2.4 พล.อ.อ. อนันต์ กลินทะ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

บุคคลดังกล่าวข้างต้น สมรู้ร่วมคิดและดำเนินการมาตรการต่าง ๆ ในการเข่นฆ่านักศึกษาประชาชนผู้รักประชาธิปไตยอย่างโหดร้ายป่าเถื่อน นอกจากนี้ยังกระทำการบิดเบือนใส่ร้ายป้ายสีประชาชนอยู่ตลอดเวลาว่า เป็นผู้ก่อความวุ่นวายบ้าง เป็นผู้การจลาจลบ้าง ทั้ง ๆ ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ มีการสร้างสถานการณ์ ด้วยการรู้เห็นเป็นใจจากเหล่าสมุนทรราชย์ดังกล่าว...

อย่างไรก็ตามในวันที่ 28 พฤษภาคม ภายหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงไม่นานนัก ทาง พล.อ. อิสระพงศ์ หนุนภักดี ได้มีการเรียกประชุมผู้บังคับบัญชาหน่วยขึ้นตรงกองทัพบก โดยมีประเด็นสำคัญคือ ต้องการให้ทหารทุกคนได้ภาคภูมิใจในภารกิจที่ผ่านมาและประกาศจะรักษาผู้บังคับบัญชา รักษาเกียรติ ศักดิ์ศรีของกองทัพไว้ด้วยชีวิต จะไม่ให้ใครมาย่ำยีต่อไป ส่วนทาง พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ก็ได้ออกสารกองทัพอากาศว่า ในขณะนี้ได้มีความพยายามในการสร้างเงื่อนไขเพื่อเป็นการบ่อนทำลายสถาบันทหาร (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2)

จากความเคลื่อนไหวของฝ่ายทหารที่ได้กล่าวมานั้น ทำให้สนนท.ได้ออกมาตอบโต้ต่อความเคลื่อนไหวดังกล่าวของฝ่ายทหารโดยทางสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้ออกแถลงการณ์ซึ่งมีใจความว่า

...ทางสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) รู้สึกเสียใจต่อท่าทีอันแข็งกร้าวเช่นนี้เป็นอย่างยิ่ง “ภารกิจ” ที่ผ่านมาประชาชนจำนวนมาต้องตายจนบัดนี้ยังไม่ทราบจำนวนที่แน่ชัด สูญหายอีกกว่า 700 ชีวิต และบาดเจ็บอีกหลายร้อยคน เป็นข้อเท็จจริงที่

ยากจะปฏิเสธได้ว่า ปฏิบัติการครั้งนี้เป็นการกระทำที่รุนแรง ราวกับปราบปรามข้าศึกศัตรูของแผ่นดิน มิใช่การกระทำกับประชาชน จนทำให้ประชาชนโดยทั่วไปเกิดความรู้สึกไม่พอใจกับกองทัพที่ยากจะลบเลือนกันได้ในเวลาอันสั้น ท่าทีเช่นนี้จึงเป็นการแยกมิตรแยกศัตรูจนเหมือนกับว่ากองทัพกับประชาชนได้ยืนอยู่ตรงข้ามกัน

สิ่งที่เกิดขึ้นมิใช่ความผิดของกองทัพ และมิใช่ความผิดของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้ที่ต้องรับผิดชอบคือผู้บังคับบัญชาระดับสูงเท่านั้น ได้แก่ พล.อ.สุจินดา คราประยูร พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล พล.อ. อิสระพงศ์ หนุนภักดี พล.ท. ชัยณรงค์ หนุนภักดี พล.อ.อ. อนันต์ กลินทะ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาต่ำลงมาหากไม่ถูกคนเหล่านี้สั่งก็จะไม่ลงมือ ที่ผ่านมานิสิตนักศึกษาประชาชนจึงมิได้มีเจตนาจะลบหลู่ดูหมิ่นหรือย่ำยีศักดิ์ศรีของกองทัพแต่ประการใด...

นอกจากนี้การเคลื่อนไหวของสนนท.ภายหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงสงบลงแล้วนั้น ยังมีการเคลื่อนไหวที่น่าสนใจของสนนท. นั่นคือทางสนนท. ได้มีการนำช่อดอกไม้ไปมอบให้ พล.ร.ต.ประสาน จันทรรัศมี ผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ เพื่อแสดงความขอบคุณต่อทหารเรือ โดยสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้มีการแถลงข่าวเพื่อแสดงความขอบคุณซึ่งมีใจความว่า

...ทางนักศึกษามาเพื่อแสดงความขอบคุณในน้ำใจและความเข้าใจที่ทหารเรือมีให้แก่ประชาชนผู้ชุมนุมอย่างสันติซึ่งทางนักศึกษาหวังว่า ทหารหาญในหน่วยอื่น ๆ คงมีความปรารถนาดีต่อประชาชนเช่นเดียวกัน หากแต่ผู้มีอำนาจในกองทัพเพียงไม่กี่คนที่ทำลายกองทัพและศักดิ์ศรีของทหารหาญ ด้วยการสั่งให้ปราบปรามประชาชนผู้รักสันติและประชาธิปไตยจนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ เป็นพฤติกรรมของอาชญากรแผ่นดินมากกว่าผู้นำกองทัพ ซึ่งสาเหตุหนึ่งให้นำไปสู่การสังหารหมู่ประชาชนก็คือ การเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง เพื่อผลประโยชน์ของพวกพ้องและตนเองจนหน้ามืดตามัว ดังนั้น การที่ทหารเรือไม่ทำร้ายประชาชน จึงทำให้ประชาชนยังมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในทหารหาญในระดับหนึ่ง และหวังว่า ทหารเรือคงดำรงตนเป็นผู้คุ้มครองประเทศชาติและประชาชนต่อไป...

นอกจากนั้นทางสนนท.ได้ไปเยี่ยมทหารที่โรงพยาบาลพระมงกุฎ ซึ่งเป็นทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นการแสดงไมตรีจิตต่อทหารชั้นผู้น้อย ที่ต้อง

รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา โดยทางสนนท.เห็นว่าเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นผู้ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาคือ นายทหารระดับสูงเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ดังที่สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.4/2) ได้มีการแถลงข่าวในกรณีนี้ไว้ว่า

> ...เราเข้าใจว่าถ้าเหล่าทหารหาญเหล่านี้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและเที่ยงธรรม การปฏิบัติการที่รุนแรงก็คงเกิดได้ยากขึ้น หากแต่มีวินัยของทหารมาค้ำอยู่อีกทางหนึ่ง ซึ่งทำให้ทหารต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ผู้บังคับบัญชามอบหมายและสั่งการ โศกนาฏกรรมครั้งนี้จึงเกิดขึ้นจากเงื้อมือทรราชย์ 4-5 คน แล้วเหล่าทรราชย์กลับปิดหูปิดตาทหารหาญของชาติเช่นเดียวที่ทำกับประชาชนโดยทั่วไปจนทำให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างทหารหาญของชาติกับประชาชนผู้รักสันติจนเกิดโศกนาฏกรรมขึ้น…

แม้ว่า สนนท. จะมีความเคลื่อนไหวต่อเนื่องมาตลอดตั้งแต่ก่อนการทำรัฐประหารจนถึงช่วงหลังเหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 แต่กระนั้นก็ตาม คำอธิบายที่มีต่อเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 กลับมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับคนชั้นกลางเป็นอย่างมาก เช่น การเรียกชุมนุมในช่วงนั้นว่าเป็นม็อบมือถือ ซึ่งทำให้บทบาทของนักศึกษาอาจถูกมองข้ามไป อย่างไรก็ตามการอธิบายเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความน่าสนใจอยู่พอสมควร โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2535: 21) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...เมื่อคนชั้นกลางมองไปยังระบบสภาก็พบว่าตัวเองไม่มีทางจะเข้าไปร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองโดยผ่านสภาได้ มองไปยังอิทธิพลนอกสภาก็พบว่าตัวเองไม่มีทางจะไปต่อรองอะไรกับอิทธิพลเหล่านั้น เพื่อใช้ประโยชน์อิทธิพลเหล่านั้นในการตัดสินใจทางการเมืองของฝ่ายตัว “ประชาธิปไตย” ของไทยในทัศนะของคนชั้นกลางจึงเป็นประชาธิปไตยจอมปลอม เพราะไม่ได้ให้โอกาสทางการเมืองแก่ตนเท่าที่ควร (แม้ว่าโดยนโยบายแล้ว ทุกรัฐบาลที่ผ่านมาได้กำหนดนโยบายที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของคนชั้นกลางอยู่มาก) ฉะนั้น จึงไม่แปลกที่ความเคลื่อนไหวพฤษภา’35 เรียกร้องประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และไม่แปลกอะไรที่กองทัพและนักการเมืองเป็นที่น่ารังเกียจแก่คนชั้นกลางพอ ๆ กัน เพราะทั้งสองฝ่ายนี้แหละที่ทำให้ประชาธิปไตยไม่สมบูรณ์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม่เปิดโอกาสให้คนชั้นกลางได้ใช้ประโยชน์สถาบันการเมืองที่มีอยู่เท่าที่ควร ในขณะที่สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์,ขบวนการนักศึกษา,นักวิชาการ

เป็นพันธมิตรของคนชั้นกลาง เพราะในเวทีเหล่านี้นี่เองที่ทัศนะของคนชั้นกลางได้มีโอกาสแสดงออกแก่สังคมในวงกว้างได้มาเป็นเวลานานแล้ว...

ดังนั้นแล้ว จะเห็นได้ว่าบทบาทของการเคลื่อนไหวของสนนท. ที่มีมาตลอดโดยเฉพาะในช่วงก่อนเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 จึงเป็นเสมือนเวทีที่ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปได้มีโอกาสที่จะแสดงออกถึงความคิดเห็นทางการเมืองในขณะนั้น และการชุมนุมที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 จึงเป็นการแสดงเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชนที่ไม่ต้องการการสืบทอดอำนาจของรสช.และระบอบเผด็จการที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้นทุกขณะ

การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมือง

จากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้มีการกล่าวถึงบทบาทและท่าทีของนักศึกษาต่อเหตุการณ์ดังกล่าวโดยได้เปรียบเทียบกับเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งบทวิเคราะห์วิจารณ์ดังกล่าวปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ (2537: 2) โดยมีใจความว่า

...กล่าวในกรณีต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแล้ว นักศึกษาก็ได้เรียนรู้กลยุทธ์และปรับปรุงตัวเองได้รวดเร็วอย่างน่ายกย่อง ที่เห็นกันได้ชัดเจนก็คือ นักศึกษาไทยนั้นยิ่งผ่านการต่อสู้มาก็ยิ่งเป็นตัวของตัวเองสูง สามารถแก้ไขจุดอ่อนและสรุปบทเรียนได้อย่างยอดเยี่ยม ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงคุณภาพในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย 2 ครั้งใหญ่ ๆ ในกรณี 14 ตุลานั้น นักศึกษายังไม่สันทัดจัดเจนด้านกำหนดท่าทีของตัวเองท่ามกลางกลุ่มพลังอื่น ๆ ภายหลังจากที่ดีรับชัยชนะแล้ว จึงเป็นเหตุให้นักศึกษาถูกบดขยี้อย่างรวดเร็ว แต่ในคราวพฤษภาทมิฬนั้นนักศึกษาได้สกัดตัวเองออกจากกลุ่มอื่น ๆ ที่สำคัญอย่างน้อยสองกลุ่มคือ นักการเมืองและนักวิชาการ กล่าวคือ นักศึกษาซึ่งหมายถึงองค์กรบริหารของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ไม่ยอมรับใช้นักการเมืองและนักวิชาการอีกต่อไปหลังจากที่ได้รับประชาธิปไตยมาแล้ว นี่คือการแก้ไขจุดอ่อนที่น่าชมเชย ยกเว้นแต่กลุ่มจัดตั้งของนักศึกษาในคราบนักการเมืองเท่านั้นที่ยังดันทุรังรับใช้นักการเมืองและนักวิชาการมั่วสุมการเมืองบางกลุ่ม

การแยกตัวออกมาและกำหนดท่าทีขององค์กรนักศึกษาหลังกรณีพฤษภาคมนี้ ได้ปล่อยให้ระบอบประชาธิปไตยได้เดินทางไปตามวิถีของมัน นักศึกษาก็ไม่ตกเป็นเหยื่อการเมืองเหมือนในอดีต...

แม้ว่าบทวิเคราะห์วิจารณ์ดังกล่าวข้างต้นจะแสดงออกถึงความชื่นชมต่อบทบาทและท่าทีของนักศึกษา ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นได้ผ่านพ้นไป แต่ในขณะเดียวกัน การกล่าวถึงพลังของขบวนการนักศึกษาหรือความตื่นตัวของนักศึกษากลับมาความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงดังเช่นที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน (2537:13) ซึ่งมีความว่า

> ...หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬแทนที่เหตุการณ์การเมืองที่สำคัญเช่นนี้จะสามารถกระตุ้นเร่งเร้าการตื่นตัวทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา แต่ปรากฏว่าหลังเหตุการณ์ ความเงียบงันกลับคืบคลานเข้าสู่รั้วมหาวิทยาลัยเช่นเคย
>
> ปัญหาเหล่านี้มิใช่เกิดขึ้นกับกิจกรรมประเภทการเมืองเท่านั้น แม้แต่กิจกรรมที่เปิดกว้างอย่างกีฬา ศิลปวัฒนธรรม วิชาการ หรือบำเพ็ญประโยชน์ของมหาวิทยาลัยต่างๆ ในปัจจุบัน ก็ตกอยู่ในสภาพเงียบเหงามิแตกต่างกัน
>
> คนหนุ่มสาว นิสิตนักศึกษาทุกวันนี้ ไม่ได้อยู่ในห้องเรียน และไม่ได้อยู่บนตึกกิจกรรม พวกเขาเดินรับไอเย็นตามศูนย์การค้าที่ผุดขึ้นมากมายราวกับดอกเห็ด...

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงเหตุการณ์ทางการเมืองแล้วนั้น ภายหลังจากที่พล.อ. สุจินดา คราประยูร ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ก่อให้เกิดกระแสการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองที่ส่งผลต่อกระบวนการทางการเมืองในช่วงเวลาต่อมา แต่ทั้งนี้ ภายหลังจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535 ปรากฏว่าไม่มีพรรคการเมืองใดที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาด้วยจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มากเพียงพอจะจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวได้ ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลต้องวางอยู่บนความประนีประนอมระหว่างพรรคมากกว่าความตั้งใจปฏิรูปการเมือง (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 124)

ในเวลาต่อมา รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย โดยคำสั่งของนายมารุต บุนนาค ประธานรัฐสภา ได้แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.)ขึ้นเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2537ได้กำหนดกรอบความคิดหลักในการเรียบเรียงบทบัญญัติร่างรัฐธรรมนูญ ตามแนวรัฐธรรมนูญนิยม (constitutionalism) ขึ้นมา โดยมีนายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธาน ตัวคณะกรรมการได้นำเสนอผลงานการวิจัยของนักวิชาการกฎหมายมหาชนเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขรัฐธรรมนูญและกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญไว้ 3 ด้านหลัก ๆ คือ

ด้านแรก เรื่องสิทธิเสรีภาพในระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งครอบคลุมถึงรูปแบบการจำกัดสิทธิที่รัฐธรรมนูญให้ไว้อย่างเหมาะสม ศาลรัฐธรรมนูญและวิธีการพิจารณาคดี ระบบตรวจสอบทุจริตนักการเมือง องค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ และระบบการควบคุมตรวจสอบรัฐบาลทางการเมืองอย่างเหมาะสม

ด้านที่สองคือ เรื่องพรรคการเมือง ระบบการเลือกตั้ง และระบบการบริหารของสภาทั้งหลาย อันประกอบด้วยระบบการเลือกตั้งที่ลดการซื้อเสียงและให้โอกาสคนที่สมัครเข้ารับการเลือกตั้ง องค์กรควบคุมการเลือกตั้งที่เป็นธรรม การจัดโครงสร้างพรรคการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ระบบการบริหารหน่วยธุรการของรัฐสภาที่เป็นอิสระ สุดท้ายคือ รูปแบบองค์กรที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ด้านที่สาม ได้แก่ เรื่องการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญและกระบวนการนิติบัญญัติ อันได้แก่รูปแบบและวิธีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ระบบการออกเสียงแสดงประชามติ ระบบการตราพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ระบบการเสนอและพิจารณาร่างกฎหมายการเงิน และระบบการปรับปรุงประสิทธิภาพของคณะกรรมาธิการ (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 125)

ในส่วนของสนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมือง โดยการเคลื่อนไหวในประเด็นผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งทางสนนท.เห็นว่าควรให้ผู้ที่มีอายุ 18 ปี มีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง ซึ่งทางสนนท. ได้มีการยื่นหนังสือเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อคณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้คงไว้ซึ่งเนื้อหาเดิมในร่างรัฐธรรมนูญที่รัฐสภาได้รับหลักการในวาระที่ 1 นั่นคือให้ผู้มีอายุ 18 ปีมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง โดยทางสนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.3/4) ได้ให้เหตุผลว่า

> ...ในประเด็นดังกล่าว สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เห็นว่าเป็นประเด็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในอันที่จะขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองแก่ผู้มีอายุ 18 ปี ทำให้เพิ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้งมากกว่า 2 ล้าน 3 แสนคน และที่สำคัญ ประเด็นนี้เป็นประเด็น 1 ใน 25 ประเด็น ที่พรรคการเมืองทั้ง 10 พรรคได้มีข้อตกลงร่วมกันไว้แล้ว และอยู่ใน 8 ประเด็นแรกที่ได้มีการจัดทำร่างไว้แล้วด้วย....

อย่างไรก็ตาม การผลักดันแก้ไขรัฐธรรมนูญและปฏิรูปการเมือง ยังคงมีอุปสรรคที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเสถียรภาพของรัฐบาลซึ่งเป็นรัฐบาลหลายพรรค จึงทำให้เกิดการแย่งชิงตำแหน่งในรัฐบาล และในเดือนตุลาคม พ.ศ.2537 ได้มีการปรับคณะรัฐมนตรี ทาง สนนท. จึงได้มีการเคลื่อนไหวเพราะเห็นว่าสภาพทางการเมืองในขณะนั้นซึ่งมีการแย่งชิงตำแหน่งในรัฐบาล ได้ทำให้ความสำคัญของการแก้ไขรัฐธรรมนูญถูกละเลยความสำคัญไป ดังเช่นที่สนนท. (หจมธ.,(2) 18.4/1) ได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

> ...สนนท.ทวงสัญญาต่อรัฐบาล ให้แสดงท่าทีที่ชัดเจนต่อการแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะใน 2 ประเด็นสำคัญที่รัฐบาลเคยผลักดัน คือ การขยายสิทธิเลือกตั้งแก่ผู้มีอายุ 18 ปี และการลดจำนวนวุฒิสภาเหลือ 120 คน ว่าบัดนี้รัฐบาลยังคงจริงจังจริงใจในการผลักดันอยู่หรือไม่
>
> สนนท.ตั้งข้อสังเกตว่า หรือการครบรอบ 2 ปีของรัฐบาล รัฐบาลคิดแต่การสับเปลี่ยนเก้าอี้ เหมือนเป็นสมบัติผลัดกันชม นักศึกษายังไม่เห็นว่าการปรับคณะรัฐมนตรีครั้งนี้ประชาชนจะได้ประโยชน์อะไร ซ้ำร้ายยังเป็นการละเลยการแก้ไขรัฐธรรมนูญอีกด้วย...

ทั้งนี้ในวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2537 สนนท.พร้อมด้วยองค์กรนักศึกษาอื่น ๆ ได้มีการยื่นหนังสือเรียกร้องถึงหัวหน้าพรรคการเมืองโดยผ่านประธานรัฐสภา เพื่อแสดงความเห็นต่อการแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยเนื้อหาสำคัญของหนังสือเรียกร้องดังกล่าวนั้น ได้มีระบุอยู่ในใบแถลงข่าวของสนนท.(หจมธ.,(2) 18.4/1) ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญดังนี้

1. ให้พรรคการเมืองยึดถือเนื้อหาของการแก้ไขรัฐธรรมนูญ 25 ประเด็น ตามข้อตกลงร่วม 10 พรรคการเมือง ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2537 ที่พรรคการเมืองทั้งหลายได้มีต่อกันต่อหน้าท่านประธานรัฐสภา เพราะถือเป็นสัญญาประชาคมที่ต้องยึดถือ

2. นักศึกษาเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งในการแก้ไข 3 ประเด็นสำคัญ คือ
   1) การขยายสิทธิเลือกตั้งแก่ผู้มีอายุ 18 ปี
   2) การลดจำนวนวุฒิสมาชิกเหลือ 120 คน
   3) การแบ่งเขตเลือกตั้งแบบเขตละ 1 คน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นแรกนักศึกษาจะผลักดันอย่างถึงที่สุด

3. ให้สส.ทุกคนตระหนักในความรับผิดชอบต่อภารกิจการแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยเคารพประชาชนที่เลือกตนเองเข้ามาเป็นผู้แทนเป็นสำคัญ มิใช่อ้างแต่มติพรรค มิเช่นนั้นแล้วการอภิปรายในสภา จะไม่มีความหมายอันใด เพราะทุกอย่างถูกกำหนดล่วงหน้ามาแล้วโดยมติพรรค ดังนั้นจึงขอให้สส. แสดงท่าทีผลักดันอย่างจริงจัง มิใช่พูดเพื่อหาเสียงเท่านั้น

เมื่อการพิจารณาแก้ไขรัฐธรรมนูญในวาระที่ 2 ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2537 ได้ผ่านพ้นไปแล้วนั้น สนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงความคิดเห็นต่อการแก้ไขรัฐธรรมนูญใน 3 ประเด็นที่สนนท.ได้มีการรณรงค์ผลักดัน โดยในเบื้องต้นได้มีการขอบคุณต่อที่ประชุมรัฐสภาที่ได้ขยายสิทธิเลือกตั้งแก่เยาวชนที่อายุ 18 ปีขึ้นไป

นอกจากนี้ยังได้แสดงความคิดเห็นต่อกรณีการลดจำนวนวุฒิสมาชิกให้เหลือ 120 คน ซึ่งได้ผ่านการพิจารณาในวาระที่ 2 โดยสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/1) ได้แสดงความเห็นไว้ดังนี้

> ...ต่อประเด็นการลดจำนวนวุฒิสมาชิก มติที่ประชุมให้วุฒิสมาชิกมีจำนวน 2 ใน 3 ของจำนวนสส. นักศึกษาเห็นว่าจำนวนวุฒิสมาชิกดังกล่าวเป็นเพียงการได้ตัวเลขใหม่เท่านั้น แต่ไม่มีความหมายต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด อีกทั้งยังเป็นการหมกเม็ดอีกด้วย เนื่องจากต่อไปเมื่อมีการแก้ไขให้จำนวนสส.เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากรแล้ว จำนวนวุฒิสมาชิกก็จะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ซึ่งที่แท้จริงแล้ว จำนวนวุฒิสมาชิกไม่จำเป็นต้องผูกไว้กับจำนวนสส. เพราะมีที่มาและอำนาจต่างกัน...

ในขณะที่ประเด็นการเลือกตั้งแบบเขตละหนึ่งคน ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สนนท.ให้ความสนใจนั้น ทางสนนท.ได้แสดงความเห็นว่าเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจน้อยมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่กระทบกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และการพัฒนาระบบการเลือกตั้งจะเกิดขึ้นยากมาก ตราบใดที่การแก้ไขรัฐธรรมนูญยังมีอำนาจสิทธิ์ขาดอยู่ที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น (หจมธ., (2) มธ.18.4/1)

อย่างไรก็ตามในการแก้ไขรัฐธรรมนูญในช่วงนั้น ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกกรณีหนึ่งนั้นคือ การแก้ไขรัฐธรรมนูญในมาตรา 198 และ 199 ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับกับการกระจายอำนาจและมีการเคลื่อนไหวของสมาคมกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขัดขวางการแก้ไขรัฐธรรมนูญใน

มาตราดังกล่าว ทางสนนท.จึงได้มีการเคลื่อนไหวในกรณีดังกล่าวนี้ด้วย โดยทางสนนท.พยายามชี้แจงในข้อเท็จจริงให้กับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน โดยมีข้อชี้แจงดังนี้

ประการแรก หากกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นห่วงว่าฐานะความเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านจะได้รับผลกระทำจากการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 198 และ 199 โดยหยิบยกเหตุผลว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นสถาบันคู่บ้านคู่เมืองมาแต่รัชกาลที่ 5 นั้น โดยข้อเท็จจริงแล้วกำนันและผู้ใหญ่บ้านมิได้รับผลกระทบแต่อย่างใด หากแต่ยังคงเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในการปกครองส่วนท้องที่เช่นเดิม

ประการที่สอง หากกำนันและผู้ใหญ่บ้านต้องการผลักดันตนเองให้เข้าไปเป็นสมาชิกในองค์การบริหารส่วนตำบลโดยตำแหน่ง โดยยกว่าตนเองนั้นก็มาจากการเลือกตั้งเช่นเดียวกัน อันที่จริงถึงแม้กำนันและผู้ใหญ่บ้านจะมาจากการเลือกตั้งก็ตามแต่ทว่าประชาชนไม่ได้เลือกให้เข้ามาเป็นสมาชิกอบ.ต.แต่อย่างใด ประชาชนนั้นเลือกกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ให้เข้าไปเป็นแขนขาของผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ ทำหน้าที่ประสานงานกับรัฐ แต่อบ.ต.เป็นการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งขึ้นใหม่ ผู้ใดจะมาเป็นสมาชิกย่อมต้องผ่านการเลือกตั้งโดยเสมอภาคกัน การอ้างเหตุผลเพื่ออภิสิทธิ์แก่ตนเองย่อมไม่ชอบด้วยเหตุผล (หจมธ.,(2) มธ.18.4/1)

นอกจากนั้นแล้วนายบุญเลิศ วิเศษปรีชา เลขาธิการสนนท. ได้เขียนบทความส่งไปยังสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเป็นการเคลื่อนไหวและแสดงความคิดเห็นอีกทางหนึ่ง โดยในบทความดังกล่าวมีใจความสำคัญที่ควรกล่าวถึงดังนี้

> ...ประเด็นสำคัญ ที่อยากจะชี้ก็คือ การสวมหมวกสองใบพร้อมกันจะทำให้ฐานะของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ตามการปกครองท้องที่ ที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชาของนายอำเภอจะสูญเสียความเป็นอิสระในการบริหารงาน เมื่อเข้าไปอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบล จะเกิดความขัดแย้ง จากการที่ต้องฟังคำสั่งจากนายอำเภอ
>
> แล้วการที่ไม่สามารถบริหารท้องถิ่นได้อย่างอิสระ โดยปราศจากการแทรกแซงของกรรมการปกครอง นี้เอง ที่จะทำให้การบริหารส่วนท้องถิ่นไม่บรรลุเป้าหมาย และเป็นเหตุผลให้กรมการปกครองอ้างอยู่เสมอว่าการปกครองท้องถิ่นล้มเหลว แท้ที่จริงแล้วการปกครองท้องถิ่นนั้นไม่เข้มแข็งก็เพราะ กรมการปกครองไม่เคยให้ประชาชนเรียนรู้ที่จะปกครองตนเองเสียมากกว่า ... (หจมธ., (2) 18.4/3)

สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องการกระจายอำนาจในรัฐธรรมนูญมาตรา 198 , 199 นั่นคือ ท่าทีของสนนท.ซึ่งได้แสดงท่าทีที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวต่อกลุ่มกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้น สนนท.จะมีท่าทีที่มีความประนีประนอม มีความพยายามที่จะชี้แจงเหตุผลในการเคลื่อนไหวของตน ซึ่งมีมุมมองที่ตรงข้ามกับกลุ่มกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ดังที่เห็นได้จากข้อชี้แจงข้อเท็จจริงที่ได้ยกอ้างมาในตอนต้น

แต่ในขณะเดียวกันเมื่อสนนท.เคลื่อนไหวในประเด็นดังกล่าวนี้ต่อกระทรวงมหาดไทย ท่าทีในการเคลื่อนไหวกลับแตกต่างไปดังจะเห็นได้จากการแถลงข่าวเพื่อตอบโต้กรณีดังกล่าวนี้ต่อกระทรวงมหาดไทย โดยสนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.4/3) ได้ชี้แจงเหตุผลซึ่งมีใจความดังนี้

...ต่อกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

1. การอ้างว่าเงื่อนไขของสังคมในปัจจุบัน ยังไม่สอดคล้องกับการที่จะจัดให้มีการเลือกตั้งทุกระดับนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของราชการกรมการปกครอง ทางสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เห็นว่าเป็นพวกไดโนเสาร์เต่าล้านปี

2. การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นอยู่ มิใช่เป็นการปกครองส่วนท้องถิ่นที่แท้จริง เพราะว่าการมีข้าราชการของกรมการปกครอง ไปเป็นผู้บริหาร มีตำแหน่ง ถือว่าเป็นการแทรกแซงการปกครองส่วนท้องถิ่น จึงจำเป็นที่จะต้องแก้ไขให้เป็น การปกครองของประชาชนอย่างแท้จริง

ดังนั้นแล้วการเคลื่อนไหวของกรมการปกครอง จึงเป็นการเคลื่อนไหวของผู้เสียผลประโยชน์ หวงอำนาจ หาได้มีความจริงใจไม่

3. การอ้างว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่มีมาแต่รัชการที่ 5 ถือได้ว่าเป็นการอ้างเหตุผลแบบ “เอาสีข้างเข้าถู” เพราะว่าการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งใด ๆ ให้สอดคล้องกับยุคสมัยถือว่าเป็นเรื่องปกติ ทั้งนี้กระทรวงมหาดไทยเองก็เคยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เช่น การยกเลิกรูปแบบมณฑลที่มีมาแต่เดิมก็เป็นการกระทำของกระทรวงมหาดไทย...

นอกจากนั้นแล้วทางสนนท.ยังได้ตอบโต้ต่อ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ซึ่งสนนท.เห็นว่าการกระทำของพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ที่ได้พยายามอ้างถึงผลกระทบที่จะเกิดกับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นเพียงการรักษาฐานสียงของตนไว้โดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์ต่อประชาชนแต่อย่างใด (หจมธ.,(2) มธ.18.4/3) และด้วยเรื่องของการ

แก้ไขรัฐธรรมนูญในมาตรา 198 และ 199 ได้เป็นเหตุผลที่ทำให้พล.อ.ชวลิต ได้ขอลาออกจากการร่วมรัฐบาลในเวลาต่อมา

ในช่วงครึ่งปีแรกของปีพ.ศ.2538 รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองจนถึงขั้นยุบสภาผู้แทนราษฎรในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 โดยปัญหาดังกล่าวนั้นคือปัญหาจากกรณีการออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก.4-01 ซึ่งทางสนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวในกรณีปัญหาดังกล่าว โดยบทบาทที่สนนท.พยายามแสดงออกต่อกรณีปัญหาดังกล่าวนี้ คือความพยายามที่จะผลักดันให้มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงต่อกรณีดังกล่าว ดังที่ใจความท่อนหนึ่งในใบแถลงข่าวในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2538 ของสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/4) ได้ระบุไว้ว่า

> ..รัฐบาลต้องเปิดเผยรายชื่อผู้ได้รับส.ป.ก.4-01ทั้งหมดเพื่อความโปร่งใสต่อคำครหาที่ว่าผู้ที่ได้รับส.ป.ก.4-01 เป็นพวกพ้องของนักการเมือง ในส่วนของการเพิกถอนผู้ขาดคุณสมบัตินั้น ถ้ารัฐบาลมีความจริงใจต้องนำคำวินิจฉัยคณะกรรมการกฤษฎีกา เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เพื่อที่จะออกเป็นแนวนโยบายที่ชัดเจนของรัฐบาลต่อไปเพื่อให้ฝ่ายปฏิบัติมีความมั่นใจในการทำงานมิเช่นนั้นแล้ว ภาพของการเป็นผู้กำหนดแนวนโยบายของรัฐบาลก็หาต่างกับวิธีการทำงานของข้าราชการประจำไม่...

จากกรณีปัญหาการออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก.4-01 ได้ทำให้นายชวน หลีกภัย ตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎร และได้มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2539 ทั้งนี้ทางสนนท. (หจมธ.,(2) มธ.18.4/4) ได้แสดงความคิดเห็นต่อการยุบสภาผู้แทนราษฎรในครั้งนั้นไว้ว่า

> ...เรื่องเหตุผลในการยุบสภาที่ผ่านมาที่มีข้อถกเถียงกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า เป็นเรื่องของความชอบธรรมทางการเมือง หรือว่าเป็นเรื่องของความวุ่นวายทางการเมืองอันเกิดจากปัญหาส.ป.ก.4-01 ทางสนนท. ยังยืนยันมาตลอดว่าปัญหาเรื่องส.ป.ก.4-01 นั้นเป็นเรื่องของการที่รัฐบาลทำผิดกฎหมายและไม่ได้มีการแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น ซ้ำยังกลับตะแบงเรื่องอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับการอภิปรายของฝ่ายค้านนั้นทางรัฐบาลก็ไม่สามารถตอบคำถามของฝ่ายค้านได้ ดังนั้นเหตุผลของการที่รัฐบาลจะต้องยุบสภานั้น หาใช่เป็นเรื่องของความวุ่นวายทางการเมืองดังที่นายกรัฐมนตรีกล่าวหาไม่ การที่ทาง

นายกรัฐมนตรีกล่าวเช่นนั้นก็เป็นเพียงพฤติกรรมของ “ผู้ร้ายปากแข็ง” ที่ไม่ยอมรับผิดชอบ รวมทั้งโยนความผิดพลาดไปให้แก่ผู้อื่น หาใช่พฤติกรรมของนักการเมืองที่ดีไม่...

ทั้งนี้ในช่วงเวลาก่อนจะมีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 2 กรกฎาคม ทางสนนท.ได้มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อให้การเลือกตั้งดังกล่าวเป็นไปโดยความสุจริตและยุติธรรม โดยเฉพาะการเฝ้าติดตามบทบาทท่าทีของคณะกรรมการจัดการเลือกตั้งซึ่งดำเนินการโดยกระทรวงมหาดไทยภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งสนนท.เห็นว่ามีพฤติกรรมของคณะกรรมการจัดการเลือกตั้งที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างพรรคการเมือง ดังที่สนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.4/4) ได้แสดงความเห็นไว้ 3 ประการดังนี้

1. การที่คณะกรรมการจัดการเลือกตั้ง ไม่ยอมที่จะเปิดเผยการแบ่งเขตการเลือกตั้ง ซึ่งจะมีผลต่อการสมัครรับเลือกตั้ง และมีทีท่าในการถ่วงเวลาการประกาศออกไปจนถึงที่สุดนั้น พฤติกรรมของคณะกรรมการจัดการเลือกตั้ง ซึ่งดำเนินการโดยกระทรวงมหาดไทย ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น สนนท.มีความเห็นว่าได้ประพฤติตัวเป็น “มาเฟีย” ในการจัดการเลือกตั้งเพราะว่าการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ในพรรคพวกตัวเองทั้งพรรคประชาธิปัตย์ที่ควบคุมกระทรวงมหาดไทยและพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ด้วยซึ่งจะปฏิเสธไม่ได้และทางสนนท.ขอเรียกร้องต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยว่าถ้ามีความกล้าหาญเพียงพอก็ขอให้เปิดเผยการแบ่งเขตการเลือกตั้งโดยเร่งด่วน

2. ทาง สนนท. มีความเห็นต่อคณะกรรมการจัดการเลือกตั้งที่อยู่ภายใต้กระทรวงมหาดไทย ว่าไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะว่ากระทรวงมหาดไทยยังอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีส่วนได้เสียในการเลือกตั้ง และการที่โครงสร้างทางการเลือกตั้งยังเป็นอยู่ในขณะนี้ไม่ว่านักการเมืองพรรคไหนที่เข้ามาคุมการเลือกต้องนั้นก็ต้องมีพฤติกรรมเยี่ยงนี้ ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากรัฐบาลชุดที่ผ่านมามิได้เอาใจใส่เพราะยังเห็นผลประโยชน์ของพรรคพวกตัวเองมากว่าส่วนรวม

3. คำกล่าวอ้างของนักการเมืองโดยเฉพาะพรรคร่วมรัฐบาลที่ว่าการยุบสภานั้นเป็นการคืนอำนาจให้ประชาชนตัดสินนั้นจึงมิได้เป็นความจริงแต่อย่างใด เพราะว่าโครงสร้างทางการเมืองแม้กระทั่งคณะกรรมการจัดการเลือกตั้งก็มิได้มีการแก้ไข การเลือกตั้งที่จะมีถึงก็คงเป็นเพียงการฟอกตัวทางการเมืองของนักการเมืองเท่านั้นเอง (หจมธ.,(2) มธ.18.4/4)

ทั้งนี้พฤติกรรมหนึ่งที่สนนท. เห็นว่าเป็นการก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมในการเลือกตั้ง นั่นคือพฤติกรรมของ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ที่ได้ใช้อำนาจของตนในการโยกย้ายหน่วยเลือกตั้งคลองเตยไปอยู่ในเขต 6 เพื่อให้มีจำนวน ส.ส. ได้ 3 คน แทนที่จะอยู่ในเขต 5 ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ ทางสนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวโดยเรียกร้องต่อประธานกรรมการองค์กรกลางการเลือกตั้งเพื่อให้มีการตรวจสอบพฤติกรรมของ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ที่อาศัยความได้เปรียบที่ควบคุมกลไกการเลือกตั้ง(หจมธ., (2) มธ.18.4/4)

นอกจากการเคลื่อนไหวเพื่อติดตามและตรวจสอบการจัดการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นแล้วนั้น ทางสนนท.ยังได้จัดการประชุมองค์กรนิสิตนักศึกษาทั่วประเทศ ในระหว่างวันที่ 2-4 มิถุนายน ซึ่งจากการจัดประชุมในครั้งนี้ ทางสนนท.(หจมธ.,(2) มธ.18.5/8) ได้ข้อสรุปจากที่ประชุมดังนี้

> ...ที่ประชุมสรุปว่า ในแต่ละสถาบันการศึกษาควรจะจัดกิจกรรมรณรงค์ให้เยาวชนอายุ 18 ปี ได้มาใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ส.ส. เพื่อสร้างกระแสความตื่นตัวทางการเมือง และกระตุ้นจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนั้นในวงสัมมนายังได้มีการแลกเปลี่ยนว่าเยาวชนอายุ 18 ปี ต้องการจะได้อะไรจากการเลือกตั้งครั้งนี้ ซึ่งส่วนใหญ่มีความเห็นร่วมกันว่า ในระบบการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเราไม่สามารถสรรหานักการเมืองที่เป็นความหวังของประชาชนได้ เพราะพรรคการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่มีอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นพรรคที่จัดตั้งขึ้นมาโดยกลุ่มผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยที่มีโอกาสทางสังคม และกฎหมายเลือกตั้งก็ไม่สามารถทำให้คนดีที่ต้องการเข้ามารับใช้ประชาชนได้เข้ามาสู่ในระบบได้อย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตามในวงสัมมนาก็ยังหวังว่าพลังของเยาวชนอายุ 18 ปี ฐานประชาธิปไตยที่ขยายออกไป จะมีส่วนร่วมในการผลักดันให้การเมืองไทยพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง...

นอกจากนั้นแล้ว จากการประชุมดังกล่าว สนนท.ยังได้แสดงท่าทีต่อการย้ายพรรคของอดีตส.ส. ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งทางสนนท.(หจมธ., (2) มธ.18.4/4) ได้กล่าวถึงการย้ายพรรคของอดีตส.ส. ในช่วงนั้นว่า

> ...เป็นความล้มเหลวของระบบพรรคการเมืองไทย เพราะการรวมตัวกันในการทำกิจกรรมทางการเมืองของสมาชิกในพรรค แท้ที่จริงแล้วมิได้เกิดจากการมีอุดมการณ์ทางการเมือง

> ในการรับใช้สังคมร่วมกัน แต่เกิดจากความมุ่งหมายในผลประโยชน์เฉพาะบุคคลที่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งมีความสอดคล้องกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปแต่ละคนก็แยกย้ายกันไปแล้วแต่ผลประโยชน์ใหม่ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามิได้มีความมุ่งหมายที่จะเป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริงเลย อดีต ส.ส. เหล่านี้ล้วนแต่เป็นนักเลือกตั้งที่มีอาชีพในการลงสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อให้ได้ผลประโยชน์สำหรับตนเองเท่านั้น...

อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญประการหนึ่งจากการประชุมองค์กรนิสิตนักศึกษาทั่วประเทศที่ได้จัดขึ้นมานั้น การที่องค์กรนักศึกษาต่าง ๆ ได้มีมติร่วมกันในเรื่องการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะการปรับโครงสร้างทางการเมืองเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ได้มากขึ้น ซึ่งที่ประชุมนักศึกษาได้มีความเห็นว่าควรผลักดันให้มีการไต่สวนสาธารณะ , ศาลปกครอง ,พรบ. ข้อมูลข่าวสาร และการตรวจสอบผู้บริหารระดับสูง ทั้งนี้จากมติของที่ประชุมนักศึกษาได้ทำให้ สนนท.มีการเคลื่อนไหวต่อพรรคการเมืองต่าง ๆ ในช่วงก่อนการเลือกตั้ง เพื่อให้พรรคการเมืองต่าง ๆ ได้นำเสนอนโยบายการปฏิรูปการเมืองต่อประชาชน ดังที่ สนนท.(หจมธ., (2) มธ.18.4/4) ได้มีการแถลงถึงข้อเรียกร้องไว้ว่า

> ...สำหรับข้อเรียกร้องทางการเมืองของ สนนท. ที่จะให้นักการเมืองได้นำเสนอต่อประชาชนคือ นโยบายการปฏิรูปการเมือง ซึ่งถ้าพรรคการเมืองไหนที่มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องดังกล่าว สนนท. ขอให้พรรคการเมืองเหล่านั้นได้แสดงจุดยืนที่ชัดเจนออกมาว่าจะทำอะไรบ้าง เมื่อไหร่ และอย่างไร รวมทั้งเงื่อนไขของการเข้าร่วมรัฐบาลด้วย เพราะว่าจะได้ไม่เกิดปัญหาดังเช่นรัฐบาลชุดที่ผ่านมา และเป็นการเปิดมิติใหม่ทางการเมืองไทยด้วย...

ภายหลังจากการเลือกตั้งในวันที่ 2 กรกฎาคม ได้ผ่านพ้นไป พรรคชาติไทยที่มีนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นหัวหน้าพรรคได้รับเลือกเป็นพรรคที่มีคะแนนเสียงข้างมากจึงได้จัดตั้งรัฐบาลขึ้น ทั้งนี้ในช่วงของการหาเสียงก่อนการเลือกตั้ง พรรคชาติไทยเป็นพรรคประกาศนโยบายด้านการปฏิรูปการเมืองในช่วงของการหาเสียงว่าจะปฏิรูปการเมืองโดยการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ตามแนวทางคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คปพ.) เพื่อให้เกิดการแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ (หจมธ.,(2) มธ.18.4/4)

ดังนั้นจึงได้มีการตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการเมือง (คปก.) ขึ้นเพื่อการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชนในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง โดยมีนายชุมพล ศิลปอาชา เป็นประธาน การแก้ไขที่สำคัญนั้นคือการแก้ร่างเดิมที่คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยเสนอไว้ในมาตรา 211 ซึ่งไม่ยอมให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาเข้ามามีส่วนร่วมในการยกร่างรัฐธรรมนูญ ดังนั้นคณะกรรมการปฏิรูปการเมืองจึงได้เสนอให้ทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาส่งตัวแทนเข้ามาร่วมกับตัวแทนซึ่งได้รับการคัดเลือกหรือเลือกตั้งจากประชาชนทุกสาขาอาชีพ และจากหลายท้องถิ่น ตลอดทั้งนักวิชาการเข้ามาเป็น “คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ” ในที่สุดได้มีการตั้ง“คณะกรรมาธิการวิสามัญร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ม.211” โดยมี ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นประธาน (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 126-127)

ทางด้านสนนท.ซึ่งมีการเคลื่อนไหวและติดตามประเด็นดังกล่าวมาตลอดนั้น ได้มีการแสดงท่าทีต่อประเด็นดังกล่าว ดังที่มีปรากฏในใบแถลงข่าวในวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2538 ของสนนท.(หจมธ., (2) มธ.18.4/4) ซึ่งมีใจความว่า

> ...ทางสนนท.สนับสุนนการปฏิรูปการเมือง ตามแนวทางคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คปพ.) โดยการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 เพื่อที่จะตั้งคณะกรรมการพิเศษยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งชาติ เพื่อที่จะปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้ทั้งระบบ โดยมิให้ผู้มีส่วนได้เสียทางการเมือง เช่น สส.หรือวุฒิสมาชิกเข้าร่วม และการปฏิรูปทางการเมืองมิใช่การยกเพียงบางประเด็นที่จะเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนเป็นที่ตั้ง แล้วมาอ้างว่าเป็นการปฏิรูปการเมือง เพราะว่าบทเรียนของการแก้ไขรัฐธรรมนูญในบางมาตราในอดีตที่ผ่านมาได้เป็นบทเรียนแล้วว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง...

ทั้งนี้ในร่างรัฐธรรมนูญ 211นี้เองทำให้เกิดการปะทะความคิดกันระหว่างรัฐบาลกับทางฝ่ายนักวิชาการในเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ขณะที่คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาเข้ามาร่วมด้วยนั้น ทางคณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฯ กลับไม่ต้องการ เพราะเกรงการครอบงำจากรัฐบาล จึงเสนอให้มีการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้น

การปะทะกันทางความคิดแสดงออกในรูปแบบของการปะทะคารมทั้งในและนอกสภา ผ่านหน้าหนังสือพิมพ์และการอภิปรายตามสถานที่ต่าง ๆ การที่มาตรา 211 ทรงความสำคัญมาก เพราะมาตรานี้เป็นมาตราที่ว่าด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ซึ่งรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2534 ให้อำนาจรัฐสภาในการแก้ไขโดยส่วนของสภาผู้แทนราษฎรนั้นถูกล็อคไว้ว่าจะต้องเป็นมติพรรค ซึ่งจากประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่ผ่านมาจนถึง พ.ศ.2538 แสดงอย่างชัดเจนว่า ถ้าการแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นอำนาจของรัฐบาลและของพรรคการเมืองแล้ว ก็คงจะแก้ปัญหาของประเทศชาติไม่ได้ เพราะฝ่ายผู้แก้จะต้องแก้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเท่านั้น (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 127)

นอกจาการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 แล้วนั้น สนนท.ยังมีการเคลื่อนไหวในการปฏิรูปการเมืองในประเด็นอื่น ๆ เช่นการเคลื่อนไหวในกรณีร่างพระราชบัญญัติแสดงทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกวุฒิสภา และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งทางสนนท.ได้มีการแสดงความคิดเห็นในกรณีนี้ไว้ดังนี้

1. รายละเอียดของทรัพย์สิน หนี้สิน ของนักการเมือง ต้องเป็นข้อมูลสาธารณะ สามารถเปิดเผยให้ประชาชน สื่อมวลชน ตรวจสอบได้

2. ต้องมีองค์กรที่จะตรวจสอบ ทรัพย์สิน หนี้สิน นักการเมืองเพื่อที่จะพิสูจน์ว่ารายละเอียดดังกล่าวที่ได้ชี้แจงถูกต้องหรือไม่

3. ต้องมีการตรวจสอบทรัพย์สิน หนี้สิน นักการเมืองภายหลังจากที่สิ้นสุดตำแหน่งทางการเมือง เพื่อที่จะให้ประชาชนได้ตรวจสอบภาวะเพิ่มขึ้น ลดลง ของทรัพย์สิน หนี้สินว่าสมเหตุสมผลกับหน้าที่ความรับผิดชอบหรือไม่ (หจมธ., (2) มธ.18.4/4)

นอกจากกรณีร่างพระราชบัญญัติแสดงทรัพย์สินและหนี้สินฯ สนนท.ยังมีการเคลื่อนไหวในประเด็นอำนาจในการแต่งตั้งวุฒิสมาชิกภายใต้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ. 2534 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นฐานอำนาจของฝ่ายบริหาร โดยเฉพาะกลุ่มคณะ รสช. ในขณะนั้น มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาระบบประชาธิปไตยแต่อย่างใด ในกรณีนี้ทางสนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น งดเว้นการใช้อำนาจในการแต่งตั้งวุฒิสมาชิก

และสรรหาหลักเกณฑ์ในการสรรหาวุฒิสมาชิกเพื่อให้ได้วุฒิสมาชิกที่มิใช่ฐานอำนาจของฝ่ายบริหาร โดยสนนท.ได้มีการเสนอหลักเกณฑ์ที่จะสรรหาวุฒิสมาชิกไว้ดังนี้

1. ที่มาของวุฒิสมาชิก ต้องมาจากการเลือกตั้งของประชาชนทั้งประเทศ โดยวิธีสัดส่วน เพื่อที่จะให้ประชาชนจากกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามาใช้เวทีรัฐสภาเพื่อที่จะถ่ายทอดความเดือดร้อน และแสดงความคิดเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อไป

2. ผู้ที่จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิก ต้องเปิดโอกาสให้สำหรับผู้ที่ประสงค์ที่ไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองได้ลงรับสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อที่จะให้เป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง (หจมธ., (2) มธ.18.4/4)

หากพิจารณาการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองของสนนท.โดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าในการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองได้มีการเคลื่อนไหวกรณีต่าง ๆ ตามแต่สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น แม้ว่าในด้านหนึ่งจะดูเหมือนเป็นการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์หรือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลได้ทำตามนโยบายที่ได้ประกาศไว้ในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง แต่การเคลื่อนไหวต่าง ๆ นั้นได้มีความพยายามที่จะโยงปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นไปสู่เรื่องการปฏิรูปการเมืองตลอดเวลา ดังนั้นแล้วแนวความคิดหลักซึ่งกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองจึงเป็นดังเช่นที่สนนท.(หจมธ., (2) มธ.18.4/4) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...ในความเข้าใจการปฏิรูปการเมือง เพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการเมืองอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ สนนท. ได้ยืนยันมาโดยตลอดว่าต้องเป็นไปในแนวทาง Constitutionism โดยเริ่มที่การแก้มาตรา 211 โดยยืนอยู่บนหลักการที่ว่าต้องมิให้ ส.ส. (ไม่ว่าจะเข้ามาโดยการซื้อเสียงหรือไม่) กับสมาชิกวุฒิสภา (ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดแต่งตั้งหรือแต่งตั้งผู้ใด) เข้ามากำกับ ควบคุม แนวทางการปฏิรูปการเมือง โดยจะเป็นเพียงผู้พิจารณาและให้ความคิดเห็นต่อประชาชน หรือที่เรียกกันว่า การที่ไม่ยอมให้ผู้รับเหมามากำหนดสเปคเอง และประชาชนต้องมีส่วนร่วม โดยจะต้องเปิดให้ประชาชนได้รับฟังและแสดงความคิดเห็น และสุดท้ายคือการลงประชามติร่วมกันของคนทั้งสังคม...

การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540

การร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ.2540 กล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระแสการปฏิรูปการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้ผ่านพ้นไป ทั้งนี้ในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อการปฏิรูปการเมืองได้มีการเคลื่อนไหวที่สำคัญ นั่นคือ การผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 เพื่อให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา และจะทำให้การแก้ไขรัฐธรรมนูญหรือการยกร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับจะสามารถทำได้ ซึ่งความสำคัญของการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ที่ได้กล่าวถึงนั้น อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (2547: 128) ได้อธิบายไว้ว่า

> …ความไม่ไว้วางใจว่าจะเกิดพฤติกรรมฉ้อฉลทางการเมืองมากยิ่งขึ้นจึงไม่ไว้วางใจว่าการปฏิรูปการเมืองให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติจะทำได้โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ใครแก้ไขรัฐธรรมนูญก็ต้องแก้รัฐธรรมนูญให้อำนาจแก่ใครคนนั้นเสียก่อนจึงเป็นที่มาของการแก้ไขมาตรา 211 ว่าแทนที่จะให้คนในสภาเป็นผู้แก้จึงจะให้มีการเลือกตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาทำหน้าที่แทน...

ทั้งนี้ในการประชุมรัฐสภา เพื่อพิจารณาร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2539 ได้มีการลงมติใน 5 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ที่ประชุมเห็นชอบที่จะให้ใช้รูปแบบสภายกร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยคะแนน 476 ต่อ 20 เสียง

ประเด็นที่ 2 ที่ประชุมลงมติให้สมาชิกประกอบด้วยนักวิชาการและประชาชนทั่วไปด้วยคะแนนเสียง 377 เสียง ส่วนที่จะให้มีจำนวนสมาชิกเท่าไรนั้น ที่ประชุมลงมติให้กรรมาธิการกำหนดด้วยคะแนนเสียง 466 ต่อ 3 เสียง

ประเด็นที่ 3 ที่ประชุมลงมติให้สมาชิกที่จะมาร่างรัฐธรรมนูญมาจากการเลือกตั้งทางอ้อมโดยรัฐสภาด้วยคะแนนเสียง 206 ต่อ 90 เสียง

ประเด็นที่ 4 ที่ประชุมเห็นชอบที่จะให้สภาอนุมัติให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ ด้วยคะแนนเสียง 206 ต่อ 90 เสียง

ประเด็นที่ 5 หากร่างรัฐธรรมนูญที่เสนอไปแล้วรัฐสภาไม่อนุมัติ จะให้ประชาชนลงมติที่ประชุมเห็นด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 128)

เมื่อได้มีมติให้สภาร่างรัฐธรรมนูญ ได้มีการกำหนดให้มีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ 2 ประเภท ประเภทแรก เป็นสมาชิกซึ่งรัฐสภาเลือกจากการเลือกตั้งผู้สมัครของแต่ละจังหวัดที่เสนอชื่อเข้ามาจังหวัดละ 10 คน โดยจะเลือกให้ได้จังหวัดละ 1 คน จำนวน 76 คน ประเภทที่สองได้แก่สมาชิกซึ่งรัฐสภาเลือกจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์จำนวน 23 คน รวมสมาชิกทั้งหมดจำนวน 99 คน ในการร่างรัฐธรรมนูญจะใช้ระยะเวลาในการร่าง 240 วัน หรือ 8 เดือน หลังจากที่การตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งกำหนดไว้ในราชกิจจานุเบกษา ให้ประกาศรับสมัครสมาชิกในช่วงระหว่างวันที่ 9-13 ธันวาคม 2539 เลือกตั้งกันเองในวันที่ 15 ธันวาคม เพื่อที่รัฐสภาจะได้คัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาทำงานภายใน 90 วัน (อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, 2547: 129-130)

ในวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2539 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภารวม 655 ได้ออกเสียงคัดเลือกสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ รอบสุดท้ายจำนวน 99 คน เพื่อทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 เมื่อได้ สสร. ได้เลือกนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธานคณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ และ เลือกนายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นประธานสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ

ในส่วนของสนนท.นั้นได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันการปฏิรูปการเมืองมาโดยตลอด รวมทั้งในกรณีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการปฏิรูปการเมือง เพื่อให้เกิดการยกร่างรัฐธรรมนูญ และเป็นประเด็นที่สนนท.ให้ความสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากในการประชุมสมัชชาของสนนท.ในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการหยิบยกกรณีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 มาพิจารณา และได้มีการกำหนดท่าทีของสนนท.ต่อกรณีดังกล่าว ดังที่ปรากฏในรายงานผลการประชุมสมัชชา สนนท.ปี พ.ศ. 2539 (หจมธ.,(2)มธ.18.4/5) โดยมีใจความว่า

...สนนท.และองค์กรนิสิตนักศึกษา 26 องค์กร เห็นว่า ภายใต้โครงสร้างการเมืองที่ดำรงอยู่ภายในปัจจุบันไม่สามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ความรุนแรงในเหตุการณ์ต่าง ๆ อันมีแนวโน้มจะหนักหน่วงรุนแรงขึ้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรีบปฏิรูปการเมือง โดยการแก้ไข ม.211 ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งชาติ โดยไม่มีผู้ที่มีส่วนได้เสีย ตามแนวทางของคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คปพ.)...

ภายหลังจากที่ได้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาแล้ว บทบาทในการเคลื่อนไหวของสนนท. จึงมีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น นั่นคือ การผลักดันร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ซึ่งในการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 สนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรนักศึกษาโดยมีการจัดตั้งขึ้นเป็นเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตย

เครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตยเป็นเครือข่ายองค์กรประชาธิปไตยที่มีบทบาทมากในการเคลื่อนไหวเพื่อรัฐธรรมนูญและการปฏิรูปการเมือง เริ่มจาก 15 องค์กร ต่อมาเพิ่มเป็น 19 , 25 และ 28 ตามลำดับจนในที่สุดกลายเป็น 30 องค์กรประชาธิปไตย องค์ประกอบของเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตยมี 2 กลุ่มใหญ่ ๆ กล่าวคือ

1) กลุ่มแรกเป็นองค์กรที่ตั้งมาก่อนกระแสปฏิรูปการเมืองได้แก่ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (2522) กลุ่มเพื่อประชาชน (2538) เครือข่ายเดือนตุลาคม (2539) ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย (2535) สหพันธ์ประชาธิปไตย (2535) สมาคมสิทธิเสรีภาพประชาชน (2516) สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (2528) มูลนิธิวีรชนประชาธิปไตย (2535) คณะกรรมการญาติวีรชน 35 (2535) สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจ (2526) สหพันธ์แรงงานและการเงินแห่งประเทศไทย (2526) องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2516) องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง (2516) องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2516) มูลนิธิองค์กรกลางเพื่อประชาธิปไตย (2534) ศูนย์ศึกษาและพัฒนาประชาธิปไตยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2528) สมัชชาคนจน (2538) ชุมชนบ้านครัว (2531) สภาองค์การครูเพื่อสังคม (2535) สหพันธ์ศิลปินเพื่อประชาธิปไตย (2535) สภาราษฎร (2526) และองค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย(2528) เป็นต้น

2) กลุ่มที่สองเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นในสถานการณ์ปฏิรูปการเมือง (2540) เช่น กลุ่มติดตามการปฏิรูปการเมือง ชมรมติดตามร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มคลองเตยเพื่อการปฏิรูปการเมือง ชมรมพิทักษ์ความชอบธรรม สมัชชาปฏิรูปการเมือง สหพันธ์ครูมัธยมศึกษาส่วนกลางและคณะกรรมการประสานงานองค์กรประชาชนเพื่อการปฏิรูปการเมืองภาคเหนือ เป็นต้น (นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิชัย, 2545: 479)

เครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตยเริ่มมีบทบาทตั้งแต่การคัดค้านการเสนอชื่อ ดร.อุกฤษ มงคลนาวิน เป็นประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ เนื่องจากเป็นบุคคลที่เคยรับใช้เผด็จการ หลังจากนั้นได้มีบทบาทติดตามการร่างรัฐธรรมนูญจนประกาศใช้ ประเด็นการเคลื่อนไหวของเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตยต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญคือการผลักดันแนวคิดเรื่องการเมืองภาคประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและประชาธิปไตยทางตรงต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยไม่ยึดแง่มุมหรือความคิดเห็นเชิงกฎหมายนอกจากนั้นยังได้นำเสนอเรื่องการแยกอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติ เสนอให้คณะรัฐมนตรีต้องมาจากส.ส.แบบบัญชีรายชื่อพรรคโดยมีผู้หญิงในสัดส่วนที่เหมาะสมและเมื่อรับตำแหน่งรัฐมนตรีแล้วไม่สามารถทำหน้าที่นิติบัญญัติได้โดยมีเหตุผลว่าทำให้รัฐบาลที่มาจากความต้องการของประชาชนโดยตรงสร้างประสิทธิภาพให้กลไกการควบคุมตรวจสอบของฝ่ายบริหารโดยสภาผู้แทนราษฎร และเพื่อส่งเสริมพัฒนาบทบาททางการเมืองของผู้หญิง ประเด็นการนำเสนอที่สำคัญได้แก่ การมีส่วนร่วมทางตรงของประชาชนในทางการเมืองคือการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบควบคุมตรวจสอบโดยประชาชน โดยเสนอว่าควรมี 4 ระบบ ได้แก่

1) ระบบเรียกร้อง โดยประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเข้าชื่อเสนอให้จัดทำประชาพิจารณ์และประชามติในเรื่องที่มีผลกระทบต่อประชาชน

2) ระบบกล่าวหา โดยประชาชนจำนวน 5,000-10,000 คน สามารถเข้าชื่อเพื่อกล่าวหารัฐมนตรีที่ทุจริตประพฤติมิชอบได้

3) ระบบการถอดถอน โดยประชาชนจำนวน 150,000 คน สามารถเสนอถอดถอนรัฐมนตรีที่ทุจริตได้ หากมีหลักฐานบ่งชัด

4) ระบบการเปิดเผย เช่น การเปิดเผยการลงคะแนนเสียงของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาในการะชุมของรัฐสภา

นอกจากการเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรอื่นในเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตย สนนท.ยังมีการเคลื่อนไหวแสดงบทบาทต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญ ดังเช่น การเคลื่อนไหวในช่วงที่สภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ได้มีการแปรญัตติในวาระที่สอง ในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่าง สสร.ฝ่ายกรรมาธิการ กับ สสร. ต่างจังหวัด สนนท. ซึ่งได้ติดตามสถานการณ์และมีการเคลื่อนไหวต่อประเด็นดังกล่าวมาโดยตลอด จึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงความคิดเห็นและท่าทีต่อกรณีดังกล่าว ดังที่ปรากฏในใบแถลงข่าวของสนนท. (หจมธ., (2) มธ.18.4/5) โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า

> ...สนนท.เห็นว่าการยกร่างรัฐธรรมนูญในวาระสองที่กำลังดำเนินการอยู่ สสร.ต้องคำนึงและมีจุดยืนในการแปรญัตติเพื่อนำรัฐธรรมนูญไปสู่การปฏิรูปการเมืองอย่างแท้จริง จากการแปรญัตติที่เห็นในปัจจุบันมี สสร. บางกลุ่มได้ปฏิบัติตนเช่นร่างทรงของนักการเมือง สร้างเกมต่อรองป่วนที่ประชุมรวมถึงพฤติกรรมหนีออกจากการประชุมไปดื่มไวน์ ดังที่ปรากฏต่อสาธารณชนไปแล้วนั้น สนนท.ขอประณาม สสร. เหล่านั้นและเรียกร้องต่อ สสร.เหล่านี้ให้ยุติการกระทำดังกล่าวเพราะพฤติกรรมเช่นนี้จะนำมาซึ่งความเสื่อมศรัทธาของประชาชนต่อ สสร. และยังเป็นตัวการที่ขัดขวางการร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเสียด้วยตัวเอง สสร.จึงควรหันกลับมาทำหน้าที่ของสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยยึดเจตนารมณ์ของประชาชนและหลักการปฏิรูปการเมืองไทยเป็นหลัก...

รวมทั้งยังมีการเคลื่อนไหวต่อรายละเอียดในบางมาตราที่ปรากฏในร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว เช่น การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในหมวดว่าด้วยคณะรัฐมนตรี ซึ่งทางสนนท.ได้มีการแสดงความคิดเห็นและขอให้ สสร. ยืนยันในหลักการเดิมในมาตรา 205 ที่บัญญัติให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาในขณะเดียวกันมิได้ โดยสนนท. มีความเห็นว่ามาตราดังกล่าวเป็นมาตราที่มีความสำคัญในการที่จะมีการแยกหน้าที่ระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติอย่างชัดเจนทำให้สามารถเกิดการตรวจสอบฝ่ายบริหารโดยฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทาง สนนท.(หจมธ.,(2)มธ.18.4/5) ได้มีการแสดงความคิดเห็นและท่าทีต่อกรณีดังกล่าวไว้ว่า

... มาตรา 205 เป็นความต้องการของประชาชนต่อการยกร่างรัฐธรรมนูญ สนนท.ขอคัดค้านการแปรญัตติใด ๆ ของ สสร. ที่ต้องการประนีประนอมเพื่อรักษาผลประโยชน์ของนักการเมืองที่ให้รัฐมนตรีเมื่อหมดสภาพสมาชิกแล้วสามารถเป็น สส.ได้ต่อไปถือว่าทรยศต่อเจตนารมณ์ประชาชนและทำลายความหวังที่จะนำการเมืองไทยไปสู่การปฏิรูปท้ายที่สุด สนนท. เห็นว่า สสร.จะต้องยึดกุมเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่ฟังเสียงของนักการเมืองว่าเนื้อหารัฐธรรมนูญจะผ่านหรือไม่ผ่าน...

การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญภายหลังจากกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญได้เสร็จสิ้นลงไปแล้วนั้น การเคลื่อนไหวของสนนท. จึงเน้นหนักไปที่การเรียกร้องต่อพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นให้แสดงทีท่าที่ชัดเจนต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ทั้งนี้ในช่วงวันที่ 9-11 สิงหาคม ทางสนนท.ได้มีการจัดประชุมนักศึกษาทั่วประเทศ เพื่อกำหนดบทบาทและท่าทีต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ซึ่งภายหลังการประชุมได้เสร็จสิ้นลงจึงได้มีการยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรี โดยสนนท.(หจมธ., (2) มธ.18.4/5) ได้มีข้อเรียกร้องดังที่ปรากฏในจดหมายเปิดผนึกใจความตอนหนึ่งว่า

...ขอเรียกร้องต่อพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ในฐานะแกนนำพรรคร่วมรัฐบาลซึ่งเป็นเสียงข้างมากในรัฐสภา ให้มีมติจากพรรคร่วมรัฐบาลยกมือสนับสนุนผ่านร่างรัฐธรรมนูญ เพราะเป็นเสียงที่ชี้ขาดกำหนดชะตาของร่างรัฐธรรมนูญ ที่จะเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภาในวันที่ 26 กันยายน 2540 ที่จะถึงนี้ เพราะร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวมีที่มาจากความต้องการปฏิรูปการเมืองของประชาชน และมีเนื้อหาสาระที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองในอนาคต เช่น การเพิ่มบทบัญญัติ เรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน , การแยกหน้าที่นิติบัญญัติ – บริหาร และการบัญญัติให้มีองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น การมีมติรับร่างรัฐธรรมนูญจึงเป็นการที่จะช่วยกอบกู้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมไทยในระยะยาวได้...

การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องต่อนายกรัฐมนตรีได้มีขึ้นอีกครั้งในวันที่ 19 สิงหาคม โดยสนนท.ได้มีการเคลื่อนไหวร่วมกับคณะกรรมการญาติวีรชนพฤษภา 2535 เพื่อเรียกร้องต่อพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ให้ตัดสินใจรับร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ซึ่งทางสนนท.และคณะกรรมการญาติวีรชน 2535 (หจมธ., (2) มธ.18.4/5) ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรีเพื่อยื่นข้อเรียกร้องซึ่งมีใจความตอนหนึ่งว่า

...สนนท. คณะกรรมการญาติฯ เรียกร้องต่อ ฯพณฯ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ในฐานะนายกรัฐมนตรี และแกนนำพรรคร่วมรัฐบาล แสดงภาวะการเป็นผู้นำที่กล้าตัดสินใจ ที่มีจุดยืนอยู่บนผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชน ด้วยการตัดสินใจรับร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และผลักดันให้มีการผ่านร่างรัฐธรรมนูญในการลงมติของรัฐสภา โดยกำหนดให้การรับร่างรัฐธรรมนูญเป็นมติของพรรคร่วมรัฐบาลซึ่งเป็นเสียงข้างมากที่อยู่ในรัฐสภาเวลานี้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเรียกความเชื่อมั่นของประชาชนต่อรัฐบาลกลับคืนมา อันจะนำไปสู่การสร้างความร่วมมือและการไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐบาล อีกทั้งยังเป็นการทำตามสัญญาประชาคมที่ ฯพณฯ เคยประกาศในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง ที่จะผลักดันการปฏิรูปการเมือง...

ทั้งนี้หากพิจารณาการการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญของสนนท. จะเห็นได้ว่า สนนท.มีการเคลื่อนไหวและมีบทบาทอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมือง และผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 จนถึงการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 แม้ว่าบทบาทในการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 จะมีบทบาทไม่มากนัก ซึ่งทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาธิปไตยองค์กรอื่น ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในผลักดันร่างรัฐธรรมนูญ และมีแนวทางเป้าหมายที่ชัดเจนในการเคลื่อนไหวตามความถนัดและความสนใจขององค์กรเหล่านั้น รวมไปถึงการเข้าร่วมในเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตย ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้บทบาทของ สนนท. มีข้อจำกัดมากขึ้น แต่ในทางกลับกันคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการรวมกันเป็นเครือข่าย 30 องค์กรประชาธิปไตย ทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันร่างรัฐธรรมนูญมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่สุดเมื่อพิจารณาถึงบทบาทในการผลักดันร่างรัฐธรรมนูญของสนนท. นั้นคือ ความคิดความเข้าใจต่อการเมืองของสนนท. ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่คอยกำหนดแนวทางและเป้าหมายในการเคลื่อนไหวในกรณีดังกล่าวนี้ โดยความคิดความเข้าใจต่อการเมืองของสนนท. ได้แสดงให้เห็นในแถลงการณ์วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นแถลงการณ์เพื่อเชิญชวนประชาชนเข้าร่วมในการรณรงค์เพื่อผลักดันให้รัฐสภารับร่างรัฐธรรมนูญ โดย สนนท. (หจมธ., (2) มธ.18.4/5) ได้กล่าวไว้ซึ่งมีใจความว่า

...ในวันนี้ประชาชนคนไทยต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง ต้องการระบบการเมืองที่สะอาดโปร่งใส สามารถควบคุม ตรวจสอบการใช้อำนาจทางการเมือง การบริหารงาน และต้องการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายที่มีผลกระทบต่อชุมชนของตัวเอง เราต้องการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีหลักประกันและบทคุ้มครองของกฎหมายรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จากความต้องการดังกล่าวจึงทำให้เกิดการแก้ไขมาตรา 211 ในรัฐธรรมนูญฉบับที่ 15 พุทธศักราช 2534 ที่ใช้ในปัจจุบัน เพื่อจัดให้มีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น โดยมีผู้ร่างคือ สภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีที่มาจากการคัดเลือกของประชาชนแต่ละจังหวัด และมาจากสายนักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน และรัฐศาสตร์ รวมทั้งผู้มีประสบการณ์และอาวุโสทางการเมือง ซึ่งขณะนี้คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญของ สสร.ได้ร่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเพิ่มมากขึ้น มีบทบัญญัติการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจทางการเมือง เช่น สามารถถอดถอนนักการเมือง ข้าราชการระดับสูง ที่ประพฤติผิดได้ มีบทบัญญัติแยกหน้าที่ฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติอย่างชัดเจน ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (สสร.) จึงเป็นร่างที่เป็นความหวังของประชาชนต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง...

การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการนักศึกษาไทย

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เกินขึ้นในประเทศไทย เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยเริ่มจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่อาศัยทัพยากรธรรมชาติอันนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนายังได้เกิดลักษณะของการพัฒนาเศรษฐกิจ นั่นคือ การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของธุรกิจเอกชน ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจชุมชน และเกษตรกรรายย่อยกลับมีความตกต่ำ และเสื่อมโทรม ทั้งนี้ความไม่เท่าเทียมกันในการได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอาจเกิดขึ้นในสองมิติดังเช่นที่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา(2535: 12) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างส่วนกลางกับส่วนนอก เกิดขึ้นได้ในบริบทของการเข้าถึง

ทรัพยากรในชนบทโดยส่วนกลาง องค์กรรัฐ บรรษัทขนาดใหญ่ ผู้ทรงอิทธิพล ที่เข้ามายึดครองทรัพยากรในชนบทโดยที่ระบบการเมืองการปกครองได้เอื้อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชนชั้นนำในรูปที่เรียกว่า “Distribution Coalition” ซึ่งเป็นการร่วมกันผลักดันชาวชนบทที่ยากจน และปราศจากอำนาจในการต่อรองออกไปอยู่ชายขอบของการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากร

2.ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาติพันธ์ อาจเกิดขึ้นเมื่อชนกลุ่มใหญ่ที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจได้กีดกันหรือละเลยชนกลุ่มน้อยจากการใช้ประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้การที่รัฐได้เข้าไปควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน ในด้านหนึ่งรัฐได้มีนโยบายที่จะอนุรักษ์กลับสนับสนุนให้กลุ่มทุนเอกชนเข้าใช้ทัพยากรอย่างเต็มที่ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้ส่งผลกระทบถึงประชาชนโดยตรง ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นรัฐได้กลายเป็นคู่ขัดแย้งกับประชาชนโดยตรง (ประวิทย์ นพรัตน์วรากร, 2541: 23)

ในขณะเดียวกันการพัฒนาซึ่งไม่คำนึงถึงความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากร แต่เกิดสนับสนุนให้เกิดการผูกขาดการใช้ทรัพยากรไว้ในมือคนส่วนน้อยในสังคม ในขณะที่การพัฒนากลับทำให้เกิดการกีดกันการใช้ทรัพยากรสำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคม การพัฒนาจึงส่งผลให้คนจำนวนมากกลายเป็นคนชายขอบ โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนในชนบทนอกจากจะเสียสละฐานทรัพยากรไป และไม่ค่อยได้รับประโยชน์จากการพัฒนากลับคืนมาอย่างสมดุลแล้ว ยังถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายทรัพยากร และเป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ในบริบทของวิกฤตเศรษฐกิจเช่นที่เป็นอยู่นี้ความพยายามของภาคประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากการบวนการพัฒนา ซึ่งต้องการพิทักษ์สิทธิของตนเอง และปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติ กลับถูกมองว่าเป็นการกระทำที่มุ่งต่อต้านการพัฒนา และมุ่งต่อต้านการพลิกฟื้นเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งวิธีคิดเช่นนี้ ย่อมส่งผลให้ความพยามของภาคประชาชน ที่ต้องการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจนและปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรซึ่งกำลังระอุอยู่ทั่วไป เป็นไปได้ยากมากขึ้นไปอีก (เนตรดาว แพทย์กุล, 2544: 27)

ในส่วนของนักศึกษาเองนั้น มีความสนใจและมีความตื่นตัวต่อสภาพปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาซึ่งมีแนวความคิดด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนักศึกษาที่มีแนวคิดดังกล่าวนี้ จากหลายสถาบันได้มีการรวมกลุ่มและจัดตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน(คอทส.) โดยองค์กรดังกล่าวนี้ได้มีบทบาทสำคัญการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และในบางกรณีปัญหาก็ได้มีการเคลื่อนไหวร่วมกับสนนท.เช่นกัน

การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีแรกของคอทส. คือ การเคลื่อนไหวกรณีโรงงานแทนทาลัมที่ภูเก็ต เพื่อให้มีการเปิดเผยข้อมูลของโรงงาน ข้อเท็จจริงของอันตรายที่เกิดขึ้นจากการตั้งโรงงาน โดยให้ไทยรัฐเปิดให้ประชาชนตรวจสอบโรงงาน การมีมาตรการป้องกันสารพิษกับชุมชน โดยมีการร่วมมือกับประชาชนในภูเก็ต มีการขอประชามติเรียกร้องให้ปิดโรงงานในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2529 แต่ในท้ายที่สุดได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2529 เมื่อกลุ่มผู้ชุมนุมคัดค้านได้บุกเข้าไปเผาโรงงาน

การเคลื่อนไหวในกรณีนี้ เมื่อแรกเริ่มนั้นคอทส. ได้รับข้อมูลเป็นสำเนาเอกสารขอตั้งโรงงาน เมื่อประมาณต้นเดือน พฤษภาคม 2529 จากนักศึกษาภูเก็ต ซึ่งเอกสารชุดนี้ทำให้เห็นทัศนะและความหละหลวมในการอนุญาตตั้งโรงงาน เช่น เห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมเน้นเรื่องความต้องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลายเซนต์ของผู้ว่าราชการเป็นไปอย่างไม่ตั้งใจ ขณะนั้นเริ่มมีกระแสคัดค้านจากประชาชนที่ จ. ภูเก็ต ค่อนข้างหนาแน่นแล้วนักศึกษาภูเก็ต ได้ขอให้คอทส. เข้าร่วมการจัดอภิปรายที่จังหวัดภูเก็ต (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

ดังนั้นทางคอทส. จึงได้มีการเรียกประชุม และมีมติให้ร่วมจัดอภิปรายกับนักศึกษาที่ภูเก็ต และให้จัดนิทรรศการเพื่อให้ความรู้ทางวิชาการแก่ประชาชน โดยมีเป้าหมายคือ(หจมธ., (5) มธ. 18.2/3)

1.สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ด้วยความเข้าใจปัญหา และมีความรู้อย่างแท้จริง

2.ให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิในการปกป้องคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง

3.ผลักดันนโยบายความรับผิดชอบของรัฐบาล ต่อปัญหาสภาพแวดล้อมอันเกิดจากโรงงานอุตสากรรม

นอกจากนี้ คอทส. ยังได้ทีการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อรัฐบาลในกรณีดังกล่าว โดยคอทส. (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)ได้แสดงความคิดเห็นซึ่งเป็นข้อเสนอไว้ดังนี้

1. ถอนโรงงานออกจากจังหวัดภูเก็ต เนื่องจากเพราะที่ตั้งในปัจจุบันอยู่ในเขตชุมชน และขณะนี้ประชาชนในจังหวัดภูเก็ตไม่สามารถยอมรับโรงงานนี้แล้ว

2. หากรัฐบาลยังเสียดายรายได้ที่จะเกิดจากการลงทุนครั้งนี้ ก็ควรจะรับผิดชอบต่อปัญหาสภาพแวดล้อมของประชาชนด้วย เช่น ให้โรงงานอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมที่ห่างไกลชุมชน และตรวจสอบระบบป้องกันมลภาวะให้แน่ชัด สามารถประกันความปลอดภัยแก่ประชาชน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากเป้าหมายที่ คอทส. ได้วางไว้นั้น จะเห็นได้ว่า คอทส. มีความเชื่อพื้นฐานว่าประชาชนโดยทั่วไปยังไม่มีจิตสำนึก และความเข้าใจในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งทำให้คอทส. พยายามกำกับบทบาทของตนเองให้เป็นผู้ที่คอยให้ความรู้ สร้างความเข้าใจต่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ในส่วนของกลุ่มที่ตระหนักในปัญหานั้น คอทส. ก็จะเข้าไปช่วยชี้ช่องทางในการรณรงค์เคลื่อนไหว แต่ในกรณีโรงงานแทนทาลัม ที่ภูเก็ตนั้น การกำหนดเป้าหมายและการลงพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นความผิดพลาดในการประเมินสถานการณ์ ดังที่คอทส.(หจมธ.,(5) มธ. 18.2/3) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...กรณีภูเก็ตนั้น ประชาชนตื่นตัวเต็มที่แล้วทั้งยังตระหนักในอำนาจของตนเองอย่างมาก เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีทั้งปัญญาชน ผู้มีอันจะกินและชาวบ้านทั่วไป การเคลื่อนไหวของชาวภูเก็ตจึงเคลื่อนตัวไปมากแล้ว เมื่อ คอทส. เข้ามาจับปัญหานี้ ดังนั้นการกำหนดเป้าหมายในการลงพื้นที่เช่นนี้ เป็นเรื่องพลาดอย่างมาก ในการประเมินสถานการณ์ที่ตื้นเขินเกินไป เพราะเมื่อคอทส. ไปถึงพื้นที่นั้น ชาวบ้านพร้อมจะเดินขบวนแล้ว
>
> ฉะนั้น สิ่งที่ดีที่สุดที่จะทำให้ก็คือ เข้าร่วมกับประชาชนและพยายามให้คลื่นของประชาชนลูกนี้เคลื่อนตัวโดยความสันติ การอภิปรายใหญ่ในวันที่ 1 มิถุนายน จึงกลายเป็นวันแสดงประชามติของภูเก็ต ไม่ใช่งานนิทรรศการธรรมดาๆ และมิใช่การชุมนุมเพื่อกดดันรัฐบาล (นี้เป็นยุทธศาสตร์ระยะสั้นเฉพาะการเคลื่อนไหวในพื้นที่)
>
> การตัดสินใจร่วมจัดอภิปราย และยกทีมลงพื้นที่นั้น เป็นไปตามแผนของกลุ่มปัญญาชนชาวภูเก็ต ซึ่งส่วนผลให้ประชาชนเชื่อใจในความบริสุทธิ์ของนักศึกษา และกลุ่ม

คัดค้านโรงงาน ซึงทำให้กระแสคัดค้านเป็นความชอบธรรมที่ขยายเปิดวงกว้างอย่างรวดเร็ว

สถานการณ์เช่นนี้เป็นเรื่องที่น่ากลัวสำหรับ คอทส. เพราะไม่รู้ตัวมาก่อนที่ตกเป็นฝ่ายถูกกำหนด แต่เมื่อไหวตัวทัน จึงเริ่มกำหนดสถานการณ์ไปตามกำลัง…

การเคลื่อนไหวกรณีโรงงานแทนทาลัมได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2529 เมื่อผู้ชุมนุมคัดค้านได้บุกไปเผาโรงงานดังกล่าว ซึ่งจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ได้ทำให้ภาพพจน์ของนักศึกษาในกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติมีภาพพจน์ที่ไม่ดี โดยเฉพาะในส่วนของคอทส. ซึ่งได้มีการวางแผนงานในการจัดอภิปรายตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลของโรงงานแทนทาลัมแต่เมื่อได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น จึงทำให้เวทีอภิปรายที่จัดเตรียมไว้ต้องกลายเป็นเวทีเพื่อแก้ข้อกล่าวหาไปในที่สุด (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

แม้ว่าการเคลื่อนไหวกรณีโรงงานแทนทาลัมจะทำให้คอทส. ต้องประสบปัญหา แต่ก็ไม่ให้คอทส. ต้องยุติบทบาทการเคลื่อนไหวลงไปทั้งนี้ คอทส. ยังคงมีการเคลื่อนไหวในกรณีอื่น ๆ อีกภายหลังที่ได้เคลื่อนไหวในกรณีโรงงานแทนทาลัม โดยคอทส. ได้มีการเคลื่อนไหวในปัญหาป่าไม้ในกรณีการคัดค้านยูคาลิปตัส และการเรียกร้องให้ยกเลิกสัมปทานป่าทั่วประเทศ

ในกรณีการคัดค้านยูคาลิปตัน ได้มีความตื่นตัวในเรื่องดังกล่าวนี้ในกลุ่มนักศึกษาที่มีแนวคิดด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติในช่วงปีพ.ศ. 2529-2530 โดยมีการส่งผ่านข้อมูลจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งทำให้การรณรงค์คัดค้านยูคาลิปตัสได้เริ่มขึ้นโดยคอทส. ได้ทำการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทในการอภิปราย หรือการสัมมนาแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชนรวมทั้งเป็นกำลังในการลงพื้นที่ภาคอีสาน ในการเก็บข้อมูลความเดือดร้อนของชาวบ้าน (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

กิจกรรมอีกส่วนหนึ่งที่มีการจัดขึ้นคือการออกค่ายในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการปลูกยูคาลิปตัส โดยชมรมอนุรักษ์ฯในแต่ละมหาวิทยาลัย เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน และสำรวจสภาพปัญหาต่าง ๆ ซึ่งความเคลื่อนไหวและกิจกรรมต่าง ๆ นั้น คอทส. (หจมธ., (5) มธ.18.2/3) ได้อธิบายถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมไว้ดังนี้

> ...เมื่อมีการประสานงาน กลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อนจากการปลูกยูคาฯ เริ่มเป็นรูปเป็นร่าง ทั้งองค์กรพัฒนาและคอทส. เห็นว่าสมควรมีการจัดสัมมนากลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างข่ายงานการประสานงาน จึงจำเป็นที่จะต้องลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในรายเอียดของแต่ละที่ คอทส. ส่งสมัครพรรคพวกประมาณ 20 คน กระจายตามพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อจัดเตรียมรายละเอียดก่อนการสัมมนา (ก่อนหน้านี้ ก็มีการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่อยู่บ้างแต่ไม่เป็นระบบมากนัก) ตัวแทนคอทส. ที่ลงพื้นที่มีเกือบทุกมหาวิทยาลัย เช่น ชมรมอนุรักษ์ฯ ขอนแก่น ก็ลงเก็บข้อมูลในจังหวัดขอนแก่น ส่วนที่เหลือลงเก็บข้อมูลแถวอีสานตอนใต้ หลังการสัมมนา จึงเกิดกลุ่มประสานงานขององค์กรชาวบ้านที่เดือดร้อนจากยูคาฯ จากนี้ก็มีการจัดสัมมนาชาวบ้านเป็นระยะๆในเรื่องต่าง ๆ ต่อมาคอทส. ได้ติดตามและหนุนช่วยอยู่บ้าง มีการแบ่งเขตงานภาคอีสาน (กรณียูคาลิปตัส) และคณะทำงานโดยเฉพาะ…

การคัดค้านยูคาลิปตัสนั้นได้รับความสนใจจากนักศึกษาในหลายสถาบัน แต่อย่างไรก็ตามในส่วนของการเคลื่อนไหวต่อประเด็นความเดือดร้อนในแต่ละพื้นที่หรือในแต่ละกรณีนั้น การเคลื่อนไหวในส่วนกลางของคอทส. จะแสดงบทบาทในการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์และช่วยเหลือในการแถลงข่าวบ้างแล้วแต่โอกาส ทั้งนี้ในช่วงหลังปีพ.ศ. 2530 ประเด็นเรื่องยูคาลิปตัสได้คลี่คลายไปสู่ประเด็นเรื่องที่ดินและป่าไม้ชุมชน นำไปสู่การรณรงค์วงกว้างด้านนโยบาย ในส่วนตรงนี้ทำให้คอทส. มีส่วนร่วมไม่มากนักแต่จะเป็นการผลักดันโดยนักวิชาการ และนักพัฒนาเป็นหลัก(หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

ดังนั้นแล้วบทบาทที่สำคัญของคอทส.ในกรณีการคัดค้านยูคาลิปตัส จึงเป็นการรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณชนเป็นหลัก ดังที่ คอทส. (หจมธ., (5) มธ.18.2/3) ได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวในกรณีนี้ไว้ว่า

> ...มีความแตกต่างจากการเคลื่อนไหวในแต่ละกรณี แต่ละเรื่อง ซึ่งจะมีรูปธรรมที่ชัดเจน (ทั้งรูปธรรมชาติของปัญหาและทางออก) มีระยะเวลาที่แน่นอนระดับหนึ่งแต่การเคลื่อนไหวคัดค้านยูคาลิปตัสสั้น ประเด็นไม่เอื้อให้เกิดการเคลื่อนไหวอย่างเป็นรูปธรรมได้ เหมือนกับไม่มีผลอันใดเป็นชิ้นเป็นอัน แต่ที่น่าสนใจคือ การรณรงค์จะเป็นไปแบบการให้ความรู้ ข่าวสารแก่สาธารณะชน ทำให้มีการตื่นตัวและไม่เห็นด้วยกับยูคาลิปตัส ประกอบกับสื่อมวลชนได้ให้ความสนใจประเด็นยูคาฯกันมาก ผลการรณรงค์อาจผลักดัน

ในแง่ของนโยบายไม่ได้ แต่ก็ทำให้ประชาชนตื่นตัวระมัดระวังในการปลูกยูคามากขึ้นทีเดียว…

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2531 ได้เกิดเหตุอุทกภัยครั้งใหญ่ที่ภาคใต้ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ประชาชนทั้งประเทศให้ความสนใจ และจากเหตุการณ์นี้จึงทำให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเสนอให้รัฐบาลยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ โดยในส่วนของคอทส. ได้มีการจัดกิจกรรมสัมมนาร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และมีชาวบ้านจาก 11 พื้นที่ใน 7 จังหวัดที่เคยได้รับผลกระทบจากการสัมปทานป่าเข้าร่วม

ในขณะเดียวกับการที่หน่วยงานรัฐในพื้นที่และกรมป่าไม้ รวมทั้งนักการเมือง พยายามเสนอว่า การตัดไม้ทำลายป่าจนเกิดเหตุการณ์สะเทือนขวัญ ในภาคใต้นั้น เป็นเรื่องที่ประชาชนในพื้นที่หรือชาวบ้านต้องรับผิดชอบ ทางนักศึกษาจึงเรียกร้องให้รัฐบาลส่งหน่วยงานราชการ เลิกใส่ร้ายป้ายสีประชาชน และได้จัดนิทรรศการให้มีการยกเลิกสัมปทานป่าทั่วประเทศ ในวันที่ 9 ธันวาคม ที่สนามหลวง โดยวันที่ 12 ธันวาคม ทางองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้จัดให้มีการอภิปรายการยกเลิกสัมปทานป่า

วันที่ 8 ธันวาคม สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) สหพันธ์นิสิตนักศึกษาทักษิณ 8 สถาบัน คอทส. รวมทั้งตัวแทนชาวบ้านผู้ได้รับความเดือดร้อนจากการให้สัมปทานป่าไม้ของรัฐบาลจาก 7 จังหวัด ประกอบด้วย เชียงใหม่ พะเยา น่าน เลย อุทัยธานี สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช ยื่นหนังสือเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกสัมปทานป่าไม้เด็ดขาดทั่วประเทศ เพื่อการรักษาป่าที่เหลืออยู่น้อยเต็มที่แล้ว รวมทั้งการเสนอให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรักษาป่า (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

รวมทั้งได้มีการจัดอภิปรายโดยมีนักกฎหมายข้าราชการในพื้นที่และนักศึกษาได้ร่วมอภิปราย โดยมีการนำเสนอเกี่ยวกับกลโกงในการให้สัมปทาน ความเดือดร้อนของประชาชน รวมทั้งเสนอทางออกในการพิทักษ์รักษาป่าโดยให้มีการเลิกสัมปทาน และให้มีการตรวจสอบบริษัทที่ได้รับสัมปทาน

ต่อมามีกระแสแสดงทัศนะเกี่ยวกับยกเลิกสัมปทานทั่วประเทศ และส่วนของคณะรัฐมนตรีได้ตัดสินใจปิดป่าภาคใต้ชั่วคราว โดยจะตรวจสอบสัมปทานที่ให้ไปแล้ว ทางสนนท. และคอทส. ได้ทำการยื่นหนังสือ เรียกร้องให้รัฐบาลเลิกสัมปทานไม้ทั่วประเทศ

ในวันที่ 10 มกราคม 2532 องค์การบริหารองค์กรนิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้จัดกิจกรรมขี่จักรยานรณรงค์เผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบถึงผลดีผลเสียของการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ เนื่องจากมีการยืดเยื้อการตัดสินใจของคณะรัฐมนตรีมาโดยตลอด และทางนักศึกษาในส่วนของสนนท. คอทส. และสหพันธ์นิสิตนักศึกษาทักษิณ 8 สถาบัน จัดกลุ่มลงพื้นที่สำรวจทั้งเหนือและใต้ รวมทั้งกิจกรรมของนักศึกษา มีการรณรงค์ที่เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรีได้ถ่วงเวลาชะลอปัญหา จากการเลื่อนการตัดสินใจเกี่ยวกับการออกพระราชกำหนด ยกเลิกสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศเพื่อประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ เขนต้นน้ำลำธาร และเขตอุทยานแห่งชาติออกไปอีก

จนกระทั่ง รัฐบาลได้ใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญออกพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พรบ. ป่าและพรบ. อุทยานแห่งชาติ พรก. แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2448 ให้รัฐมาตรีกระทรวงเกษตรฯ มีอำนาจสั่งให้สัมปทานสิ้นสุดทั้งแปลง ซึ่งมีคำสั่งให้สัมปทานทำไม้หวงห้ามทุกชนิด (เว้นสัมปทานทำไม้ชายเลน) ทุกสัมปทานสิ้นสุดลง (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวในกรณีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งกรณียูคาลิปตัส และการเรียกร้องให้ยกเลิกสัมปทานป่าไม้ คอทส. ยังมีการเคลื่อนไหวในลักษณะของการรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม โดยได้มีการจัดโครงการรณรงค์เพื่อการมีชีวิตที่ดี โครงการนี้ได้จัดขึ้นช่วงกลางปี พ.ศ. 2531 เพื่อเป็นการนำเสนอแนวคิดด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่เชื่อมโยงกับปัญหาทางสังคมซึ่ง คอทส. (หจมธ., (5) มธ.18.2/1) ได้อธิบายถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

> ...ปัญหาที่เป็นตัวเป็นตนนะปัจจุบันมีอยู่ไม่น้อย เช่น กรณีเขื่อนน้ำโจนยังไม่ชัดแจ้งว่ารัฐบาลหน้าจะตัดสินใจอย่างไร เรื่องการทลายป่าชายเลนเพื่อเป็นฟาร์มกุ้งทั้งที่มีวิธีทำได้โดยไม่ต้องทำลายสภาพธรรมชาติ, การทำลายท้องทะเลจากการท่องเที่ยวที่ไม่ระวัง, การประมงผิดวิธี, น้ำเน่าที่สุราษฎร์ธานี, สัมปทานปลูกป่ายูคาลิปตัสที่ใช้เป็นข้ออ้างในการทำไม้ และเรื่องที่หนักที่สุดในขณะนี้คือปัญหาการตีความหมายสัมปทานป่าที่ทำให้มี

ช่องว่างทางกฎหมายในการเข้าไปตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธ์สัตว์ป่าเกือบทั่วประเทศได้อย่างถูกกฎหมาย

ปัญหานี้ถ้าแก้ไม่ได้จะทำให้ป่าอนุรักษ์อันมีจำกัดที่เราทุ่มเทรักษาไว้จะถูกทำลายลงสิ้นในระยะเวลาอันรวดเร็ว, นอกจากนี้ยังมีเรื่องอากาศเป็นพิษ, ชุมชนแออัด, หาบเร่แผงลอยที่กำลังแก้ปัญหาด้วยการไล่จับฯลฯ

ปัญหาทั้งหมดเหล่านี้เป็นปัญหาทางสภาพแวดล้อมแต่ต้นตอปัญหาคือปัญหาสังคม เช่น ปัญหาการทำลายป่าเกี่ยวข้องแนบแน่นกับปัญหาการขาดที่ทำกิน, ปัญหาการบิดเบือนกฎหมายเพื่อหาผลประโยชน์แนบแน่นกับปัญหากลุ่มอิทธิพล, ปัญหาการมักง่ายในการทิ้งของเสียหรือเรื่องฟาร์มกุ้งแนบแน่นกับแนวคิดการทำธุรกิจที่มุ่งกำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว, ปัญหาชุมชนแออัดหรือหาบเร่แผงลอยเกี่ยวข้องกับปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาคนว่างงาน คนชนบทหลั่งไหลเข้าเมือง ปัญหาคนจำนวนมากมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐาน…

ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้มีการกล่าวถึงนั้น จะเห็นได้ว่าคอทส. ได้อธิบายปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมให้มีความเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม และเชื่อมโยงไปถึงเรื่องทางการเมืองโดยเฉพาะในด้านกฎหมาย ทั้งนี้ในการนำเสนอแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้มีการรณรงค์ในช่วงก่อนการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ซึ่งการรณรงค์และการนำเสนอแนวความคิดดังกล่าวนั้น มีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้ประชาชนโดยทั่วไปตระหนักในปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และให้เกิดความตระหนักในสิทธิหน้าที่ตามวิถีทางในระบอบประชาธิปไตย (หจมธ., (5) มธ.18.2/1)

การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมานั้น จะเป็นการเคลื่อนกับปัญหาด้านการสร้างเขื่อน ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางด้านทรัพยากรน้ำ และป่าไม้ โดยได้มีการรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีการณรงค์เคลื่อนไหวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 มีการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลที่จังหวดอุบลธานี โดยได้เคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนผู้ประสบปัญหาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา รวมถึงการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งกรุง ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การที่มีการรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนในหลายกรณีนั้น ได้บ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญประการหนึ่งนั่นคือ การเกิดภาวะการขาดแคลนน้ำ ซึ่งคอทส. เห็นว่าปัญหา

ดังกล่าวนั้น เกิดจากการมุ่งเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมโดยละเลยการรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดี (หจมธ., (5) มธ.18.2/3)

ในทางกลับกัน การเกิดภาวะการขาดแคลนน้ำได้ทำให้เกิดความคิด และแผนแก้ไขภาวะปัญหาดังกล่าวโดยการสร้างเขื่อน ดังที่ได้มีการตั้งข้อสังเกตต่อโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โดย คอทส.(หจมธ., (5) มธ.18.1/5) ได้อธิบายว่า

> ...เป็นที่ทราบจากกระแสข่าวโดยทั่วไปว่าขณะนี้ประเทศไทยกำลังประสบภาวะขาดแคลนน้ำ และได้มีการพูดถึงระดับน้ำในเขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิตต์ และอีกหลาย ๆ เขื่อนว่าลดต่ำลงจนอยู่ในขั้นวิกฤติ พร้อมทั้งคาดคะเนกันว่าปีต่อ ๆ ไปเราจะสบกับภาวะที่แล้งหนักยิ่งขึ้นไปอีก ผู้นำรัฐบาล รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายค้าน รวมทั้งหน่วยงานอีกหลายหน่วย ได้พูดบ่อยว่าจะต้องเร่งแก้ไขโดยด่วน และมีการสอนแผนแก้ไขทั้งระยะสั้น และระยะยาวออกมา หนึ่งในนั้นคือแผนการสร้างเขื่อนและการผันน้ำจากสายน้ำระหว่างประเทศเข้ามาใช้ และเขื่อนแก่งเสือเต้นได้ก้าวเข้ามาอยู่ต้นแถวของแผนนี้อย่างว่องไวและน่าประหลาดใจ…

ดังนั้นแล้ว ประเด็นสำคัญในการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนในหลาย ๆ กรณี จึงเป็นการเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เปิดเผยรายละเอียด ข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ดังที่ได้เรียกร้องต่อกรมชลประทานในกรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น โดย คอทส. (หจมธ., (5) มธ.18.1/5) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...ขณะที่ความคิดเห็นหลากหลายที่สนับสนุนและคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันป้อนสู่สาธารณะชนบ่อยขึ้น แต่หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการนี้โดยตรง คือ กรมชลประทาน กลับเงียบเฉยไม่ได้แถลงสิ่งใดออกมาอย่างกระจ่างชัดเป็นเรื่องเป็นราว ทั้งที่โครงการนี้จะมีผลกระทบต่อป่าไม้ สัตว์ป่า สายน้ำ ชุมชนในพื้นที่และนอกพื้นที่โครงการอีกมากมาย ดังที่โครงการที่ถูกระบุให้ต้องทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ Environmental Assessment (EIA) รวมทั้งเปิดโอกาสให้สาธารณะชนทั่วไปสามารถรับทราบข้อมูลและข่าวสารจากราชการได้ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535

ดังนั้น ก่อนที่ความแห้งแล้งอาจมาเยือนเราในอนาคตอันใกล้ และก่อนที่เขื่อนแก่งเสือเต้นจะดำเนินต่อไปจนอาจเกิดผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือตกอยู่ในสภาพเฉกเช่นเดียวกับเขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิตต์ หน่วยงานราชการโดยเฉพาะกรมชลประทาน ควรจะต้องเปิดเผยรายละเอียดของโครงการนี้และเปิดโอกาสให้ประชาชนโดยทั่วไปและราษฎรที่อยู่ในพื้นที่โครงการ ซักถาม แสดงความคิดเห็นเสียก่อน ซึ่งจะเป็นการสอดคล้องกับยุคสมัยรัฐบาลประชาธิปไตยโปร่งใสในปัจจุบัน…

การเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการเปิดเผยข้อมูลต่าง ๆ นั้น นอกจากจะมี คอทส. ซึ่งเป็นองค์กรนักศึกษาซึ่งเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ได้มีการเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าวแล้วนั้น ทางด้าน สนนท. ก็ได้มีการเคลื่อนไหวในลักษณะเดียวกัน เพราะการเปิดเผยข้อมูลต่าง ๆ ให้ประชาชนรับรู้นั้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญในวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอต่อโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นโดย สนนท. (หจมธ., (2) มธ.18.4/4) ได้อธิบายไว้ว่า

...โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่และจะก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร และผลกระทบในด้านต่าง ๆ โดยรอบด้านให้ทั้งผู้สนับสนุนและคัดค้าน ดังนั้น สนนท.เรียกร้องให้ ฯพณฯ นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี ออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องปัญหาสำคัญของชาติ (ไต่สวนสาธารณะ) ทั้งนี้ต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ได้รับความยินยอมพร้อมใจทั้ง 2 ฝ่าย และต้องดำเนินการโดยโปร่งใส

สนนท. ขอยืนยันว่าทาง สนนท. มิได้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยไม่มีเหตุผลแต่อย่างใด แต่ตราบใดที่รัฐบาลมิได้จัดการ ไต่สวนสาธารณะโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น เพื่อที่จะให้ข้อมูลของฝ่ายต่าง ๆ ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนและเปิดให้ประชาชนได้รับข้อมูลที่รอบด้าน สนนท. และองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ก็ขอยืนยันที่คัดค้านโครงการแก่งเสือเต้นอย่างถึงที่สุด…

ทั้งที่ในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมนอกจากจะมีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีการเคลื่อนไหวที่สำคัญอันเนื่องมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อม นั้นคือ การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านและคัดค้านการใช้ความรุนแรง ซึ่งทั้ง คอทส. และ สนนท. ได้มีการเคลื่อนไหวเหล่านี้ในหลายกรณี ทั้งความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับประชาชนที่คัดค้านเขื่อนปากมูล หรือการเข้าทำร้าย

ประชาชนในกรณีป่าทับลาน ซึ่งสืบเนื่องมาจากโครงการจัดสรรที่ทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ (คจก.) รวมถึงกรณีการสังหารแกนนำสมัชชาคนจนบ้านห้วยทับนายที่เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนโป่งขุนเพชร

โดยในกรณีโครงการเขื่อนปากมูลนั้น คอทส. ได้มีการทำจดหมายร้องเรียนในวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2535 ถึงรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อให้ดำเนินการทางวินัยต่อเจ้าหน้าที่ที่ใช้ความรุนแรง โดยในจดหมายดังกล่าว(หจมธ., (5) มธ.18.1/3)ได้อธิบายถึงเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ว่า

> ...จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏ นักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนจึงได้ทำการคัดค้านโครงการนี้มาโดยตลอด ซึ่งเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2535 ชาวบ้านจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน 300 คน ได้ชุมนุมที่บ้านหัวเหว่ที่เป็นที่ตั้งโครงการ เพื่อแสดงความคิดเห็นต่อโครงการอันเป็นการแสดงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น แต่ได้มีการปิดกั้นจากเจ้าหน้าที่รัฐอันได้แก่ นายอำเภอโขงเจียม นายอำเภอพิบูล ข้าราชการพื้นที่ ทหาร ตำรวจโดยมีอาวุธครบมือจำนวนหนึ่งได้เข้าไปในบริเวณรอบ ๆ ที่ชาวบ้านชุมนุมกันและมีการพยายามก่อกวนการชุมนุมของชาวบ้านทั้งจากเจ้าหน้าที่เองและอันธพาลในพื้นที่ ก็ได้รับการเมินเฉยจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและในคืนวันที่ 28 เมษายนก็ได้มีคนที่อยู่ในบริเวณที่ชุมนุมอย่างสันติถูกทำร้ายเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปิดกั้นการแสดงออกถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน…

ในส่วนของกรณีป่าทับลานที่สืบเนื่องมาจากโครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรผู้ยากไร้ (คจก.) ทั้งคอทส. และ สนนท. ได้มีการส่งจดหมายข่าวถึงสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เพื่ออธิบายถึงสาเหตุและความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยมีใจความสำคัญในจดหมายดังกล่าว(หจมธ., (2) มธ.18.7.2/3) ดังนี้

> ...1ปีกว่าในการดำเนินการโครงการ คจก. ในหลายพื้นที่มีการบังคับและใช้ความรุนแรงในการอพยพประชาชนออกจากถิ่นฐานเดิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีบ้านหนองใหญ่ ต.สระตะเคียน อ.เสิงสาง จ.นครราชสีมา และปัจจุบันก็ยังไม่สามารถหาพื้นที่รองรับได้ ทหารจึงได้นำเอาพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานที่มีความอุดมสมบูรณ์มาจัดสรรให้กับประชาชน ดังนั้นประชาชนจึงไม่สามารถที่จะยอมรับที่ป่าที่ทางทหารจัดสรรได้และ

เนื่องจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของประชาชนที่ไม่มีเงินรายได้มาจุนเจือครอบครัวจึงนำมาซึ่งความจำเป็นในการอพยพกลับถิ่นฐานเดิมซึ่งเป็นไปด้วยความสงบและสันติ เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2535 ที่ผ่านมา แต่ปรากฏว่า ขณะนี้สถานการณ์ในวันที่ 16 มิถุนายน 2535 ในพื้นที่มีหน่วยกองกำลังทหารพรานอาสาสมัคร เจ้าหน้าที่ป่าไม้ จำนวนถึง 300นาย ปฏิบัติการต่อประชาชนด้วยทำทีที่แข็งกร้าว รุนแรง มีการใช้พานท้ายปืน ตีชาวบ้าน กระชากผม ทุบตี ทั้งหมดนี้จึงเป็นปฏิบัติการที่คล้ายคลึงกับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ซึ่งความโหดร้ายป่าเถื่อนยังคงมีลืมเลือนไปจากจิตใจของประชาชนทั้งประเทศ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็ได้เกิดขึ้นอีกครั้ง...

นอกจากนี้ในกรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งทางนักการเมืองและข้าราชการได้นำชาวบ้านมาชุมนุมเรียกร้องให้มีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นดังนั้น ทาง สนนท. ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้น โดยได้มีการออกแถลงข่าวในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2538 โดยมีใจความสำคัญดังนี้ (หจมธ., (2) มธ.18.4/4)

...ต่อกรณีที่นักการเมืองระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และข้าราชการบางท่านได้นำชาวบ้านมาชุมนุมเรียกร้องให้มีการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น ทางสนนท. ขอยืนยันว่าสิทธิที่จะรวมตัวของประชาชนในประเด็นต่าง ๆ นั้นเป็นเรื่องดี แต่ทาง สนนท. ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของผู้นำการชุมนุมที่ได้ทำการใส่ร้ายป้ายสี ผู้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเรื่องการขัดขวางความเจริญ รับเงินต่างชาติ ฯลฯ สนนท. เห็นว่าการให้ข้อมูลในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะไม่เกิดการสร้างสรรค์แล้ว ยังก่อให้เกิดความเกลียดชังระหว่างพี่น้องประชาชนร่วมชาติด้วย

สนนท. ขอเรียกร้องต่อรัฐบาล กระบวนการทำงานของรัฐบาลต้องคำนึงถึงประชาชนทั้งประเทศ การที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้บริหารประเทศ มิใช่เป็นการเข้ามากอบโกยผลประโยชน์ใส่ตนโดยได้คำนึงถึงสิ่งที่จะเกิดตามมาจากการกระทำที่ไร้ความรับผิดชอบ และถ้าเกิดการประทะกันระหว่างพี่น้องประชาชนกลุ่มต่าง ๆ รัฐบาลในฐานะผู้กุมนโยบายและมีอำนาจและหน้าที่ ที่ต้องรักษาความสงบเรียบร้อยต้องรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ดังกล่าว อย่างไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้...

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงภาพของการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวเหล่านั้น เป็นการเคลื่อนไหวต่อกรณีปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ในขณะที่การ

เคลื่อนไหวในลักษณะของการรณรงค์นั้น มีการเคลื่อนไหวในลักษณะดังกล่าวอยู่น้อยครั้งและไม่ได้รับความสนใจมากนักเมื่อเทียบกับการเคลื่อนไหวต่อกรณีปัญหาต่าง ๆ แม้ว่าการเคลื่อนไหวทั้งสองลักษณะนั้นจะมีจุดมุ่งหมายที่การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การเคลื่อนไหวต่อกรณีปัญหาต่าง ๆ นั้น มีเรื่องของสถานการณ์เฉพาะหน้าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะต้องคำนึงถึง จึงทำให้นักศึกษาที่เคลื่อนไหวในกรณีต่าง ๆ ต้องมีการติดตามสถานการณ์ซึ่งทำให้การเคลื่อนไหวเหล่านั้นเกิดความต่อเนื่อง

แต่กระนั้นก็ตาม การเคลื่อนไหวในลักษณะของการรณรงค์นั้น ก็มีความสำคัญไม่ต่างจากการเคลื่อนไหวต่อกรณีปัญหาต่าง ๆดังจะเห็นได้จากโครงงานรณรงค์เลือกตั้งในปี พ.ศ. 2538 ซึ่ง คอทส. ได้จัดให้มีการรณรงค์ดังกล่าว เพื่อทวงถามถึงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมจากพรรคการเมืองต่าง ๆ และเป็นการส่งเสริมให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีความสนใจต่อนโยบายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมดังที่ คอทส.(หจมธ., (5) มธ.18.1/5) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...ในปัจจุบันได้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นมากมายทั่วทั้งประเทศ ไม่ว่าจะเป็นปัญหามลพิษ, ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน, ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร, ปัญหาการขาดแคลนพลังงานฯลฯ ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งของสังคมไทย แต่กลับยังมีการพูดถึงแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ให้ชัดเจน จากพรรคการเมืองที่รับอาสาเข้ามาเป็นผู้บริหารประเทศ ดังนั้น คอทส. จึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องทวงถามนโนบายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจากทุกพรรคการเมือง และกระตุ้นให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งหันมาตรวจสอบนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมจากทุกพรรคการเมือง เพื่อประกอบการพิจารณาในการเลือกผู้แทนราษฎรในครั้งนี้ เพราะนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และประชาชนจำนวนมาก...

ดังนั้นแล้ว หากพิจารณาถึงการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการนักศึกษาไทย จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมได้แสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการนักศึกษาไทย นั่นคือ ความคิดที่ว่าการจะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้นั้นจะต้องมีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ โดยมีมโนทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม เพราะจากกรณีปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมที่นักศึกษาได้มีการเคลื่อนไหวด้วยนั้น ล้วนแต่เป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นหรือได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ รวมไปถึงประเด็นปัญหาที่แยกย่อยออกมาจากปัญหาในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็น การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ การใช้ความรุนแรง และ

การปกปิดบิดเบือนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ประเด็นปัญหาเหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นถึง การปิดกั้นช่องทางที่จะให้ประชาชนสามารถมีส่วนในการตัดสินใจต่อการจัดการทรัพยากรไม่ว่าจะในระดับชุมชนหรือในระดับประเทศ ด้วยเหตุนี้ การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการนักศึกษาไทยจึงมีความคาบเกี่ยวกับเรื่องการเมือง หรือมีการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยไปโดยปริยาย

บทที่ 6

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย

ขบวนการนักศึกษาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 หรือตั้งแต่ได้มีการจัดตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เป็นต้นมานั้น ได้มีการแสดงบทบาททางสังคม มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นปัญหาทางการเมืองในหลายกรณี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานั้น บทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย ได้มีการปรับบทบาทเกิดขึ้นตลอดเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้น ๆ

การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย ซึ่งได้เคยเกิดขึ้นมาก่อนหน้าที่จะมีการจัดตั้ง สนนท. จะเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ต่าง ๆ อาทิเช่น กรณี 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งได้ทำให้ในเวลาต่อมานั้น องค์กรนักศึกษาในส่วนต่าง ๆ ต้องถูกยุบเลิกไป และทำให้เกิดองค์กรนักศึกษาซึ่งมีลักษณะเป็นองค์กรปกปิด มีการเคลื่อนไหวที่เร้นลับเกิดขึ้นในเวลาต่อมา รวมถึง การรวมตัวเป็นองค์กรนักศึกษา 18 สถาบัน และการเกิดวิกฤติศรัทธาต่ออุดมการณ์สังคมนิยมในช่วงปี พ.ศ. 2523-2524 ซึ่งการเกิดวิกฤติศรัทธานั้น ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นในขบวนการนักศึกษาและนำไปสู่การจัดตั้ง สนนท. ในปี พ.ศ. 2527

ทั้งนี้การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย ในช่วงเวลาก่อนที่จะมีการจัดตั้ง สนนท. เกิดขึ้นนั้น ได้มีการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ถึงการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงเวลาดังกล่าว โดย ดารณี ครุฑดำ และคณะ(2526) ได้นำเสนอถึงข้อวิเคราะห์นี้ โดยมีความว่า

> ...ขบวนการนักศึกษานับตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้พัฒนาตนเองให้เพียบพร้อมสำหรับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในระยะต่อมา เนื่องด้วยด้านหนึ่งของเหตุการณ์ 14 ตุลาคมยังมิได้เป็นทางออกของปัญหาสังคมไทยทั้งหมดที่มีอยู่ในเวลานั้น ฝ่ายก้าวหน้าในขบวนการนักศึกษาเริ่มมองเห็นถึงปัญหาที่กำลังรอคอยการแก้ไข ประกอบกับโลกทัศน์ทางการเมืองแบบมาร์กซิสต์ที่มองพัฒนาการของสังคมในแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์การยึดถือกฎแห่งการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ นักศึกษามองความขัดแย้งในสังคม เป็นเรื่องของการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งก็คือชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง และการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าของสังคม ก็คือการเปลี่ยนแปลงโค่นล้มอำนาจการปกครอง

สถาปนาอำนาจรัฐใหม่ และระบบการปกครองใหม่ที่ดีกว่า เป็นผลให้แนวกิจกรรมที่ปรากฏออกมา มุ่งไปที่เปิดโปง ท้าทายระบบการปกครอง โดยหยิบยกประเด็นปัญหาด้านต่าง ๆ มาเคลื่อนไหว ผู้เสนอรายงานได้ตั้งข้อสังเกตกับลักษณะวิธีคิดเช่นนี้ของขบวนการนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าในขณะนั้นว่า เป็นสิ่งที่ทำให้นักศึกษาฝ่ายก้าวหน้ามีข้อจำกัดในตัวเองในการเรียนรู้และเข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริงของสังคมไทย ดังนั้นมาร์กซิสต์ในช่วงนั้นจึงกลายเป็นเพียงมโนภาพที่ย่นย่อและเข้าใจกันง่าย ๆ และส่วนใหญ่ในการศึกษามาร์กซิสต์จะเป็นการสาระวนกับการจัดระบบคิดมากกว่าการลงมือสำรวจสภาพความเป็นจริง

และด้วยลักษณะเช่นนี้ ทำให้ขบวนการนักศึกษาสูญเสียคุณลักษณะของขบวนการทางปัญญา(ซึ่งเป็นลักษณะที่ควรจะเป็นในฐานะ“นักศึกษา”)มาเป็นขบวนการทางการเมือง และในกระบวนการพัฒนามาเป็นขบวนการทางการเมืองนั้นก็ถูกบีบรัดตัวด้วยสถานการณ์และประกอบกับข้อจำกัดในการรับรู้ของตนเอง ทำให้ขบวนการนักศึกษาไม่สามารถหล่อเลี้ยงตนเองให้มีความเข้มแข็ง และมีความต่องเนื่องยาวนานในฐานะขบวนการทางสังคมขบวนหนึ่งได้...

นอกเหนือจากบทวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว การกล่าวถึงขบวนการนักศึกษาไทยในลักษณะของการวิเคราะห์หรือการวิพากษ์วิจารณ์ถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษาได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะในช่วงหลังของการเกิดวิกฤติศรัทธา ซึ่งการวิเคราะห์ในลักษณะต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดการเรียนรู้เกิดขึ้นในขบวนการนักศึกษา และส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา

ในช่วงเวลาที่ สนนท.และคอทส. มีบทบาทสำคัญในขบวนการนักศึกษานั้น ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือจะมีการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่งผลต่อการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา ซึ่งการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ต่อขบวนการนักศึกษาที่เกิดขึ้นตลอดเวลานั้น ได้ทำให้ขบวนการนักศึกษามีการปรับบทบาทอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน

ทั้งนี้ประเด็นในการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของขบวนการนักศึกษาในช่วงที่สนนท.และคอทส.มีบทบาทสำคัญในการเป็นองค์กรนำ จะมีประเด็นสำคัญได้แก่ เรื่องความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาในหมู่นักศึกษาที่ทำกิจกรรม เรื่องรูปแบบวิธีการ ตลอดจนลักษณะของกิจกรรม รวมไปถึงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs)และการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้

ประสบปัญหา ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาเกิดการปรับบทบาทเกิดขึ้น

“ขบวนการนักศึกษา” ในความคิดของกลุ่มผู้นำนักศึกษา

เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ตลอดเวลาที่มีการพูดถึง การฟื้นฟูขบวนการนักศึกษา หรือการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษา เรื่องดังกล่าวนี้ได้เป็นหน้าที่ที่องค์กรนำทั้ง สนนท. และ คอทส. ต้องรับผิดชอบไปโดยปริยาย ทั้งนี้ในส่วนของ สนนท. เองนั้น เมื่อพิจารณาหลักการและเหตุผล ที่ต้องการเน้นความมั่นคงของขบวนการนักศึกษา และนโยบายของ สนนท.เอง ที่ต้องการสร้างความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษานั้น อาจจะกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูขบวนการนักศึกษาที่ได้กล่าวถึงนั้น เป็นภาระหน้าที่ของ สนนท. อย่างไม่ต้องสงสัย แต่อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขและข้อจำกัดของ สนนท. ก็มีค่อนข้างมากและเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษายังคงดำรงอยู่

ในเบื้องต้นนี้ เพื่อความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาในความคิดของกลุ่มผู้นำนักศึกษานั้น จึงขออธิบายถึงลักษณะขององค์กรนักศึกษา ซึ่งสุภัทร ฮาสุวรรณกิจ(2538: 23) ได้แบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. **สนนท. และ คอทส.** โดยภาพลักษณ์เป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษา ความเข้มแข็งขององค์กรส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับองค์กรสมาชิก แต่ด้วยเงื่อนไขบางประการได้ทำให้ สนนท. และ คอทส. ถูกตัดขาดจากองค์กรสมาชิก และทำให้ขาดแนวร่วม ขาดพลังในการเคลื่อนไหว

2. **องค์การนักศึกษา** โดยภาระหน้าที่แล้ว จะเน้นหนักไปในการทำงานภายในสถาบันไม่ว่าจะเป็นงานรับน้อง การจัดแข่งขันกีฬา และงานประเพณีที่สนุกสนาน ทั้งนี้อาจจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่บ้าง แต่ก็เป็นในระดับบุคคลมากกว่าที่จะเกิดจากสำนึกในหน้าที่ขององค์การนักศึกษาเอง อีกทั้งเป็นองค์กรนักศึกษาที่มาจากการเลือกตั้ง จึงทำให้แนวทางและนโยบายไม่มีความแน่นอน ขึ้นอยู่กับทีมทำงานที่ได้รับการเลือกตั้งในแต่ละปี

3. **ชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์** รูปแบบของกิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การออกค่ายอาสา การบำเพ็ญประโยชน์ในโอกาสต่าง ๆ และมีการร่วมเคลื่อนไหวบ้างในประเด็นที่ใกล้เคียงกับงานของชมรมหรือชุมนุม

อาจกล่าวได้ว่า ชมรมเป็นกลุ่มกิจกรรมที่มีเป้าหมาย มีความต่อเนื่อง และมีแนวทางที่ชัดเจนที่สุดในสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง ในการที่จะผลิตงานกิจกรรม และคนที่ใส่ใจสังคม แต่อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมที่ซับซ้อน และมีปัญหาสังคมมากมายนั้น วิธีคิดและกรอบการมองสังคมของผู้ปฏิบัติงาน กลับไม่สามารถก้าวทันต่อสภาพดังกล่าวเท่าใดนัก จึงทำให้กิจกรรมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ ไม่สามารถก้าวพ้นรูปแบบของงานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งไม่สามารถเสริมสร้างความเข้าใจต่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากนัก

4. **กลุ่มอิสระ** โดยภาพลักษณ์แล้ว กลุ่มอิสระเป็นองค์กรที่มีความชัดเจนทางความคิดของกลุ่ม มีความคล่องตัวและไม่ติดงานประจำเหมือนองค์การนักศึกษาหรือชมรม หากแต่สภาพที่เป็นอยู่คือ วินัยที่หละหลวม ขาดจุดหมายที่ชัดเจนและมีลักษณะที่เกิดง่ายสลายเร็ว รวมไปถึงไม่ค่อยมีกิจกรรมที่ชัดเจน เป็นลักษณะช่างคิดแต่ไม่ทำ

จากลักษณะขององค์กรนักศึกษาที่ได้อธิบายในข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าองค์กรเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาทั้ง สนนท. และคอทส.นั้น เป็นองค์กรที่มีความสำคัญในฐานะเป็นองค์กรนำของขบวนการนักศึกษาในความคิดของกลุ่มผู้นำนักศึกษา และหากพิจารณาจากโครงสร้างของทั้งสององค์กรแล้ว ในส่วนขององค์กรสมาชิกขององค์กรทั้งสองนั้นก็คือ องค์การนักศึกษา ชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ และกลุ่มอิสระ รวมไปถึง ผู้ปฏิบัติงานของ สนนท. และคอทส. ส่วนใหญ่ก็มาจากองค์กรนักศึกษาเหล่านี้

ดังนั้นแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในองค์การนักศึกษา ชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ และกลุ่มอิสระ ย่อมส่งผลต่อองค์กรนำทั้ง สนนท. และคอทส.ด้วย และเหตุนี้เองที่ทำให้ทั้ง สนนท. และคอทส. ต้องมีการปรับบทบาท และหันมาให้ความสำคัญต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กรต่าง ๆ ในฐานะที่ปัญหาเหล่านั้นเป็นปัญหาของขบวนการนักศึกษา

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดนั้น จะเป็นปัญหาที่ทุก ๆ องค์กรประสบเช่นเดียวกัน และเป็นปัญหาที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมนักศึกษาต่าง ๆ ต้องประสบกับภาวะเสื่อมถอยทั้งในด้านคุณภาพของกิจกรรมที่

ทำอยู่ รวมถึงคุณภาพของผู้ปฏิบัติงานขององค์กรต่าง ๆ และในด้านปริมาณของผู้ปฏิบัติงานที่มีค่อนข้างน้อยจนไม่สามารถที่จะดำเนินกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ได้

ทั้งนี้จากการสัมมนานักศึกษาทั่วประเทศ ซึ่งจัดโดย สนนท. และ คอทส. ในเดือนมกราคม พ.ศ.2538 ได้ข้อสรุปของลักษณะปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

1. วิธีการในการทำกิจกรรมไม่สอดคล้องกับยุคสมัย

2. เป้าหมายไม่ชัดเจน ขาดความต่อเนื่อง

3. ผู้ปฏิบัติงานมีปัญหาโลกทัศน์และชีวทัศน์ไม่ตรงกัน

4. ผู้ปฏิบัติงานขาดกรอบในการวิเคราะห์ ขาดวิธีคิด ขาดมุมมองต่ออนาคต และมองโลกแบบแยกส่วน

5. องค์กรและผู้ปฏิบัติงาน ปิดกั้นความเห็นจากภายนอก ไม่เปิดกว้าง

6. ผู้ปฏิบัติงานขาดศรัทธา เฉื่อย คิดงานไม่ออก หรือเอาตัวเองเป็นตัวตั้งในการทำงาน

7. องค์กรขาดความน่าเชื่อถือต่อสังคมภายนอกหรือไม่เป็นที่ยอมรับ

8. มหาวิทยาลัยออกกฎระเบียบที่ไม่เอื้อ หรือขัดขวางการทำกิจกรรม

9. ขาดการตรวจสอบซึ่งกันและกัน

10.นักกิจกรรมมีการแบ่งขั้ว แบ่งค่าย

11. องค์กรทำงานในวงแคบ ไม่เปิดตัว ทั้งในแง่ทางกายภาพ เช่นสถานที่ตั้ง และทางความคิด

12. องค์กรไม่เห็นความสำคัญในการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนต่างองค์กร ต่างสถาบัน

13. องค์กรขาดคนทำงาน จึงผลักดันงานไม่ได้ เมื่อผลักดันงานไม่ได้จึงไม่มีคนรู้จักและไม่มีคนเข้ามาทำงาน

ปัญหาทั้งหมดที่ได้สรุปมาทั้ง 13 ข้อ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มปัญหา นั่นคือ ส่วนของวิธีคิดของผู้ปฏิบัติงาน ส่วนของการบริหารองค์กร และส่วนของเทคนิคต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่ได้สรุปมานั้น เป็นปัญหาที่ยึดเยื้อ เรื้อรังยาวนานและเป็นปัญหาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จึงทำให้ยากแก่การหาทางแก้ปัญหาในเชิงรูปธรรมในทันที

ในส่วนของ สนนท. ได้มีการสรุปสภาพปัญหาของ สนนท.เอง โดยในการประชุมสมัชชาประจำปี พ.ศ.2539 ได้มีการตั้งข้อสังเกตุต่อปัญหาในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของ สนนท. ว่า

ไม่มีพลังในการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากนัก ทั้งนี้เพราะ ขาดการประสานทั้งข้อมูลและกิจกรรมกับองค์กรสมาชิก ทำให้องค์กรสมาชิกไม่สามารถทำความเข้าใจในเนื้อหาของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของ สนนท.

ดังนั้นแล้ว หากพิจารณาสภาพปัญหาต่าง ๆ แล้ว จะพบว่าปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับองค์กรนักศึกษาทุกระดับ และสภาพปัญหาต่าง ๆ มีความคล้ายคลึงกัน แต่จะส่งผลต่อองค์กรนักศึกษาในลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่ว่า องค์กรนักศึกษาที่ได้รับผลจากปัญหาต่าง ๆเหล่านี้ เป็นองค์กรประเภทใดหรือระดับใด

แต่อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นแล้วว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลต่อองค์กรนำทั้ง สนนท. และคอทส. อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เป็นเพราะเงื่อนไขทางด้านโครงสร้างองค์กรของ สนนท.และ คอทส.

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิดความคิดต่าง ๆ ที่นำเสนอขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในกลุ่มผู้นำนักศึกษาและอดีตผู้นำนักศึกษา ซึ่งความคิดต่าง ๆ ที่ถูกนำเสนอขึ้นมานี้ ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งต่อความคิดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในขบวนการนักศึกษานั้น นั่นคือ ความคิดต่าง ๆ ที่ได้ถูกเสนอขึ้นมานั้น มิได้เกิดจากการพิจารณาสภาพปัญหาภายในขบวนการนักศึกษาเท่านั้น หากแต่ได้พิจารณาถึงสภาพปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อขบวนการนักศึกษาด้วย โดยเฉพาะในส่วนของ สนนท.เอง ที่เป็นองค์กรนักศึกษาที่เคลื่อนไหวทางการเมือง การพิจารณาสภาพปัญหาสังคมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่น การพิจารณาสภาพปัญหาของขบวนการนักศึกษาโดย สุภัทร ฮาสุวรรณกิจ(2538: 24) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

> ...ปัญหาหลักของขบวนการนักศึกษาที่ต้องเข้าไปแก้ไขอย่างจริงจังก็คือ การขาดฐานความรู้ความเข้าใจต่อสังคม ซึ่งส่งผลให้กระบวนการทางจิตสำนึกอ่อนบางลงไป นี่เป็นจุดแรกที่ต้องแก้ไข ยิ่งในช่วงกระแสต่ำทางการเมือง ไม่มีอะไรดีไปกว่าการปูฐานความคิด สร้างจิตสำนึกเผยแผ่อุดมคติของหนุ่มสาวต่อการใส่ใจสังคม เพื่อนำสู่การเคลื่อนไหวที่มีคุณภาพ และพลังในการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในอนาคต...

และบทวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกของขบวนการนักศึกษาโดย นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ ในการประชุมสมัชชาประจำปี พ.ศ.2539 ของสนนท. ซึ่งนิติรัตน์ได้กล่าวไว้ว่า

> ...ระบบทุนเข้ามาสู่ระบบการเมืองมากขึ้นจากทุนท้องถิ่นจนถึงทุนระดับชาติ บรรษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาท เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ครบวงจร การครอบงำความคิดความเชื่อทางสังคม ผ่านกลไกรัฐ ระบบการศึกษา การครอบงำทางอุดมการณ์ความคิดยังคงแทรกซึมในทุกอณูของสังคมโดยโครงสร้างอำนาจตัวเก่า ปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อการผลักดันการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งสิ้น...

จากสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่ขบวนการนักศึกษาประสบอยู่ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นในขบวนการนักศึกษา ได้นำมาสู่ข้อเสนอทางความคิดที่จะแก้ไขและคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ดังเช่น ข้อเสนอของสุภัทร ฮาสุวรรณกิจ(2538: 24) ซึ่งได้เสนอไว้ว่า

> ...ถ้าจะคาดหวังกับองค์กรนำอย่าง สนนท. และ คอทส.มาทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางคอยจัดกิจกรรมเชื่อมประสานให้เกิดการมีส่วนร่วม และตื่นตัวอย่างมีทิศทาง ก็ไม่ใช่วัฒนธรรมและวิถีของทั้งสององค์กร แม้จะปรับตัวได้บ้างก็ควรอยู่ในฐานะองค์กรสนับสนุนมากกว่า โดยเหตุนี้ต้องมีองค์กรพิเศษที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ฟื้นฟูความรู้ความเข้าใจของสังคม โดยมีกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่เป็นทั้งนักศึกษา และอดีตนักศึกษาร่วมกันทุ่มเทภารกิจนี้อย่างมีทิศทางเป็นอิสระ ไม่ติดเงื่อนไขงานประจำขององค์กร...

รวมทั้งข้อเสนอต่อขบวนการนักศึกษา จากการประชุมสมัชชาประจำปี พ.ศ.2539 ของ สนนท. ซึ่งเห็นว่าปัญหาของขบวนการนักศึกษาไม่ใช่ปัญหาทางเทคนิคหรือการบริหารองค์กร หากแต่อยู่ที่ ผู้ปฏิบัติงานขาดจิตสำนึก และความเข้าใจในปัญหาสังคมอย่างแท้จริง ทั้งนี้จึงได้มีข้อเสนอต่องานกิจกรรมนักศึกษาทั้ง 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. **งานจัดการศึกษา** จัดตั้งความคิดและจิตสำนึกผู้ปฏิบัติงาน

1.1 ศึกษาเรียนรู้ทฤษฎีโครงสร้าง การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคม ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยี พัฒนาการของโลกปัจจุบัน ข้อตกลงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย การเป็นไปของโลกปัจจุบัน

1.2 ศึกษาเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การรับรู้จากการปฏิบัติ การเตรียมความพร้อม ขยายผลไปสู่งานเคลื่อนไหว การลงพื้นที่ที่มีปัญหา การสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับผู้ปฏิบัติงานทั้งด้านความคิดและยุทธวิธี

2. **งานข้อมูล** การเข้าถึงข้อมูล ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ การสะสมข้อมูลเก่าเข้าถึงข้อมูลใหม่ที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว รวมถึงการสร้างระบบการจัดเก็บและนำมาใช้ในงานเคลื่อนไหวเพื่อให้ทันสถานการณ์

3. **งานประสาน** การสร้างกลไกการประสานงานในแต่ละสถาบัน แผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน อยู่ภายใต้การสื่อสารทั้งสองทาง ระหว่างองค์กรพื้นฐานกับองค์กรนำ การประสานงานเชิงความคิด ความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน

4. **งานเคลื่อนไหวทางสังคม** ติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิด รักษาระดับงานเคลื่อนไหวทางการเมือง ยกระดับจิตสำนึกผู้ปฏิบัติงาน

ซึ่งข้อเสนองานกิจกรรมนักศึกษาทั้ง 4 ด้านนี้ จะเป็นแนวทางสำคัญในการผลักดันสังคมโดยบทบาทและภารกิจใหม่ของขบวนการนักศึกษา ที่ต้องประสานงานกับกลุ่มองค์กรประชาธิปไตย องค์กรพัฒนาเอกชน

จากการกล่าวถึงสภาพปัญหาของขบวนการนักศึกษาและข้อเสนอต่าง ๆ ที่ได้ยกอ้างมาทั้งหมดนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการถกเถียงในประเด็นดังกล่าวในกลุ่มผู้นำนักศึกษา ซึ่งความสำคัญของการกล่าวถึงสภาพปัญหาของขบวนการนักศึกษา มิได้อยู่ที่ข้อเสนอเชิงรูปธรรมที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของขบวนการนักศึกษา หากแต่ความสำคัญดังกล่าว อยู่ที่การถกเถียงในประเด็นนี้ ซึ่งเป็นเสมือนการทบทวนตัวเองของกลุ่มผู้นำนักศึกษา ได้ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาเพิ่มมากขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้องค์กรนำของขบวนการนักศึกษาได้เกิดการปรับบทบาท เพื่อคลี่คลายสภาพปัญหา จากความรู้ความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาที่มีเพิ่มขึ้นจากการกล่าวถึงสภาพปัญหาและข้อเสนอต่าง ๆ นี้

รูปแบบและลักษณะของกิจกรรมนักศึกษา

เป็นที่ทราบกันดีว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งขององค์กรกิจกรรมของนักศึกษา นั่นคือ การขาดแคลนผู้ปฏิบัติงานที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมหรือสร้างกิจกรรมในแต่ละองค์กร รวมไปถึงผู้ปฏิบัติงานที่มีอยู่ในแต่ละองค์กร ก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองในการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ได้ ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้เป็นปัญหาที่กลุ่มกิจกรรมนักศึกษาในส่วนของชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ ต้องประสบมากที่สุด

ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบของกิจกรรมและลักษณะกิจกรรมของกลุ่มกิจกรรมในส่วนนี้นั่นเองในขณะที่องค์การนักศึกษาโดยทั่วไปนั้น มีสภาพเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป เพราะองค์การนักศึกษาเป็นองค์กรที่มาจากการเลือกตั้งโดยนิสิตนักศึกษาในสถาบันการศึกษาของแต่ละแห่ง และองค์การนักศึกษาเอง ก็มีงานประจำซึ่งเป็นงานธุรการที่มีค่อนข้างมาก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สภาพปัญหามีความแตกต่างกันไป

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงรูปแบบและลักษณะกิจกรรม รวมทั้งสภาพภายในองค์กรของกลุ่มกิจกรรมนักศึกษาในประเภทนี้ ทั้งนี้เพราะแนวทางและเป้าหมายของกลุ่มชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับองค์กรนำในขบวนการนักศึกษาทั้ง สนนท. และ คอทส. อีกทั้งผู้ปฏิบัติงานของทั้งสององค์กร โดยส่วนใหญ่จะมาจากกลุ่มกิจกรรมนักศึกษาในประเภทนี้

จุดมุ่งหมายหลักของกลุ่มกิจกรรมนักศึกษาประเภทนี้ อาจกล่าวสรุปได้ว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับจิตสำนึกในการรับใช้สังคม ของสมาชิกในองค์กรต่าง ๆ เหล่านั้น และแสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม จากสภาพปัญหาที่ได้กล่าวถึงในข้างต้น ได้ทำให้เป้าหมายในการทำกิจกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป

ทั้งนี้หากพิจารณาตารางงานในรอบหนึ่งปี จะเห็นว่ามีแต่งานที่มุ่งไปที่การจัดการศึกษาให้เพื่อนใหม่หรือน้องใหม่ที่เพิ่งเข้ามาเป็นส่วนใหญ่ เช่น งานเปิดโลกกิจกรรม หาเพื่อนใหม่หรือน้องใหม่มาเข้าเป็นสมาชิกในองค์กร รวมทั้งงานค่ายรับเพื่อนใหม่ และกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งจะพบได้ว่าเป้าหมายของกิจกรรมที่แท้จริงคือการรับเพื่อนใหม่หรือน้องใหม่ และการจัดการศึกษาให้

สมาชิกใหม่ในองค์กรเหล่านั้น จึงทำให้เนื้อหาที่จะนำเสนอต้องมีการปรับให้อ่อนลงในช่วงต้น และจะเข้มข้นขึ้นในช่วงท้ายปี ก่อนที่จะปรับให้มีเนื้อหาอ่อนลงอีกในปีต่อไปเมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามา (กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ, 2544: 12)

ดังนั้นแล้วกิจกรรมของชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ จึงมีลักษณะที่วนเวียนเป็นวัฏจักรที่ครบรอบในหนึ่งปี ทำให้ไม่มีการพัฒนาองค์กร ในขณะที่องค์ความรู้ต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องเดิม และการพูดคุยต่าง ๆ ในประเด็นที่จะทำให้สมาชิกใหม่ขององค์กรได้เข้าใจสภาพปัญหาสังคมในเบื้องต้น ก็ไม่มีความต่อเนื่องและไม่สามารถนำสู่การปฏิบัติได้มากนัก

ด้วยรูปแบบและลักษณะกิจกรรมที่กล่าวมานี้ ได้ทำให้กลุ่มชมรมหรือชุมนุมอาสาพัฒนาและบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งมีแนวทางและเป้าหมายในทิศทางเดียวกันกับ สนนท. และ คอทส. เริ่มมีความแปลกแยกต่อองค์กรนำทั้งสององค์กร เพราะรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมที่มุ่งเน้นที่สมาชิกใหม่ มักจะละเลยเนื้อหาสาระหรือต้องปรับให้เนื้อหาสาระดังกล่าวอ่อนลง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของ สนนท. และ คอทส. จึงไม่ได้รับความสนใจ สภาพเช่นนี้จึงทำให้ สนนท.และ คอทส. อยู่ในสภาพที่แทบจะถูกตัดขาดจากองค์กรพื้นฐาน และทำให้ทั้ง สนนท. และ คอทส. ต้องมีการปรับบทบาทที่จะแสดงออกภายในขบวนการนักศึกษาด้วยอีกทางหนึ่ง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงนั่นคือความแตกต่างของรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมระหว่างองค์กรกลางระหว่างสถาบัน และกลุ่มชมรมหรือชุมนุมต่าง ๆ ทั้งนี้ องค์กรกลางระหว่างสถาบันซึ่งได้แก่ คอทส. และ สนนท. จะมีรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม เป็นลักษณะของกิจกรรมรณรงค์หรือเคลื่อนไหวทางการเมือง ในขณะที่กลุ่มชมรมหรือชุมนุมต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์กรพื้นฐานของทั้ง คอทส. และสนนท. จะมีกิจกรรมหลักคือการออกค่าย หรือกิจกรรมอื่น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การปลูกจิตสำนึกหรือทำให้สังคมได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่กลุ่มชมรมหรือชุมนุมเหล่านั้นให้ความสนใจและให้ความสำคัญ

ด้วยความแตกต่างของรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม จึงทำให้การดำเนินกิจกรรมร่วมกันเป็นไปได้ยาก และนอกจากนั้นความแตกต่างของรูปแบบลักษณะของกิจกรรม ยังสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติที่แตกต่างกัน และเป็นเป้าหมายในการทำกิจกรรมที่ต่างกัน ซึ่งเงื่อนไขนี้ได้ทำให้องค์กรของนักศึกษาในระดับต่าง ๆ ขาดการติดต่อประสานงานไปโดยปริยาย หรือในอีกทางหนึ่งคือไม่สามารถมีกิจกรรมร่วมกันได้

ความแตกต่างของรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม รวมไปถึง มุมมอง ทัศนคติและความคิดที่แตกต่างกันนั้น ได้ก่อเกิดผลด้านลบกับองค์กรกลางระหว่างสถาบันไม่ว่าจะเป็น คอทส. และ สนนท. เป็นอย่างมาก

ในกรณีของ คอทส. นั้น แม้ว่าจะมีกลุ่มชมรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและธรรมชาติ เป็นองค์กรพื้นฐานอย่างชัดเจนอยู่แล้วนั้น แต่แนวทางของชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติในสถาบันต่าง ๆ นั้นจะมีอยู่ 2แนวทางดังที่ สาวิตรี พูลสุขโข(2549) ได้อธิบายได้นั้นคือ

1.มีแนวทางที่สนใจในปัญหาเชิงนโยบาย ซึ่งชมรมที่มีแนวทางเช่นนี้มักจะมีกิจกรรมร่วมกับ คอทส.

2.ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติในสายอุทยาน จะเน้นกิจกรรมการออกค่าย เดินป่า ดูนก

แม้ว่าชมรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติโดยทั่วไป แล้วจะเน้นกิจกรรมอยู่ที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ซึ่งชมรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นชมรมในแนวทางใดก็ตาม จะมีเป้าหมายและความสนใจในสิ่งเดียวกัน แต่ความแตกต่างของแนวทางทั้งสองแนวทาง ได้แสดงให้เห็นถึงมุมมองความคิด และความเข้าใจในปัญหาที่แตกต่างกันออกไปอย่างสิ้นเชิง

ความแตกต่างดังกล่าวนี้ ได้ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นในระดับชมรม เมื่อนักศึกษาผู้ปฏิบัติกิจกรรมได้พยายามผลักดันแนวทางที่ตนเองสนใจ โดยส่วนหนึ่งสนใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับเรื่องการเมือง นักศึกษาผู้ปฏิบัติกิจกรรมในส่วนนี้มักจะมีกิจกรรมร่วมกับ คอทส. และเป็นมวลชนหรือแนวร่วมของ คอทส. ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งจะเน้นกิจกรรมในลักษณะของการสัมผัสธรรมชาติ เช่น การออกค่ายเดินป่า ดูนก ซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้มักจะได้รับความนิยมและมีคนเข้าร่วมมากกว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้แนวทางที่สนใจในปัญหาเชิงนโยบายค่อย ๆ เลือนหายไป และส่งผลกระทบต่อ คอทส. ในท้ายที่สุด ดังเช่นที่ ชัยวัฒน์ ไชยจารุวณิช(2549) ได้กล่าวไว้ว่า

> ...ชมรมอนุรักษ์ฯ เริ่มเข้าไปมีสายสัมพันธ์กับกรมป่าไม้ ซึ่งกรมป่าไม้จะมีศูนย์สื่อธรรมชาติ ถ้าเราขอใช้สถานที่ของกรมป่าไม้ เขาจะขอใช้เวลาช่วงหนึ่งในการทำกิจกรรมให้จะมีกิจกรรมสันทนาการหรือกิจกรรมอื่น ๆ เช่น กอดต้นไม้ มีพี่ที่เป็นเจ้าหน้าที่คนหนึ่ง

จะเป็นที่รู้จักของชมรมอนุรักษ์ในหลาย ๆ ที่ซึ่งเข้าจะพาไปดูนก พาไปเล่นเกมส์กิจกรรมสันทนาการ การที่ชมรมอนุรักษ์ เข้าไปมีสายสัมพันธ์กับกรมป่าไม้ ทำให้มองเห็นว่าไม่ใช่แค่ชมรมเดียวที่เข้าไปแล้วได้รับเอาวิธีคิดมา ในตอนกลางคืน พี่เข้าจะมาสร้างบรรยากาศร้องเพลงเพราะ จะร้องเพลงจำพวก “วิญญาณป่า” อยู่กลางป่าเขา ชื่นชมธรรมชาติทำบรรยากาศให้โรแมนติก ชวนหลงใหล ซึ่งเชื่อได้ว่า ชมรมอนุรักษ์ฯในหลายที่ รับอิทธิพลจากกระแสนี้เยอะมาก เรียกว่ากิจกรรมหลักสูตรของกรมป่าไม้ที่แทรกซึมเข้าไป ทำให้กิจกรรมชมรมอนุรักษ์ฯ กลายเป็นเรื่องของการเดินป่า ดูนก เป็นกิจกรรมโรแมนติก ทำให้แนวทางการเคลื่อนไหวค่อย ๆ เลือนหายไป แนวร่วมของ คอทส. คือชมรมอนุรักษ์ฯ เมื่อชมรมอนุรักษ์ฯ รับกระแสนี้มาทำให้ คอทส. ขาดมวลชน…

จากที่ได้อธิบายมานั้น ถึงแม้ว่า คอทส. จะขาดมวลชนและแนวร่วมไป แต่ในส่วนของผู้ปฏิบัติงานนั้น ยังคงมีอยู่เพราะนักศึกษาที่เลือกทำกิจกรรมกับ คอทส. คือคนที่ปฏิเสธแนวทางของชมรมที่มุ่งเน้นการเดินป่า ดูนก แต่ในทางกลับกันนั้น ก็คือคนที่ไม่ได้รับการยอมรับจากชมรมนั้นเอง

ทั้งที่หากพิจารณาในเรื่องของอุดมการณ์ จะเห็นได้ว่าแนวทางชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติทั้งสองแนวทางนั้นจะมีอุดมการณ์ที่แตกต่างไป โดยในส่วนของแนวทางสายอุทยานนั้น อาจจัดได้ว่าเป็นอุดมการณ์ธรรมชาตินิยม ในขณะที่แนวทางที่สนใจปัญหาเชิงนโยบายอาจนับได้ว่าเป็นกระแสความคิดในแนวทางของอุดมการณ์นิเวศสังคมนิยม

สำหรับแนวความคิดอุดมการณ์ธรรมชาตินิยมนั้น จะให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของธรรมชาติมากกกว่าสังคมมนุษย์ แนวคิดที่มุ่งพิทักษ์สิทธิของธรรมชาติเป็นหลัก คนในกลุ่มนี้มักออกเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิทธิของต้นไม้ และสัตว์นานาชนิด แต่ไม่เคยพูดถึงสิทธิของคนในระบบนิเวศนั้น ๆ เลย จากมุมมองนี้ การพิทักษ์ “สิทธิหมา” จึงสำคัญกว่า “สิทธิคน” ดังนั้นประเด็นความเป็นธรรมทางสังคมในการจัดการทรัพยากร จึงถูกมองข้ามไปตั้งแต่ต้น นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตว่า แนวความคิดธรรมชาตินิยมในสังคมไทยได้แพร่ระบาดอย่างรวดเร็วในหมู่คนชั้นกลางของสังคม ซึ่งแม้ว่าคนชั้นกลางจะเปิดรับแนวความคิดนี้เข้ามา แต่แนวความคิดธรรมชาตินิยมของไทยกลับแตกต่างจากแนวความคิดธรรมชาตินิยมของตะวันตกอย่างมาก เพราะในขณะที่กลุ่มธรรมชาตินิยมตะวันตกกลุ่มวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร แต่กลุ่มธรรมชาตินิยมไทยกับ

กลุ่มมุ่งเน้นพิทักษ์ธรรมชาติ และมองธรรมชาติแบบโรแมนติก แต่กลับไม่ได้มุ่งวิพากษ์แนวคิดการพัฒนาและบริโภคนิยม ซึ่งเป็นต้นตอที่สำคัญของปัญหาทรัพยากรในประเทศไทย (เนตรดาว แพทย์กุล, 2544: 28-29)

ในขณะแนวความคิดนิเวศสังคมนิยม มีพื้นฐานความคิดว่าธรรมชาติไม่เพียงมีคุณค่าในแง่ของอรรถประโยชน์ หรือเป็น “ทุนทางเศรษฐกิจ” เท่านั้น แต่ยังเป็น “ทุนชีวิต” ซึ่งหมายถึงการเป็นระบบคุณค่าและวิถีชีวิต ที่สร้างหลักประกันให้กับความอยู่รอดอย่างต่อเนื่องของคุณภาพชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอนาคต นอกจากนี้ธรรมชาติยังมีนัยของการเป็น “ทุนทางสังคม” ซึ่งหมายถึงการมองธรรมชาติสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก ธรรมชาติจึงเป็นที่มาของกฎเกณฑ์ สถาบันทางสังคม และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร เช่น ป่าชุมชน เป็นทั้งทุนชีวิตเพราะให้ประโยชน์ต่าง ๆ ในการยังชีพ และเป็นระบบคุณค่าและวิถีชีวิตที่สะท้อนความผูกพันระหว่างคนกับป่า นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เพราะให้ผลผลิตจากป่าที่มีมูลค่าในระบบตลาด และเป็นทุนทางสังคมด้วย เพราะสะท้อนกฎเกณฑ์ ภูมิปัญญา และองค์กรทางสังคมในการจัดการป่า

จากแนวคิดพื้นฐานเหล่านี้ ทำให้กระแสคิดแบบนิเวศสังคมนิยมมองว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ได้มีที่มาจากปัจจัยใดปัจจัยเดียว แต่เป็นผลโดยตรงจากระบบเศรษฐกิจการเมือง ส่วนความยั่งยืนของธรรมชาติก็ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของสังคม แต่ความมั่นคงของสังคมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมีความเป็นธรรมทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก

ด้วยเหตุนี้การใช้กลไกรัฐและกลไกตลาด ซึ่งเน้นประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรเพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวจึงไม่เพียงพอ แต่ต้องหันมาให้ความสนใจกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร หรือกลไกทางสังคมและกลไกท้องถิ่นให้มากขึ้น

กลุ่มคนที่เคลื่อนไหวตามแนวคิดนิเวศสังคมนิยมจึงชูธง “No Nature without Social justice” และได้โต้แย้งกลุ่มธรรมชาตินิยม ซึ่งมุ่งพิทักษ์สิทธิธรรมชาติ และแต่ละเลยสิทธิมนุษยชน ด้วยการชูธง “ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยปราศจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม” ดังนั้นข้อเสนอของกระแสคิดแบบนิเวศสังคมนิยม จึงต้องการให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางอำนาจในการจัดการทรัพยากร ซึ่งจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมการเมืองจากแนวทางที่เป็นอยู่ (เนตรดาว แพทย์กุล, 2544: 29)

จากความแตกต่างทางความคิดของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ได้กล่าวในข้างต้น จึงทำให้เข้าใจได้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับ คอทส. ซึ่งเป็นองค์กรนักศึกษาที่เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม โดยปัญหาเหล่านั้นได้มีสาเหตุจากรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อกันระหว่าง คอทส. และชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติฯ ในสถาบันต่าง ๆ และในขณะเดียวกันรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมยังได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดอุดมการณ์ที่แตกต่างกันไป แม้ว่าจะมีความสนใจด้านเดียวกันก็ตาม

นอกจากที่ได้อธิบายในส่วนของ คอทส. ไปแล้วนั้น ในส่วนของ สนนท. เองก็มีการได้รับผลกระทบจากรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมเช่นเดียวกัน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่ากิจกรรมรณรงค์เคลื่อนไหวของสนนท. จะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นประชาธิปไตยในสังคม แต่รูปแบบและลักษณะของกิจกรรม ในเรื่องของการรับน้อง หรือ “การว้าก” ที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติ ที่เป็นอำนาจนิยม มีความเป็นเผด็จการ ซึ่งรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าเป็นด้านตรงข้ามกับความเป็นประชาธิปไตย และกิจกรรมดังกล่าวก็มีอยู่ในหลายสถาบัน

หัวใจสำคัญของกิจกรรมการรับน้องนั่นคือ การสืบทอดระบบโซตัส (Sotus) ซึ่งที่มาของระบบโซตัสนั้น มาจากประเพณีในการปกครองดูแลรุ่นน้องที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ระบบนี้ได้ใช้กันมานานในโรงเรียน และวิทยาลัยทั่วไปของอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาในอดีต จนอาจารย์ของไทยยุคแรก ๆ ที่เรียนจบจากประเทศเหล่านั้น จึงได้รับเอาประเพณีเหล่านี้มาด้วย และนักศึกษาแต่ละรุ่นก็ได้นำมาใช้ปฏิบัติต่อกันมา ทั้งนี้ระบบโซตัส (sotus) มาจากคำย่อ 5 คำดังนี้

S-Seniority หมายถึง ความอาวุโส
O-Order หมายถึง คำสั่ง ระเบียบวินัย
T-tradition หมายถึง ประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา
U-Unity หมายถึง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
S-Spirit หมายถึง ความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

สรุปได้ว่า โซตัส คือ ระบบที่รุ่นน้องต้องให้ความเคารพยำเกรงและอยู่ในคำสั่งของรุ่นพี่ผู้มีอาวุธโสกว่า โดยต้องทำตามและเชื่อฟังทุกอย่างที่รุ่นพี่สั่ง วัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความผูกพันมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างรุ่นพี่รุ่นน้อง อันเป็นการประยุกต์มาจากระบบศักดินาเจ้าขุนมูล

นายในยุโรป และประเทศไทยนำมาประยุกต์ต่อเพื่อให้เข้ากับความเป็นสังคมเคารพผู้อาวุโสมาตั้งแต่ในสมัยอดีต (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2541: 51)

กิจกรรมการรับน้องหรือการว้าก เป็นกิจกรรมที่นักศึกษาผู้จัดกิจกรรม เห็นว่าเป็นการก่อให้เกิดความสามัคคี ความรักในหมู่คณะและเป็นกิจกรรมที่มีขึ้นมาเพราะนักศึกษารุ่นพี่มีความห่วงใยและหวังดีต่อรุ่นน้อง แต่วิธีการที่ใช้ในกิจกรรมเหล่านี้ เป็นการใช้อำนาจข่มขู่ บีบบังคับ ตลอดจนการลงโทษต่าง ๆ นานา เพื่อให้นักศึกษารุ่นน้องปฏิบัติตามคำสั่งของนักศึกษารุ่นพี่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยเงื่อนไขสำคัญนั้นคือ การริดรอนสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของนักศึกษารุ่นน้อง โดยใช้อำนาจที่แต่งตั้งกันขึ้นมาเองของนักศึกษารุ่นพี่ในการข่มขู่ บีบบังคับ ให้นักศึกรุ่นน้องปฏิบัติตามคำสั่งต่าง ๆ ดังนั้นแล้วจะเห็นได้ว่าอำนาจของนักศึกษารุ่นพี่จะมีอย่างเด็ดขาดในกิจกรรมดังกล่าวนี้ ซึ่งอำนาจที่สมบูรณ์และเด็ดขาดนี้เอง ได้นำไปสู่ลักษณะกิจกรรมต่าง ๆ นานาตามแต่ความคิดของนักศึกษารุ่นพี่ดังเช่นที่ ธเนศวร์ เจริญเมือง(2535: 34) ได้อธิบายไว้ว่า

> ...เมื่อรุ่นพี่มีอำนาจอย่างสมบูรณ์ โดยไม่ยอมให้รุ่นน้องมีสิทธิและอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น รุ่นน้องมีแต่รับคำสั่งรุ่นพี่เท่านั้น เมื่อความคิดและจิตนาการของนักศึกษารุ่นพี่บางกลุ่มพัฒนาไปในทิศทางลามก รุ่นพี่ก็จะคิดรูปแบบกิจกรรมโดยสั่งให้รุ่นน้องทำสิ่งต่าง ๆ ที่ส่อไปในทางลามก โดยรุ่นน้องอาจรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว เช่น การที่รุ่นพี่ฉายหนังโป๊ให้นักศึกชายรุ่นใหม่ดู แล้วก็จัดการวัดขนาดเพศของรุ่นน้องทุกคน มีการอบรมอบรางวัลให้แก่แชมป์ประจำรุ่น หรือนักศึกษาหญิงของคณะพยาบาลปิดประตูบังคับให้นักศึกษาหญิงน้องใหม่ถอดเสื้อผ้าออกทั้งหมด หรือให้น้องใหม่เปียกปอนทั้งหมดเพื่อรุ่นพี่ชายจะได้ดูทรวดทรงของน้องใหม่ให้ถนัดถนี่ หรือพาน้องใหม่ชายไปเที่ยวโสเภณี หรือบังคับให้น้องใหม่หญิงดันลูกเงาะในกางเกงของน้องใหม่ชาย ซึ่งย่อมจะทำให้เกิดอาการลามกสารพัด และยังมีการกระทำอย่างอื่น ๆ มากมาย จนทั่งใคร ๆ อาจจะไม่เชื่อ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ได้เกิดขึ้นและมีสิ่งพิเรนต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นโดยที่เราไม่อาจทราบทั้งหมด ในเมื่ออำนาจเผด็จการเกิดขึ้นอย่างไรขีดจำกัด การใช้อำนาจที่ไร้ขีดจำกัดก็ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อและทุกรูปแบบ...

ผลของกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างให้นักศึกษามีค่านิยมแบบเผด็จการ ยอมรับในอำนาจที่ไร้เหตุผล ต้องเชื่อฟังผู้ที่อาวุธโสกว่าอย่างไม่มีเหตุผล ยอมทนอยู่กับระบบการบริหารและรัฐบาลที่ไร้เหตุผล กระทั้งเห็นดีเห็นงามกับการเล่นพรรคเล่นพวก ซึ่งคนที่มีระบบค่านิยมเช่นนี้ ก็คือคนที่

สนับสนุนระบบอำนาจนิยม และเมื่อเหล่านักศึกษาต่างมีทัศนะเช่นนี้ จึงให้โอกาสที่สังคมจะมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นก็ย่อมมีอุปสรรคมากมาย (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2539: 466-467)

ทั้งนี้หากจะกล่าวว่าระบบโซตัส กิจกรรมรับน้องหรือการว้าก ที่มีอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งนั้น เป็นสิ่งที่สวนทางกับความคิดประชาธิปไตย จึงเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินเลยไปมากนัก ดังเช่นที่ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ(2544: 111) ได้กล่าวถึงความเสื่อมสลายของระบบโซตัสในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ไว้ดังนี้

> ...การขยายอิทธิพลที่ก้าวหน้าของฝ่ายนักศึกษานั้น มีผลกระทบอย่างมากต่อการเสื่อมสลายของระบบอาวุโส และประเพณีรับน้องอันเหลวไหลของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นกระแสของนักศึกษาในระยะก่อนกรณี ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิด เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่ไม่มีระบบรับน้องเช่นนั้น ต่อมามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เลิกระบบเช่นนั้นตั้งแต่ก่อน ๑๔ ตุลาฯ โดยจะเรียกนักศึกษาใหม่ที่เข้าสู่มาหาวิทยาลัยด้วยคำว่า เพื่อนใหม่ แทนคำว่า น้องใหม่...

อย่างไรก็ตามระบบและกิจกรรมดังกล่าว มิได้ยุติหรือสิ้นสุดหากแต่ยังคงมีการสืบทอดต่อเนื่องมาโดยตลอด และถึงแม้ว่าระบบและกิจกรรมดังกล่าว จะมิได้ส่งผลโดยตรงต่อ สนนท. แต่มิอาจปฏิเสธได้ว่ามุมมองความคิด และทัศนคติที่ได้ถูกหล่อหลอมโดยระบบและกิจกรรมดังกล่าวได้เป็นอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้สนนท. ไม่สามารถขยายฐานมวลชน และเผยแพร่ความคิดต่าง ๆ จากกิจกรรมของสนนท. ไปสู่นักศึกษาโดยทั่วไปได้

ดังนั้นแล้วหากพิจารณาถึงรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของกิจกรรมที่มีวัฏจักรในรอบ 1 ปี รูปแบบของกิจกรรมที่แตกต่างกันตามแนวทางขององค์กร รวมทั้งทัศนคติต่อกิจกรรมและทัศนคติที่หล่อหลอมโดยกิจกรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเงื่อนไขที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดการประสานงานหรือการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างองค์กร นั่นคือในแง่ของรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมนั้น องค์กรที่เคลื่อนไหวทางสังคมทั้ง คอทส. และสนนท. ได้ถูกตัดขาดจากองค์กรพื้นฐานของตนเอง หรือไม่สามารถมีกิจกรรมร่วมกับองค์กรพื้นฐานของตนเองได้ การมีกิจกรรมร่วมกันจึงเป็นเรื่องเฉพาะกิจหรือต่อเมื่อมีเงื่อนไขปัจจัยที่เอื้ออำนวยเท่านั้น

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน และการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหา

หากพิจารณาจากบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน จะสามารถแบ่งองค์กรเหล่านี้ออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1.องค์กรพัฒนา และ 2.องค์กรสิทธิ ซึ่งมีบทบาทที่แตกต่างกันกล่าวคือ องค์กรสิทธิเป็นผู้มีบทบาทในการเรียกร้องสิทธิเป็นหลัก ส่วนองค์กรพัฒนาจะเป็นผู้กระตุ้นให้ประชาชนเป็นผู้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านพัฒนาโดยตัวประชาชนเอง (บัณฑร อ่อนดำ, 2536: 314)

แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยจะมีความเป็นมาที่ค่อนข้างยาวนาน แต่บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ควรกล่าวถึงและมีผลต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาได้เริ่มอย่างชัดเจนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาจากแนวโน้มของปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การแย่งชิงทรัพยากร” อันเนื่องมาจากปณิธานของรัฐบาลที่จะนำประเทศไปสู่ความเป็นนิกส์ หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ สถานการณ์ที่เรียกว่าการแย่งชิงทรัพยากรได้เกิดขึ้น โดยเฉพาะในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือประชาชนในภาคนี้ได้รับความเดือดร้อนกันมาก จึงได้เกิดความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างองค์กรสิทธิและองค์กรพัฒนา ซึ่งก่อนหน้านี้ องค์กรพัฒนาเน้นอยู่กับยุทธศาสตร์การสร้างองค์กรชาวบ้าน โดยเน้นที่กิจกรรมหลัก 2ประเภทคือ เกษตรทางเลือกและหัตถกรรม(อุตสาหกรรม)ทางเลือก เมื่อประชาชนต่างเดือดร้อนเนื่องจากสถานการณ์แห่งการแย่งชิงทรัพยากร ดิน ป่า น้ำ องค์กรพัฒนาตกอยู่ในภาวะที่ไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน เนื่องจากปัญหาการไล่ที่ ไม่ว่าจะเป็น ดิน ป่า น้ำ เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพทั้งนั้น องค์กรพัฒนาจึงร่วมมือกับองค์กรสิทธิช่วยเหลือชาวบ้านร่วมกัน

โดยให้องค์กรสิทธิช่วยในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ส่วนองค์กรพัฒนาเสริมการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ ในระยะต้นทศวรรษนี้จึงเห็นความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างองค์กรสิทธิและองค์กรพัฒนาในชนบท ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากสถานการณ์แย่งชิงทรัพยากรก็ตระหนักถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากประสบกับปัญหาด้านสิทธิเสรีภาพด้วยตัวเอง ประเด็นการต่อสู้ในสงครามแย่งชิงทรัพยากรจึงเป็นประเด็นปัญหาทางการเมืองเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ (บัณฑร อ่อนดำ, 2536: 317-318)

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น มีความเด่นชัดมาก และมีกิจกรรมที่มีความหลากหลายเนื่องจากการเปิดกว้างทางการเมือง โดยบทบาทในช่วงดังกล่าวนั้นสามารถประมวลได้ดังนี้ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุรพล มุละดา, 2544: 96-97)

1. รณรงค์ เป็นบทบาทหลักขององค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงนี้ ที่มักดำเนินการในรูปแบบต่าง ๆ ตามความพร้อมและลักษณะของแต่ละองค์กร

2. ติดตามเฝ้าระวังของการดำเนินงานของรัฐบาล เป็นบทบาทใหม่ที่เกิดขึ้นโดยกลุ่มองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน และองค์กรด้านประชาธิปไตยที่มีบทบาทเฝ้าดูการทำงานของรัฐบาล และอาจวิพากวิจารณ์บ้างในกรณีที่รัฐบาลดำเนินการอย่างไม่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กรพัฒนาเอกชน

3. ผลักดันประชาธิปไตย เป็นบทบาทที่เด่นชัดมากในช่วงเดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้เรียกร้องให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เนื่องจากไม่เข้าสู่ตำแหน่งตามระบบประชาธิปไตย ตลอดจนร่วมผลักดันให้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 ขึ้นมาได้

4. ระดมมวลชน เป็นบทบาทอีกด้านหนึ่งที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้ใช้ในกรณีที่มีข้อเสนอแนะถึงรัฐบาลแล้วไม่ได้รับความสนใจ การระดมมวลชนอาจจะทำในลักษณะของการชุมนุมประท้วง เช่น เหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 หรือรวบรวมรายชื่อประชาชนให้สนับสนุนหรือคัดค้าน

5. ร่วมทำงานกับภาครัฐในการจัดเวทีระดมความคิดจากประชาชนเพื่อประกอบการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9

จากบทบาทที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดในช่วงเวลาดังกล่าวและบทบาทเหล่านั้น ถือได้ว่าบทบาทที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาประชาธิปไตย ดังเช่นที่ ศรีสุวรรณ ควรขจร(2539: 177) ได้อธิบายดังนี้

1. ทำให้เกิดเงื่อนไข หรือเกิดกระบวนการที่จะทำให้องค์กรชาวบ้านเกิดขึ้น และเป็นองค์กรที่มีเงื่อนไขที่จะเติบโตได้ด้วยตัวเอง เกิดเครือข่ายขององค์กรเหล่านี้เพื่อจะทำให้เขาได้ยกระดับสถานภาพทางการเมือง ในการที่จะลุกขึ้นมาท้าทายสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐบาลได้ แต่ไม่ได้มุ่งที่จะยึดอำนาจรัฐมาเป็นของตนเอง

2. มีความพยายามทำให้กระบวนการตัดสินใจแบบรวมศูนย์อำนาจถูกกระจาย ตั้งแต่ปี 2533 เอ็น จี โอ พยายามที่จะเรียกร้องในสิทธิของข้อมูลข่าวสารมาตลอด มีบทบาทในการถ่วงดุลการตรวจสอบเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะให้กระบวนการเหล่านี้ที่เผด็จการนั้นถูกกระจาย

นอกจากนี้มีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีต่อประชาชนผู้ประสบปัญหาหรือองค์กรชาวบ้านนั่นคือ การทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง และทำงานสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ขององค์กรชาวบ้าน ดังเช่นในกรณีของสมัชชาคนจน ซึ่งมีกลุ่มเพื่อนประชาชนที่คอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุน โดยบทบาทเหล่านี้ขององค์กรพัฒนาเอกชน จะมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ

ประการแรก มีบทบาทเข้าไปเสริมสร้างองค์กรชุมชนของชาวบ้านให้เกิดความเข้มแข็ง โดยการสร้างกระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และระหว่างเครือข่าย เพื่อให้ประสบการณ์ในการต่อสู้ของชาวบ้านได้ถ่ายทอดซึ่งกันและกัน

ประการที่สอง เสริมทักษะในเรื่องของการเตรียมข้อมูล การเจรจา บางครั้งทำหน้าที่สรุปภาพรวมของปัญหา ข้อเรียกร้องเสนอแทนชาวบ้านและทำหน้าที่แทนชาวบ้านในการเจรจาในกรณีที่เป็นการเจรจาครั้งสำคัญกับรัฐบาล แต่ก็อยู่ในกรอบที่มาจากข้อสรุปของแต่ละพื้นที่ปัญหา และในหลายพื้นที่กรณีปัญหา ผู้นำชาวบ้านได้พัฒนาขึ้นมาทำหน้าที่เหล่านี้ได้ทั้งหมด เช่น กรณีสมัชชาชาวนาชาวไร่อีสานฯ ที่ผู้นำในการเจรจาล้วนแต่เป็นผู้นำชาวบ้านที่พัฒนาขึ้นมา (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2540: 174)

ในส่วนของประชาชนผู้ประสบปัญหาหรือองค์กรชาวบ้านนั้น เมื่อได้เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดการสะสมความรู้จากกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่กระบวนการสะสมความรู้ทางการเมือง โดยอาจแบ่งกิจกรรมเหล่านั้นออกเป็น 3 ด้าน ดังเช่นที่ ประวิทย์ นพรัตน์วรากร(2541: 148-149) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. การประสานให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างองค์กรชาวบ้านที่มีปัญหาในพื้นที่เดียวกัน การถ่ายทอดความคิดความเห็นและความเดือดร้อนในระหว่างชาวบ้านในพื้นที่เดียวกันนำไปสู่การรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

2. การเรียนรู้ผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ และเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับปัญหาโดยสันติวิธี โดยปกติแล้ววิถีการต่อสู้ทางการเมืองของชาวบ้านมักจะเป็นการ “ปฏิบัติการโดยตรง” คือ จัดการกับตัวการที่ก่อให้เกิดปัญหากับชาวบ้าน ซึ่งในบางครั้งผลการต่อสู้จะออกมาด้วยความรุนแรง ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเลือกแนวทางการจัดการปัญหาโดยตรงแบบนี้ก็เพราะว่า ชาวบ้านขาดทักษะความรู้ในกฎหมาย ระเบียบขั้นตอนปฏิบัติ วิธีที่จะหาข้อกฎหมายมารองรับสิทธิของตน

3. แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความเข้าใจจากพื้นที่ที่เคยประสบปัญหามาก่อน เช่น การจัดสัมมนาโดย NGOs นักวิชาการ หรือนักศึกษา เพื่อให้ได้รับข้อมูลเชิงนโยบาย การดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์แสดงความคิดเห็นระหว่างกัน

จากกิจกรรมต่าง ๆ และการผ่านกระบวนการในการเคลื่อนไหว ได้ทำให้มีการสร้างสมประสบการณ์ให้กับกลุ่มผู้นำขององค์กรชาวบ้านและกลุ่มผู้นำได้นำประสบการณ์ที่ได้สั่งสมเรียนรู้มาถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนกับองค์กรพันธมิตร การเรียนรู้และการสะสมประสบการณ์ได้ทำให้ผู้นำขององค์กรชาวบ้านมีการพัฒนา และสามารถขึ้นมาทำหน้าที่ในการเคลื่อนไหวได้ในที่สุด

แต่อย่างไรก็ตามในการกล่าวถึงการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หรือองค์กรชาวบ้านของประชาชนผู้ประสบปัญหา จะพบได้ว่ามีทัศนะคติและความเข้าใจต่อองค์กรเหล่านี้ ทั้งที่เป็นเชิงบวกและเชิงลบ นั่นคือ ส่วนหนึ่งเห็นว่าองค์กรเหล่านี้ คือ กลุ่มคนที่ทำงานพัฒนาชนบทและช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากผลกระทบของนโยบายรัฐ จัดเป็นกลุ่มคนที่มีความปรารถนาดีต่อบ้านเมือง ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่า องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านเป็นพวกชอบปลุกระดม ก่อความวุ่นวาย เสี้ยมสอนชาวบ้านให้เรียกร้องรัฐ เป็นพวกรับเงินต่างชาติมาบ่อนทำลายสังคมไทย (สุชาดา จักรพิสุทธิ์, 2544: 24)

ทัศนคติและความเข้าใจดังกล่าว ได้เกิดขึ้นเมื่อมีการรับรู้ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ขององค์กรพัฒนาเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการหนุนช่วยชาวบ้านที่มาประท้วงหน้าทำเนียบ หรือการนำชาวบ้านเข้าพบนักการเมือง รวมทั้งการคัดค้านนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล ฯลฯ

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ขององค์กรพัฒนาเอกชน จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวเหล่านั้น เกิดขึ้นมาจากบทบาทในการเป็นผู้ประสานงานและเป็นที่ปรึกษาให้ชาวบ้านได้ทำกิจกรรมเองหรือแก้ไขปัญหาเอง รวมทั้งเป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวบ้านกับราชการและเอกชน

ต่าง ๆ ในการช่วยสังเคราะห์ปัญหาให้นำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายมากขึ้น ในขณะที่กิจกรรมการเคลื่อนไหวหลายอย่างนั้น เป็นความต้องการและเป็นการริเริ่มของชาวบ้านเอง โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้รับใช้ตอบสนอง (สุชาดา จักรพิสุทธิ์, 2544: 25)

ดังนั้นแล้ว ความสอดคล้องกันระหว่างบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน และการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านของประชาชนผู้ประสบปัญหา ได้ทำให้การเคลื่อนไหวต่าง ๆ นั้น มีพลังและได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง รวมถึงได้มีการสะสมความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ จากการเคลื่อนไหวในกลุ่มของประชาชนผู้ประสบปัญหา

สภาพเช่นนี้ได้ทำให้ขบวนการนักศึกษาได้มีการปรับบทบาทของตนเองใหม่ เพื่อให้เข้ากับสภาพดังกล่าว และเพื่อเป็นการสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบปัญหาในอีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะในส่วนขององค์กรนำทั้ง สนนท. และ คอทส. ซึ่งได้มีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อเป็นการสนับสนุนประชาชนผู้ประสบปัญหา รวมทั้งสร้างความเข้าใจให้กับองค์กรต่าง ๆ ในขบวนการนักศึกษา ได้เข้าใจถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้ต้องมีการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหาเกิดขึ้น

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ภายหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้ทำให้ขบวนการนักศึกษามีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย และผลกระทบต่าง ๆ จากเหตุการณ์นั้น ได้ถูกนำมากล่าวถึงในสถานการณ์ต่าง ๆ และกลายเป็นเสมือนบทเรียนสำคัญให้กับขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา ไม่ว่าการกล่าวถึงดังกล่าวนั้นจะมีบริบทหรือมีจุดมุ่งหมายใดก็ตาม

สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งนั่นคือ การคลี่คลายตัวของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ซึ่งทั้งฝ่ายของรัฐและนักศึกษานั้นต้องประสบร่วมกัน เมื่อนักศึกษาจำนวนไม่น้อยต่างหันหน้าเข้าสู่ป่าเขาเพื่อเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเข้าร่วมเนื่องด้วยสถานการณ์ในขณะนั้นบีบบังคับให้นักศึกษามีทางออกไม่มากนัก และนั่นทำให้เกิดความสูญเสียต่อทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไหนก็ตาม แต่สถานการณ์ดังกล่าวมิได้ดำเนินอยู่เนิ่นนานเท่าใดนัก เมื่อนักศึกษาที่เข้าร่วมกับ พคท. ได้เกิดความขัดแย้งทางความคิดกับ พคท. และเห็นว่าการเข้าร่วมกับ พคท. มิใช่ทางที่ดีที่สุด ในขณะที่แนวความคิดสังคมนิยมในหลายประเทศกำลังประสบกับวิกฤติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปีพ.ศ. 2523 จึงส่งผลในด้านความคิดต่อขบวนการนักศึกษาไทยด้วยเช่นกัน ซึ่งได้ทำให้เกิดการหันกลับมาทบทวนและวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดสังคมนิยมที่ขบวนการนักศึกษาได้รับจาก พคท. และได้ทำให้เกิดสถานการณ์ที่เรียกว่า “วิกฤติศรัทธา” ในช่วงปี พ.ศ. 2524

วิกฤติศรัทธาที่ได้เกิดขึ้นนั้น ได้เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงตามมา มีนักศึกษาที่เคยเข้าร่วมกับ พคท. ทยอยเดินทางออกจากป่า ในขณะที่ทางรัฐบาลได้มีนโยบายที่ 66/2523 ขณะเดียวกันที่นักศึกษาที่อยู่ในเมืองโดยเฉพาะกลุ่มแกนนำนักศึกษาเองเมื่อเกิดวิกฤติศรัทธาเกิดขึ้น จึงทำให้นักศึกษาในกลุ่มแกนนำเกิดความรู้สึกสับสน และทำให้ขบวนการนักศึกษามีบทบาทที่ถดถอยลงไป ดังเช่น การสลายตัวขององค์กรนักศึกษา 18 สถาบัน ในปี พ.ศ. 2524

ในด้านความคิดนั้น เมื่อขบวนการนักศึกษาขาดความเชื่อมั่นต่อแนวความคิดสังคมนิยมลงอย่างมากนั้น ได้ทำให้มีการแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ และแนวความคิดใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ แต่กระนั้นก็ตาม กลับไม่มีแนวความคิดใดที่จะสามารถเป็นแนวความคิดหลักที่สร้างเอกภาพทางความคิดให้กับขบวนการนักศึกษาได้

แม้ว่าจะไม่มีซึ่งแนวความคิดหลัก แต่สิ่งที่ขบวนการนักศึกษาได้กลับคืนมานั้น คือความหลากหลายทางความคิด เพราะในช่วงที่มีการแสวงหาแนวความคิดใหม่นั้น เป็นช่วงที่นักศึกษาได้เปิดรับความคิดอื่น ๆ เข้ามาอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดนิเวศนิยม วัฒนธรรมชุมชน หรือแม้แต่แนวความคิดเชิงพุทธ

ด้วยความหลากหลายทางความคิดนั่นเองที่ทำให้ ในขบวนการนักศึกษานั้น ได้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบกันเอง ซึ่งได้ทำให้ขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา จะมีลักษณะที่พิเศษประการหนึ่งนั่นคือ สามารถปรับบทบาทของตนเองได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะการที่ขบวนการนักศึกษามีการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบกันเอง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ต่าง ๆ ในขบวนการนักศึกษาเพิ่มมากขึ้น และการเรียนรู้ดังกล่าวจึงนำไปสู่การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษา และเป็นที่น่าสังเกตว่า การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษานั้นมีลักษณะเป็นกระบวนการและมีความต่อเนื่อง

การเรียนรู้ซึ่งนำไปสู่การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษานั้น มาจากการเรียนรู้และวิเคราะห์ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ขบวนการนักศึกษาได้ประสบมาจากการเคลื่อนไหวในด้านต่าง ๆ และอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นการเรียนรู้จากความทรงจำหรือประสบการณ์ที่เคยเกิดขึ้นกับขบวนการนักศึกษาในอดีต ผลด้านหนึ่งของการเรียนรู้จากอดีตนั้นได้ทำให้ในเวลาต่อมา นักศึกษาจึงได้รวมตัวจัดตั้งองค์กรกลางระหว่างสถาบันขึ้นในปี พ.ศ. 2527 ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเป็นสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)

แม้ว่าจะมีการจัดตั้ง สนนท. ขึ้นมาแล้วนั้น ก็มิได้หมายความว่า ขบวนการนักศึกษาจะมีเอกภาพทางความคิดหรือมีแนวความคิดใหม่ที่เป็นหลักให้กับขบวนการนักศึกษาได้ ในทางตรงกันข้าม สนนท. ซึ่งเป็นองค์กรหลักของขบวนการนักศึกษากลับมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นในองค์กรค่อนข้างสูง ซึ่งทำให้สนนท. สามารถที่จะปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรนักศึกษาได้หลากหลาย ทำงาน

ร่วมกับกลุ่มนักศึกษาซึ่งมีแนวความคิดที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ และที่สำคัญนั้นคือ ทำให้ สนนท. สามารถปรับบทบาทของตนเองได้ตลอดเวลา

การแสดงบทบาทต่อสังคมการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้ง สนนท. ตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา บทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยได้ถูกแสดงออกผ่านการเคลื่อนไหวในหลายกรณี ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งในด้านของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการเคลื่อนไหวของคอทส. ซึ่งการเคลื่อนไหวเหล่านั้นได้สะท้อนบทบาทของขบวนการนักศึกษา ทั้งบทบาทของการเป็นผู้ตรวจสอบนโยบายและการใช้อำนาจรัฐ หรือบทบาทในการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพในด้านต่าง ๆ หรือการเป็นผู้สนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชนที่ประสบปัญหาจากนโยบายหรือการใช้อำนาจรัฐ บทบาทที่ชัดเจนเหล่านี้แตกต่างจากบทบาทของขบวนการนักศึกษาในช่วง พ.ศ. 2522–2527 ที่มีองค์กรนักศึกษา 18 สถาบันเป็นองค์กรนำ โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น นักศึกษาจะมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาเรื่องปากท้องของประชาชน เช่นการเคลื่อนไหวคัดค้านการขึ้นราคาสินค้า และการคัดค้านการขึ้นค่าโดยสารรถเมล์ ฯลฯ รวมทั้งมีกิจกรรมในลักษณะสังคมสงเคราะห์ เช่นการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม เป็นต้น

บทบาทและการเคลื่อนไหวที่หลากหลายตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้ง สนนท. เป็นต้นมา ได้แสดงให้เห็นว่าขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงเวลานั้น มีแนวความคิดและมีความสนใจที่หลากหลาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงเวลานั้นมิได้มีอุดมการณ์ทางการเมืองเพียงหนึ่งเดียว หากแต่มีอุดมการณ์ทางการเมืองหลาย อุดมการณ์ประกอบเข้าด้วยกัน ดังนั้นแล้วการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษา จึงมุ่งเน้นในการสร้างเสริมระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นระบอบการปกครองที่เปิดโอกาสให้อุดมการณ์ที่หลากหลายเหล่านั้นสามารถที่จะแสดงบทบาทได้

อย่างไรก็ตาม ตลอดเวลาที่ สนนท. ได้มีการแสดงบทบาทนั้น ได้มีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องการเกิดปรับบทบาทเกิดขึ้น และในส่วนของ คอทส. ซึ่งเป็นองค์กรนำของขบวนการนักศึกษาในด้านการเคลื่อนไหวทางการเมืองในด้านสิ่งแวดล้อม ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ไม่แตกต่างกันมากกับ สนนท. เพราะทั้งสององค์กรนั้นประสบกับปัญหาที่เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการขาดคนทำงาน หรือมีข้อจำกัดในด้านการประสานงานกับองค์กรพื้นฐาน รวมไปถึง การที่ทั้งสององค์กรนั้นเป็นองค์กร

นักศึกษาที่เคลื่อนไหวทางเมืองเช่นเดียวกัน ซึ่งเงื่อนไขที่มีผลต่อการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยอาจพิจารณาได้จากเงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้

1. ความคิดความเข้าใจต่อขบวนการนักศึกษาหรือการนิยามขบวนการนักศึกษา ซึ่งในส่วนขององค์กรนำและองค์กรพื้นฐานซึ่งเป็นแนวร่วมขององค์กรนำนั้น จะมีความเข้าใจหรือมีนิยามที่คลาดเคลื่อนกันไป ทำให้การแสดงบทบาทต่อกันระหว่างองค์กรนำกับองค์กรพื้นฐานไม่สอดคล้องกัน และทำให้ความคาดหวังที่มีต่อกันนั้น ไม่ได้รับการตอบสนอง และความคาดหวังดังกล่าวยังกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างองค์กรนำกับองค์กรพื้นฐาน แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากโครงสร้างขององค์กรนำทั้ง คอทส. และสนนท. จะเห็นได้ว่า องค์กรพื้นฐานของทั้งสององค์กรจะมีความสำคัญต่อองค์กรนำอย่างมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหากปราศจากองค์กรพื้นฐานแล้วนั้น องค์กรนำก็ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานในส่วนขององค์กรนำ ได้ให้ความสำคัญอย่างมากในการพยายามทำความเข้าใจต่อสมาชิกองค์กรพื้นฐาน โดยได้มีการจัดกิจกรรมในลักษณะของการประชุมสัมมนานักศึกษาระหว่างสถาบัน รวมไปถึงมีการจัดกิจกรรมในลักษณะของการจัดการศึกษา ทั้งนี้หากพิจารณาในประการนี้จะเห็นได้ว่า องค์กรนำซึ่งมีกิจกรรมสำคัญอยู่ที่การเคลื่อนไหวทางการเมือง จะต้องมีกิจกรรมการจัดการศึกษาควบคู่ไปด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับบทบาทในอีกทางหนึ่งขององค์กรนำนอกเหนือจากบทบาทในการรณรงค์เคลื่อนไหวทางการเมือง

2. รูปแบบและลักษณะของกิจกรรมนักศึกษาขององค์กรพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกลุ่มชมรมหรือชุมนุมด้านการบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งมีลักษณะเป็นวงจรที่ซ้ำ ๆ ไม่มีการพัฒนาในด้านเนื้อหา ก็เป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นต่อภาพรวมของขบวนการนักศึกษาเพราะทำให้ไม่สามารถยกระดับความคิดและการเรียนรู้ของนักศึกษาในส่วนใหญ่ได้อย่างเด่นชัดมากนัก รวมถึงความแตกต่างของรูปแบบและลักษณะของกิจกรรม ซึ่งทั้ง สนนท. และ คอทส. จะมีกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นสถานการณ์เฉพาะหน้าต้องมีการติดตามข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ในแต่ละกรณีปัญหา ซึ่งกรณีปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ก็มีรายละเอียดมากมายที่จะต้องพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางช่วยในการตัดสินใจในการเคลื่อนไหวในกรณีต่าง ๆ เหล่านั้น ดังนั้นแล้ว นักศึกษาที่ทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงต้องมีพื้นฐานทั้งด้านความรู้ความคิดมากพอสมควร ซึ่งนักศึกษาที่มาทำกิจกรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะมาจากสมาชิกในกลุ่มชุมนุมหรือชมรมด้านการบำเพ็ญประโยชน์ ที่ได้มีการพัฒนาความรู้ความคิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรม ในขณะที่กลุ่มชุมนุมหรือชมรมเหล่านั้น จะเน้นกิจกรรมด้านการออก

ค่ายเพื่อศึกษาถึงปัญหาสังคมในด้านที่กลุ่มชุมนุมหรือชมรมนั้นให้ความสนใจ โดยมุ่งเน้นที่การปลูกจิตสำนึก และเพื่อเข้าใจถึงปัญหาสังคม

แม้ว่ากิจกรรมทั้งสองส่วนจะดูสอดคล้องกัน หากแต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับมีช่องว่างระหว่างกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับกิจกรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกอย่างมาก ทั้งในแง่ของเวลาที่กิจกรรมของกลุ่มชุมนุมหรือชมรมนั้นจะมีกำหนดการที่แน่นอนในแต่ละปี ในขณะกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองไม่สามารถที่จะมีกำหนดการในลักษณะเช่นนั้นได้ ยกเว้นแต่กิจกรรมการรณรงค์ รวมทั้งในด้านของผู้ปฏิบัติงานที่มีความสนใจต่อปัญหาในระดับที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้องค์กรเคลื่อนไหวทั้ง คอทส. และสนนท. ตกอยู่ในลักษณะที่โดดเดี่ยวจากองค์กรพื้นฐาน แม้ว่าองค์กรทั้งสองจะมีความยืดหยุ่นในองค์กร หรือมีความสามารถในการปรับตัวก็ตาม การมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างองค์กรนำและองค์กรพื้นฐาน จึงเป็นได้เฉพาะกรณีเท่านั้น

3. บทบาทในการเคลื่อนไหวองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนผู้ประสบปัญหา ซึ่งในขณะที่การเมืองมีลักษณะที่เปิดกว้างมากขึ้น ได้ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนผู้ประสบปัญหาได้มีการแสดงบทบาทของตนเองมากขึ้น การเข้ามามีบทบาทมากขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนและการที่ประชาชนผู้ประสบปัญหาได้มีการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์และยกระดับในการเคลื่อนไหวของตนเองตลอดเวลา จึงทำให้ขบวนการนักศึกษาไม่สามารถที่จะมีบทบาทที่เด่นชัดในการเคลื่อนไหวได้เช่นเคย และทำได้เพียงสนับสนุนการต่อสู้เคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหาเป็นรายกรณีไป

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงลักษณะและกระบวนการของกิจกรรมในการเคลื่อนไหวทางการเมือง จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา จะมีเครือข่ายทางข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น สื่อมวลชน นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชนหรือแม้แต่นักการเมือง ซึ่งเครือข่ายทางข้อมูลข่าวสารนี้ ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในทุก ๆ ขั้นตอนของการเคลื่อนไหว ตั้งแต่แรกเริ่มในการรับทราบสภาพปัญหาไปจนถึงการกำหนดท่าทีและเป้าหมายในการเคลื่อนไหว ดังนั้นแล้ว แม้ว่าการเคลื่อนไหวของนักศึกษาจะขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของนักศึกษาเป็นสำคัญ แต่ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจในหลาย ๆ กรณี จะขึ้นอยู่กับข้อมูลข่าวสารจากกลุ่มอื่น ๆ ที่ได้กล่าวในข้างต้น ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้องค์กรนำของขบวนการนักศึกษา จะต้องมีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับกิจกรรมการเคลื่อนไหว

ในขณะเดียวกันหากพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาจะมีความพยายามในการปรับบทบาทของตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวในแต่ละกรณี ซึ่งนักศึกษาจะหยิบยกเอาสภาพปัญหาในช่วงเวลานั้น ๆ มาเป็นประเด็นในการเคลื่อนไหว ดังนั้นแล้วเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะทางด้านการเมือง เศรษฐกิจหรือทางสังคม จะทำให้ขบวนการนักศึกษาต้องมีการปรับบทบาทของตนเอง เพื่อให้การเคลื่อนไหวมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น และด้วยสภาพแวดล้อมในด้านต่าง ๆ นั้นจึงทำให้การปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษามีลักษณะในการปรับบทบาทจากบทบาทของการเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหว มาสู่บทบาทของการเป็นผู้เคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชน

ทั้งนี้ความสามารถในการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาจะขึ้นอยู่กับความสนใจและการติดตามข่าวสารในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการถกเถียง พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างนักศึกษาซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในองค์กรต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงขบวนการนักศึกษาในลักษณะที่เป็นขบวนการทางภูมิปัญญานั้น ลักษณะดังกล่าวมิได้สูญสลายไปจากการปรับบทบาทแต่ประการใด เพราะการเคลื่อนไหวและการแสดงบทบาทต่าง ๆ ของขบวนการนักศึกษานั้น ยังคงมีลักษณะดังกล่าวอยู่ กล่าวคือ มีการทำความเข้าใจต่อปัญหาทางสังคมในทางความคิดที่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นอยู่ในช่วงเวลานั้น ๆ มีการเปิดโปงถึงปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ นานา มีการทำความเข้าใจต่อปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น และจึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงบทบาทของนักศึกษา รวมทั้งกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ก็มีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมในวงกว้าง ดังนั้นแล้วแม้ว่าขบวนการนักศึกษาจะมีการปรับบทบาทของตนเองตลอดเวลา โดยมีเงื่อนไขในการปรับบทบาทจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทางสังคม และจากสภาพภายในของขบวนการนักศึกษาเอง แต่การปรับบทบาทดังกล่าวนั้น มิได้ทำให้ขบวนการนักศึกษาสูญเสียลักษณะเฉพาะของการเป็นขบวนการทางภูมิปัญญาแต่อย่างใด และการปรับบทบาทที่ได้กล่าวถึงนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นด้านมุมหนึ่งของการปรับบทบาทเพื่อให้ขบวนการนักศึกษามีความพร้อมและมีศักยภาพในการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวในฐานะที่เป็นขบวนการทางการเมืองนั้นเอง

ข้อเสนอแนะ

ในด้านหนึ่งกิจกรรมการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษานั้น เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อตัวนักศึกษาเอง เพราะทำให้นักศึกษาได้เกิดการเรียนรู้ในการที่จะวิเคราะห์และทำความเข้าใจต่อสภาพสังคมในขณะนั้น และทำนักศึกษาเกิดความกระตือรือร้นที่จะศึกษาทั้งในเรื่องแนวความคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ รวมไปถึงการติดตามข้อมูลข่าวสารทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายหากจะมีการยุบเลิกกิจกรรมในลักษณะนี้ไป แม้ว่าองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ จะมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นไปแล้วก็ตาม

ทั้งนี้จากการศึกษาในครั้งนี้ได้สังเกตเห็นว่า องค์กรนำในขบวนการนักศึกษาได้มีหน้าที่ที่จะต้องความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา ทั้งการประสานงานองค์กรต่าง ๆ ระหว่างนักศึกษาด้วยกันเอง กิจกรรมการรณรงค์เคลื่อนไหว รวมทั้งการติดต่อประสานงานกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้าน นักวิชาการ และอาจรวมไปถึงการที่จะต้องรับผิดชอบต่อกิจกรรมในการจัดการศึกษาในระหว่างกลุ่มองค์กรนักศึกษาอีกด้วย

อย่างไรก็ตามกิจกรรมในด้านหนึ่งซึ่งนักศึกษาควรคำนึงถึง นั่นคือ กิจกรรมในเชิงวิชาการที่จะเป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่องของระบอบประชาธิปไตย เรื่องของระบบเศรษฐกิจ ไปจนถึงเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมในด้านนี้ควรที่จะมีการขยายกลุ่มเป้าหมายออกไปสู่ประชาชนในวงกว้าง ควรมีการจัดกิจกรรมรณรงค์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบขององค์กรนำแต่อย่างใด

สำหรับผู้ที่สนใจที่จะศึกษาขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาเดียวกันกับขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงแนวความคิดต่าง ๆ ในขบวนการนักศึกษาเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแนวความคิดนิเวศนิยมในขบวนการนักศึกษา ซึ่งควรศึกษาในเชิงลึกในกลุ่มของชมรมหรือชุมนุมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบในแต่ละช่วงเวลา รวมทั้งการศึกษาการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในลักษณะเจาะลึกในแต่ละกรณีปัญหา เช่น การเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น การคัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลและการ

เคลื่อนไหวภายหลังการสร้างเขื่อน ฯลฯ ซึ่งการศึกษาในเชิงลึก และการศึกษาในแต่ละกรณีปัญหานั้น จะช่วยให้สามารถเข้าใจถึงแนวความคิดนิเวศนิยมในขบวนการนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กิตติชัย งามชัยพิสิฏฐ. 2544.”ใครฆ่าชมรมค่าย?”. **แสนแสบ**. (กุมภาพันธ์-มีนาคม).

_____.2549. ผู้ปฏิบัติงาน คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน. สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2549.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2541. **ข้าฯคือบัณฑิต : หลอมแนวคิดคนรุ่นใหม่สู่สภาวะปัญญาชนแห่งยุค.** กรุงเทพมหานคร: ซัคเซสมีเดีย.

เกษียร เตชะพีระ. 2527. “เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบทศวรรษ 14 ตุลาฯ : การปฏิวัติกระบวนทัศน์ 2 ครั้ง”. **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง**. 3(2): 41-55.

_____. 2527ก. “วิกฤตอุดมการณ์สังคมนิยมในหมู่นักศึกษาปัญญาชนไทย”. **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง**. 3(2): 75-93.

คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน. มปป. **ภาพผ่านกาลเวลา บันทึกภาพความทรงจำนักศึกษากับขบวนการสิ่งแวดล้อม**. (ในโอกาสครบรอบ 20 ปี คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน).

คณะอนุกรรมการศึกษาแนวทางส่งเสริมกิจกรรมนิสิตนักศึกษาทบวงมหาวิทยาลัย. 2525. **รายงาน เรื่อง การประเมินผลโครงการอาสาพัฒนาชนบทของนิสิตนักศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

คนึงนิตย์ ตั้งใจตรง. 2530. **ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ.2516-พ.ศ.2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แจ้ง ดาวรุ่ง. 2524. “ขบวนการนักศึกษาไทยตายแล้ว”. **ปริทัศน์**. (6): 23-25.

ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์. 2530. **ขบวนการนักศึกษาไทยกับการพัฒนาประชาธิปไตย**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชินทัศน์ (นามแฝง). 2526. “วิญญาณที่ขาดหาย : ทัศนะด้านเดียวเกี่ยวกับปัญญาชนไทย”. **คลื่นแห่งทศวรรษ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอดิสันเพรสโพดักส์.

_____. 2528. ”ประวัติศาสตร์ขบวนการนักศึกษา:มายาเพื่อความมั่นคง”. **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง**. 4 (4).

ชัยวัฒน์ ไชยจารุวณิช. 2549. ผู้ปฏิบัติงาน คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน. สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2549.

ชัยวัฒน์ สุรวิชัย. 2544. “การเคลื่อนไหวของประชาชนสำคัญที่ความคิด”. **การเมืองใหม่ : ลุกขึ้นสู้**. 2(1): 52-53.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2535. **สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง ความมั่นคงของรัฐกับความมั่นคงของราษฎร**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เชาวนะ ไตรมาศ. 2543. **ข้อมูลพื้นฐาน 66 ปี ประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.

ซิลวี่ ฮอลลิงก้า. 2537. **การเมืองการปกครองไทย เล่ม 1 ประมวลเหตุการณ์สำคัญทาง การเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2475-2540**. กรุงเทพมหานคร: ภูมิบัณฑิต.

ดารณี ครุฑดำ และคณะ. (บรรณาธิการ). 2526. “ขบวนการนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้า : ข้อจำกัดและข้อผิดพลาด”. **นิสิตนักศึกษา**. 11(2) : 10-11.

ทรรศิน สุขโต. 2533. **ค่านิยมของนิสิตนักศึกษาไทยที่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง**. วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิเคราะห์สังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ไทยรัฐ. 2528. กรุงเทพมหานคร: 15 มิถุนายน 2528. หน้า 2.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2535. "การสร้างระบบเผด็จการในรั้วมหาวิทยาลัย". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**. 16 (1) : 31-47.

_____. 2359. "ยกเครื่องสถาบันอุดมศึกษาไทย". **ยกเครื่องเมืองไทย:จินตนาการสู่ปี 2000**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธัญญา สังขพันธานนท์. 2535. "นักศึกษากับการมีส่วนร่วมทางการเมือง กรณีพฤษภาทมิฬ". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**. 16(กรกฎาคม-ธันวาคม).

ธาดา อังศุโชติ. 2526. **ลำดับเหตุการณ์สำคัญประวัติศาสตร์การเมืองไทย**. ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิชัย. 2545. "ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง". **วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรัสวิน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2535. "ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย". **อย่าเป็นเพียงตำนาน**. ม.ป.ท.

เนตรดาว แพทย์กุล. 2544. "เขียวกับแดงจะเดินไปด้วยกันได้หรือไม่". **การเมืองใหม่ : ลุกขึ้นสู้**. 2(1): 27-30.

แนวหน้า. 2528. กรุงเทพมหานคร: 20 มิถุนายน 2528. หน้า 12.

บัณฑร อ่อนดำ. 2536. “องค์การพัฒนาเอกชนกับประชาธิปไตยไทย”. **ชนชั้นกลาง บนกระแสประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพมหานคร: 179 การพิมพ์.

บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์. 2528. “สัมภาษณ์ บุญแทน ตันสุเทพวีรวงศ์ เลขาธิการฯ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย”. **ปาจารยสาร**. 12(5): 78-84.

_____. 2549. เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. 2528. สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2549.

บุญสม อัครธรรมกุล. 2524. “ขบวนการนักศึกษากับยุคสมัยปัจจุบัน”. **อนาคตขบวนการประชาธิปไตย : รวมบทความและทัศนะแห่งยุแสวงหาครั้งที่ 2**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

ปกรณ์ อุดมชัย. 2525. “นักศึกษาปัญญาชน อยู่ไหน”. **ปาจารยสาร**. 9(3): 82-85.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. 2543. “สงครามความทรงจำกับปฏิบัติการทางการเมือง ขบวนการนักศึกษาไทยหลัง 6 ตุลา – ปัจจุบัน”. **การเมืองใหม่ : ฉบับว่าด้วยปัญญาชน**. 1(2): 17-31.

_____. 2545. **ก่อนจะถึง 14 ตุลาฯ : ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2506-2516)**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประจวบ อัมพะเศวต. 2546. **พลิกแผ่นดิน ตอน ขบวนการสังคมนิยมในไทย**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

ประวิทย์ นพรัตน์วรากร. 2541. **ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาชาวไร่เพื่อสิทธิในที่ดินทำกิน: การศึกษาภาพรวมและกรณีกลุ่มป่าดงลาน**. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2540. **การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปลายสน สุขสวัสดิ์. 2524. “มอง 20 สถาบัน ก้าวต่อไปในอนาคต”. **ปริทัศน์**. (6): 42-45.

ผู้จัดการรายวัน. 2537. กรุงเทพมหานคร: 8 กรกฎาคม 2537. หน้า 13.

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. 2526. “ขบวนการประชาธิปไตยที่นำโดยนักศึกษาหลัง 14 ตุลาคม 2516 และความสัมพันธ์กับ พคท.”. **เอเชียปริทัศน์**. 4: 4 (ตุลาคม-ธันวาคม).

พฤทธิสาณ ชุมพล,ม.ร.ว.. 2528. “ย้อนระลึกถึงคนรุ่นใหม่ กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย”. **ปาจารยสาร**. 12: 5 (กันยายน-ตุลาคม).

_____. 2528ก. “ย้อนระลึกถึงคนรุ่นใหม่ กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย”. **ปาจารยสาร**. 12: 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม).

มงคล สีห์โสภณ. 2517. “ขบวนการนักศึกษา”. **รัฏฐาภิรักษ์**. 16: 4 (ตุลาคม-ธันวาคม).

ระดม วงษ์น้อม. 2542. “นักเรียน นิสิต นักศึกษากับการเมืองไทย”. **รัฐศาสตร์-การเมือง : รวมบทความวิชาการทางรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2516-2525**. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา.

วัฒนชัย วินิจจะกูล. 2535. “ขบวนการนักศึกษาร่วมสมัย”. **ตำนานประชาชน : สายธารสู่ศตวรรษที่ 21**. (หนังสือเนื่องในงานมหกรรมประชาชน 2535).

วิฑูรย์ ปัญญากุล. (บรรณาธิการ). 2535. **ตำนานประชาชน : สายธารสู่ศตวรรษที่ 21**. (หนังสือเนื่องในงานมหกรรมประชาชน 2535).

วิทยา สีหบุตร. 2535. **บทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2513-2524**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

วิทยากร เชียงกูล. 2545. **วิพากษ์ไทยรักไทย บนฐานคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบองค์รวม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถีทรรศน์.

วิภาษ วิชชายุทธ. 2524. “กระแสศึกษา ความโน้มเอียงบางประการในขบวนการนักศึกษา”. **เปลวเทียน**. 3(3): 1-6.

วิโรจน์ ณ ระนอง. 2526. “นักศึกษากับการสร้างสรรค์สังคมไทย : บทบาทที่พึงปรารถนา”. **วารสารธรรมศาสตร์**. 12: 4 (ธันวาคม).

ศิโรตม์ คร้ามไพบูลย์. 2537. “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ ของการเคลื่อนไหวเดือนพฤษภาคม”. **ราษฎร์ดำเนิน**. (หนังสือเนื่องในวาระ 2 ปี เหตุการณ์พฤษภาคม).

_____. 2541. ”คิดนอกกรอบ:วิวาทะว่าด้วยบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย”. **ประชาภิวัฒน์: บทเรียน 25 ปี 14 ตุลา**. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศ์.

ศูนย์กลาง. 2524. “คำชี้แจงกรณีนักศึกษาปัญญาชนกลับเข้าเมือง”. **ปริทัศน์**. (5): 48.

ศรีสุวรรณ ควรขจร. 2539. “องค์กรเอกชนกับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย”. **จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ สุรพล มุละดา. 2544. **จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ. (บรรณาธิการ). 2548. **ปูมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 3: ฟื้นความหวัง สร้างกำลังใจ มุ่งรับใช้สังคม (หลัง 6 ตุลาคม 2519-2525)**. กรุงเทพมหานคร: ปาปิรุส พับลิเคชั่น.

สยามรัฐ. 2528. กรุงเทพมหานคร: 14 มิถุนายน 2528. หน้า 12.

สยามรัฐ. 2534. กรุงเทพมหานคร: 30 กรกฎาคม 2534. หน้า 3.

_____. 2537. กรุงเทพมหานคร: 24 มิถุนายน 2537. หน้า 2.

สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. 2535. **ข้อบังคับสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย**. (อัดสำเนา).

_____. 2539**. เอกสารประกอบการประชุมสมัชชา สนนท. ปี 2539**. (อัดสำเนา).

_____. 2540. **เอกสารประกอบโครงงาน สมัชชาสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ประจำปี พ.ศ. 2540**. (อัดสำเนา).

สังศิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). 2536. ". **ชนชั้นกลาง บนกระแสประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพมหานคร: 179 การพิมพ์.

สิทธิ สามัญชน. 2524. "ขบวนการนักศึกษาทางออกที่ถูกปิด". **ปริทัศน์สาร**. 1(3): 52-55.

สาวิตรี พูลสุขโข. 2549. ผู้ประสานงาน คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน.สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2549.

สุขกมล วงศ์อมรธรรม. 2524. "19 สถาบัน พัฒนาการและก้าวต่อไป". **ปริทัศน์**. (2): 27-35.

สุชาดา จักรพิสุทธิ์. 2544. "เกลียด "เอ็นจีโอ" ไปไย". **ศิลปวัฒนธรรม**. 23: 1 (พฤศจิกายน).

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. 2544. "เหตุการณ์ 6 ตุลา เกิดขึ้นได้อย่างไร". **อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.

สุธี ประวัติไท. 2524. "ประวัติศาสตร์การปฏิวัติเดือนตุลาคม 2516 : บทเสนอว่าด้วยการปฏิวัติยังไม่สิ้น". **ปาจารยสาร**. 8(ตุลาคม-พฤศจิกายน).

สุนทรี อาสะไวย์ และ สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์. 2530. "กำเนิด อมธ. กับการเคลื่อนไหวในขบวนการนักศึกษา". **อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศ.เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุปรีดา ลอตระกูล. 2529. **การวิเคราะห์พัฒนาการขบวนการนิสิตนักศึกษา**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพจน์ จริงจิต. 2546. **สัมมนากลางปีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เรื่อง บทบาทนิสิตนักศึกษาในปัจจุบัน**. 10 มกราคม 2546.

สุภัทร ฮาสุวรรณกิจ. 2538. "ข้อเสนอทางยุทธศาสตร์ขบวนการนักศึกษา:ทางเลือกที่ต้องมีคำตอบในเร็ววัน".**ปาจารยสารฉบับหัวกะทิ**. 22(มีนาคม-เมษายน).

สุภาภรณ์ ศรีชัยสน. 2524. "ยามข้างแรมของขบวนการนักศึกษา". **ปริทัศน์**. (6): 20-22.

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. 2530. "คุณภาพใหม่ของขบวนการนักศึกษาในทศวรรษที่ 2 ของ 14 ตุลาคม". **มติชน**. 15 ตุลาคม 2530.

สุรพันธ์ ทับสุวรรณ. 2523. **ความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศไทยระหว่างวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยะใส กตะศิลา. 2546. **สัมมนากลางปีสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เรื่อง บทบาทนิสิตนักศึกษาในปัจจุบัน**. 10 มกราคม 2546.

_____2549. เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. 2538. สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2549.

สุริยา(นามแฝง). 2524. "อะไรคือยุคกระแสต่ำทางการเมืองไทยในปัจจุบัน". **ปริทัศน์สาร**. 1(2): 39-41.

สุสดา พันนุฤทธิ์. (บรรณาธิการ). 2529. “บทเสนอ-วิจารณ์ ขบวนการนักศึกษา”. **เลือดอีสาน**. 3(1): 30-46.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2524. “คำสัมภาษณ์ เสกสรร ประเสริฐกุล”. **ตะวันใหม่**. 3(148): 14-20.

เสาวนีย์ จิตรื่น. 2549. เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. 2533.สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2549.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2524. **ประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ.2524 ก/1/2524/94 เรื่อง ประวัติศาสตร์การเมือง: บทความเรื่อง จากวันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม ถึง กบฏโค่นแผด็จการ กิจกรรมรำลึกวีรชน 14 ตุลาคม**.

_____. 2524. **ประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ.2524 ก/3/2524/26 เรื่อง นักเรียน นักศึกษา**.

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **(2) ม.ธ. 18.2/1 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จดหมายเข้าสนนท. เรื่อง จดหมายเข้าสนนท.**

_____. **(2) ม.ธ. 18.3/1 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จดหมายออกสนนท. เรื่อง เอกสารออกสนนท. พ.ศ. 2528-2529.**

_____. **(2) ม.ธ. 18.3/2 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จดหมายออกสนนท. เรื่อง จดหมายออก พ.ศ. 2530.**

_____. **(2) ม.ธ. 18.3/3 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จดหมายออกสนนท. เรื่อง หนังสือออกสนนท. พ.ศ. 2531 และ พ.ศ. 2534-2538.**

_____. **(2) ม.ธ. 18.3/4 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จดหมายออกสนนท. เรื่อง จดหมายออกสนนท. พ.ศ. 2533.**

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **(2) ม.ธ. 18.4/1 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์สนนท. พ.ศ. 2525-2544.**

_____. (2) ม.ธ. 18.4/2 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์สนนท. พ.ศ. 2535.

_____. (2) ม.ธ. 18.4/3 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์และบทความการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 198,199.

_____. (2) ม.ธ. 18.4/4 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์สนนท. พ.ศ. 2538-2539.

_____. (2) ม.ธ. 18.4/5 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์สนนท. พ.ศ. 2539.

_____. (2) ม.ธ. 18.4/6 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถลงการณ์ สนนท. เรื่อง แถลงการณ์สนนท. เชิญร่วมลงประชามติเพื่อรณรงค์เรียกร้องให้รัฐธรรมนูญเป็นประชาธิปไตย.

_____. (2) ม.ธ. 18.5/6 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การสัมมนานิสิตนักศึกษาทั่วประเทศ พ.ศ. 2534.

_____. (2) ม.ธ. 18.5/8 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สรุปผลสัมมนานิสิตนักศึกษาทั่วประเทศ 2-4 มิ.ย. 2538.

_____. (2) ม.ธ. 18.7.1/2 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย การจัดกิจกรรมทางการเมือง เรื่อง บทความ-ข่าวหนังสือพิมพ์ ข้าวไทย พ.ศ. 2528-2531.

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **(2) ม.ธ. 18.7.2/3 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย การจัดกิจกรรมทางการเมือง เรื่อง ที่ดินทำกิน/คจก. พ.ศ. 2533-2535.**

_____. (2) ม.ธ. 18.7.3/1 เอกสารสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย การจัดกิจกรรมทางการเมือง เรื่อง F-16 ฝ่ายเศรษฐกิจและสังคมการเมือง พ.ศ. 2528.

_____. (5) ม.ธ. 18.1/1 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน เลขาธิการ คอทส. เรื่อง ธรรมนูญคอทส.

_____. (5) ม.ธ. 18.1/3 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน เลขาธิการ คอทส. เรื่อง จดหมายออก คอทส. พ.ศ. 2534-2538.

_____. (5) ม.ธ. 18.1/5 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน เลขาธิการ คอทส. เรื่องโครงงานคอทส. พ.ศ. 2535,2538.

_____. (5) ม.ธ. 18.1/6 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน เลขาธิการ คอทส. เรื่องสัมมนาคอทส. พ.ศ. 2537.

_____. (5) ม.ธ. 18.2/1 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน ประชุม/สัมมนาประเด็นสิ่งแวดล้อม เรื่องสัมมนาบทบาทของประชาชนในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม 4 มิ.ย. 2531.

_____. (5) ม.ธ. 18.2/3 เอกสารคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน ประชุม/สัมมนาประเด็นสิ่งแวดล้อม เรื่องเอกสารประกอบสัมมนา "การจัดการศึกษาในปัญหานิเวศน์" 6-9 ก.ย. 2533.

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล และโครงการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการพัฒนา. 2541. **เอกสารประกอบการสัมมนาระดมความคิด "กิจกรรมนักศึกษาในสถานการณ์ปัจจุบันและแนวทางในอนาคต"**. (อัดสำเนา).

อภิญญา รัตนมงคลมาศ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. 2547. **ตนไทยกับการเมือง: ปีติฤาวิปโยค**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.

อานนท์ ภักดีวงศ์. 2527. “ความสำเร็จและความล้มเหลวของขบวนการนักศึกษาไทย: พิจารณาจากปัจจัยด้านองค์กร”. **การเมืองไทยยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

อุทัย อัตถาพร. 2530. “5 ค่าย 5 บำเพ็ญ”. **ตื่นเถิด! ชาวกิจกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิชาการองค์การนักศึกษา สภานักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ	นายวีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์
วันเดือนปีเกิด	10 กันยายน 2520
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์